

L. J. Flamand - Christian den Fjerde - 1860

Christian den Fjerde,

Danmarks og Norges store Konge.

En historisk Skildring

af

L. J. Flamand.

Med 15 Lithografier.

Kjøbenhavn.

Trykt hos J. O. Salomon, Brolæggerstræde Nr. 3 (77).

1860.

Christian den Fjerde,
Danmarks og Norges store Konge.
En historisk Skildring
af
L. J. Flamand.
med 15 Lithografier
Kjøbenhavn
Trykt hos J. G Salomon, Brolæggestræde Nr. 2 (77.)
1860

Første Afsnit.

Christian den Fjerdens Fødsel; Spaadomme om hans Fødsel; hans Opdragelse; hans Faders Død; han bliver hyldet i Danmark, Norge samt Holsteen; han dømmer i sit fjortende Aar tre Adelsmænd til at miste deres Ære.

Det var ingen ringe Glæde for Konge og Land, da Christian den Fjerde saae Verdens Lys paa Frederiksborgslot. Hans Fader, Frederik den Anden, havde først i en Alder af 38 Aar formæler sig med den i Danmarks Historie for sin Klogskab saa hæderligt bekendte Hertuginde Sophia af Meklenborg. Ægteskabet var vel frugtbart, thi i de to første Aar skjænkede Sophia sin Gemal to Prindsesser, men først efter næsten et Mellemlum af tre Aar blev det tredje Barn født, den siden saa berømmelige Christian den Fjerde.

Under Dronningen Svangerskab fik en Bonde paa Samsø det Indfald, at begive sig til Kallundborg, hvor Kongen just holdt Herredag, og ønskede her at faae ham i Tale. Han fortalte nu Kong Frederik, at en Havfrue havde viist sig for ham ved Stranden og paalagt ham at forkynde Kongen, at Dronningen skulde føde en Søn, der skulde blive en af de navnkundigste Konger i Norden. Men fandt dette Bondens Paafund pudseerligt, men Kongen gav han dog en Gave, hvilket naturligviis havde været Grunden til hans Besøg. Mærkeligt nok gik Bondens Forkyndelse i Opfyldelse, thi knapt var et halvt Aar henrundet førend den lille Christian saa Dagens Lys.

Sex Uger efter, da Dronningen havde holdt sin Kirkegang i Frederiksborg, blev den lille Kronprinds døbt i Fruekirke i Kjøbenhavn. Kirken var i denne Anledning bleven pyntet og Choret overtrukket med Fløiel, hvilket Rigsadmiral Peder Skrams Gemalinde og nogle andre Damer havde paataget sig. Biskoppen forrettede Daaben. Fadderne, der ikke som i vore Tider kjørte, men gik til Fods fra Slottet til Kirken, bestode af Dronningens aldrende Moder, Hertuginde Elisabeth af Meklenborg, der bar Barnet, hendes Gemal og andre Fyrster, Rigsraaderne, Statholderne i Hertugdømmerne, Henrik

Rantzau og mange Adelige. Fadderne gave Faddergaver, som modtoges af Dronningens Hovmester i en Sal paa Slottet.

Da Prindsen var nogle Maaneder gammel, blev han efter sin Bedstemoders indstændige Anmodning sendt over til Meklenborg, hvor hans Bedsteforældre paatog sig hans Pleie. Men de kongelige Forældre kunde efter næsten to Aars Forløb ikke længere udholde Savnet af deres Søn, og denne maatte derfor bringes tilbage til Danmark.

7. 8.

Frederiks den Anden, der ofte havde angret, at han ikke havde erhvervet sig Kundskaber i sin Ungdom, tillige med kloge Sophia ledede nu hans Opdragelse med den største Omhu. En gammel Magister, Hans Mikkelsen, der havde været Rector ved Herlufsholms Skole udnævntes til hans ”Tugtemester”, som man i de Tider kaldte en Informator, og denne paasaae tilligemed den forhenværende pommerske Cantzler, Henrik Rammel, der ansattes som Prindsens Hovmester, at han opdroges i vedbørlig Tugt og Gudfrygtighed.

Den unge Prinds gjorde, veilet af saa dygtige Mænd, ualmindelige Fremskridt i Videnskaberne, thi Naturen havde, ligesom den havde skjænket ham et kraftigt Legeme og et smukt Udvortes, ogsaa begavet ham med en brændende Videbegærlighed, et hurtigt Nemme og en udmærket Hukommelse. Hvad der syntes utroligt, men dog er en Kjendsgjerning, var den unge Prindsens Færdighed i det latinske Sprog, thi han talte og skrev det allerede inden sit tiende Aar, og bragte det deri til en saadan Fuldkommenhed, at han kunde senere underholde sig i flere Timer i dette Sprog med fremmede Gesandter. I andre Sprog bragt han det ogsaa saa vidt, at han ikke alene forstod fuldkommen Tydsk, Fransk, Engelsk Italiens og Spansk, en tildeels ogsaa talte og skred siirligt og flydende. Han ringeagtede ikke som sine Forgængere paa Thronen sit Fødelands Sprog, men skrev sine fleste Breve paa Dansk, dog ikke uden Særegenheder og efter den Tids Sprogbrug.

Af Videnskaberne yndede han i Særdeleshed de mathematiske, og bragte det saa vidt i Tegning og Mechanik, at han ikke alene kunde bedømme, men endog gjøre Udkast til mange af de herlige Bygninger, Maskiner og andre Arbejder, han lod opbygge og udføre, ligesom han ogsaa forstod at holde Regnskab med Alt, hvad dertil anvendtes.

8.

Men havde han elskede og yndede fremfor Alt, var Sølivet og Søværnet samt Skibsbygningskusten. Han var ogsaa sin tids stolteste Sømand og Søhelt, og hans Indsigt i Kunsten at bygge Skibe var saa stor, at han egenhændigt forfærdigede Tegninger og Modeller til de skønneste og største Skibe, der i hans Tids fandtes i den danske Flaade, og hvilke anses af det øvrige Europa som de første hiin Tid kunne fremvise.

Da han efter Faderens Død levede i fem, sex Aar paa Skanderborghuus, havde Regjeringsraaderne, der under Enkedronningens Tilsyn forstode hans Opdragelse, paa hans Begjæring ladet bygge et lille Fartøj, som aldeles overlodes til hans Raadighed. Denne Jagt eller Sluppe havde den største Lighed med et Orlogsskib med Hensyn til Master, Seil, Tougværk og andet Redskab, og havde tillige en Besætning af kyndige Sømænd, som ikke alene underrettede ham om Navnet paa og Bestemmelsen af hvert enkelt Deel af Skibet, men ogsaa lærte ham at styre et Skib af Skibet, men ogsaa lærte ham at styre et Skib, selv i Storm og Uveir. Han fik ogsaa saadan en Øvelse i Sømandsskab og Sømandsliv, at han senere, da han selv anførte den danske Flaade, krøb op i Merset, naar de andre Søfolk ikke udførte den givne Ordre med den Hurtighed han ønskede, for at holde Øie med Fjendes Foretagender. Hans Videbegjærlighed og den krigerske Aand, der allerede fra hans tidlige Ungdom fyldte hans Bryst, lod man kaste sig med Begjærlighed over alle de Videnskaber, der vare nødvendige for den

tilkommende Feltherre, ligesom han ogsaa øvede og hærdede sit Legeme ved Tiden, Fægten og Turneren i den Grad, at han vist kunde regnes blandt de Første i ridderlige Færdigheder i sin Tid. Skjøndt han Tid efter anden udstod heftig men korte Sygdomme, er holdt ham dog en stærk Sundhed, og naaede, da han var udvoxet, en ikke almindelig Høide samt et mandigt og male-

9.

stætisk Udseende. Denne kraftige Sundhed og stærke Legemsbygning gjorde det muligt for ham i næsten sit halvfjerdsindstyvende Aar, at Kraft for Fædrelandet, uagtet alle de Gjenvordigheder og Møjsommeligheder, han havde udstaaet i sin lange Regjering.

Christian kloge Fader havde ladet ham opdrage i streng Guds frygt, og at denne havde fæstet Rod i hans Indre seer man tydeligt ved alle lejligheder. Det var hans ægte lutherske Tænkemaade, der log han gribe til Sværdet, for at forsavre Reformationens Sag og den lutherske Troesbekjendelse mod Katholicismen; og ved alle de haarde Prøver, Forsynet log ham saa rigelig blive til Deel, viste han en sjelden Guds frygt og Underkastelse i Guds Villie. Hans Valgsprog, som han valgte sig i sit ottende Aar: regna foimat pietas (med Guds frygt skal man Land bygge) og hvilket endnu findes paa flere Bygninger fra hans Tid, vidner ogsaa om hans Tænkemaade.

For at han ikke skulde fordærvs af slet Eksempel eller Smigerie, anordnede hans Fader, at der under hans Ophold paa Sorø Kloster i hans ottende Aar ikke maatte foruden hans Lærere, hans 7 aarige Broder Prinds Ulrik og de adelige Børn, som skulde opdrages tilligemed ham, tillades noget Adgang til ham, end Rigsraaderne, Hofprædikanten og Sjællands Biskop. Prindsernes høie Rang gjorde sig her, efter en kogelig Instrux, gjældende ved Taffelet, hvor der endog flere blot vare bestemte for Prindsernes egne Mund. Denne synlige Forskjel, der gjordes paa hans egen Stand og hans Omgivning, gjorde dog inene Indtryk paa den jævne og ligefremme Christian; thi siden, da han blev Konge, klædte han sine Tjenere pragtfuldt, medens han selv gik tarveligt klædt, da han var en Hader af Glim-

10.

mer og Pragt, undtagen hvor det gjordens nødvendigt ved offentlige Lejligheder.

Den dybe Følelse han besad for Ordenen, hans store Sparsomhed, hvilket gav sig tilkjende hans hele Liv igjennem, og hvorom Tusinde af hans efterladte Breve vidne, havde han sin kloge Moder at takke for, der ogsaa lærte ham, at gjøre sig uafhængig af enhver, for derved ikke at underkastes Nogens Villie.

Enkedronningen og Regjeringsraaderne havde store Fortjenester af Christian den Fjerdes Opdragelse, hvorom en af vore dygtige Historikere *) ytrer sig saaledes:

”Vistnok have Regjeringsraaderne, vistnok ogsaa Kongemoderen den fortræffelige Sophie, havt deres Deel i Tilsynet ved Opdragelsen. Vist har Christoffer Valkendorf ikke forglemt at gjøre sin unge, videbegjærlige Konge opmærksom paa, hvad hans Riger og Lande kunde vinde ved Handelens Udvidelse, Fabrikkers og Kunsts kibs Opmuntring. Vist har og den lærde Jørgen Rosenkrands vakt Kongeynglingens Lyst til Videnskaber, ved at vise et Lands Nytte og Ære af Videnskabernes Dyrkelse. Den store Huusholder, Enkedronningen, har vist ikke heller glemt at bibringe Kongen, sin unge Søn, den samme Orden i Pengesager, Sparsommelighed og Huusholderskhed, som udmærkede hende selv, og som ligeledes blev en af Kong Christian den Fjerdes gode Egenskaber. Men det Fortrinlige i Opdragelsen, det især, at den var saa dansk, saapassende med de Staters Locale, Ynglingen skulde regjere, og at derfor denne Unge Konge Christian tidligt bibragtes en fortrinlig Forkjærlighed for sine Rigers vigtigste militaire Etat, Marinen, skyldes – saa troer jeg – Niels Kaas.” Danmarks riges var dengang et Valgrige, og Rigsraadet, der bestod af Landets mægtigste

*) Dr. Gustav Ludvig Baden i sin Danmarkshistorie.

11.

Adelsmænd, samlede sig paa en saakaldet Herredag, hvor de, uden at spørge de andre Stænder, Geistlige, Borgere og Bønder, valgte Thronfølgeren, almindelig den regjerende Konges ældste Søn. En Konge maatte da ve sin Thronbestigelse underskrive en saakaldet Haandfæstning, hvorved han saa at sige underkaster sig aldeles Rigsraadets eller Adelsens Herredømme, og næsten ikke var at betragte for andet end den første Rigsraad, da Rigsraaderne kunne modsætte sig enhver af hans Forslag.

En saadan Herredag fandt Sted i Odense da Christian var tre Aar gammel, og Frederik den Anden formaaede det forsamlede Ru8gsraad til at vælge ham til Thronfølger, og med Haand og Segl at forpligte sig til, naar han opnaaede den tilbørlige Alder, at hylde ham som Kongen; Men, da Adelen ikke vilde eftergive det mindste af sine Rettigheder, hvorved de bleve andre Stænders Svøbe, nødsagedes Frederik til at give skriftligt den Forsikring, at dette Valg ei skulde præjudicere Rigets Raad eller Sammes Efterkommere i deres adelige Friheder eller Privilegier, ligesom det i særdeleshed ei skulde hjemle nogen Fordring paa Arveret til Danmarks Rige. Dog hengik flere Aar inden Christian blev hyldet som Thronfølger. En saadan Hyldning fandt Sted i den vigtigste Stad i hver Provinds, og saaledes blev Christian først hyldet 1564 i Viborg, derpaa i Odense, dernæst i Ringsted og tilsidst i Lund i Skaane. Prindsen var syv Aar gammel da denne Ceremonie fandt Sted, thi andet kunde det vist ikke kaldes, at Adelen (Rigsraadet) uden at adspørge dem valgte Thronfølgeren og derpaa lod Folket, som ingen Indvending kunde gjøre, uden Modsigelse hylde den af dem valgte Thronfølger. Denne Hyldning var den sidste svage, intetbetydende Rest af den gamle Folkefrihed, da Folket selv valgte deres Konge paa Thinget.

Meget tidlig, allerede i sit ellefte Aar, den

12.

4de April 1599, mistede Christian sin for hans Opdragelse saa omhyggelige Fader; et stort Tab, hvilket dog erstattedes ved den indsatte Formynderregjerings Omhu for at den unge Prinds skulde lære Alt, hvad der var nødvendigt for den tilkommende Konge, hvilket fortjener al Roos og Berømmelse. Den afdøde Konge havde ikke fastsat Noget om hvorledes det skulde forholde sig med Værgemaalsregjeringen under den unge Konges Mindreaarighed. Rigsraaderne forsamlede sig derfor, og bleve naturligviis enige om, at Borgerskabet skulde tages af deres Midte, og bevægede den nærmeste mandlige Slægtning, Hertug Hans den Yngre af Sønderborg, til at frafalde sin Paastand paa Formynderskab. Hans kloge Moder, Enkedronning Sophie, beraabte sig derimod paa sin Ret, som salvet og kronet Dronning og den unge Konges Moder, men lod sig endelig bevæge til frivilligt at give Slip paa Regentskabet i Danmark, da Cantsleren Niels Kaas gav hende den Forsikkring, at han personlig, saalænge han levede, vilde paasee, at man ikke fratog Kongen nogen af hans lovlige Rettigheder. Men Regjeringen over Hertugdømmerne vilde hun ikke frasige sig uagtet Rigsraaderne ogsaa vilde gjøre hende denne Ret stridig, og da Keiseren (dengang den høieste Instantts naar Stridigheder angaaende Holstens Regjeringsstyrelse fandt Sted) afslog deres Begjæring om at lade dem bestyre de holsteenske Regjeringsforretninger, maatte de formeligen fraskrive sig al Paastand paa Værgemaalsbestyrelsen i Hertugdømmerne.

Rigsraadet (det vil sige Adelen), der som altid ogsaa nu intet Hensyn tog til Rigets øvrige Stænder, blev nu enigt om, at Kongens Mindreaarighed skulde vedvare til ah opnaaede sit 20de Aar, og art Værgemaalsregentskabet skulde overdrages Fire af den "som udvalgte Prinds's og Konges tilforordnede Regjeringsraad." Valget var vistnok heldigt og faldt paa Cantsleren Niels Kaas, Rigsadmiral Peter Munk, Jyllands

Den trettenårige Konge dømmer Adelsmændene Friis.

13.

Statholder Jørgen Rosenkrands og Rentemesteren Christopher Valkendorf.

Uagtet Christians Moder var udelukket fra Regjeringsstyrelsen, saa har hun dog vist haft sit Tilsyn med Sønnens Opdragelse, indprentet ham hvad hun selv i saa høi Grad besad, Orden i Pengesager, Sparsommelighed og Huusholdsthed. Valkendorf, der under Benævnelsen Rentemester, bestyrede Rigets Finantser, har vistnok gjort ham opmærksom paa hvad hans Lande og Riger kunde vinde ved Handelens Udvidelse, Fabrikkers og Industriens Opmuntring. Jørgen Rosenkrands, der var en lærd Mand, har vistnok sporet den unde Konges Lyst til Videnskaberne, ligesom Niels Kaas sikkert har bibragt ham den ægte Dansksindethed, der udmærkede denne Konge, og indpræntet ham, at Riget s (dengang) vigtigste Etat var Marinen.

For at Landets øvrige Adelsmænd ikke skulde finde sig fornærmede, sammenkaldtes disse nogle Uger efter til et Møde i Roeskilde Domkirke, hvor Regjeringsraaderne opfordrede samtlige Adelsmænd til at erklære, om de vare villige til, saafremt Noget paakom, med Hest og Harnisk at værne om Fædrelandet. Den forsamlede Adel benyttede sig heraf til at indgive ni Fordringer, som de vilde have opfyldt for tyde deres Hjælp, hvis Fædrelandet skule blive angrebet. – De syv Fordringer, hvoriblandt deres Privilegier vistnok spillede den vigtigste Rolle, bevilgedes dem, men to Punkter forhastedes aldeles, som netop vare dem, der burde være opfyldte for deres Danskhed, nemlig: at man istedetfor den tyske Hovmester Rammel skulde udnævne en indfødt dansk Adelsmand, og at de Lehn i Riget,

hvoraf Fremmede vare i Besiddelse, skulde overdrages alene til Indfødte. Desuagtet lovede Adelen ved Mødets Slutning, at de vilde hvis Nøden krævede det, yde al Hjælp til Fædrelandets Forsvar. De holsteenske og slesvigske Prælater amt Ridderskabet i Hertugdømmerne berammede en

14.

Landdag i Kiel, den 16de September f. A. Her begik de to kongelige Befuldmægtige, Rigsraad Breide Ranzau, en Søn af Statholderen i Hertugdømmerne, og Kongens Hovmester, Tydskeren Henrik Rammel, den Feil, som saa ofte har gjentaget sig fra dansk Side indtil vore Tider, at indrømme de slesvigs-kholstenske Stænder alt hvad de forlangte, nemlig fuldkommen Valget til selv at vælge Hertugdømmernes Regent. De Befuldmægtigede gik saa vidt i deres Føielighed, at de gave Stænderne den Forsikkring, st hvis Kongen, naar han blev myndig, skulde bægre sig ved at stadfæste deres Privilegiers Valgrettighed, da skulde de være løste fra deres Hyldnings-Eed og Pligt, og være berettigede til at vælge sin en anden Herre. Hvilken Tone og Myndighed denne Landdagsforsamling tiltog sig, sees bedst deraf, at da Hertuginde af Gottorps ældste Søn Philip forlangte at hyldes af Stænderne som Arvefyrste i den hertugelige Deel af Fyrstendømmerne, truede disse ham med, at de vilde vælge den unge Konge til deres Eneherre, hvis ikke Hertugen ligesom de danske Gesandte underkastede sig deres frie Valg. Hertugen maatte adlyde og indfandt sig Dagen efter i Forsamlingen, hvor han da af Ridderskabet blev valgt tilligemed Kongen. – Dog fandt Hyldningen ikke Sted førend to Aar efter.

Vi have hidtil intet talt om Christians den Fjerdes Rige: Norge, der i hns hele Regjerings-tid var en Gjenstand for hans Omsorg, hvilke hans, som man paastaaer, næsten over halvtredsindstyve, norske Reiser bevidne. I Norge var Regenten ikke underkastet et regjeret lystent og pa sine Privilegier pukkende Rigsraad, hvilket ogsaa muligt var en af Grundene til Christians Kjærlighed til dette Rige. Allerede 1 1552 havde en Forsamling af den norske Adel og Laugmændene i Opslo valgt Christian til Thronfølger. Først i sit fjortende Aar, da han personlig ankom til Opslo med ni Orlogsskibe

15.

ledsaget af Cantsleren, Rigsadmiralen, Rentemesteren og flere Rigsraader, blev han hyldet af Norges Stænder. Kongen hørte paa Stændernes Begæring og især paa den norske Adels Klagemaal over den danske Adels Undertrykkelse, nemlig at Rigscantsleren havde stillet Norge ved dets Frihedsbreve, hvilke d formodentlig endnu havde i deres Værge, sikkert imod Kongens Villie og Vidende, eftersom det var i det kongelige Huus' s Interesse at begge Riger nøde eens Ret. Den danske Adel havde nemlig, paa Grund af Opstanden i Norge under Christian den Tredje, stillet dette Rige ved sit Raad og gjort det til en Provinds af Danmark, ligesom de havde bemægtiget sig alle Rigets Lehn, og ladet dette regjere af danske Statholdere og Cantslere. Den unge Konge lovede, at saasnart han tiltraadte Regjeringen skulde deres Fordringer blive opfyldte. Christian holdt ogsaa sit Ord, da han selv blev Regent og de fik en norskfødt Mand til Cantsler.

Ved sin Hjemkomst fra Norge mødte Kongen paa en Herredag i Kjøbenhavn, hvor han fældede den navnkundige Dom over tre jydske Adelsmænd.

Tre unge Adelsmænd, af Frisernes Slægt, havde paa en voldsom Maade overfaldet en anden ung Adelsmand, Peter Skram, paa Viborgs Gader; havde alle Tre paa eengang angrebet ham, uagtet han ikke bar noget Vaaben, først afhugget ham den høire Haand, derpaa lemlæsted hans Venstre, og desuden mishandlet ham paa den skændigste Maade med Hug og Slag. Den Ene af disse Voldsmænd døde noget derefter. De tvende andre bleve kaldte til Regnskab for deres Misgjerning.

Efter at Sagen var forklaret for de Tilstedeværende og Beviser fremførte, begyndte en Deel af Rigsraadet, som saa mere paa Personernes Stand og maaskee andre Forbindelser, end paa Forbrydelsen selv, at ville slette det over

16.

og formilde Straffen. De gjorde den Bemærkning, at der var ingen bestemt Straf for denne Forseelse, og den, som nærmest kunde synes at afvendes her, passede nu ikke mere for Tiderne og Personernes Stand. Christian, som var opbragt over denne skammelige Misgjerning, reiste sig og spurgte høit i Raadet, om der ikke fandtes noget Sted i Loven, der utrykkeligt bestemte Straffen for en saadan Misdaad. Da Cantsleren Kaas svarede: st der fandtes et Sted i den skaanske Lov, som bestemte, at den, som afhuggede begge Hænder paa en Træl, skulde derfor betale tre Marks Bøder og Erstatning til hans Huusbond, faldt flere Rigsraade ham i Ordet, og yttrede: ”at denne Lov kunde ikke anvendes i dette Tilfælde, da den var skreven for Skaane og ikke for Jylland, og tillige paa en Tid, da der var Trælle.”

”Skal da en Træl i Skaane,” udbrod den fjortenaarige Konge med Heftighed, ”#have større Ret end en Adelsmand i Jylland? og skulle rette og oprigtige Adelsmænd ei hav mere Dyd og Ære i Hjertet, end at begaae saa grov en Misgjerning? – De skulle derfor miste deres Ære,” vedblev han, og bøde deres tre Mark; det dømme vi; ”og saaledes skulle de, som leve og staae for vor Dom, straffes; den, som død er, maa Gud dømme!”

Denne Dom viste, hvad man havde at vente af denne unge Konge, naar han blev Mand, Rigsraaderne taug derfor, deels af Forundring; deels af Undseelse. Ingen turde gjøre nogen Indvending herimod; og Dommen blev saaledes affattet som den unge Konge havde befaleet.

Med Christians nylig fyldte sextende Aar tiltraadte han allerede Regjeringen i Hertugdømmerne, da den tyske Keiser, det var underrette om hans Forstand og Dyd, forundte ham Myndighedsbevilling i Holsteen. Paa en Landdag i Flensborg blev han paany hyldet og be-

17.

kræftede ved Eed de holsteenske Stænders Privilegier. Hans Moder forlangte nu, at han skulde dele sin Andeel af Hertugdømmerne med sine to yngre Brødre, Ulrik og Johan, men Kongen, der ikke vilde, som sine Forgjængere, adsplitte Riget i flere Dele, vilde ikke give sit Samtykke hertil, uagtet denne Anmodning gjentoges paa en Landdag i Flensborg og senere endog paa Rigsdagen i Augsburg. Da Kongen aldeles ikke vilde lade sig bevæge dertil, og lovede at forsørge sine Brødre paa andre Maader, frafaldt Enkedronningen sin Paastand. Denne Tvist mellem en øm Moder og en Søn, der altid bar den største Høiagtelse for sin Moder, er mærkelig nok. Enkedronningen, der ellers var en klog Dame, satte af Hensyn til sine Børns Tarv Statens Vel til Side, og Christian fandt, at hans Regentpligt og Klogskaben forbød at adsplitte Landet i mindre Dele end han modtog det.

I Aaret 1594 led Kongen et betydeligt Tab ved den udmærkede Statsmand, Cantsleren Niels Kaa’s Død. Da hans sidste Time nærmede sig, fire Dage før hans Død, lod han Kongen kalde til sig. Kaas forklarede ham Rigets Tilstand, og gjorde ham opmærksom paa, med hvilke fremmede Magter han i Særdeleshed skulde holde Venskab. Han bad ham at bære en særdeles Omhu for Krigsflaaden, at den altid var velforsynet med mange Skibe og al Udrustning, for derved at holde Skibe og al Udrustning, for derved at holde Rigets Naboer i Ave og ikke at blive udsat for pludselige Overfald. – Derpaa tilføiede han: ”Jeg har ikke glemt det Løfte, jeg gav Eders Majestæts Fader paa hans Sotteseng, at jeg troligen vilde bestræbe mig for at Kongekronen skulde komme paa Eders Majestæts Hoved, men min tilstundende Død hindre mig i, at opfylde mit Løfte. Jeg vil nu gjøre, hvad jeg formaaer, og leverer

derfor her i Eders egne Hænder Nøglen til den Hvælving, i hvilken den kongelige Krone med Spiret, Sværdet og Æblet ligger siden Eders Faders Død. Modtag

18.

derfor Rigsklenodierne, som fra Gud selv, og, naar Tiden kommer, bær Kronen med Priis og Ære, styr Scepteret med Viisdom og Naade, fø'er Sværdet med Retfærdighed, og hold Rigsæblet fast med Forsigtighed og Klogskab!"

Da Kaas's Embede som Cantsler ikke kunde besættes forinden Christian den Fjerde blev var regjerende Konge, fattes de tre efterlevende Regjeringsraade i stor Forlegenhed, og indkaldte derfor Rigsraadets Medlemmer til en Herredag i Kjøbenhavn den 13de Juli, hvor der skulde raadslaaes, hvorledes man nu skulde forholde sig med Regjeringen. Flere af de forsamlede Rigsraader vare af den Mening, at Regjeringen skulde overgives til den unge Konge, der nu var over sytten Aar gammel, og paa hvis Forstand man havde havt saa mange Prøver. De meente ogsaa, at naar han kunde være dygtig til at regjere i Fyrstendømmerne, kunde han være det her i Riget. I Frankrig og Spanien, anførte de, ophørte en Konges Umyndighed med det 14de Aar, og i England og i Tydskland var en Prinds myndig i sit 19de Aar, tillige kunde Riget ikke undvære en Cantsler, der kunde tale og handle med de fremmede Gesandter, og Rigsraadet havde ikke Myndighed til at indsætte en saadan. De øvrige Rigsraader, der ikke gjerne vilde slippe Regjeringstømmen ud af deres Hænder, paastode at det burde forblive ved den tidligere tagne Bestemmelse, at overlade Regjeringen til Regjeringsraadet, der nu kom til at bestaae af Jørgen Rosenkrands, Steen Brahe, Mandrup Parsberg og Jakob Seefeld.

Som et Bidrag til hiin Tids Historie og Charakteristisk ville vi omtale en foroven Aventurier ved Navn Jacob Rostrup, der blev dømt fra Livet paa denne Herredag, thi i hiin Tid var Rigsraadet tillige Landets Domstol. Denne Rostrup havde det foregaaende Aar hvervet henved 80 Soldater i Pommern og Meklenborg under det forgivende, at naar de vare komne

19.

til Kjøbenhavn, skulde de blive underrettede om, hvortil de skulde bruges. Han stak nu i Søen fra Wismar under dansk Flag og begyndte at overfalde de Søfarende i de danske Farvande. Han tog iblandt andet et rigt ladet Skib fra Embden, og kastede Skipperen samt hans Folk overbord ved Norge, vovede sig derpaa til Aarhuus, hvor hans Folk gjorde Mytteri, saa at han maatte flygte i Land for at skjule sig og blev greben i Nærheden af Assens i Fyen. Han fandtes i Besiddelse af et Pas fra Statholderen i Nederlandene og en Bestalling som Admiral. I England havde han først udgivet sig for at underrette Regjeringen om, at Danmark havde i Sinde at udruste nogle Skibe imod Englands Fjende Spanien. Da hans Opdigtelse opdagedes flygtede han til Nederlandene og udgav sig her for dansk Gesandt, hvis Ærinde var, at underrette Hertugen af Parma, som var Statholder,

20.

om at Danmark udrustede en Flaade mod England og Skotland. Man troede ikke hans Foregivende, men da man mærkede, at han var en duelig Sømand, fik han Tilladelse til at kappre mod Spaniens Fjende samt Titel af Admiral. I Antwerpen fik han undr Navn af kongelig dansk Gesandt udbetalt 800 Ducater hos en Kjøbmand, der troede ham paa hans Ord, at han skulde faae Pengene igjen betalte i Sundet. I Amsterdam foregav han ogsaa at være dansk Gesandt og fik betydelige Pengesummer udbetalte af Stadens Raad. Da imidlertid hans Bedrageri rygtedes, tog han til Liefland, hvor han opholdt sig nogen Tid for at blive glemt, og derpaa udrustede det omtalte Skib, for at drive Sørøverie. Han blev dømt fra Livet og halshugget paa Slotspladsen.

I Begyndelsen af Aaret 1795 stod Kongen ved sin Secretair Christian Friis Fadder til den svenske Hertug Carls, senere Carl den Niendes Søn, den siden berømte Gustav Adolph.

21. 22.

Andet Afsnit.

Christian den Fjerdes Kroning; hans Formæling; Dronningens Kroning; hans første Regjerings-arbejder; hans Besøg hos Tycho Brahe; hans Omsorg for Norge: Konge i et Drikkegilde; hans Reise til Nordkap.

De 13 April 1596 ophørte Kongens Mindreaarighed, da han saa indtraadte i sit tyvende Aar. Regjeringsraaderne, der gjerne vilde regjere saa længe som muligt, vedbleve deres Hverv indtil faa Dage førend Kroningen i August, da Christian selv overtog Regjerings-forretningerne.

I Anledning af den forestaaende Kroning udskreves der nu et anseeligt Kroningsstyr, saavel i Danmark som i Norge, i hvilket sidste Land det danske Rigsraad imidlertid ikke var berettiget til at udskrive Skatter, og alle Anstalter gjordes, for at den kunde finde Sted med den største Pragt. Det hele Rigsraad, hele den danske Adel, saavelsom Adelen og Laugmændene i Norge indbødes til at indfinde sig ved Kroningen, og deeltage i alle Slags Ridderspil, saasom Spærrenden i fuld Harnisk, Turnering med Sværd og Riden til Rings osv.

Men først skulde en Herredag finde sted, paa hvilken Konge ligesom hans Forgjængere, skulde underskrive en saakaldet Haandfæstning eller Forpligtelse hvorledes han skulde regjere, og hvori størstedelen af den 48 Artikler angik Adelsens Rettigheder og Privilegier, der ikke

22.

matte undergaae nogen Forandring. Haandfæstningen stemmede ellers overens med den, som den afdøde Konge i sin Tid havde undertegnet.

Allerede tidligere havde Kongen udnævnt otte Adelsmænd til Rigsraader, blandt hvilke hans egen Hofmester Henrik Rammel, og hvorved Rigsraadet kom til at bestaae af tyve Personer. Som Cantsler i Kaas' s Sted udnævnte han Christian Friis til Borreby, Valkendorf til Rigshofmester og Sigvard Beck til Rentemester i hans Sted, samt Peter Munk til Rigsmarskal.

Der ankom ny allesteds fra store Herrer og Fruer til den forestaaende Kroning, og der var saa at sige en Vrimmel af disse. Saaledes ankom først Enkedronning Sophie med sine to Døttre, Prindsesserne Hedevig og Augusta, fra Nykjøbing paa Falster, hvor hun havde sit Enkesæde. Derpaa Kongens Farbroder: Hertug Hans den Ældre med Familie; desuden 5 Prindser fra Brandenburg og ligesaa mange fra Lüneborg, Fyrst Rudolph af Anhalt, Wolfgang Vilhelm Pfalzgreve af Neuburg og Hertug Frants fra Pommern.

Fra Kongen af Skotland, der var indbudt men formedelst Dronningens Svangerskab ikke

23.

kunde indfinde sig, lom en Gesandt med et Følge af 60 Personer. Fra Churfyrsten af Sachsen, Fyrsten af Meklenborg, samt fra Lybek, Hamborg og Danzig kom der Gesandter. Men de mærkværdigste af de Besøgene, men Hensyn til Fremtiden, var dog Markgreve Joachim Frederik, Administrator til

Magdeborg, med sin Frue og sine Døttre: Prindsesserne Anna Catharina og Barbara Sophia. Den førstnævnte Prindsesse havde allerede tidligere ved en anden Lejlighed gjort et saadant Indtryk paa den unge Konge, at hun senere blev Danmarks Dronning. Fra Regjeringens Side anvendtes alt for at modtage de Fremmede med de dem tilkommende Æresbeviisninger. Der afsendtes saaledes kongelige Fregatter og mindre Fartøier for at overbringe dem til Sjælland. Tilsidst ankom Hertug Johan Adolph, Erkebiskop i Bremen, der tidligere ved en Gesandt havde anholdt om Kongens Søster:

Prindsesse Augusta, hvis Formæling med ham skulde feires i Forbindelse med Kroningen.

Antallet af de høie Gjæsters Heste udgjorde 2200, hvoraf alene Heryugen af Holsteen-Gottorp medførte 674 Heste, desforuden medbragte Adelen saavel fra Rigerne som fra Hertugdømmerne et stort Følge af Folk og Heste.

Der sørgedes ogsaa for de Fremmedes Beværtning, thi i Kjøbenhavns Hovedgader indlagdes der i alle Kjældere under Husene rød og hvid fransk Viin og Rostokkerøl.

Rodemestrene skulde gaae omkring i Qvartererne og tilsige Beboerne, at de, naar de Fremmede, hvis Navne vare skrevne paa Husene, vare ankomne der, og saalænge de i Anledning af Kroningen forbleve der, skulde hente fra Kjældrene og levere dem uden Betaling hvilken Sort Viin de vilde have. Og hvis det ikke skulde forslaae i de store Huse, hvor man havde Indqvartering af mange Fremmede, at det blev hentet til dem i Kander, kunde de i de samme Huse erholde flere Tønder

24.

Rostokkerøl og et Oxehoved Viin til, og naar det var optrykket paa ny Mere.

Den 29de August om Morgenens begyndte Kroningshøitidelighederne, hvilke vi her ville beskrive som et Bidrag til hiin Sæder og Skikke.

To Compagnier hvervede Soldater stode paa Slotspladsen og Højbro; men herfra og over Amagertorv til Fruekirke, hvor Kroningen skulde finde sted, paraderede Borgerskabet, iført Kyradser og Hjelmhuer, paa begge Sider af Gaderne.

Processionen gik for sig i følgende Orden: "Først gik en Pauker, fulgt af ni Trompetere i gule Atlaskstrøier, røde Fløielsbeenklæder, sorte Kapper og røde Fløielshatte; deres Instrumenter vare af Sølv, behængte med prægtige Faner med Kongens Vaaben paa. Efter dem fulgte til Fods: Hofmarskallen med en skaansk Landsdommer paa hver Side; de Fleste af Rigets Adel og Hofjunkerne, i alt 156 Personer: de fremmede Herrers Marskaller, Adel og Raader; de Deputerede fra Lybek, Hamborg og Danzig; Landraaderne. Derefter kom til Hest de danske Rigsraader alle i lange Fløielskapper, Tre i Rækken. Derpaa fulgte: en Pauker, femten Trompetere og de tvende Rigers Herolder. Efter disse rede fire af Rigsraaderne i lange Fløielskapper, En efter En, med Rigsklenodierne paa røde Fløiels Puder; af disse bare Steen Brahe Rigsæblet, Peder Munk Sværdet, Christian Friis Scepteret, og Christian Valkendorf Kronen. Nu kom Christian den Fjerde selv, iført en hvid Sølvstyks-Klædning, funklende af Ædelstene, rigt broderet med Guld, Sølv og Silke, og en sort Kappe, besat med Perler. Kongen red, omgivet af sine Drabanter, paa en modig graa Hest, der var smykket med prægtigt Ridetøj af Bidsel og Remme, Sablen af rødt guldbroderet Fløiel, og Dækker derunder funklende af Diamanter og Sa-

25.

phirer. De udenlandske Gesandter, de fremmede Fyrster og tilsidst Kongens Brødre med Hertug Magnus til Lyneborg, fulgte efter ham.

Dametoget aabnedes af Enkedronningen med hendes to Døttre i en Vogn med 3 Heste for, fulgt af tre Rigsraader i lange sorte Fløielskapper til Hest; efter dem kjørte Fyrstinderne og Hertuginde med

deres Døttre, derpaa Cantslerens og Rigsmarskallens Fruer; endeligen fulgte Enkedronningens og derpaa alle Fyrstindernes Hofdamer.

Saasnart Kongen var kommen op i Fruekirkes Chor modtoges han med Pauker og Trompeter, Spil fra Orgelet og anden Musik. Han traadte ind i en med Gyldestyk betrukken Stol paa høire Side. Sjællands, Skaanes og Fyens Bisper knælede for Alteret. Der holdtes adskillige Taler, hvoriblandt en paa Latin. Nu opfordrede Cantsleren Sjællands Biskop Vinstrup til at overgive Rigsklenodierne, der vare henlagte paa Alteret, og stadfæste Christian den Fjerde i den hellige Trefoldigheds Navn til Herre og Konge over Danmark. Rigshofmesteren Valkendorf oplæste derpaa de 47 Artikler af Haandfæstningen, hvorpaa Kongen oplæste selv den sidste Artikel, lagde sin Haand paa det nye Testament, og svor sin kongelige Eed. Derpaa foregik Salvelsen, som fandt Sted paa den høire Haand og imellem Skuldrene. Efter at dette var skeet, blev Christian ført af Rigets Raad ind i sit Paulun bag Choret, hvor han iførte sig Kongedragten, der bestod af rødt Gyldenstyk, samt den kongelige Kappe, som var af rødt Fløiel, meget rigt broderet med Guld, og foret med spættet Hermelin. Derpaa vendte han tilbage til sin Throne foran Alteret, hvor han knælede. Bisen tog nu Sværdet, drog det og overrakte Kongen det; men denne leverede det til Marskallen, som stak det i Skeden. Bisen tog det paany, og spændte det om Kongens Læner. Nu trak Kongen det, vendte sig om

26.

mod Folket, og slog med Kraft mod alle fire Verdenshjørner, ”saa at det bævede” til Tegn paa, at han vilde beskjerme sine Riger og Undersaatter, og straffe det Onde og Ulydige. Derpaa satte Bisperne og de nærmeste Rigsraader Kronen paa Kongens Hoved, medens de fjernere Rigsraader traadte til og rørte ved den. Kronen var af Guld og besat med 970 Diamanter foruden Ædelstene og Perler. Til slutningen rækkede Biskoppen Kongen Guldsepteret og Rigsæblet, hvorpaa denne gik tilbage til sin Throne og modtog de Tilstedeværendes Lykønskninger.

Da Alt var til ende i Kirken og Klokken var henimod 12, gik Processionen tilbage i samme Orden som før, blot med den Forskjel, at Kongen, der nu bar sin Kroningsdragt, Guldkronen paa Hovedet, Scepteret i Haanden og Sværdet ved Siden, udenfor Kirkedøren satte sig paa en anden Hest, med en endnu prægtigere Sadel og anden Prydelse, og at fire andre Rigsraadet bare en rød Gyldenstyks Tronhimmel over hans Hoved.

I det samme Øieblik Kongen gik ud fra Kirken, løsnedes alle Kanoner paa Volden og Flaaden. Kolokkerne ringede fra alle Kirketaarne. Paukeskrald og Trompetstød lød trindtom, og Jubelraab ledsagede Kongen hele Veien til Slottet. Unge Piger strøede Blomster paa hans Vei og fra opreiste Æreporte lød Sang og Musik.

Herolderne kastede Penge ud iblandt Almuen.

Paa Amagertorv var der indrettet et Viinspring med rød og hvid Viin, der gaves til Priis for Almuen; ogsaa blev der tæt derved en heel stor Oxe, fyldt med Vildt og Fugle, stegt paa et Sped, og Almuen, som gjerne vilde have sig et Stykke, sloges og reves tappert derom til Kongens og de tilstedeværende Herskabers store Moro; dog blev Ingen slaaet ihjel eller lemlæstet betydeligt; blot gik nogle Findre i Løbet og deslige.

27.

Den paafølgende Dag bleve Prindsesse Augusta og Hertug Johan Adolph formælede, og derefter strax paa fyrstelig Viis efter Datidens Skik og Brug satte ”ud i Sengen tilsammen.”

Om Aftenen var der et stort Fyrværkerie.

Nogle Dage efter, den 3 die September, begyndte Turneringerne, som derpaa fortsattes den næste Dag. Rendebanen, der var opreist paa Amagertorv, var deelt i tre Dele med rødfarvede Skranker og

Krone og endelig Snoren med Ringen i. Paa hver Side af Rendebanen var en Tribune for Turneringsdommerne. De paa begge Sider af Torvet liggende Huse havde Eiere og Beboere ladet betrække med rødt Fløiel og engelsk Klæde, for t Dronningen og Fyrstinderne, samt de Fyrster og Gesandter, der ei skulde turnere eller judicere, kunde derfra være Tilskuere. Kongen var i de tvende Dage, Turneringen varede, Montenedot (den, der anstillede Turneringen) og, ifølge sin Titel, var han pligtig til at indlade sig med alle dem, der, som Aventureros eller Riddere trak op imod ham. Hvert Optog havde sin særegne Dragt, sine Smykker, sine Maskevogne og sine Ledsagere. Saaledes forestillede, i den første Turnering, Kongen, ifølge et paa Slotspladsen opslaaet og i alle Byens Tvergader til blæst og oplæst Cartel, den romerske Pave, med et stort Følge af Cardinaler, Bisper og Munke; og forestillede en af hans Vogne Engelsborg og andre romerske Bygninger. Den anden Turneringsdag turnerede Kongen i Fruentimmerklæder, og lod, da Turneringen var forbi, sin Hest knæle, først for Turneringsdommerne, dernæst for Enkedronningen og Fyrstinderne. Efter hm og mod ham som Montenedor indfandt sig,

den første Dag 8. den Anden 15 Optog af Riddere, Fire, Fem, vel og en halv Snees i hvert Optog, Alle af Fyrstestand eller høiere Adel.

28.

Kongen gjorde med Hver af dem tre Rend, og rendte saaledes i disse to Dage 340 Gange efter hinanden, uden at spore mindste Træthed. Da han 206 Gange stak Ringen, een Gang endog 17 Gange efter hinanden, saa næsten Ingen kunde maale sig med ham, vandt han næsten enhver Priis, der for størstedelen bestode i forgyldt Sølvtoi, af hvilket han bortgav de største Stykker. Mandagen derefter holdtes paa Gammeltorv Ridderspil, hvilket Dronningen og Fyrstinderne bivaanede paa Raadhuset. Kongen gjorde ogsaa en Beværtning for sine høie og fornemme Gjæster paa sin Flaade. Den udgjorde dengang allerede 18 Krigskibe og 3 Galleier, alle af meget forskjellig Størrelse. Admiralskibet Fortuna førte 80 Kanoner, men der gaves ogsaa Skibe paa kun 16, 12 ja 6 Kanoner, og samtlige Kanoners Antal paa hele Flaaden beløb sig til 540 Stykker.

”Dagene,” siger Slange i sin Christian den Fjerdes Historie *), ”glimrede af Guld og Ædelstene, og Nætterne vare lyse af Blus, Lamper, og mangfoldige Paafund af Frydeild og Luftskud. Her var Jagt, Spilfægtning paa Søen, Veddeløb, Kamp imellem vilde Dyr og store danske Hunde, Hestebands og andet deslige saadant om Dagen, og saasnart Solen gik ned begyndte Comedier, Dands, Spil og Musik. Med eet Ord: Alting var herligt og glædeligt i denne Herrefærd osv.

Nu, da Kroningen havde fundet Sted, var Christian den Fjerde bleven Regent, dog kun med den meget indskrænkede Magt Haandfæstningen og Rigsraadet vilde tillade ham. Han residerede i Vinteren 1596 – 97 en lang Tid paa Koldinghuus, gennemreiste alle Nørrejyllands Kjøbstæder, og opholdt sig i flere Dage i enhver af dem, for at gjøre sig bekendt med enhver Byes Næring og Tilstand; thi Christian var af de sjældne Konger, der vilde see med egne Øine og høre med egne

*) Niels Pedersen Slange (1656-1737) blev født fire år før den store Statsomvæltning i 1660, hvor Enevælden indførtes. Socialt hørte han til borgerstanden, og som så mange standsfæller gjorde han kometkarriere i den unge enevældige stats tjeneste, dels som kancelliembedsmand, dels som

historiker. 1731 opløftedes han i Adelsstanden. Helt til tops nåede han dog aldrig, hvilket menes at være grunden til at han kastede sig over historiske studier. Hans hovedværk er kæmpeværket Christian IV's historie på mere end 1.500 sider. Manuskriptet overrakte kong Christian VI i 1732 efter års intenst arbejde med indsamling af kilder og med vedføjet anmodning om pengetilskud til bogens trykning. Slanges vederhæftighed var dog stærkt omdiskuteret – ”han kunne herligt lyve”, som man sagde om ham! Det var her, Hans Gram (1685-1748) kom ind i billedet. Gram, der bl.a. var gehejmearkivar (d.v.s. bestyrede statens arkiver og derved havde indgående kendskab til kilderne også fra Christian IV's tid) var og er en af de største historikere i danmarkshistorien. Bl.a. var det ham, der indførte skellet mellem primære kilder (f.eks. breve og dokumenter) og sekundære kilder (andenhånds beretninger). Ethvert historisk udsagn skulle principielt underkastes en streng, videnskabelig sandhedsvurdering. Det fik store følger for Niels Slanges værk.

29.

Øren, men derfor laante ville Øre til erfarne og kløgtige Mænds Raad.

Kroningsscene

Han tænkte nu paa et vigtigt Skridt, nemlig at formæle sig, og havde allerede tidligere gjort sit Valg. Paa en Reise i Efteraaret 1595 i Tydskland havde Christian den Fjerde nemlig gjort Bekjendtskab med Administratoren Joachim Frederiks Datter, den 21 aarige Prindsesse Anna Cathrina. Som bekjendt var Christian den Fjerde en stor Ynder af det smukke Kjøen, og Anna Cathrina var, efter de Portraiter men har fra de Tider, en meget smuk Dame, der havde gjort Indtryk paa den unge Konges

let fængelige Hjerter. Da Prindsessen, som vi have omtalt, bivaanede Kroningen, blev Bekjendtskabet knyttet endnu nøiere, thi i Januar det paafølgende Aar, reiste han paany til Tydskland, hvor han naturligviis atter besøgte Administratoren og hans smukke Datter.

Da han var kommen tilbage til Danmark varede det heller ikke længe, førend han i Augustmaaned afsendte et pragtfuldt Gesandtskab, bestaaende af fire Rigsraader, til Administratoren af Magdeburg; for at anholde om hans Datters Haand, hvilket naturligviis med Glæde blev modtaget. Allerede den 27de November fandt Formælingen Sted i Haderslev, dog i al Stilhed uden Turnering eller pragtfuldt Gjæstebud, thi en smitsom Sygdom i Nedersachsen afholdt fremmede Fyrster fra at indfinde sig.

Dronningens Kroning fandt derimod Sted med overordentlig Pragt i Fruekirke i Kjøbenhavn det paafølgende Aar i Julimaaned.

Nu begyndte Kongens altid utrættelige Virksomhed. Snart var han i Norge, snart i Danmark, for at gjøre Bekjendtskab med begge sine Riger og hvad der kunde daad dem. I det første Rige turde han handle anderledes frit end i Danmark, og uagtet den danske Aden ogsaa her ville tage sig Myndighed, forstod han dog at tvinge den til at give efter. ”Beklageligt er

30.

det” siger Baden, ”at denne i flere Dele talentfulde Herre ikke turde vise samme Raskhed i Danmark, men her frygtede Adelen sig ikke saaledes for Folket som i Norge; thi altid var der i det norske Folk større Kraft end i det Danske” Kongen laante derfor villig Øre til de Klager, der indløb paa denne Tid baade fra Thronhjem og fra Herjedalen og Jemteland over Lehnsmanden Ludvig Munck. Regjeringsraadet havde tidligere, med sin sædvanlige Overbærelse mod adelige Embedsmænd, ladet anstille Undersøgelser uden noget videre Resultat. Kongen derimod sendte to Rigsraad Jørgen Friis op til Thronhjem, og disse fandt den paaklagede Lehnsmænd skyldig i mangfoldige Udsugelser og Uretfærdigheder.

Han havde begaaet Falskhed med Maal og Vægt, idet han brugte et til at tage ind efter, men et andet til at give ud efter; han havde paalagt Almuen uden Betaling at udvirke Tømmer af de kongelige Skove, uagtet Kongen derfor tilstod noget Vist, som Munck ikke heller havde glemt i sit Lehnssregnskab at beregne Kongen til Udgift.

Kort han havde begaaet næsten alle de Udsugelser og Plagerier, der vare mulige i hans Stilling. Munck blev ikke alene efter Kongens Befaling afsat fra sin Lehnspost men ogsaa paalagt en anseelig Pengemulkt til det Offentlige ligesom en anseelig Pengeerstatning til dem han havde forurettet. Denne Munck var Fader til Christine Munck, til hvem Kongen siden lod sig vie til venstre Haand.

Som Videnskabernes store Ynder henvendte Christian den Fjerde allerførst sin Opmærksomhed paa Kjøbenhavns Universitet, thi neppe fjorten Dage efter sin Kroning lagde han Grunden til en ny Bygning for de offentlige Forelæsninger ved Universitetet, nemlig Auditoriet, der blev færdigt fire Aar efter og indviet 1601, men siden i

31.

Aaret 1807 opgik i Flamme under Kjøbenhavns Bombardement.

Norges forvirrede Lovgivning tildrog sig derpaa Kongens Opmærksomhed, og han lod derfor Norges nye Cantsler Hans Pedersen Basse træde sammen med Statholderen, samt nogle norske Adelsmænd og Sørenskrivere, for at udarbejde en forbedret Lov, der dog først fuldendtes otte Aar efter.

At Christian maatte beundre den dalevende store Astronom Tycho Brahe, der havde nydt den største Opmuntring og Understøttelse af hans Fader, synes indlysende. Kongen havde ogsaa allerede 1592, altsaa i sit femtende Aar, aflagt Tycho Brahe et Besøg paa Øen Hveen, hvor han tilbragte flere Dage og talte med den berømte Astronom om adskillige videnskabelige Gjenstande f. Ex. om Konsten at

befæste Byer og Stæder, hvori Prindsen selv ikke var uvidende, om Maaden at tvinge Vande, hvorledes Byrder paa en let Maade kunde hæves iveiret, men især om Skibsbygningskunsten. Blandt andet aftalte Prindsen med Brahe, at han vilde sende ham nogle unge Mennesker, hvem han skulde undervise i de mathemathiske Kundskaber, som vare nødvendige for en dygtig Søemand. Da Kongen fandt særdeles Behag i et af Tycho Brahe med megen Kunst forfærdiget forgyldt Messing Globus-Automat, der ved sine Bevægelser efterlignede Solens og Maanens Løb, saavel som Maanens forskjellige Phaser, forærede Konge det. Under dette Besøg var det at Kongen ved Afskeden hængte en kostbar Guld kjæde, med sit Portrait i, om Tycho Brahes Hals.

Nu, da Kongen besad Magt til at paaskjønne denne store Mands Genie og Talenter, syntes det besynderligt, at nu paafulgte netop en Slags Forfølgelse imod denne Mand. Efter Frederik den Andens Død havde han beklaget sig for den unge Kong Christian den Fjerde, at han foruden den kongelige Pension og Indtægterne

32.

af sit Arvegods havde sat sig i 6000 Rigsdalers Gjæld til Bygninger og Instrumenter, for at fremme den astronomiske Videnskab. Kongen eller rettere sagt Regjeringsraaderne vare strax villige til at bevilge ham en Godtgjørelse af 6000 Rdlr. for de Omkostninger, han efter den afdøde Konges Begjering, havde anvendt "til den fornemme lovlige Kunst Astronomiens Restauration og Forbedring." De gik endog videre med deres Gavn mildhed end den berømte Astronom forlangte ved at erklære i et aabent Brev paa egne og øvrige Rigsraaders Vegne, at "efterdi det var alle vitterligt, at Tyge Brahe over sit Møde, Studering og Besværing har af sit Eget ikke Ringe bekostet paa Bygninger og astronomiske Instrumenter, vi og endeel vide og befinde kunne, hvad Nytt, Gavn og Lov samme Kunst medfører, ville vi Alle og Hver særdeles gjerne tilhjelpe, at de Bygninger og astronomiske Instrumenter, han paa Hveen har anskaffet, maa vedligeholdes paa kongelig Regning." ligesom de og lovede at formaae Kongen, naar han blev myndig til at stifte en vis Indkomst "til den astronomiske Kunst Fortsættelse og Vedligeholdelse paa Hveen." Og samme Forsikkring fik han Aaret efter af hel Rigsraadet. I øvrigt skjenkede Regjeringsraaderne ham to ubeboede Vaaningshuse, der stødte op til hans Gaard i Farvegaden, hvor Vartou nu er, imod at han skulde indrette et andet bekvemt Sted til Farveriet. To Aar efter forlehnedes han indtil videre med det norske Lehn i stedet for en Indtægt af 400 Rdlr. af Indtægten af Øresundstolden, han hidtil havde havt.

Ligesom han var en af de største Astronomer, der har levet, saaledes ansaaes han i sin Tid som den første, og ingen Lærd, ingen fremmed Fyrste eller Gesandt kom til Danmark uden at besøge Hveen og beundre ham og hans Værker. Den lærde Kong Jacob af Skotland, Svoger til Kongen, havde opholdt sig i flere Dage hos ham;

33.

tillige havde Hertug Julius af Brunsvig-Wolsenbüttel besøgt ham. Frederik den Anden tillige med sin Dronning Sophia havde besøgt ham i Sommeren 1586, ved hvilken Lejlighed Kongen hængt en Klæde med en Elephant i om Brahes Hals.

Nu, efter at Kong Christian havde tiltraadt Regjeringen, døde hans Beskyttere og Yndere Niels Kaas og Jørgen Rosenkrands, og efter deres Død begyndte hans Lykkes Sol i Danmark at dale, thi Valkendorf og Friis, der nu fik den største Magt og Indflydelse paa Kongen, vare ham fjendske; og han fik det at føle, da han straks efter Kroningen mistede det norske Lehn. Den første Grund til Valkendorfs Fjendskab skulde være foranlediget ved en Hund, der tilhørte Tycho Brahe og var foræret ham af den engelske Kong Jacob. Valkendorf, der, som allerede er fortalt, fulgte med Kongen, da han i Aaret 1592 besøgte Brahe paa Hveen, gik nemlig en Morgen tidlig ind i et af Astronomens

Værelser for at see sig om, hvor han blev overfaldet af ovennævnte engelske Dogge, hvilket gav Anledning til en heftig Ordvexling mellem Hofmesteren og Brahe. Han tilligemed endeel af Adelen vare vistnok ogsaa misundelige paa Brahe. Han tilligemed endeel af Adelen vare vistnok ogsaa misundelige paa Brahe formedelst hans Navnkundighed, da der daglig ankom en betydelig Mængde fornemme Fremmede til Danmark alene for at tale med ham. Hertil kom ogsaa hans Giftermaal med en Præste eller Bondedatter fra Knudstrup Gods, hvilket vakte stor Forargelse blandt den hovmodige Adel.

Nok sagt, strax efter Kroningen mistede han der norske Lehn, og begik nu det Misgreb, istedetfor at henvende sig til Kongen selv, at anmode sin hemmelige Avindsmand Cantsleren Christian Friis, hvem han ansaa for sin Ven, at udvirke hos Kongen, at Lehnnet forundtes ham paany. Til Brahes store Krænkelse meldte Cantsleren ham, at det var ikke Kogens Leilighed af det kongelige Skatkammer at gjøre Be-

34.

kostninger paa hans Instrumenter, og at det aldeles ikke lod sig gjøre, at han længere beholdt hiint Lehn.

Hvad der har foranlediget den ellers for Brahe saa godt stemte Konge til at behandler denne store Mands saaledes, maa vel være en Følge af Valkendorfs og Fris' s Bagvaskelser og den Forestilling, at de Udgifter, der anvendtes paa Tycho Brahe og hans Instrumenter, vare altfor store imod den Nytte, Fædrelandet kunde have deraf. I denne Mening bestyrkedes Kongen vel end mere ved to saakaldte Lærde, hvoraf den ene var en Professor i Mathematiken, **Thomas Finche**, hvem, Valkendorf ikke undsaa sig ved at sende til Uranienborg paa Hveen for at undersøge hans Indretninger og Instrumenter, hvilke de naturligviis erklærede for unyttige Redskaber, hvis Vedligeholdelse vilde være forbunden med store Omkostninger, og Tycho Brahes Arbejder og Indretninger for skadelige og kostbare Curiositeter.

Tycho Brahe havde i dette Tidsrum forladt Hveen og var med sin Familie flyttet ind i sin Gaard i Kjøbenhavn. Hans Fjenders Ondskab havde bidraget til at den lærde Mands personlige Anseelse var dalet; man drog den lærde Mands personlige Anseelse var dalet; man drog dog ikke saa hyppigt mere til hans Uranienborg, thi saasnart man mærkede at Landets første Adelsmand Valkendorf var hans Fjende, blev han tilsidesat af Enhver.

Hans Bortreise fra sit saa kjære Opholdssted var tildeels ogsaa bleven foranlediget ved en indgivet Klage til Kongen fra Bønderne paa Hveen over hans Haardhed imod dem, i hvilken Anledning Cantsleren og Axel Brahe sendtes til denne Øe, for at undersøge denne Sag, og nu begyndte egentlig denne Tycho Brahes mægtige Fjende sin lave Forfølgelse.

Man satte først **Præsten Jens Jensen** paa Hveen under Tiltale, dels fordi han af Daabsformularen havde udelukket Besværgelsen, og

35.

deels fordi han ikke havde straffet og paamindet Tycho Brage, som i 18 Aar ikke havde nydt Sacramentet, men ligget i ondt Levnet med en Biskopperske. Kongens Ordre desangaaende skal blot have lydet paa, at Præsten skulde have understaaet sig at gjøre imod Ordonantsen, og Valkendorf maa altsaa for at tilføie Brahe en uforskyldt Krænkelse have faaet denne Mands Navn med i Actionsordren. Med Bislopperske meentes Tycho Brahes agtværdige Hustru, der i 12 Aar havde været gift med ham, men som fordi hun ikke besad et adeligt Slægtsregister blev af den stolte Adelsmand benævnet saaledes. Valkendorfs Ondskab i denne Retning lykkedes dog ikke, thi senere i et

Document for Aaret 1630 erkjendte Brahes Søster og øvrige nærmeste Slægt hans Børn for ægte og hans retmæssige Arvinger, og deres Moder for hans Ægtehustru.

Efter disse lidte Krænkelser sysselsatte Tycho Brahe, der var en efter sin Tid udmærket Chemister, sig i Særdeleshed med chemiske Experimenter i sin Gaard i Farvergaden, dog tilsidesatte han ikke sin astronomiske Iagttagelser, men benyttede dertil et lidet Taarn paa et Stykke af Vestervold, hvilket Magistraten havde overladt ham. Men ogsaa herhid udstrakte Valkendorfs Forfølgelser sig, han lod nemlig Byfogden i Kongens Navn forbyde ham, saavel at fortsætte de astronomiske Experimenter, under det Paaskud, at Borgernes Nattero forstyrredes ligesom at han let kunde foraarsage Ildsvaade derved.

Meget af dette maa Kongen have været uvidende om, da han netop paa den Tid opholdt sig i Tydskland.

Alle disse Krænkelser bevægede Brahe til at forlade Danmark, hvor hans Lykkes Sol var nedgaaet, og opsøge sig et andet Opholdssted, der var fri for Forfølgelser. Den store Lærde forlod i Juni 1597 paa et Skib, han havde frag-

36.

tet, medtagende de Instrumenter han have i Kjøbenhavn, sit Fædreland med Kone og Børn for bestandig.

Ankommen til Rostock skrev han et Brev til Christian de Fjerde, hvori han bad ham undskylde, at han ikke førend sin Afreise havde havt Leilighed til at tage Afsked med ham, da han heller ikke vidste, om det var Kongen behageligt eller ikke. Han tilføjede, at Christians Fader havde formaaet ham til, at anstille sine astronomiske Iagttagelser paa Hveen, men han havde siden mistet Alt, hvad han behøvede for at vedligeholde sin Kunst; og forsikkrede til Slutningen, at hans Hensigt ikke var at forlade sit Fædreland for bestandigt, men at han blot søgte Hjælp og Bistand hos andre Herrer og "Potenrater"; forundte man ham, at fortsætte sine Arbejder i Danmark, vilde han ei "forsage" (afslaae) et saadant Tilbud, da han nu som tidligere helst vilde "gjøre sit eget Fædreland til Ære, hvad han kunde udrette, saafremt det kunde skee med lidelige Vilkaar og uden hans Skade."

Kong Christian følte sig noget krænket ved dette Brev, og gjensvarede, "at Tycho Brahe vel erindrede, at han førend sin Afreise laa nogle Uger i Kjøbenhavn, uden enten at begjære Tilladelse til Reisen eller engang forlange at tale med Kongen, undtagen den ene Gang, da han og de svenske Bønder mødte for Hans Majestæt i Retten; at Brahes Forhold mod dem havde foranlediget Kongen til at forunde en Anden dette Lehn; hvorhos Kongen tvivlede paa, at han til astronomiske Instrumenter havde anvendt de Penge, han fik for sit Fædrenegods, da det hed, at han havde laant mange tusinde Daler ud til Bedste for sine Børn. I øvrigt var det hm (Kongen) ukjært at erfare, at han vilde søge Hjælp hos andre Herrer og Fyrster, som om Kongen og Riet var saa uformuende, at de ei kunde overkomme det, medmindre han med Qvinder og Børn droge ud at betle hos Andre,

Christian den Fjerdes Besøg hos Tycho Brahe paa Uranienborg.

37.

men, da det nu var skeet, bekymrede han sig ikke om, hvad enten han reiste eller blev; vilde han tjene for Mathematikus, og gjøre, hvad han burde gjøre, kunde han først underdanigst tilbyde sin Tjeneste, og bede derom, som en Tjener bør gjøre, og ikke med slige "fortagte" (formodentlig hovmodige) Ord fremføre sin Mening. Naar dette skete, vilde Kongen tilbørligen vide at erklære sig herover."

Det synes Tycho Brahe var gaaet for vidt i sit Brev til Kongen, da denne ikke havde negtet at høre ham heller ikke frataget ham alle hans Forlehnninger; men de store Forurettelser, han havde lidt, maatte krænke denne store Mand, der kjendte sit Værd, og Kongens Svar var en Bom, der fremtidig udelukkede han fra sit Fædreland.

De Fornærmelser Tycho Brahe havde lidt erstattedes ham rigeligt i Bøhmen, hvorhen han blev hidkaldt af den videnskabelige Kejser Rudolph den Anden, der strax indrømmede ham Slottet Benatli og et stort Huus i Prag. Men neppe havde han begyndt at slaae sig til Ro i denne Stad, førend han syg forlod det keiserlige Taffel og kort efter afgik ved Døden. Men den dumme Stolthed og Foragt, som de fleste danske Adelsmænd nærrede imod Brahe, kjendte hverken Keiseren eller de bøhmiske Adelsmænd, thi man viste imod hans Enke og Børn al den Udmærkelse, der kunne tilkomme den efter Fødslen; og flere af Børnene bleve ved Giftermaal indlemmede i fornemme og tyske Familier. Brahes efterladte Instrumenter, som Danmark burde have besiddet, bleve af Keiseren kjøbt for 20,000 Rdlr. En af Tycho Brahes bedste Disciple, der senere gjorde Danmark stor Ære, var **Christian Longomontanus**, der var fulgt med din Lærer til Bohmen, men senere ansattes som mathematisk Professor ved Kjøbenhavns Universitet. Det var efter hans Forslag at Christian de Fjerde

38.

opførte Rundetaarn med Kjøbenhavns Trinitatiskirke.

Skjøndt Christian den Fjerde ikke havde studeret paa noget Universitet, besad han dog Kundskaber, som kun Fyrster bragte ned sig fra den Tids Høiskoler. Han indsaar saaledes ret godt Kjøbstædernes Vigtighed, og hvad Nytte en klog Regjering kunde drage af dem, men desværre modsatte den trodsige og interesserede Adel sig næsten enhver af Christian den Fjertes Planer til disse Communes Opkomst. Da Danmarks Forsvarsvæsen dengang stod på en meget slet Fod, var det vist en klog foranstaltning, at der oprettedes en Borgervæbning, som i paakommende Tilfælde kunde opbydes. Kongen lod derfor i Aaret 1598 enhver Kjøbstad sætte for saa meget ungt Mandskab, den skulde holde med Vaaben og Værge, der bestemtes o følgende Forhold: Enhver Kjøbstad, som kunde bringe 100 Mand paa Benene, skulde deraf stille 60 Skytter med Stormbuer og forsvarlige Bøsser; 20 Mand med lange Pikker og 20 med Hellebarder. Disse sidste 40 Mand skulde have baade Stormbuer og Brystharnisker, samt gode Rygstygere og Huggekaarder. Den som ikke kunde forskaaffe sig slige Vaaben, vilde erholde disse af Kongen imod en billig Betaling. De Kjøbstæder, som ikke kunde stille 100 Mand, skulde dog stille saa mange de formaaede. Men saa gavnlige denne Borgervæbning ogsaa var for Landet, thi at Kongen skulde have en Armee i Landet, som han kunde opbyde naarsomhelst, behagede ikke Adelen, der frygtede for at den ved Leilighed kunde bruges imod den.

Kongen tog sig ogsaa paa denne Tid af det af det danske Rigsraad saa mishandlede Norge. Han afsatte saaledes Lehnsmanden **Jørgen Kaas**, fordi denne forsømte sine Pligter for at leve i Vellevnet i Trohndhjem, og beskikkede

39.

i hans Sted **Claus Urne** med streng Befaling, altid at forblive i Lehnet (Lapland og Nordland), og nøie paasee, at Beboerne ikke paalagdes Skatter af Svenskerne.

Retspleien i Norge var saa slet, at der i Domsacterne ikke indførtes de ved de underordnede Retter fremlagte Documenter og førte Beviser, hvorpaa Dommen grundede sig, eller dog skulde grunde sig. Naar nu af Apperanten (*Apperanten referere til begreber i retsplejen, som dækker over de formelle krav til dokumentation, der skal præsenteres i retten*). Documenter og Beviser paaberaabtes ved en lovstridig Underretsdom, saa benegtede indstævnte Underdommer og Vederpart deres Tilværelse. Kongen, der elskede Retfærdighed, vilde ikke taale denne Uret og lod derfor udgaar en Forordning, der alvorligt tilholdt Sorenskrivere og andre Dommere i Domsacterne at indføre irettelagte Breve og øvrige Beviser. Gudstjenesten besørgedes ogsaa ofte i 3 og flere vidt fra hinanden liggende Kirker af een Capellan, saa at der i mange Kirker ikkun holdtes 2 'a 3 Gange Gudstjeneste om Aaret. Paa Kongens Befaling fik disse Kirker hver sin egen Sognepræst.

Men medens han saaledes sørgede efter sine indskrænkede Evner for sine Rigers Tarv, søgte han ogsaa at adspredde sig med alskens Moerskab. Saaledes gjorde han i Juni 1598 et Veddemaal med Andreas Sinclair, om hvo der hurtigst kunde ride fra Frederiksborg til Kjøbenhavn. Kongen, som ikke brugte to Timer til at tilbagelægge Veien, vandt Væddemaalet. Han red paa en lille Norbakke, som nyligt var hidkommet fra Norge, og kom een Time forend Sinclair, der dog red paa en herlig Hest, som var en bekjendt Bæddelæber *).

*) Om vor nuværende Konge, Frederik den Syvende, fortælles en lignende Anecdote, at han red fra Frederiksborg med et stort Følge og kom alene Kjøbenhavn med en Ordonants, der havde fulgt ham med megen Møie.

40.

Til Datidens Moerskab og Adspredelser hørte det ogsaa, undertiden at slaar en lille Svir af. I Mai 1598 var Kongen til Gjæst hos Skatmesteren, **Enevold Kruse**, hvor der blandt Andre vare indbudne

Cancelliesecretair Grubbe, Admiral Byrge Trolle og Joachim Bülov. Her gik det saaledes til *): ”De drak til langt ud paa Natten og da de gik hjem og vare komne til Høibro, spurgte Kongen Grubbe, hvor han boede. Da han hørte, det var nærvæd, sagde han, at han vilde besøge ham, og see om han havde en kjøn Vertinde og om der var smukke Piger, Grubbe svarede, at hans Vertinde var en gammel Kjærling, men at hun havde vakre Døttre. Desuden var der en herlig engelsk Drik, som kaldtes Rose de sole (Rofolio), hvilken Verten havde Dagen tilforn faaet paa et engelsk Skib. Kongen svarede: ”det var brav.” Grubbe sendte strax sin Tjener iforveien for at lukke op og sige hans Vertinde, at Kongen kom, hvorhos han lod Verten bede at sætte Flasken frem med den engelske Drik i. Da Kongen smagte dette Rose de sole, sagde han, at det smagte ret godt, og at det ikke var Aquavit, men Noget, som ver destilleret i Solen, og at man kunde drikke en Deel deraf uden Fare. Han drak derpaa Grubbe til af et lille Glas paa hans Kjærestes Velgaaende, og denne drak derpaa sin Nabo til, og denne Sin. De vare i alt kun Fire. For at takke ærbødigst for Skaalen tog Grubbe et andet lille Glas fuldt og tømmede det paa Kongens Sundhed; men nettede havde han drukket det, forend han blev saa betaget, at han ikke kunde staae paa sine Been. Da **Joachim Bülov** saa dette vilde han lede Grubbe hen til Sengen, men faldt tilligemed ham lige hen ad Gulvet. **Byrge Trolle**, der bemærkede den Virkning dette Rode de sole havde, snappede Flasken og spildte Resten. Da Kongen

*) Denne Episode er efter Grubbes trykte Dagbog.

41.

gik fra Grubbes vilde han have besøgt **Christian Bernikou** *), som boede der i Nærheden; men Døren var lukket og da han vilde stige ind af Vinduet, kom han uheldigviis til at støde sig paa Haandgrebet af sin Kaarde, og fik en Skramme over det høire Øie. Grube og Bülow befandt dem ilde efter denne Sviir, og bleve pleiede af Vertinden, som helbredede dem med en feed varm Kaal. – Da Grubbe et Par Dage efter kom til Kongen sagde han; ”Du trakterer godt, sikkert nyt Øie jeg har faaet.” Da Grubbe siden kom i Dronningens Gemak, sagde hun til hans Kjæreste: ”in Sigvard har godt trakteret min Herre.”

Grubbe undskyldte sig med sømmelig Ærbødighed og bemærkede: at hans Majestæt burde have gaaet hjem og lagt sig, ligesom Bülow og han.

Kongen var sit hele Liv igjennem paa Reiser, om ikke paa andre saa imellem Kjøbenhavn, Frederiksborg og Kronborg. Vi have omtalt tidligere de mange Reiser han gjorde i sit Liv til Norge. Han besøgte det hvert Aar og undertiden endog to Gange. Reisen skete altid til Søes, snart til en norsk Havn, snart til Anden, og Kongen ledsagedes da almindelig af en anseelige Flaade. Den mærkværdigste og farligste Reise, som nepper noget kronet Hoved har gjort, var den omkring Nordkap og Kola. Han gjorde vilde besøge Norges fjerneste Provindser, for selv at see og underrette sig om de saa længe omtvistede Grændser mellem Norge, Sverrig og Rusland, og tillige for at standse de Fremmedes Fiskerie og Handel, som han saa oplyst han ogsaa var, ansaae for Indgreb i hans Rettigheder som dansk Konge.

Kongen tiltrådte Reisen den 17de April, paa hvilken Tid Søen først blev aaben efter en Vinter, der var saa streng, at man ikke alene kunde kjøre over Belterne, men ogsaa tvers over

*) Efter hvem formodentlig Christen-Bernikowstræde opkaldt.

42.

Østersøen fra Tydskland til Danmark. Flaaden bestod af 12 Krigsskibe, endeel Proviantskibe og Lastdragere, og stod under Admiral Børge Trolle.

Kongen selv var paa Skibet Victor, og havde under streng Straf forbudet Enhver, at kalde ham paa hele Reisen andet end: Generalcapitainen". "Capitainen" eller "Capitain Christian Frederiksen". Kongens Broder, Hertug Ulrik, der var med paa Rejsen, maatte heller ikke benævnes anderledes en "Mat" eller ogsaa "Hr. Ulrik." Paa samme Skib, som Kong Christian, befandt sig ogsaa **Jonas Carisius og Sigvard Grubbe**, af hvis paa Reisen holdte Dagbøger vi ville her gjøre et Udtog.

"Efter at være gaaet om Bord den 17de April paa Kjøbenhavns Rhed, naaede de den 11te Mai Nordcap, hvor Kulden var meget stærk; og saae de Intet uden høie Klipper belagte med Snee. Den 12te seilede de forbi Nordcap, og var der paa Toppen af dette Bjerg indhugget et Compas i Klippestenen, og man troede, at Norden havde her sin Grændse og yderste Ende paa dette Bjerg."

"Den 14de naaede de Vardøhus, som de forlode den 16de. De styrede derfra Cursen til Havnen Olin eller Oltin, men savnede snart erfrane Styr mænd. – Ved Nordcap havde de fundet to Englændere fra Hull som laae der for Anker, og, da deres Besked fandtes urigtig, medført dem som Fanger paa Victor. Ogsaa ved Olin traf de to engelske Skibe i en liden Vig i Havnen under Fjeldene, og laae der udenfor dem mange Klipper, baade blinde og andre."

"Vinden var god og stærk, og Strømmen med de Danske, dog syntes det ikke raadeligt at nærme sig disse Skibe, formedelst en Klippe, som laae neppe et Steenkast fra dem; dog var der ingen Raad at de jo skulde sætte ud i Strømmen paa 30 Favne, men løbe lige ind paa de Engelske. Imidlertid stødte Victor omtrent Klokken otte om Aftenen, ved Indløbet til Havnen, paa en blin Klippe, saa at hver

43.

anden derpaa gik omkuld, og opflød et temmelig Stykke af Stavnen og mange Splinter, saa at der blev stor Raaben og Skrigen, og man Intet Andet vidste eller troede, end at de der strax skulde gaae til Grunde. De løb som afsindige Folk hid og did, ændsede hverken Ei eller Andet, og de, som skulle befale, kunde for den megen Raaben ei høres. Man løb nu til Pumperne, de fandtes lække; dog hjalp Gud saaledes, at de med idelig Pumpen kunde raade Vandet, og at de fik et Toug paa Raphael (et af Skibene), siden et andet agter ud, og vendte sig af; thi Ebben var med dem, saa at de, da de vare afløbne, kunde se den nøgne Klippe. Havde Skibet været af svag Bygning, havde det været umuligt andet, end at det havde skiltes ad."

"Før de kom fra Klippen raabte de til de Engelske, at de skulde komme om Bord; og da de nølede, blev der skudt tre Skud efter dem, deraf naaede et Gallionen paa det mindste Skib, hvorfor man da beredede sig til strax at komme ombord. De, som derfra ankom, bleve modtagne; dog var der Ingen, som gav synderlig Agt paa dem. De ginge til, før man vidste, og løsgjorde de Fanger, der sadde paa Kobryggen, og menes de havde i denne Tumult intet Godt i Sinde: men da man blev vaer, at Fangerne vare løsgjorde, bleve de strax igjen indsatte. Før de kom af Klippen, drog Capitainen hen til den Engelske, hvori var Skipperen selv Tredje, som havde tolv Mand i Land. Han satte sig til Værge md en Kortelats; ogsaa havde han ladet to Gøtlinger, som stode bag under Kahytten, og vere nedvendte paa Overløbet, fulde af Skraa, og fandtes derhos tændte Lunter, som han havde iagt at ødelægge Folk med. Men han blev hindret i at komme til Stykkerne, saa at han med sit Selskab maatte give sig. Dog var det med Nød og Neppe, at han kunde beholde Livet, thi han fik mange Hug, Skipperne med to Baadsmænd og en Bødkerdreng sloges i Jern paa Victor.

44.

Havde Skipperen havt sine Folk i Skibet, havde han ikke saa let givet Slip pa der; men han havde udsendt en Deel af dem til næste Fiskerleie. og af disse kom ingen mere tilbage. Det andet Skib var ubevæbnet, havde kun to Stykker udlagde, og kom Folket derfor strax ombord paa Victor, og bleve der indsatte.

”Derefter om Aftenen ved 9 Slet blev Victor afvundet og Lasten omkastet, for at man kunde faae ar vide hvor Lækken var; dog gik Natten hen dermed, og det var stor Storm med Hagl, Kulde og Snee, faa at Ingen kunde hjælpe sig paa Overløbet .”

”Imod Morgen, den 18de Mai, fornam de, at Stavnen var fragaaet, og at der ingen Raad var for lækken, med mindre man vilde hugge Bagholtet; dog brugtes dertil Midler med Poser af Vikker, Bly, Spæk og Blaaleer, saa at Vandet blev paa en Maneer, og kunde regjeres ved Pumpen, Om Dagen laae de stille i Havnen Olin, da Kapitajnen blev raadet til at udløbe før Vinden blev gerade, thi han vilde til Kaldin (Kildin), og der lade Skibe overlægge og besse. Pumpen var aldrig stille; dog kunde ei mærkes at Lækken sagtnede sig.”

”Dagen efter, den 19de, som var Christi-Himmelfarts Dag, saae det bistert ud paa alle Sider med Fog og Snee. Om Aftenen fik Skipperen Ordre, at lette Anker og gaae til Seils. Herved drev det engelske Skib, om var bleven taget, paa Victor, og maatte kappe sin Mesanmast; siden drev det anden Gang paa, saa at Victors Bugspryd kom i dets store Hovedtoug, og var dets store Mast nær gaaet over Borde. Det Mers, som stod paa Victors Bougspryd, gik i smaa Stykker, og nogle af de engelske Hovedtoug; dog bleve de skilte ad uden videre Skade, saa at de kom til Seils. Efter dem lettede Raphael Seil, saa Victor, men strax vi havde seilet ud i Veiret, blev det saa bistert, tylt og mørkt, at Mange ikke vidste, hvad de skulde

45.

tænke derom; men de fik kort derefter Betydningen at vide, thi Vinden skjød sig til Østen, før de kom vel ud i Havnen, og det var med stor Nød de kunde komme fra Klippen forbi Veiret var meget skarpt. Dog gik de ud ad Søen, men dreve flux med Vandet under Bjergene, saa at der var slet ingen Raad eller Rum at vige mere, da de Alle saae Døden skinbarligen for Øinene, og vare ved to blinde Klipper, een paa hver Side, og vidste ikke at vige dem. Der maatte man see og høre megen Jammer paa hver Mand, og var det siste ikke at vige dem. Der maatte man see og høre megen Jammer paa hver Mand, og var det sidste Raad, man skulde opkalde de to engelske Skippere, som sadde i Jern, om de vidste Løbet.

Drikkegilde hos Grubbe.

Da de fremkom, saae de, Hvad for Haanden var, og, som de deri vare meget erfarne og kyndige, fik de strax Mersseilet til at flyve, og lagde strax om, der eneste muligt var, at løbe imellem disse blinde Klipper og Skjær, og maatte saa lade gaae ind i en Havn ved Navn Tiberi.”

”Medens de opholdt sig i Havnen Olin, kom en halv Snees Russere til dem og bragt Kongen Flesk og et stort velsmagende Brød til Foræring. De bleve af Kongen tracterede med Alicanteviin, indtil den Ene slæbte den Anden bort.”

”Havnen Tiberi var liden, rummede ikke flere end 6 til 8 Skibe, og laa imellem Klipper med et snævert Udløb, hvori dr fandtes mange blinde Skjær. Den ene af de fangne engelske Skippere havde først fundet den, og den fandtes tilligemed Olin ikke paa noget Søkort.”

”Der var intet beqvemt Sted ved Kildin hvor Skibet kunde oplægges og forbedres, og dog maatte det nødvendigviis til Lands, for at der kunde eftersees hvor Kjølen var beskadiget. Man udskibede derfor alt Skytset og Godset, der tilligemed Folket blev indlagt paa de andre Skibe, hvorpaa de med Raphael

begyndte ved Ebbetid at overhale Victor. Men Skibet kunde ikke komme høit nok, thi der var brat Grund, saa at medens Stavnen stod paa Tørt laa Skibet bag paa 14 Alen; og, da det var paa Siden, fyldtes,

46.

det med Vand, saa at det nær havde sunket; thi Skytsportene vare ikke tættede, maatte derfor omvende igjen, udøses og tættets. Man havde tidligere ikkun seet et Bræk paa 6 Qvarter, som var baade afstøbt og splintret indtil Plankerne, der ogsaa havde løsnet sig. Men sidsen, da Victor blev kalfatret, saa at man kunde see Kjølen, bemærkede man en anden Skavank; Kjølen lige neden under Skibet var reent afstødt meer end 9 Alen, og derimellem det første Bræk og denne to Alen heel Kjøl. Dette kom deraf, at Skibet, da de første Gang havde støbt, reiste sig paa Klippen, sprang frem, og snoede sig efter Vinden, saa at det kom til at ligge vindret. I Plankerne vare Intet brækket, men to store Jernbolter og en heel Hoben Søm vare gaaede itu."

"Den 29de kom de til Vardøhuus, hvor de anholdt et hollandsk Skib. Den hollandske Styrmand blev af Vanvare skudt, og Kongen befalede en af Skibspræsterne ved Navn Herr Niels, at holde Liigprædiken over denne Hollænder. Præsten, som den Dag havde en Ruus, fattede sig i Korthed. "Hvor og af hvem har du født" sagde han, "og hvorledes han har levet, veed jeg vel, men, da det ogsaa er vitterligt for mine Tilhørere, behøver jeg ikke at melde Noget derom." og dermed var den Prædiken ude."

"Paa Tilbagereisen, skjøndt det var i Junimaaned, leed de meget af Storm og Uveir imellem Vardøhuus og Trondhjem. Kongen havde paa sit Skib en stor, sort, langhaaret Kat, som en af Folkene havde ranet fra en finsk Kone. Styrmanden Amund, født i Trondhjem, var en gammel overtroisk Mand, og gav derfor den finske Kat Skylden for det gruelige Veir og den lange vedvarende Modvind. Han anmodede derfor Nogle paa Skibet, at de skulde bede Kongen lade den kaste overbord. Det vilde Kongen nødigt til, da den var saa behændig, at den kunde snappe Fuglene, der satte sig paa Takkelagen. Engang,

da Hofpræsten prædikede, gjorde Katten saa underlige Krumspring fra et Toug paa et Andet, at de, som skulde høre Prædiken, glemte Præsten og loe ad Katten. Herover blev Præsten vred, og begyndte at skjælde paa Matroserne. Dette blev igjen fortalt til Kongen, som ikke havde været tilstede under Prædiken, og denne Omstændighed, at Katten havde forstyrret Skibsfolkenes Andagt, lagde en ny Vægt til Styrmandens Klage over den. Kongen havde ellers ofte yttret, at denne Kat var noget af det Kjæreste han havde bragt med sig fra dette Tog; men nu var der ingen Redning for den. Styrmanden vilde have den slængt lige ud i Stranden; men Kongen formildede denne strænge Dom saavidt, at den blev bunden fast i en Balle, forsynet med Proviant for een Maaned, og saaledes sat ud Havet, for om den muligen etsteds kunde drive i Land."

"Dette fandt Sted den 16de Juni og den 19de fik de gunstig Vind og naaede Trondhjems Led. – De seilede forbi den Klippeegn, som er berømt af **Oluf den Helliges navnkundige Seilads**. Man seer der en Steenstøtte, næsten i menneskelig Skikkelse; thi da St. Oluf, seilede over disse Bjerge og Dale, og de der Boende skrege:

"Hør Du Oluf Rødeskjæg!

Hvi seiler Du igjennem vor Stuevæg?"

blev Oluf vred, og svarede:

"Stat Du der, og bliv til Steen

Og ingen Dannemand mere til Meen!"

Den 21de naaede de Bergen. Den 23de lod Kongen hos **Apotheker Nicolaus Freunde** der i Byen anrette et Gjæstebud for alle Adelsmænd, som havde været med paa denne Expedition. De bleve godt beværtede, fornøie sig med Dands med Byens smukkeste Damer, og vare hjerteglade efter at have udstaaet saa meget Ondt. Da de havde dandset og drukket tilstrækkeligt, endtes Lystigheden med at slaae Vinduerne ud i Apotheket, og i deres Sted at indsætte "Capitain Christian Frederiksen" og de Andres Vaaben."

48.

"Den 26de havde Borgemester og Raad Kongen til Gjæst. Den 27de tracterede Tydskerne paa Bryggen i deres Compagniehuus. Den 28de gjorde **Jacob Trolle, Lehnsherre i Trondhjem**, Gjæstebud, og den 29de **Slotsherren i Bergen, Lars Kruse**.

Dem 30te holdt man Rastdag, for at forunde den af Sviir og Sværm udmattede Natur en Smule i Ro."

"Den 1ste Juli gik Flaaden under Seil fra Bergen, men kom den paafølgende Dag ikke længer end lige ud for det høie Fjeld Ulrikshorn. Kongen gik i Land med Nogle af sit Følge, for at købe frisk Smør og Ost i den nærmest beliggende Bondegaard. Da de kom hen til Stedet, var baade Mand og Kone til Bryllup paa en Gaard ikke langt derfra, kaldet Gransted. Det toge de hen, og blev strax indbuden at sidde blandt de andre Bryllupsgjæster. Det gjorde de; Kongen satte sig nederst, og, da de Alle vare omtrent eensklædte, vidste Ingen af Bryllupsgjæsterne, hvem han var. Skafferen (Magister convivii = Værten) gik til Grubbe og **Albert Skeel**, som havde sat sig øverst og spurgte, om det var tilladt af følge deres sædvanlige Skik. De sagde jo dertil. Derpaa begyndte de med at drikke Skaaler. Først drak de St. Olufs Minde, saa den hellige Trefoldigheds, og endelig Kongens Skaal, med tilføiet Ønske, at ham maatte komme lykkelig og vel tilbage, og ved denne Skaal svore de paa, at Mænd, Koner og Piger skulde tømme Bægeret."

"Efter nogle Dages Forløb fik de omsider Medbør og forlode Bergens Led. Reisen gik derpaa lykkelig for sig, saa at de den 20de Juli kunde kaste Anker paa Kjøbenhavns Rhed." – Paa dele Reisen," siger Carisius i sin Dagbog, "døde paa vort Skib Ingen af vore, og Ingen mistede vi undtagen Een, som vi kastede levende overbord for at druknes, og en Sovende, for at vække ham af sin Søvn. Den Ene var en finsk Kat, den Anden – en norsk Gedebug."

Tredje Afsnit.

Begivenheder i Sverrig; Christian forsørger sine Brødre; Misligheder med Sverrig; istandsætter Norges Fæstninger; tvinger Hamborg til at hylde sig; Kongens Omsorg for Landets Opkomst hindres af Rigsraadet. Den norske Lov udgives.

49.

Paa denne Tid begyndte der i Naboriget at udvikle sig Begivenheder, som sigtede til en Regeringsforandring. I Aaret 1592 var den svenske **Kong Johan den Tredje** død. Hans Søn, Thronarvingen Sigismund, var tidligere bleven valgt ti Konge i Polen, og tillodes ikke af Polakkerne at maatte forlade dette Rige, førend han havde forpligtet sig til, strax efter Kroningen at vende tilbage til Polen, og da for bestandig forblive der.

Den herskende Religion i Sverrig var den lutheriske, og da Sigismund var en ivrig Catholik frygtede man, og som Fremtiden viste med Rette, at han vilde indføre den papistiske Religion. Paa Kroningsdagen maatte ha derfor ei alene stadfæste de Svenskes Privilegier, og love, ved Indføde,

Hertug Carl og Rigsraadet, ikke ved Fremmede at regjere Sverrig, men ogsaa forpligte sig til, at den Lutheriske Religion blev haandhævet, og ingen anden lært i de svenske Kirke og Skoler.

Sigismund viste strax efter sin Kroning en stor Hengivenhed for Catholikere, og ikke alene Kongens papistiske Munke, men ogsaa Kongens egne Hoffolk og medbragte Soldater krænkede de lutheriske Geistlige og forstyrrede deres Gudstjeneste. Stemningen mod Sigismund var der-

50.

for naturligviis ikke god, men Kongen gav de Svenske end mere Grund til Misfornøjelse, da han ved sin Afreise til Polen, deels satte en Munk til at vedligeholde den papistiske Kirkeskik i Slotskirken, deels udnævnte den **papistiske Grev Sparre** til Slotsherre.

Følgen af denne Sigismunds ufornuftige Handlemaade var, at Flere af Rigsraadet forsamlede sig efter hans Afreise fra Riget, og indbøde Hertug Carl, Kongens Farbroder, til at antage sig Rigets Anliggender. En Rigsdag udskreves i Søderkjøping, hvor der vedtoges at den papistiske Religion skulde afskaffes i hele Riget; Enhver efter sin Eed adlyde Kongen; hans Farbroder under Kongens Fraværelse være Rigsforstander, og med Rigsraadet besørge alle Rigets Anliggender; man maatte ikke henvende sig til Kongen med nogen Anmodning saalænge han opholdt sig i Polen, men alt skulde paakjendes af Regenten og Rigsraadet; og de Befalinger, som kom fra Kongen, medens han var i Polen, skulde hverken forkyndes eller efterleves, førend Regenten og Rigsraadet havde erklæret, at de intet indeholdt til Skade for Kongen og Riget.

Det er naturligt, at Sigismund erklærede hvad

51.

dr var passeret i Søderkjøbing *) for ugyldigt og forbød sine Undersaatter at rette sig derefter. Dette gav Anledning til Blodsudgydelser i Finland, hvor mere end tusinde Bønder bleve dræbte, fordi de havde grebet til Vaaben mod Kongen. Et Gesantskab fra Sigismund beklagede sig saavel skriftlig som mundtligt over Hertugens og Rigsraadernes Adfærd imod deres Konge. Men Hertugen samt Rigsraaderne svarede derpaa i et trykt Manifest, hvori de tillige forsvarede Rigsdagen i Søderkjøbing. Man skulde have troet, at Christian den Fjerde, der var en ivrig Portestant, skulde have taget Hertug Carls Partie, men Christian havde meget imod Hertugen fordi han altfor haardt forfulgte de catholske Svenske, der holdt med Sigismund. Christian den Fjerde tilbød derfor blot sin Mægling, og raadede Hertugen til selv at gjøre en Forandring dersom man uforvarendes skulde have gjort Indgreb i Kongens Anseelse.

Hertugen, der var en gammel Herre, fandt sig fornærmet, og svarede, at han var af den Alder og Forstand, at han nok vidste hvorledes han skulde iagttage Kong Sigismunds kongelige Rettighed og Autoritet. Ved disse Yttringer paa begge Sider blev Forholdet imellem begge saa spændt, at man deraf kunde slutte sig til, hvad der siden paafulgte.

Uenigheden i Sverrig tog imidlertid overhaand. Der dannede sig to Partier, hvoraf et var paa Kong Sigismunds Side, og et paa Hertug Carls. En Rigsdag berammedes af den Sidste i Arboga, paa hvilken de Mødende vedtog at denne Rigsdags Beslutninger skulle overholdes og de Udeblivende inden 3 Uger tiltræde disse eller ansees for urolige Hoveder. De Anseeligste af Rigsraadet flygtede derfor til Danmark og Norge, og Hertug Carl bemægtigede sig Sverrigs tvende mægtigste Fæstninger Elfsborg og Calmar.

Misforstaaelsen imellem den svensk-polsk

*) Chat GPT:

Middelalderen (1100–1500-tallet)

Söderköping opstår som handelsby i 1100–1200-tallet.

Placeringen ved kysten og senere ved Göta-kanalens forløber gjorde byen til et vigtigt handelssted.

Byen nævnes første gang i 1282.

Store rigsförhandlinger blev holdt her:

I 1314 blev Magnus Eriksson kronet som konge over både Sverige og Norge i Söderköping.

I flere perioder fungerede byen som et politisk centrum, hvor rigsråd og adel mødtes.

Söderköpings rådhus er et af Sveriges ældste bevarede rådhus (dele fra 1300-tallet).

Reformationen

I 1500-tallet spillede byen en rolle i spredningen af den lutherske reformation i Sverige, blandt andet gennem lokale præster og klostrenes omorganisering.

Nedgangsperiode

Efter 1600-tallet begyndte Söderköping at miste betydning, primært fordi:

Havnen sandede til og blev vanskelig at bruge.

Nærliggende Norrköping voksede kraftigt som industriby.

Göta-kanalen (1820–1832)

Da Göta-kanalen blev bygget i begyndelsen af 1800-tallet, fik Söderköping en ny opblomstring som stop og anlægsområde.

Kanalen er i dag en af byens største turistattraktioner.

Kurbyen (1800–1900-tallet)

I 1800-tallet blev Söderköping kendt som en kurby med koldtvands- og sundhedsanstalter.

Mange kom til området for behandling og rekreation.

52.

Kong Sigismund og hans Farbroder Hertug Carl satte imidlertid Kong Christian i megen Forlegenhed, eftersom begge søgte at vinde den danske Konge for sig. Sigismund forlangte endog, at Kongen skulde staa ham bi med Folk og Skibe ved et Tog han agtede at gjøre til Sverrig. Men Skjøndt Kong Christian holdt i Hjertet med den Catholske Brodersøn imod den protestantiske Farbroder, med hvem han nærede en vis Antipathie, saa vilde og kunde han dog ikke saa aabenbart tage Parti og tilbøde derfor blot sin Mægling, paa hvilket der imidlertid ikke blev agtet.

Sigismund landede i Juli 1598 i Varesund ikke langt fra Calmar med en Flaade af 100 større og mindre Skibe og en Krigshær af 8000 Mand, som snart forstærkedes med 6 til 7000 Svenskere, der stødte til den. Calmar aabnede strax sine Porte for ham, og hele Smaaland saavelsom Vestgothland fulgte denne Fæstnings Eksempel. Hans Hær blev imidlertid slaaet af Hertugen, og denne, i hvis Magt han var kommen, tilkjendegav ham med Taarer i Øinene, at han selv var Skyld i sin Ulykke. Sigismund lovede da at begive sig til Stockholm, fro der at bilægge alle Tvistligheder, kun vilde han ikke reise til Lands. Men lige saa snart han havde faaet sin Skibe i sin Magt, indskibede han sine Tropper, gik tilbage til Calmar, og derfra lige til Polen. Det var vistnok et Misgreb af Sigismund at lande ved Calmar, i stedet for at gaae lige løs paa Stockholm. Han foregav at man havde i Sinde at myrde ham, hvorfor han flygtede; men med denne Flugt var Sverrigs Throne tabt for ham.

Sigismund søgte nu at bevæge Kong Christian ti at tage hans Partie aabenbart, hvortil denne dog ikke lod sig bevæge, saa meget mindre, som der i Stockholm holdtes en Rigsdag, hvorpaa Stænderne opsagde Kong Sigismund af Polen Hulskab og Troskab.

I Aaret 1602 forlehnede Christian den

53.

Fjerde sin ældste Broder **Hertug Ulrik** med Slesvigs Bispestift, men kun paa 15 Aar, i Aaret 1618 derimod paa Livstid, dog maatte Kongen, som altid, først erholde Rigsraadets Samtykke hertil, ved den Forsikkring, at denne Forlehning ikke skulde udtydes til nogen Skade for Riget Danmark. Af Bispedømmet Schwerin var denne Prinds imidlertid kommen i Besiddelse ved sin Marfaders Død. Prinds Ulrik døde ugift 1621.

Kongens yngste Søster **Prindsesse Hedevig**, blev ogsaa paa denne Tid formælet med den sachsiske Churfyrste **Christian den Anden**. Deres Ægteskab var uden Børn og Prindsessen overlevede ham i 30 Aar.

I samme Aar kom der fra den russiske **Czar Fredrowitz Godunow** et Gesandtskab til Kongen, hvilket foreslog et Giftermaal imellem Prinds Johan, Kongens yngste Broder, og Czarens eneste Datter Axinia. Dette Forslag fra den russiske Keiser gjordes for at opnaae en politisk Forbindelse imellem Danmark og Rusland. Christian den Fjerde, indgik derpaa formedelst politiske Hensyn, i Særdeleshed til Sverrig, hvis Regent han troede at ydmyge ved den russiske Czars mægtige Svogerskab.

Prindsen skulde snarest muligt begive sig til det keiserlige Hof og sin øvrige Levetid i Særdeleshed opholde sig i Rusland. Foruden Prindsessens Medgift, 400, 000 russiske Gylden, skulde han have til Arveeiendom Fyrstedømmet Twerskoi og Herskabet Wattskoi (Ingermanland) med alle i begge Landskaber beliggende Slotte og Stæder, samt alle tilhørende Høiheder og Rettigheder, ligesom han i øvrigt skulde ansees som Czarens Søn lige med dennes egen eneste Søn, den trettenaarige Prinds Fedor. Forinden sin Afreise udstædte Prindsen til Kongen en Afstaaelse med Hensyn til den ham tilkommende Andeel af Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen.

Paa en af 8 Krigsskibe bestaaende Flaade, der

54.

commanderedes af **Admiral Herluf Daae**, afrejste Prindsen den 1ste August, ledsaget af et talrigt og glimrende Personale af over 180 Personer. I Rusland modtoges han med al mulig Pragt og Forekommenhed, men endnu forinden han havde seet sin Brud blev han angreben af en hidsig Feber, der endte hans unge Liv paa faa Dage. Prindsens Død var imidlertid vistnok en Lykke for ham, thi et Par Aar efter opstod der i Rusland den **falske Demitrius**, som udgav sig for en Prinds af samme Navn, men var bleven forgivet af Boris, som ved dette Mord var bleven sat i Stand til selv at bestige Thronen. Czaren Boris forgav sigm hans Søn Fedor blev myrdet og Prinds Johans Brud Axinia blev efter den skammeligste Mishandling sat i et Kloster.

To Gange gjæstede Christian den Fjerde i dette Aar (1602) Norge, tildeels for at lade dette Riges Fæstninger, i Særdeleshed det vigtige Aggerhuus, istandsætte, tildeels for at underrette sig om Grunden til Forhalingen og de norske Loves Revision, der allerede for 5 Aar tilbage vare paabegyndte og endnu ikke fuldendte. Herrens egne Øine see mere end Tjenernes, og saaledes opdagede Christian snart, at Skylden paahvilede Laugmændene, der ikke vilde give de Oplysninger om Lovene, som forlangtes af dem, og da han bemærkede, at de fleste af disse Laugmænd vare ligessa ukyndige som uredelige Dommere, saa bleve de nu efter Kongens almindelig bekjendte Retfærdighed paa to nær afsatte.

Hans Forkjærlighed for Norge var saa stor at han paa elve Danmarks Bekostning favoriserede det. Skjøndt der i Danmark allerede et Par Aar havde været Misvækst og Dyrtdid, opkjøbte Kongen dog alt det Korn, der var at erholde i Jylland, ligesom han paalagde de jyske Søstæder at bringe deres Korn til Norge, hver Kjøbstad efter sin Beliggenhed, til en bestemt

55.

Havn i Norge, og gav alt det Korn, som saaledes førtes fra Jylland til Norge fri for al Told og Paalæg.

Allerede i flere Aar fra 1591 havde svenske og danske Befuldmægtigede jevnlig mødt i en saakaldt Grændseforsamling, for at afgjøre flere Stridigheder imellem begge Riger, saavel angaaende Handelsinteresser som Grændsespørgsmaal og utilbørlig Skatteopkrævning fra svensk Side, hvilket imidlertid aldrig fik noget afgjørende Resultat. Imidlertid var Uenigheden og Misfornøielsen imellem begge Riger i dette Aar (1602) bleven saa stor, at Christian den Fjerde beredte sig til Krig med Sverrig. Hertug Carl havde allerede omtrent 14000 Mand sammentrukket ved Grændsen, medens Kongen, formedelst sine af Adelen eller Rigsraadet bundne Hænder, maatte nøies med hvad Herremændene vilde stille saavel i Sjælland, som i Skaane og Halland, hvilket ved en Mønstring i Halmstad ikkun beløb sig til 8000 Mand. Hertug Carl log imidlertid, da han blev underrettet om de Danskes Udrustninger, sine Tropper gaae fra hinanden og berammede en ny Grændseforsamling, der tilligemed en paafølgende i det næste Aar, vare begge uden noget afgjørende Resultat, med Hensyn til de debatterede Gjenstande.

Christian havde imidlertid med sit skarpe krigerske Blik søgt at sikre sig imod Angreb fra Sverrig. Allerede førend sin Thronbestigelse, i 1595, havde han bevirket at Bahuus (Nøglen til Bahuuslehn og Norge) blev bedre befæstet. I Aaret 1600 lod han for at dække Provindsen Halland Varbjerg befæstes; ligesom ogsaa Cremepe, der dog siden efter blev sløifet. 1601 begyndte han at befæstige Aggerhuus og Halmstad. Endeel Skandser i Nærheden af Calmar, lod han opkaste, hvis Navn, Styr-Calmar, tilkjendegav deres Hensigt. Ved disse lod han anlægge en ny Stad og Grændsefæstning, som han til Erindring

56.

om hans førstefødte Søn, Prinds Christian den Femtes Fødsel (1603), gav Navnet Christianopol. *) Til Istandsættelse af alle disse Fæstninger var der medgaaet meget mere end den Skat, der var bevilget Kongen for 3 Aar tilbage, udgjorde, og Kongen havde derfor seet sig nødsaget til at angribe sine egne Sparepenge. Til sit eget Hofpersonale, til Flaadens Vedligeholdelse, til Opbyggelsen af det af hans Fader paabegyndte Frederiksborg, der fuldendtes i dette Aar, var der medgaaede betydelige Pengesummer, og da der var nødvendigt, at holde en slagfærdig Armee paa Benne, sa forestillede Kong Christian paa dette Aars Rigsdag Rigsraadet, hvor nødvendigt det var, at han erholdt flere Penge, naar begge Riger skulde sættes i saadan Stand, at de kunde modstaae et Angreb fra svensk Side. Dette Kongens billige Forlangende smagte som sædvanligt ikke Rigsraaderne, skjøndt størstedelen var dem, der vare i Besiddelse af alle Kronens Lehn, og deraf ikke svarede i Afgift en fjerdeaf havd et Lehn indbragte, og uagtet alle Adelen Herregaarde vare skatte- og tiende-frie. Men da Kongen, paa Grund af Nødvendigheden, vedblev med Fyndighed sin Paastand, saae Rigsraadet sig endelig nødsaget til at give efter, dog for saa vidt ikkun imod at Kongen udstødte et Skadeløsholdelsesbrev, hvortil han, efter megen Modsigelse, endelig beqvemmede sig. De gjorde nu Kongen det Forslag, at nedtage Klokkerne fra alle Kirker paa nær en i hver Kirke; af dette Klokkemalm kunde da støbes Kanoner. Dette Forslag blev formodentlig fulgt, eftersom Præsterne irettesatte Kongen derfor, hvortil de især fandt Leilighed, da en Kanon, der var støbt af disse Klokker, sprang, og hvilket da blev udelagt som et Fingerpeg fra Himlen.

Hvor Christian den Fjerde kunde være paastaaelig paa sin Ret, der gav han ikke efter, hvor meget man ogsaa satte sig imod ham,

*) *Christianopels historie*

Grundlæggelse

Christianopol blev grundlagt i 1599 af Christian 4.

*Formålet var at skabe en fæstningsby, der kunne beskytte Danmark mod svenske angreb fra øst.
Byen blev opkaldt efter kongens søn, prins Christian.*

En planlagt renæssanceby

Byen blev opført som en ideel renæssanceby efter datidens byplanlægningsprincipper.

Den fik:

Firkantet byplan

Stærke jordvolde

Bastioner (bl.a. Sofia-, Dorothea- og Maria-bastionerne)

Voldgrave

Christianopel blev betragtet som et af Nordens mest moderne forsvarsanlæg i tiden omkring 1600.

Krig og ødelæggelse

Christianopels historie blev kort og voldsom:

1611–1613: Kalmarkrigen

Svenskerne angreb og plyndrede Christianopel i 1611.

Store dele af byen blev ødelagt.

Christian 4. genopbyggede byen, men den kom aldrig til at blive den store handels- eller militærby, man havde forestillet sig.

1658: Roskildefreden

Blekinge blev svensk efter Danmarks nederlag i 1658.

Christianopel mistede sin militære betydning.

Efter 1670: Svensk nedrivning

Svenskerne betragtede Christianopel som en potentiel trussel, hvis danskerne igen skulle angribe.

De befalede derfor, at store dele af fæstningen skulle nedlægges, så den ikke kunne bruges mod dem.

Eftermæle og nutid

Selv om byen er lille i dag, er Christianopel kendt for:

Velbevarede volde og bastioner

Den smukke kirke, Christianopels Kirke (1600-tallet)

Forskellige rester af bymur og byport

En fredelig atmosfære og danske kulturspor

I dag er Christianopel et roligt lokalsamfund med kulturhistorisk betydning og sommerliv – men man kan stadig tydeligt se planerne fra Christian 4. og renæssancens idealer i gader og fæstningsanlæg.

57.

hvilket især var Tilfældet med Staden Hamborg. Denne By hørte dengang til Fyrstendømmerne Holsteen og Stormarn, og havde den indtil Christian den Fjerde hyldet hans Forgjængere paa Thronen. Men under det Paaskud, at Kongen endnu ikke havde erholdt Fyrstendømmerne til Lehn af den tyske Keiser, og at Rigsammerretten endnu ikke havde afgjort, om Hamborg skulde være en fri Rigsstad eller ikke, værgrede man sig ved Hyldingen. Flere Aar hengik indtil Kongen 1601 tilkjendegav Staden, at han tilligemed Hertugen af Holsteen-Gottorp, som regjerende Herrer i Holsteen, til en vis Tid personligen vilde indfinde sig for at modtage Hyldningen. Ham borgerne bade om Opsættelse, der blev dem bevilget, og bevirkede imidlertid, at Keiseren befalede i en Skrivelse, at Hyldningen skulde udsættes indtil Sagen var endelig afgjort i Rigsammerretten.

Endelig blev Hyldningen berammet og Hamborgerne lovede at paatage sig alle Omkostningerne derved, men kort førend Hyldningsdagen indløb to skarpe Skrivelser fra Keiseren, i hvilke Kongen

og Hertugen anmodedes om, at afstaae fra at hylde, og Hamborg truedes med Rigets Ban, hvis den hylkede Fyrsterne.

Da Christian den Fjerde og Hertugen tydelig kunde mærke, at Hamborgerne spillede under Dække med den tydske Keiser, paastode de, at deres Ret var altfor velgrundet, og at de havde nu engang besluttet at Hyldningen skulde gaae for sig, hvorfor de ved Haand og Segl vilde være ansvarlige for Alt som kunde følge deraf. Af Handelspolitik formodentlig, for ikke at lægge sig ud med Fyrsterne, indvilligede Hamborgerne endelig i at hylde dem. Den 29de October holdt Fyrsterne deres Indtog i Hamborg, og Dagen efter foregik Hyldningen. De paa følgende Dage tilbragtes under More, prægtige symbolske Optog og Turneringer, som hørte til den Tids Skikke. Saaledes kjørte Kongen i en prægtig Triumpfvogn, og besteg derpaa en med Perler

58.

og Ædelstene besat Hest. Paa en Dag stak han Ringen 95 Gange med sin Landse. Den 6te November forlode de to regjerende Herrer Hamborg. _ Christian den Fjerde var den sidste danske Konge, der blev Hyllet i denne Handelsstad.

Da det Slesvig – holsteenske Ridderskab omtrent paa denne Tid protesterede imod, at Kongen havde forlehnet Erkebispens af Bremen Johan Frederik med Slesvig og Fehmern, vovede Christian, hvad han ikke vovede mod den danske Adel, at yttre til det i en Skrivelse, at af den Frihed, Christian de Første havde forundt dem til selv at vælge sin en regjerende Herre, var det ingen Følge, at de, der ikke valgtes til at regjere, skulde miste deres Arveret til Forlehning. Det var en Dumdristighed, at en Konges Undersaatter vovede at foreskrive ham, om han maatte forlehne en Hertug af Holsteen med Hertugdømmet Slesvig, et gammelt Lehn af Danmarks Krone. Ridderskabet modtog Revselsen med al Ærbødighed og gjorde Kongen Afbigt.

Den danske Adels Opførelse imod Kongen i det paafølgende Aar afgiver en grel Contrast til den slesvig-holsteenske. Under et ophold i Haderslev lod Kongen udgaae en Skrivelse til samtlige Kjøbstæder i Nørrejylland, i hvilken han paalagde dem at sende midt i Februarmaaned Befuldmægtige til Horsens, hvor han agtede at gjøre dem Forslag til deres Gavn og Bedste.

Saasnart at den jyske Adel erfarede det berammede Møde, bleve de ængstelige for, at det havde til Hensigt at gjøre Indgreb i deres Rettigheder og Privilegier. Da de tilskreve Rigsraadet desangaaende, blev dette, som var uvidende om denne besluttede Forsamling, sat i den største Skræk, thi det kunde jo gjælde deres Privilegiers Ophævelse, og en stor Deel af Rigsraaderne reiste derfor paa det skyndsomste til Haderslev. Ved at see dem saaledes ukaldet indfinde sig hos ham, yttrede Kongen sin Misfornøielse dermed, men

59.

de hovmodige Adelsmænd lode sig ikke skrække, da de havde Kongens Cantsler med sig, og uagtet Christian forsikkrede dem, at Hensigten med denne Sammenkaldelse til Horsens af Kjøbstædernes Befuldmægtige blot skete, for at forestille Stæderne, hvorledes de kunde bringe deres Handel og Næring i bedre Flor og Velstand, saa at Hansestæderne ikke længere skulde regjere dem og deres Handel, saa ophørte de ikke med deres Indvendinger, forend Kongen tilstod dem, at Kjøbstæderne Befuldmægtige skulde blive afsagte. Af dette Eksempel som af mange efterfølgende seer man, at Rigsraadet (Adelen) aldeles ikke tog Hensyn til Landets sande Tarv og Nytte, naar det frygtede for at dets Interesser kunde komme til at lide Skade derved.

Saa bunden Hænderne var paa Christian

60.

den Fjerde i Danmark, saa meget friere turde han handle i sit kjære Norge. I dette Rige var Bonden nogenlunde fri, ligesom de norske Kjøbstæder havde en anderledes Frihed end de danske, hvis Indvaanere vare næsten ligesaa meget Adelens Slaver som Bønderne. De norske Stormænd havde respekt for det norske Folk, og derfor turde Christian handle der anderledes frit end i Danmark. I dette Aar blev den nye norske Lov færdig og forelagt Kongen i Bergen, hvor den stadfæstedes af ham, og tyktes endnu samme Aar. Paa samme Herredag paakjendte Kongen er Sag mod Lehnsmanden paa Bergenhuus **Peter Grubbe** for at have besveget Almuen, hvis dom lød paa, ikke alene at afsættes fra sin Post, men ogsaa at erstatte Almuen hver Skilling han med Uret havde oppebaaret.

Fjerde Afsnit.

Frederiksborg- og Rosenborgs-Slots Opbyggelse; Forsøg for at ophjælpe Handelen; Kongen opdager Rosenkrands's Documentforfalskning og denne Adelsmands Dom; Stridigheder med Sverrig; Krigserklæringer mod Sverrig

61.

Vi ville omtale Christian de Fjerdens næsten til Lidenskab grænsende store Begjærlighed efter at bygge, hvorved der reiste sig Bygninger, der endnu i vor Tid ansees for Mynstere paa arkitektonisk Skjønhed. De Rolighed Riget nød begunstigede ogsaa saadanne Foretagender, indtil de paa følgende Krigsaar gjorde nogen Standsning heri.

Bland de stolte Bygninger *) der reiste sig i Christian den Fjerdens Tid bære Frederiksborg Prisen. Hvor det blev bygget havde tidligere staaet den adelige Gaard Hilderødsholm hvilken Frederik den Anden havde tilbyttet sig ved Mageskifte og ladet forandre og opbygge. Christian den Fjerde lod Bygningen tildeels nedbryde, tildeels hele Slottet, som dog beholdt Navnet Frederiksborg, og omdanne efter en større og mere udvidet Plan. Samtidige yttre, at man intetsteds i Frankrig, Spanien og Italien har seet nogen Bygning, der med Hensyn til den indre og ydre Pragt, Billedhuggerarbeide og Udstringer kunne sammenlignes dermed. De væsentligste Forandringer bleve allerede fuldendte i omtrent fem til sex Aar, thi over Portalen staaer Aarstallet 1609. Men efter Slottets Fuldendelse søgte Kongen end mere at forskjønne det, hvortil

*) [Oversigt over Chr. IV bygninger](#)

62.

han endog i Aarene 1614 til 1618 anvendte omtrent een Tønde Guld. – Hvilken dansk Mand kjender ikke denne skjønnede Bygning i det mindste efter de mange Tegninger, man har af den.

Hvor megen Forandring end Christian den Fjerde foretog sig ved den af hans Fader opførte Bygning og hele Terrainet deromkring, lod han dog, besynderligt nok, el liden Holm ved Rødebro, Norden for Frederiksborg, være aldeles urørt og forblive i den Tilstand, hvori den hidtil havde været. Denne Omstændighed synes at bekræfte et gammelt Sagn, at Christian den Fjerdens Moder Sophie, paa en Tour til Slangerup, til Vogns eller til Fods, var aldeles uventet strax udenfor Byen, de saakaldte Ladegaardsmark, bleven overvældet af Fødselssmerter, og havde der, under en Tornebusk, bragt sin førstefødte Søn Christian de Fjerde til Verden, hvorefter Frederiks den Anden til Erindring herom, log indrette den omtalt Holm og med egen Haand flyttede Tornebuske derhen.

Det skønne Slot Rosenborg lod Kongen opbygge i Aaret 1604, men da Stadens Grændser skulde udvides imod Nordost, blev Slottet med tilhørende Have, der laae udenfor Byen i Forstaden, indlemmet i Kjøbenhavn. Det colosale

63.

Tøihuus tilligemed Proviantgaarden lod Kongen opbygge i samme Aar, og paa samme Tid opbyggede han ogsaa et nyt Raadhuus.

Ligesom han sørgede for at forskønne Landet, søgte han ogsaa at bringe Rigets Handel paa Fode, skjøndt uden Held. Han lod blandt andet forskrive en dygtig engelsk Sømand, der havde Ord for at kjende det grønlandske Hav, og lod udruste tre Skibe, under Anførsel af **Admiral Lindenow**, for at forsøge Opdagelsen af det gamle Grønland. Styrmanden og Admiralen styrede hver til sin Side; den Sidste, der gik mod Nordvest, naaede vel de grønlandske Kyster, men udrettede Intet der, og bortførte blot to stakkels Grønlændere, hvilket ogsaa var Tilfældet med Styrmanden, der medbragte 3 Vilde fra Strat Davids. Uagtet denne Søreises ringe Udbytte lod Kongen dog i Aarets Løb Lindenow paa ny løbe ud med 5 Skibe, forat opdage Vestkysten af Grønland, men dette Tog lykkedes heller ikke, og en af Lindenow's Tjenere blev dræbt et Sted hvor de landede i Strat Davis af de Vilde.

Paafølgende Aar 1607 foranstaltede Kongen atter en ny Expedition, bestaaende af to store Skibe under Capitain Carsten Richardson, men som formedelst høie Iisbjerger ikke kunde komme til Landkysten, og derfor maatte vende tilbage med uforrettet Sag.

Medens Kongen saaledes næsten ødelagde Penge paa unyttige Reiser for paa ny at oprette den gamle grønlandske Handel, forstod herimod **Rigsraaden, Tydskeren Rammel**, at føre en Danmark og Norge fordeelagtig Skibsfart paa Spanien, hvorhen han bragte nordiske Produkter, men især rige Ladninger af Mastetræer og Tømmer, der afsattes imod spansk Salt, hvilket Rammels Skibe igjen bragte til Danmark.

Her syntes saaledes at aabne sig en indbringende Handelsvei, men de agtedes ikke for at søge Handelslykken i det fjerne Grønland eller Indien.

64.

I Aaret 1607 i September var Christian den Fjerdes Dronning i Livsfare, da hun paa en Jagt, hvori hun deeltog i Omegnen af Kolding, fik et Skud igjennem sine Klæder. Det næstpaafølgende Aar blev Kongen angrebet af en saa haard Sygdom, at man frygtede for hans Liv. Han laa aldeles kraftesløs og uden Bevidsthed paa sit Leie, og man opgav allerede alt Haab, da Sygdommen paa engang tog en gunstig Vending og Kongen igjen blev karsk.

I Aaret 1609 forefaldt en mærkelig Retssag med **Adelsmanden Christopher Rosenkrands**. Han paastod nemlig at have en Fordring paa **Adelsmanden Christian Juels Enke, Karen Streng**, til et Beløb af 5000 Rdlr. Enken bevidnede høitideligt, at han ikke havde denne Gjæld tilgode, skjøndt Underskrifterne, der fandtes under Gjælds brevet, lignede hendes og hendes afdøde Mands Haand. Man dømte hende til at betale og agtede at gjøre Indførsel i hendes Gaard Dunslund i Coldinghuusamt i Jylland. I den yderste Fortvivlelse henvendte hun sig til Christian den Fjerde og bad ham med Knæfald og Taarer at hjælpe hende. Kongen vægrede sig i Begyndelsen derved, fordi der intet var at udsætte paa Gjældsfordringen, men Enken svarede ham, at Gud, der havde givet Kongen Magt til at hjælpe, ogsaa vilde forunde ham Viisdom, til at indse, at Forskrivningen var falsk. Kongen følte Medlidenhed med Enken og forbød indtil videre Dommens Fuldbyrkelse. Han lod nu Rosenkrands kalde, udspurgte og formanede ham til Sandheden, men forgjæves, da han holdt sig til sin Obligation. Kongen forlangte nu at see den, og lovede, da han havde modtaget den, at den skulde snart og uskadt blive leveret ham tilbage. Kongen undersøgte imidlertid Forskrivningen meget nøie, og da han, for

des bedre at besse den, holdt Papiret mod Daglyset, bemærkede han at Papirmagerens Navn og Mærke befandtes i det. Dennes Papirmølle var bleven anlagt for nogle fa Aar til-

Christian d 4de udbetaler Dagløn til Arbejderne i Frederiksborg

Kongen opdager Forfalskningen af Rosenkrands Document

bage paa Frederiksborg og Obligationen var to Aar ældre end Møllens Anlæg. Papirmesteren, der blev hidkaldt, adspurgtes, om han havde forfærdiget noget Papir førend den frederiksborgske Mølle *) blev anlagt, hvilket han benægtede, da han. førend han kom til Danmark, kun havde været Svend og Dreng i Frankrig og Holland. Desforuden gjorde han opmærksom paa, at der under Stemplet, som var en stor Krone, stod en Vandmand, hvilket betydede, at Papiret var forfærdiget i Januar, og man fandt end ydermere i Cancelliet Papir med samme Tegn.

Nu lod Kongen Rosenkrands paa ny kalde, og foreholdt ham, i Cantslerens og flere Rigsraaders Nærværelse, at han dog skulde have Medlidenhed med en stakkels Enke, og vel betænke, at Himlens Straf vilde komme over ham, dersom han forurettede hende. Men da han, i stedet for at give gode Ord, svarede trodsigt og med Trudslar, tabte Kongen Tålmodigheden, lod han gribe og føre fangen til Skanderborg Slot. Man forseglede hans Effecter, ved hvilken Leilighed man fandt hos ham adskillige andre falske Breve og Papirer. Sagen blev opsat til Herredagen næste Aar 1610 i Kjøbenhavn, hvor han blev dømt fra Ære og Liv, og den 25de Marts henrettet paa Slotspladsen. Han Tjener, som man overbeviste om at have skrevet de falske Breve, blev hængt i Jylland.

I Aaret 1607 havde den svenske Hertug endelig ladet sig krone som Konge af Sverrig under Navn af **Carl den Niende**, og gav strax Grund til Stridigheder med Danmark, da han agtede at udstrække Sverrigs Grændser lige op til Ishavet, hvilket man maatte slutte sig til, fordi han til sin Kongetitel føiede Prædicatet: Konge over Lapperne i Nordland. Hvad der end ydermere bekræftede denne Tvivl var en Instrux eller Ordre fra Skipperen paa en svensk Skib, som i Uveir havde søgt Bergens Hav, I denne Instrux paalagdes det nemlig Skipperen

**) Frederiksborg Papirmølle – hvad var det?*

Frederiksborg Papirmølle var en papirmølle beliggende ved Slotsmøllen tæt ved Frederiksborg Slot i Hillerød. Møllen havde til formål at fremstille papir til statens og hoffets brug.

Historisk baggrund

Grundlagt i 1600-tallet under Christian IV, som iværksatte flere industrielle projekter til at styrke rigets selvforsyning.

Lå ved en af de mange møller, der udnyttede vandløbene omkring Frederiksborg Slot.

Producerede papir til administration, korrespondance og officielle dokumenter.

I perioder var den blandt landets vigtigste papirproducenter, før større industrielle værker overtog produktionen i 1700- og 1800-tallet.

Produktion og arbejdsforhold

Papir blev dengang lavet ved håndkraft:

Klude blev nedbrudt til pulp

Papiret blev håndskovlet i rammer

Tørret og presset i møllen

Vandkraften drev møllens hamre og maskiner

Det var et arbejdskrævende håndværk, og møllerne havde ofte særlige vandmærker – muligvis har Frederiksborg Papirmølle haft egne, men disse findes kun i specialsamlinger.

Skæbne

Møllen blev i løbet af 1700-1800-tallet gradvist overflødig, da:

Industrialiseringen ændrede papirproduktion

Nye, større papirmøller overtog markedet

De gamle vandmølleanlæg blev enten nedlagt eller ombygget

Der findes i dag kun historiske spor og beskrivelser – ingen fungerende mølle.

66.

at seile op forbi Vardøhuus til Sverrigs Krone affordre Indvaanerne i Nordlandene og Finmarken en ligesaa stor Skat, som de ellers pleiede at udrede til den norske Regjering, ligesom de ogsaa skulde underrette Beboerne ved Kysterne om det Grændseskjel, Kong Carl havde bestemt imellem sit Rige og det Russiske.

Da der paa samme Tid indkom Klager over de Svenskes Skatteopkrævelser i Lapland, bevægedes endelig det danske Rigsraad til, i Skrivelse til det svenske Rigsraad, deals at forlange de svenskes Fogders Uvæsen i Henseende til Skatter paa norsk Territorium afskaffet, og deals at besvære sig over, at Kong Carl havde tilegnet sig en Titel, der ei tilkom ham. Men det svenske Rigsraad svarede kjækt, at Sverrig havde ret til at indkræve Skatter i Norlandene og Laplang, da ikkun de langs med Kysten liggende Øer tilhørte Danmark, og at Carl den Niende vel havde Ret til at kalde sig Konge over det Folkeslag, som stod under ham.

Uagtet Christian den Fjerde flere Gange ikke havde villet indlade sig paa noget Grændsemøde, fastsattes dog nu en Congres imellem de Danske og Svenske i Vismar under Hertugen af Brunsvigs Mægling, hvilken skulde omfatte ikke alene de laplandske Grændsestridigheder og den frie Skibsfart til Curland og Liefland, men ogsaa overhoved alle de Stridigheder, der fandt Sted imellem Danmark og Sverrig. Men da Dagen kom og de Danske vare mødte paa Stedet, indfandt der sig ingen Svenskere, hvor længe man end ventede, og der blev altsaa dennegang heller intet af denne saa meget lovede Forsamling. At Kong Christian maatte blive opbragt herover, er ganske naturligt, og skjøndt Svenskerne, der gave nogle intetbetydende Undskyldninger fordi de ikke havde mødt, foreslog en ny Congres, vilde han ikke mere indlade sig herpaa.

Den ny anlagde By; Gothenborg, gav ogsaa Anledning til Stridigheder, da den var

67.

en Torn i Christian den Fjerdes Øine. Den svenske Konge havde nemlig givet den fordeelagtige og tillokkende Privilegier, tildeels for at hidtrække Hollænderne, der gjerne gik ud paa Fiskerie, hvilket Kong Christian ansaae for Indgreb i hans Høihedsøret som dansk og norsk Konge. Carl den Niende tillod nemlig Gothenborgs Borgere, at de maatte, mod at erlægge Afgifter til Kongen af Sverrig, Fiske under Nordlands og Finmarkens Kyster. Ved Anlægget af Gothenborg skaffede Carl den Niende ogsaa sine Undersaatter en Havn, hvorfra de kunde beseile Oceanet, uden at passere Sundet, og derved befriedes fra t erlægge Told.

Disse gjentagne formeentlige Krænkelser af den danske Stats Territorialhøihed og Sverrigs voldsomme Indgreb i den østersøiske Skibsfarts Frihed, lod Christian den Fjerde med sit skarpe Blik indsee, at en Krig med Sverrig var uundgaelig, og han begyndte derfor at gjøre alle Anstalter til en saadan. Han besøgte selv Bornholm, indrettede her en bedre Krigsvæbning og lod Fæstningen Hammershuus *) istandsætte.

Strandvagter udstilledes i Jylland og Norge, samt senere ogsaa paa Gulland og Bornholm, og det vaabendygtige Mandskab i Skaane maatte forrette Grændsevagter; i Helsingborg, Christianopol, Halmstad og Laholm anlagdes der Magaziner, og den sidste Stad befæstedes. Alle Værnepligtige i Danmark fik Ordre at være beredte til at indskibe sig i Begyndelsen af Foraaret 1611 til Skaane.

I Aaret 1609 fik en dansk Flaade paa 9 Orlogsskibe, under **Rigsadmiral Mogens Ulfeld**, Orde at løbe ud for at krydse i Østersøen, hvor den svenske Flaade opbragte alle Koffardiskibe, der fore paa Danzig eller Liefland, hvilket Sverrig bekrigede, skjøndt med lidet Held. Den danske Flaade havde Ordre at

anholde saavel svenske som andre Skibe, hos hvem de forefandt opbragte Skibe, og Svenskerne maatte saaledes udlevere to af dem opbragt store hollandske Kof-

**) Hammershus – Historiske detaljer*

1. Oprindelsen (1200-tallet)

Hammershus blev opført omkring slutningen af 1200-tallet.

På dette tidspunkt var der en voldsom magtkamp i Danmark mellem:

Den danske konge

Ærkebisen i Lund (den katolske kirkes mest magtfulde person i Norden)

Bornholm var ofte under kirkens kontrol, og Hammershus blev anlagt som en kirkelig borg for at fastholde magten over øen og beskytte den mod kongemagten.

Borgen lå strategisk på en høj klippeknudd med udsigt over havet, så man kunne overvåge skibstrafikken gennem Østersøen.

2. Magtkampe og skiftende herrer (1300–1500)

I de følgende århundreder skiftede Hammershus herskab mange gange:

Konge vs. Kirke

Når kongemagten stod stærkt, blev Hammershus erobret og brugt som kongeborg.

Når kirken havde overtaget, tog ærkebisen borgen tilbage.

Bornholm og Hammershus var med andre ord en brik i et større politisk spil.

Angreb og belejringer

Borgen blev flere gange belejret, og dens mange ringmure og terrasserede forsvarsværk gjorde den vanskelig at indtage.

3. Hanseaternes tid (1522–1576)

I 1522 blev Hammershus erobret af Lübeck, en af de vigtigste hansestæder i Østersøområdet.

Hvorfor Lübeck?

Lübeck ønskede kontrol over Bornholm og de danske farvande for at beskytte deres handelsinteresser.

Hvad skete der?

De forstærkede Hammershus og brugte det som militær og administrativ base.

De udnyttede øens ressourcer og skatter til deres handelsnetværk.

Lübeck styrede dele af Bornholm i mere end 50 år, indtil borgen igen overgik til Danmark.

4. Leonora Christina og Corfitz Ulfeldt (1660–1661)

En af de mest dramatiske episoder i Hammershus' historie er fængslingen af:

Leonora Christina, datter af kong Christian IV

Hendes mand Corfitz Ulfeldt, tidligere rigshofmester, anklaget for landsforræderi

De blev holdt fanget på Hammershus vinteren 1660–61 i "Mørke Tårn" under barske forhold.

Leonora beskrev senere opholdet detaljeret i sin berømte bog "Jammers Minde".

5. Afvikling og forfald (1700–1800)

Efter 1600-tallet mistede Hammershus sin militære betydning.

I 1743 blev borgen officielt opgivet.

Bygningerne fik lov til at forfalde.

Lokale bornholmere tog sten fra ruinen til nye bygninger rundt om på øen.

Allerede dengang blev borgen et symbolsk monument over Bornholms historie.

6. Fredning og bevaring (1822 →)

Hammershus blev fredet allerede i 1822, hvilket gør det til et af Danmarks tidligst beskyttede kulturminde.

Bevaringsarbejde

Store restaureringsprojekter blev gennemført i 1800- og 1900-tallet.

Målet har været at sikre ruinen, ikke genskabe den.

Mure er stabiliseret, men man undgår at bygge for meget nyt.

7. Hammershus' betydning

Var i middelalderen Bornholms politiske centrum.

Spillede en vigtig rolle i kampen om magten i Østersøen.

Er i dag Nordens største borgruin og et af Danmarks vigtigste fortidsminder

Hammershus og Christian den 4.

Regna foimat pietas (med Guds frygt skal man land bygge)

Selvom Christian den 4. (regerede 1588–1648) aldrig boede fast på Hammershus, er der to meget vigtige forbindelser mellem kongen og borgen:

1. Hammershus som kongeligt fængsel under Christian IV

Den mest berømte begivenhed er fængslingen af hans datter:

Leonora Christina og Corfitz Ulfeldt

I 1660–1661 (kort efter Christian IV's død, men stadig tydeligt knyttet til hans familiehistorie) blev hans datter Leonora Christina og hendes mand Corfitz Ulfeldt fængslet på Hammershus efter en dramatisk politisk krise.

Ulfeldt var tidligere rigshofmester og en af kongens vigtigste rådgivere, men blev senere anklaget for landsforræderi og for at have svigtet Danmark under krigen mod Sverige.

På Hammershus:

De sad fængslet i det berygtede Mørke Tårn.

Forholdene var hårde, fugtige og kolde.

Leonora beskrev fangenskabets i sit værk "Jammers Minde", hvor Hammershus spiller en central rolle.

Selvom fængslingen skete efter Christian IV's død, var det hans familiekonflikter og politiske arv, der førte til, at hans datter endte på Bornholm.

2. Christian IV's besøg og militære interesser på Bornholm

Christian den 4. var kendt for at rejse meget rundt i riget, og han besøgte Bornholm flere gange for at inspicere fæstninger og havne.

Hans fokus på Bornholm:

Han ønskede at styrke rigets forsvar mod Sverige.

Han forbedrede København, Christianstad, Christianshavn og mange fæstninger – og Bornholm var en vigtig brik i Østersøen.

Han var meget optaget af kontrollen over søvejene, og Hammershus var et strategisk udsigtspunkt.

Der findes kilder, der tyder på, at Christian IV besøgte Hammershus i forbindelse med Bornholmsture, men han satte ikke større byggeprojekter i gang på selve borgen.

3. Ulfeldt – Christian IV's svigersøn og rival

For at forstå forbindelsen fuldt ud, er det vigtigt at se på forholdet mellem Christian IV og Corfitz Ulfeldt:

Ulfeldt var:

Gift med kongens yndlingsdatter, Leonora Christina.

Overordentlig magtfuld i sin tid.

I konstant konflikt med kongen i flere perioder.

Christian IV kom til at miste tillid til Ulfeldt, som han mente misbrugte sin position. Denne konflikt voksede efter kongens død og endte med Ulfeldts arrestation – og fængslingen på Hammershus.

68.

fardieskibe, men toge igjen Repressalier, ved under Bornholm at bemægtige sig et rigt ladet Skib fra Amsterdam.

For at skade Seilladsen paa Liefland og Curland vovede Carl den Niende i Februar 1610 hemmeligt ved nogle Svenskere at opslaae ved Nattetider en trykt Bekjendtgjørelse i sit eget Navn paa Øresunds Toldkammerport i Helsingør, af det Indhold, at alle Skibe, der paa Seilladsen til Liefland eller Curland opbragtes af svenske Krydsere, vilde blive confiskerede. Denne Fremgangsmaade maatte naturligviis forbitre Christian den Fjerde, da den gjorde Indgreb i Øresunds Toldindtrader, hvis Formindskelse den danske Konge saameget mindre kunde taale, eftersom han maatte anvende store Summer for at beskytte den frie Seilads i Østersøen. Den svenske Bekjendtgjørelse blev derfor strax nedrevet, og Kong Christian lod istedetfor opslaae og paa andre Mader bekjendtgjøre, at de seilfærdige Skibe til Riga og Curland skulde forblive i Sundet, da en dansk Flaade vilde convoiere dem. Mere end halvandet hundrede fremmede Skibe samlede sig nu i Sundet og **Rigsadmiral Ulfeld** modtog dem med en Flaade paa 17 Orlogsskibe udenfor Kronborg, og convoirere dem heldigt til deres Bestemmelsessted, uden at noget svensk Skib turde nærme sig dem. Midt i Sommeren gik en anden dansk Flaade under Admiral Lindenov ogsaa til Østersøen, for at convoiere flere engelske og hollandske Coffardieskibe til Riga og Curland. Imod saaledes at haandhæve den frie Seilads i Østersøen kunde der vist ikke indvendes noget, fordi Christian paa samme Tid forhøiede Sundtolden.

Den svenske Flaade, der ikke kunde maale sig med den danske, eftersom den ikke kunde forhindre denne Convoiering og vistnok frygtede for at blive angreben af denne, fik nu Orde at løbe ind i Calmarsund og forblive der for det første. Kong Carl syntes gjerne at ville forebygge en Krig, og vedblev derfor den ene Gang efter den anden

69.

at tilskrive den danske Konge, som om han ønskede Fred, medens han dog søgte at vinde Tid. Den skarpsynede Christian den Fjerde indsaa dette tydeligt, og vilde derfor gjerne have grebet det fordeeltige Tidspunkt, for at begynde en Krig, men blev bestandig holdt derfra af sit kortsynede Rigsraad, der ved en udbrydende Krig frygtede for at maatte udrede Pengebidrag.

Som vi tidligere ave omtalt, havde Christian sat alle Norges og Skaanes Fæstninger i den bedst mulige Stand, og lod derfor nu i Begyndelsen af Aaret 1611 bekjendtgjøre i alle Handelsstæder ved Østersøen, at han agtede at angribe Sverrig, og at Handelsmændene derfor matte afholde sig fra al Tilførsel til de svenske Havne, han beleirede.

I omtrent 40 Aar havde Danmark levet i Fred, og den daværende Generation havde aldrig gjort nogen Krigstjeneste eller lugtet Krudtet, undtagen nogle faa Adelsmænd, der havde staaet i fremmed Tjeneste. Svenskerne havde derimod haft Leilighed at øve sig i Vaabentjeneste, enten mod Liefländerne eller Russerne og Polakkerne, og havde derfor ingen Mangel paa øvede Krigsfolk. For nu at forskaffe sig dygtige Krigsmænd lod Christian den Fjerde de faa nationale Tropper, han havde at raade over, øve sig jevnligt i Vaabenbrug og Exercits.

Nu kom Kongens Sparsomhed ham tilpas, da han vidste hvor lidet han kunde stole paa Adelen hvad Pengeunderstøttelser angik. Uagtet de betydelige Summer, han havde anvendt paa nye Slotte og andre Bygninger, paa Krigs- og Handelsskibes Bygning, paa Fæstningers Forbedring og Forsyning med Skyts, paa sine mange Reiser, Hoffester, fremmede Fyrsters og Gesandters Modtagelse, havde han dog allerede ved Enden af Aaret 1602 en Capital af 164,135 Daler i Guld og Sølv liggende, hvile han udlaante til sin Adel imod 6 Procent. I Aaret 1605 havde han udstående hos Adelen en Ca

70.

pital af 300,000 Rdlr. Det var denne Sparsommelighed og Oeconomie der satte Kongen istand til at understøtte endog fremmede Fyrster, f. Ex. **Churfyrste Frederik af Pfals**, paa samme Tid som hans Rigsraad ikke vilde bevilje ham de allernødvendigste Skatter. De slesvigske og holsteenske Stænder, der dengang synes at have været patriotisk sindede ved den Fare, der true de det Fælles Rige, bevilgede Kongen en ikke ubetydelig Skat til den forestaaende Krig med Sverrig. Da den danske Adel ogsaa udredede lidet, og Kongen i den forhøiede Øresundstold fandt en vigtig Indtægtskilde, hvervede han Leietropper baade fra Skotland og Frankrig, men i Særdeleshed fra Tydskland.

Men førend man skred til Fjendtlighed forbrede den Tids Skik og Brug, at et formeligt Feidebrev højtideligen afsendtes ved en Herold til Fjenden. En saadan Herold var iført en prægtig Kaabe med Rigets Vaaben broderet paa Brystet og Ryggen, holdt i Haanden en forgyldt Sølvstav med det kongelige Vaaben og den kongelige Krone paa. Ham fulgte en Trompeter, som blot i Nødstilfælde turde støde i den med en broderet Fane behængte Trompet. Naar de naaede den fjendtlige Grændse forlangte de sikkert Leide til Fyrstens Hof; afsloges det, fæstede Herolden strax Feidebrevet paa den yderste Ende af Heroldsstaven, lod Trompeteren støde tre Gange i Trompeten, forkyndte derpaa, med lydelig Røst, sit Ærinde, kastede derpaa Feidebrevet ud blandt de Tilstedeværende, og red uhindret tilbage med Trompeteren. En Herolds Person var ligesaa hellig som en fremmed Gesandts, og en Fornærmelse mod ham ansaaes for en Krænkelser af Folkeretten.

Kongens Feidebrev eller Krigserklæring, der afsendtes med Herolden **Claus de Wale** til Kong Carl den Niende, løs saaledes:

”Vi Christian den Fjerde, ved Guds Naade, Danmarks, Norges, Venders og Gothers Konge, o. s. v. tilbyde og kundgjøre den Stormægtigste

71.

Fyrste og Herre, Herr Carl den Niende, Sverrigs, Gothers og Venders Kjærlighed noksom vitterlig er, hvor troligen Vi Eders Kjærlighed haver advaret udi Vor paa Tryk udgangne Patenter til menige Sverrigs Riges Raad og Stænder, at Eders Kjærlighed vilde holde sig fra de Ting, som vore Rigers Høihed og kongelige Reputation kunde komme til Forkleinselse, hvilket ei i nogen Maade haver hos Eders Kjærlighed kunnet Frugt skaffet (kunne frugtet), men ved den evigvarende Stettinske Fredsfordrings idelige Repitering formener Os at ville opholde, og os til Møder at henvise. Og derimellem den ene Tid efter den anden fortfare med ny Titel, med Privilegier at udgive udi vort Rige Norge, med Blokhuus at lade bygge der sammesteds. Udi i lige Maade at plyndre Vore Undersaatte, og dennem deres Gods at fratage; saasom og den gemene søfarende Mand paa de Rigaiske, Churiske og Østersøiske Farvande største Skade og Afbræk at til føie. Og endog Vi dertil haver brugt de Midler, som det Stettinske Fordring udviser, og intet haver derved udrette; da kan Vi intet andet deraf concludere, end at Eders Kjærlighed jo haver slet bag Døren sat al naboelig Venskab, som disse Kongeriger længe haver været imellem. Og efterdi Vi Eders Kjærlighed tilforn solenniter derom haver paamindet, og som forskreven staaer, intet derved udrettet; da haver Vi med Vore Elskelige Rigers Raad besluttet at paaføre Eders Kjærlighed og Sverrigs Rigers Undersaatte, saa mange, som Eders Kjærlighed herudi ere tilgedan og følgagtige, en aabenbar Krig og Feide, til Lands og Vands, udi hvis fjendtlige Maade det skee kan, og det udi Værk stille, eftersom der en lovlige Konge og Potentat og en redelig Krigsmand bel anstaaer. Hvilket Vi Eders Kjærlighed udi Tide ved nærværende Herold vilke tilkjende. Og ville Vi hermed den Almægtigste Gud i Himmelen, for Romersk

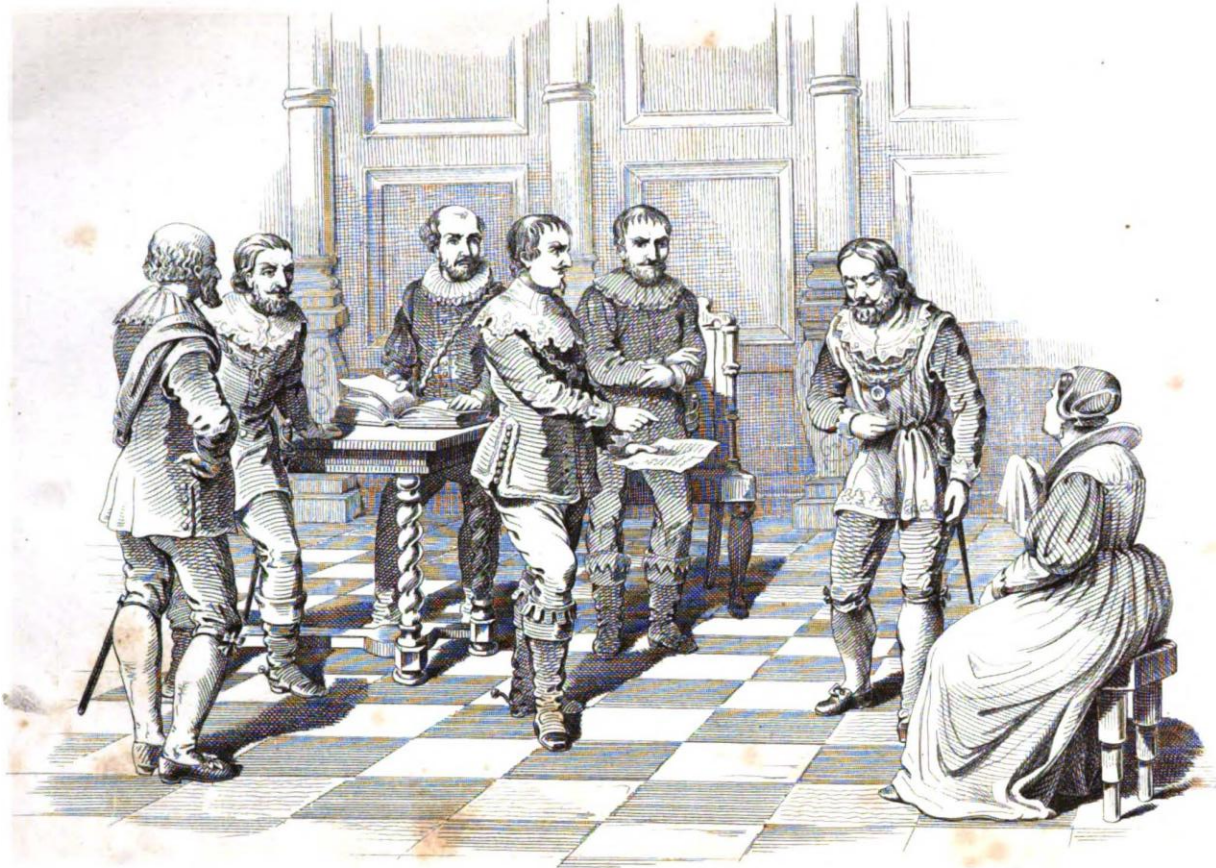
72.

Keiserlig Majestæt. for alle Konger, Churfyrster. Herrer, saavelsom og Republiker solenniter have protesteret, og Os undskyldiget, at Vi til denne Feide at begynde, er høiligen af Eders Kjærlighed foraarsaget, og ikke have kunnet forbigaaet; og uden Vi en Part af Vores Rigers Provindser og deres Høihed bil miste, undvære, og Os fratage lade, hvilket ingen ærlig og lovlige Herre bevilger eller tilstæder. Hvad nu for Uleilighed, Ulykke og Skade heraf kan foraarsages, haver Eders Kjærlighed at forsvare for Gud Alsommægtigste og ikke Os, ,em sig selver og sine trodsige og onde Forsæt, formedelst hvilket Eders Kjærlighed sig det ene Aar efter det andet Os paanødt haver, at tilskrive. Givet paa Vort Slot Kjøbenhavn.”

Under forskjellige Paaskud opholdes Claus de Wale i flere Dage, og da han endelig fattede den kjække Beslutning i Heroldsdragt og ledsaget af Trompeterne, den 10de April pludselig at ride hen paa Torvet i Jønkjøping, for at kundgjøre og udkaste Feidebrevet, blev han hindret i sit Forsæt, og, efter at man endog havde skudt efter ham, ført af en bevæbnet Skare til Norkjøping, hvor han først den 6te fik afleveret sine Papirer. Dog slap han derfor ikke tilbage til Danmark før den 22de October, altsaa 29 Uger efter sin Ankomst paa den svenske Grund, og var i den Tid bestandig underkastet Chicaner.

Straks efter Heroldens Afreise fik **Admiral Jørgen Daae** Ordre at gaae med en af syv større og mindre Skibe bestaaende Flaade til Kattegattet, blokere Elfsborg, Guldborg og Gothenborg, og enten tage, jage eller opbrænde de ved Elfsborg stationerede sex svenske Krigsskibe. **Commandanten i Bahuus, Steen Matson** skulde, hvis det var nødvendigt, understøtte admiralen med Skyts og

Fyrværkerisager. En anden Eacadre paa fem Skibe under **Admiral Erik Urnes** Anførsel, afgik paa samme Tid til Calmarsund, hvor han skulde forene sig med to

Christian d. 4des Dom.

73.

sammesteds liggende Krigsskibe, blokere Calmar fra Søsiden, og holde Farvandet ryddeligt for svenske Krydsere. Hovedflaaden bestaaende af 24 Krigsskibe, under **Rigsadmiral Mogens Ulfeld**, stak først midt i Mai i Søen, forat opsøge og angribe den svenske Flaade, hvis denne skulde vove sig ud i Østersøen.

Den danske Hær forsamlede sig imidlertid ved Helsingborg, og udgjorde 20,000 Mand, hvoriblandt der ikkun var 4,000 Mand fremmede Tropper: Tydskere, Englændere og Skotter. Rytteriet udgjorde 8,000 Mand, og var inddeelt i Faner paa 200 Mand; dog bestod Kongens Hossane ikkun af 150 Mand. Fodfolket var inddeelt i Afdelinger paa 300 til 3,000 Mand. Armeens vigtigste Anførere vare: Rigets Marsk Steen Malthesøn Sehested, der først havde tjent i den keiserlige Armee og siden udmærket sig i hollandsk Tjeneste; Holsteens Statholder Geert Rantzau; Hertug Georg af Lyneborg; Skotlænderen Andreas Sinclair; Otto Brahe; Godske v. Ahlefeld; Commandanten paa Bahuus Steen Matson, og den dristige Partigænger Michael Gyngé. Desforuden stode i Norge søndenfelds under Statholderen Enevold Kruse 8,000 Mand Nationale, og nordenfelds under Amtmændene Bjelke og Anders Bilde ligeledes 4,000 Mand.

Side 74

Christian den Fjerde. Fjerde Afsnit.

Det var omtrent midt i April 1611 at Kongen brød op fra Kjøbenhavn tilligemed Rigsmarsken Sehested, de kjøbenhavnske og de holsteenske Statholdere, Brødrene Breide Rantzau og Geert Rantzau, samt Rigsraaderne Axel Brahe, Eske Brock og Jacob Ulfeld. Ankommen til Helsingborg mønstrede Kongen sin Krigshær, og delte den i tvende Corpser, hvoraf han selv tog Commandoen over det stærkeste af disse, der udgjorde 8,000 Mand Fodfolk og 5,000 Mand Ryttere, og betroede det mindre Corps til Sehested.

Side 75 & 76

Femte Afsnit.
Calmarkrigen 1611.

Carl den Niendes Haab, at Christian den Fjerde vilde oppebie sin Herolds Tilbagekomst førend han angreb Sverrig, og hvorved han vilde vinde Tid, gik ikke i Opfyldelse. Sehested fik saaledes Ordre den 23de April at rykke ind i Halmstad, der vente til nogle tyske Regimenter, som var underveis, ankom, for derefter at trænge gennem Smaaland til Jonkjøping. Den 27de April brød Kongen selv op og gik til Christianopol, hvor Artilleriet stod og endnu 1600 Mand Infanteri stødte til ham fra Bleking og Malmø. Hans Hensigt var at gaae imod Calmar, Nøglen til Sverrigs østlige Grændse. Denne Krigsplan var endog efter Nutidens Krigsførelse lagt med Klogt og et skarpt Blik, hvilket ogsaa Krigens heldige Resultat viste.

Om Natten den 1ste Mai brød Christian den Fjerde op fra Christianopol, der ligger 7 Mile fra Calmar. Hans Hær bestod af 2756 Ryttere og 11,509 Infanterister. Fredagen den 3die, om Middagen, ankom han med Avantgarden, bestaaende af omtrent 1000 Mand for Calmar. Troppernes uventede Ankomst foraarsagedede stor Allarm i Staden, og de Beleirende kunde tydeligt høre, hvorledes Qvinder og Børn græd og skreg. Ved det første Angreb kastedes de svenske Forposter ind i Staden; et Udfald, som Garnisonen foretog sig, blev slaaet tilbage, og Fæstningen opfordredes til at overgive sig. Opfordringen besvarede man med Kanonskud. Christian den Fjerde opkastede endeel Forskandsninger for at dække sig imod Svenskerne Ild. Henimod Aften ankom de øvrige danske Tropper under Hertug Georg af Lyneborg, og skjøndt Besætningen gjorde alt Sit, for at hindre de Beleirende i deres Arbejder, lykkedes det dog allerede den første Nat at afstikke Contrevallationslinien, opkaste et høit Brystværn, og at indtage en Holm, Steensøe, en Fjerdingsvei sønden for Calmarslot, hvilket havde den Fordeel, at den danske Escadre nu kunde seile bedre op i Calmarsund og spærre Havnen mere i Nærheden.

Side 77 & 78

Calmar var forsynet med tilstrækkelig Besætning og alle Krigsfornødenheder; en ypperlig Aand begeistrede saavel de Militaire, som Borgerne og selv Qvinderne. Garnisonen viste ikke den mindste Frygt ved de Danskes pludselige Ankomst, og — da den første Skræk blandt Folket var overstaaet, indfandt selv Fruentimmer sig paa Volden, for at flette Halmkrandse, hvilke man, hvis en Storm skulde blive forsøgt, agtede at dyppe i Beg og Tjære, derpaa antænde dem og kaste dem ned paa Fjenden.

Det ene blodige Udfald fulgte nu paa det andet, og ofte kom Cavalleriet saa heftigt i Attakke, at Soldaterne sloges med Pistolsolberne. De danske Tropper havde derfor i de første Dage nok at bestille, med at holde det Terrain, de havde vundet, hvilket var saa nær Fæstningsværkerne, at man fra Løbegravene af kunde tale med Besætningen paa Volden.

Da nogle Dage vare henfaaede fandt ingen Udfald mere Sted, fordi man indsaae deres Unytte, og i en Afstand af 12 Favne fra Fæstningsværkerne aabnedes Løbegravene og anlagdes Batterierne. Efter Indtagelsen af Steensø havde Admiral Erik Urne lagt sig med sine Skibe ligeoverfor Slottet, for at forhindre al Communication fra Søsiden med den beleirede Fæstning, og at de i Calmarhavn, under Beskyttelse af Fortet, liggende fjendtlige Krigsskibe skulde løbe ud. Admiral Urne søgte nu at angribe de i Havnen liggende Skibe. Et svensk Skib, Scepteret, stod paa Grund, men blev ved Rystelsen af de mange Skud flot og undkom; men et andet Skib blev derimod skudt i Sænk. De Danske prøvede nu paa med en Brander at antænde en Deel ved Calmarslot liggende Koffardiskibe, men de svenske Søfolk afværgede det saa godt, at Branderne afbrændte, uden at tilføie Skibene nogen Skade.

Da det danske Beleiringsskyts var kommen fra Christianopol, begyndte Ilden fra Batterierne den 18de Mai og vedblev uafbrudt fortsat til den 25de, da Ringmuren var næsten nedskudt. Byen, der ikke vilde indlade sig paa nogen Capitulation, maatte nu tages med Storm. Under Kongens egen Anførsel søgte de Danske at bestige de nedskudte Volde, men uagtet de vare trængte frem til Graven, og havde overhugget Pallisaderne, maatte de dog vige for Svenskernes kjække Modstand. Halmbebrandsene bleve ved denne Leilighed kastede med en saadan Færdighed fra Voldene, at de tildeels bleve hængende om Halsen paa Soldaterne, som derved ynkeligt forbrændtes.

En fornyet Storm den 26de blev ligeledes tilbageviist; men den paafølgende Nat førte Kongen paany sine Tropper imod Calmar, og efter fire Timers blodig Kamp bleve de Svenske omsider nødsagede til at overlade de Danske Volden og rømme Staden. Kongens Hossane, anført af den kjække Palle Rosenkrands, var den første, der besteg Volden og trængte ind i Byen. Efter dennes Indtagelse overlodes den i 9 Timer til Soldaternes barbariske Plyndring, hvorved ikke skaanedes Menneskeliv. Men da de fleste Huse vare tomme, fordi Borgerne havde sendt deres Koner og Børn med deres bedste Bohave ind paa Slottet eller Fæstningen, saa var Byttet kun ubetydeligt. Det Rygte gik blandt de Danske, at Svenskerne havde skudt med forgiftede Kugler og at de havde hist og her henlagt forgiftet Brød; og af den Grund havde de Danske svoret, at de ikke vilde skjænke nogen Svensker Livet, og dræbte desaaarsag under Plyndringen en Borgermester, der var flygtet ind i Kirken og i Præsteornat med Messeskjorte paa led som han skriftede nogle Fruentimmer, der havde lagt sig paa Knæ for Alteret.

Efter Stadens Indtagelse var nu Christian den Fjerdes Blikke fæstede paa Slottet, som man i de Dage kaldte en Fæstning, der beskyttede en Stad, og opfordrede det til at capitulere. Men Slottet, der laa høit og var befæstet med en 40 Fod bred Vold, 4 Taarne og et Donjon bag

Side 79

Volden, var godt forsynet med Skyts, og Besætningen var bleven betydeligt forøget med de fra Byen hidslygtede Borgere. Det var altsaa ikke et let Foretagende, at tage denne Fæstning, der fra Landsiden blot kunde angribes fra een Side. Slottets Commandant: Boe Gustafson, svarede ogsaa, at man ikke saa let overgav en saadan Fæstning, og forlangte en Vaabenstilstand, først paa otte og siden paa fire Dage, hvilket Kongen imidlertid afslog.

Løbegravene bleve nu den 28de aabnede mod Slottet, og tre Batterier opkastedes: to mod de Taarne, der vendte mod Landsiden og et imod Portstaden. Disse Arbeider fandt Sted i Nærheden af Slottets Volde og under en hastig Kanon- og Geværild fra de Beleiredes Side, ved hvilken Leilighed en ung Adelsmand, Otto Brahe, der besad Kong Christians Tillid i høi Grad, faldt under Opførelsen af et Batteri mod Slottet. Natten til den 31te Mai vilde netop Kongen personlig tage dette Værk i Øiesyn og Otto Brahe var derfor paa sin Post. Fjenden skjød voldsomt i denne Retning, og Brahe gjorde netop Kongen opmærksom paa den store Fare han udsatte sig for, og bad ham fjerne sig, da en stor

Kanonkugle, der gik igjennem en Skandsekurv, dræbte ham ved Kongens Side. Man seer heraf, at Kongen ikke manglede personligt Mod eller frygtede for at udsætte sig hvor som helst for Faren. To Spioner opsnappedes samme Nat. Af den Enes Papirer saae man, at Slottet havde Mangel paa Soldater, Krudt, Meel og Vand, og af det andet, der var fra Carl den Niende, underrettedes man om den vigtige Omstændighed, at den svenske Konge var i fuld Anmarsch med den hele svenske Hær. For at faae Underretning om Carl den Niende nærmede sig, udsendte Kongen i den tidlige Morgenstund et Detachement, som virkelig stødte paa den svenske Hær ved Risby, et Par Mile fra Calmar og trak sig tilbage. Paa Til-

Side 80

bagetoget stak de Danske nogle Byer og Gaarde i Brand, for at Fjenden ikke skulde ubemærket nærme sig den danske Leir.

Skjøndt Carl den Niende ved Danmarks Rustning var beredt paa et Angreb paa Sverrig, saa blev han dog ikke lidet forundret, da han blev underrettet om at Fjendtlighederne vare udbrudte. Efterat have udstedt et Contramanifest, angaaende de gjensidige Fordringer, lod han Tropperne samle sig i Provindserne, udrustede Flaaden og stationerede den ved Elfsnabben, udlagte Skjærgaardsbaadene og Galeierne ved Nykjøping og Westervik, og opbød Alt for at standse Fjendens Fremgang i Sverrig. Da Carl den Niende ankom til Jonkjøping, den svenske Landmagts Hovedqvarteer, var Calmar allerede beleiret og bestudt. Ved Efterretningen herom begav han sig med sin Søn, Gustav Adolph, der havde samlet Tropper i Provindserne, midt i Mai paa Veien til Calmar. Hans Hær blev forøget underveis af nogle Tropper under Hertug Johans Commando, og den 27de Mai, den Dag, da Calmar blev taget med Storm, leirede den svenske Hær sig ved Risby. Den bestod af 18,000 Mand Fodfolk og 3,000 Mand Rytterie, og var det mærkeligt, at en saadan overlegen Magt, anført af en saa ilsindet Konge, som Carl, forblev i fulde fjorten Dage rolig i sin, to Mile fra Krigsstuepladsen opslagne, Leir, og saae, uden at stride selv ind, ørkesløs paa, at en vigtig Fæstning angrebes saa haardt af Fjenden, at den var nær ved at overgive sig. Først den 10de Juni nærmede den svenske Hær sig den danske Leir paa 400 Skridt; men istedetfor strax at angribe samme, hvilket maaskee ved Troppeantallets Overlegenhed og fordi Christian den Fjerde for en kort Tid havde forladt den danske Leir, vilde have ført til et heldigt Resultat, nøiedes Carl med at indeslutte sig i en stærkt forskandset Leir og gav de Danske Tid til at befæste 1500 Fod af deres Circumvallationslinie, hvilke hidtil havde

Side 81

staaet aaben for Fjendens Angreb. Svenske Skribenter paastaae, at der den 12te Juni var forefalden en meget levende Fægtning med hele den danske Hær, under Anførsel af Lucas Krabbe, hvorved den sidste blev slaaet med et Tab af 700 Døde; men danske Skribenter tillægge denne Fægtning kun Navn af en Skjærmydsel, hvori Krabbe commanderede, og hvori Tabet paa begge Sider var lige stort. Den førte i Sandhed heller ikke til Noget, da saavel de Danske, som de Svenske trak sig uforfulgte tilbage til deres Leire, hvilket neppe vilde have været Tilfældet, hvis en af Parterne, og især de Svenske, havde erholdt en afgjørende Seir. Foruden Anføreren faldt nogle andre danske Adelsmænd i denne Fægtning. Cantslerens Brodersøn, Johan Friis, blev tagen til Fange, og maatte føle Udbruddet af den svenske Konges Vrede i den Grad, at Carl den Niende endog pryglede ham med sine egne Hænder. Ved Efterretningen om Kongen af Sverrigs Ankomst for Calmar kom Christian den Fjerde i største Hast tilbage til den danske Leir. Hans Stilling havde pludselig forandret sig, og var bleven saa meget mere farlig, da han hverken turde haabe, at kunne fortsætte Slottets Beleiring med Held, eller havde nogen Udvei til at ophæve Beleiringen og trække sig tilbage til sit Land, uden tillige at drage hele den svenske Hær bag efter sig. Besætningen i Slottet, der havde været nær ved at overgive sig, fik nu, da

den svenske Hær stod saa nær, atter Mod til at gjøre en kraftig Modstand, og dens Dristighed voxede med Udsigten til en snart forestaaende Redning. Den danske Konge var derimod i sin Leir indesluttet af en ham langt overlegen Magt, og paa samme Tid udsat for en smitsom Sot, der bortrev Mange, ligesom mange bleve syge af de idelige Vagter og Arbeider. Under disse Omstændigheder var Forstærkning nødvendig, og Kongen befalede derfor Garnisonen i de skaanske og blekingske Fæstninger, at støde til Armeen ved Calmar, ligesom han udskrev 1500

Side 82

Rekrutter i Sjælland og befalede Sehested at opgive Toget til Jönköping, og med alle de Tropper, som ikke behøvedes til de hallandske Grændsers Forsvar, at forene sig med ham.

Rigsmarsken Sehested var, som forhen sagt, opbrudt fra Helsingborg til Halmstad den 23de April. Her skulde han oppebie nogle endnu ikke ankomne Tropper, og derefter operere paa Jönköping. Paa samme Tid havde Admiral Daae Ordre at blokere Elfsborg fra Søsiden, for derved at afskjære Sverrig alt Samqvem med England og Holland, hvorfra der indførtes Krudt, Vaaben og hvervede Tropper, og efter at have afventet en Forstærkning af to Krigsskibe, indesluttede han ogsaa Elfsborgs Havn saa tæt, at al Communication med denne Fæstning blev afskaaret.

Rigsmarsken, der havde faaet de forventede Forstærkninger, begyndte sine Operationer paa Jönköping. Men førend Sehested kunde angribe denne Stad, maatte han først tilintetgjøre eller forjage et af Oberst Kruus commanderet ved Nyedelse — det nuværende Gothenborg — staaende Corps paa 4500 Mand. I denne Hensigt rykkede han mod det. Hans Fortrop eller Avantgarde kastede de fjendtlige Forposter ved Grændsen tilbage. Disse samlede sig snart igjen, og satte sig i en Stilling, hvor de, dækkede af Buske, Steengjærder og Grøfter, troede at kunne byde Fjenden Spidsen. Da de saaledes ansaae sig for sikre, udfordrede de de Danske, og raabte spottende: "Jutta kom hid!" Dette lod en kjæk Stridsmand, Ulrik Sandberg, som førte Spidsen af den danske Avantgarde, sig ikke sige to Gange; han satte med sine kjække Ryttere over Grøfter og Steengjærder, og Svenskerne, da de saae deres formeeente sikre Mure overstegne, flygtede til Nylødelese, uden at tænke mere paa Udfordringen. Claus Daae forfulgte dem et Stykke Vei, og nedlagde endnu adskillige af dem. Rigsmarsken fulgte Avantgarden lige i Hælene, men

Side 83

da han ikke alene fandt den svenske Leir, men endog Byen selv vel forskandset og omgivet med Grave og Pallisader, saa formaaede han ikke at angribe dem, og leirede sig derfor, indtil han blev forsynet med Skyts, i Nærheden af Fjenden. For at bevæge denne til et Feltslag stillede han den paafølgende Dag sin Hær i Slagorden foran den svenske Leir, og udfordrede de Svenske med Trompeter og Pauker til et Slag; men den snilde Kruus afsendte Detaschementer fra Elfsborg og Guldborg, og tvang ham paa denne Maade, til med uforrettet Sag at drage sig tilbage til sine Grændser og Magaziner. Forledet heraf søgte Kruus nu at forene sig med Kong Carl foran Calmar, men Sehested forfulgte ham, lod ved et Detaschement indtage Nylødelese, og ind- hentede Fjenden to Dage efter hans Afmarch. Det svenske Corps havde imidlertid opstillet sig bag en Flod, og leiret sig i en saa fordeelagtig Stilling, at det ikke var muligt at angribe det i Fronten. Sehested gjorde nu et Forsøg paa om Natten ad en Bivei at overrumple de Svenske, men fandt dem bortdragne.

Sehested søgte nu at naae Jonköping, men lige paa Marchen derhen naaede Kongens Befaling ham, at han skulde vende om igjen og komme ham til Undsætning. Han trak sig nu tilbage og gik igjennem Skaane til Christianopol. Han var heldig nok, skjøndt Marchen varede i otte samfulde Dage, at naae Calmar, ligesom den danske Hær havde afslaaet en Storm paa Leiren, og bidrog paa denne Maade ikke lidet til at de Svenske skyndsomst trak sig tilbage fra Calmar.

Christian befandt sig imidlertid i en virkelig farlig Stilling. Hans Hær, der laa for Calmar, var ved Sygdomme, Desertion og Tab i Fægt- ningerne smeltet ind til det Halve. Han kunde hverken ophæve Fæstningens Beleiring eller fort- sætte den med Eftertryk, da han selv blev beleiret af de meget mere overlegne svenske Magt, som

Side 84

nu efter Kruus's Ankomst til Risby bestod af 24,000 Mand. Saa anstrengende var Tjenesten, at man paastaar, at den hele Hær var nødvendig for om Natten at besætte Forsandskningerne, der havde en Omkreds af 10,000 Fod.

Et stort Uheld mødte de Danske ved Kon- gens Ordre, at Christianopol skulde afgive sin Garnison, og blot beholde saa mange Tropper tilbage som Pligtjenesten krævede. Comman- danten Jens Biørnsen, en hallandsk Adelsmand, frygtede for, at han i Fæstningens nuværende svækkede Stilling, skulde blive angreben af et svensk Streifcorps, og anmodede derfor i en Skrivelse til Oberst Bilde om en Forstærkning. Enten ved Forræderi eller ved et af de udsendte Streifcorps faldt dette Brev i Gustav Adolphs Hænder, og denne besluttede at benytte Christia- nopens slette Forfatning til at udføre sin første Krigsdaad ved en glimrende, men med Gru- somhed forenet Partigjængerstreg. Natten mellem den 25de og 26de Juni ankom den svenske Prinds pludselig med to Faner Ryttere, 1500 Mand stærk, for Christianopol. Af disse rykkede 500 Mand forsynede med danske Faner og med danske Felttegn, forfulgte, som det lod, af en anden Afdeling med svenske Kjendetegn, frem til Broen, hvor de foregave at være sendte Commandanten til Forstærkning. Skjøndt man aldeles ingen Grund havde til at tvivle om Sandheden heraf, var dog Commandanten saa forsigtig, at han tillod kun fire Mand at komme indenfor Porten, men disse hængte strax en Petarde paa den, hvorved den sprængtes og aabnedes, saa at Hertugen med to Faner Ryttere trængte ind i Staden. Commandanten ilede ved Efterretningen herom med saameget Mandskab han kunde samle til Porten, og dræbte 4 til 5 Ryttere før de kom ind i Byen, forsvarede sig tappert, men faldt overmandet tilligemed tre andre Officierer. Gustav Adolph stormede derpaa op ad Gaderne, gav en Trup Tilladelse til at myrde, skjænde og

Side 85

brænde, medens han i Spidsen for en Truppe fra Torvet kunde oversee, hvorledes hans blodige Befaling blev opfyldt, og være bered, til at af- slaae en mulig ankommende Undsætning. Med et Barbari, som ikkun Tidsalderens Begreber og Nationalhadet mellem de Danske og Svenske kan undskylde, udførte de svenske Soldater den kjær- komne Tilladelse. Alt Levende, Soldater, Borgere, Qvinder, Børn, blev dræbt; Nogle, som vilde redde sig, sprang over Volden, og faldt, knuste, ned i Graven; Mødre kastede deres Børn over Muren, og sprang, uvisse om at de ikke fandt et Liig igjen, efter dem. Mange flygtede ud ad Søporten, kastede sig i Baade, der overlæssede, sank med dem. Her myrdede Sværdet, og der slog, under de Forladtes Angstskrig og de Døen- des Rallen, Luen blodrød iveiret. Christianopol frembød Skuet af en ved Storm erobret By med alle dens Rædsler. Under denne Myrden, Skjænden og Branden kom Præsten Mogens Jørgensen halv nøgen til Gustav Adolph paa Torvet, og anraabte ham om Skaansel og Barm- hjertighed for den ulykkelige Bye og dens Ind- vaanere. Men den svenske Prinds tog Præsten i Haanden, holdt næsten et Qvarter fast paa den og spottede over „Jyttekongen“ (Christian den Fjerde), fordi han, en ung uerfaren Krigsmand, vovede at træde i Kamp med hans Fader Kong Carl, der var en gammel, øvet Kriger. De Svenske skulde, yttrede han, nok snart lære den danske Konge at „see op.“ — „Men,“ tilføiede han, „vi forfare udi Sverrig, at Jytten siger om os, at vi ikke have mange Ryttere og Soldater i Sverrige, og at vi derfor bruge Qvinder til Ryttere: Gak derfor hen, og stik Haanden i Brogen paa dennem, saa kanst Du forfare, om

det er Karle eller Qvinder.“ Men, da Præsten nu, istedetfor ordret Svar, bad om Naade for sig, sin Hustru og sine Børn, slap Hertugen ham endelig, og befalede, at de strax skulde pakke sig ud af Porten, Svenskerne vedbleve at fare frem,

Side 86

som Canibaler, med Mord og Brand, indtil de om Morgen Kl. 6, beladte med rigt Bytte, forlode den brændende Askehob: Christianopol.

Saasnart man i den svenske Leir bemærkede Christianopels Brand affyrede man Glædesskud med samtlige Stykker. Christian den Fjerde lagde strax ved Efterretningen om denne Ulykke en ny og mere tilstrækkelig Besætning ind i Staden.

Ødelæggelsen af denne Bye samt de samme- steds etablerede Magasiner med Krigsfornøden- heder var meget ubehagelig for den danske Konge. Dog tabte han ikke Modet, men søgte ved mo- ralsk Kraft at erstatte det, som han manglede i fysisk Styrke. Calmar var nu bleven Krigens Stridssable; det syntes, som om man antog, at hele Feltogets Udfald beroede paa Besiddelsen af en lille Fæstning. Paa den ene Side anvendte man al mulig Møie for at erobre den, paa den anden søgte man at forhindre dette, og de Fægt- ninger, som fandt Sted, gjaldt meer eller mindre at angribe eller forsvare Calmarslot. Saaledes havde de Danske besat den lille Øe Qværnholm, der ligger Nord for Calmarslot, hvorved en umiddelbar Communication imellem den svenske Leir og det beleirende Kastel forhindredes. Det blev en Nødvendighed for de Svenske at indtage denne Øe, og det lykkedes dem ogsaa virkelig, at slaae en Skibsbro fra Landet til Øen, — da de Danske, der var un- derrettet herom, lod det rolig skee, — men da de nu vare i Begreb med, fra Broen at bestige Landet, kastede nogle Faner Rytteri sig over dem, nedhuggede Alt, hvad der havde betraadt Land- bredden og jog Resten tilbage paa Broen, der ved den store Trængsel og Byrde, enten sank eller skiltes ad, hvorved en betydelig Mængde Svenskere druknede. Imidlertid lykkedes det dog den svenske Capitain Lars Brambse allerede den paafølgende Dag, at kaste en Forstærkning af 500 Mand ind i Slottet. — I Forbindelse med Værkerne paa Qværnholm stode nogle andre

Side 87

Forskandsninger paa en Klippe der kaldtes Grim- skjær, hvorfra de Danske beherskede med deres Skyts saavel den svenske Leir som Calmarhavn; det lykkedes den svenske Oberst Lars Bubbe at indtage Værkerne. Ogsaa toge de Svenske en lille Øe Sviinholm, hvorfra de haabede at skyde den danske Flaade i Brand, men efter fire Timers Kanonade imellem dem og de Danske paa Qværn- holm maatte Svenskerne opgive deres Forsæt.

Den danske Flaade havde hidtil kun bidraget lidet til at beleire Calmar. Erik Urne var rigtig- nok, som allerede er omtalt, afgaaet om Foraaret til Stationen Calmarsund, havde tilbagerviist flere til Calmarsund bestemte Kjøbmandsskibe, ja endog forjaget et svensk Orlogsskib og skudt et andet i Sænk; men alt dette kunde ikke bevirke Slottets Fald, naar der gaves en umiddelbar Forbindelse imellem Fjendens Leir og Slottet. Rigsadmiral Mogens Ulfeld, som i Maaimaaned var gaaet i Søen med Hovedflaaden, detascheerte derfor, da han saa, at de Svenske ikke vovede at gjøre Fordring paa Herredømmet til Søes, Admiral Godske Lindenov med 9 Krigsskibe, for at for- stærke Stationen ved Calmar. Ved Lindenovs An- komst blev al Communication imellem Leiren og Fæst- ningen standset ved 4 Krigsskibe der lagdes midt i Farvandet. Dette var kun af kort Varighed; thi den 8de Juli ankom den svenske Rigsadmiral Niels Gyldenstjerne med hele den fjendtlige Flaade, der bestod af 16 til 17 Krigsskibe, fra Stockholm, og angreb Dagen efter de enkelte i Sundet lig- gende danske Skibe. Disse trak sig tilbage; men bleve i det de seilede forbi Calmarslot hef- tigt beskudt, hvilket de dog besvarede med Efter- tryk. Foruden at Forbindelsen imellem Slottet og den svenske Leir igjen fandt Sted,

lykkedes det de Svenske ei alene at forsyne Kastellet med Levnetsmidler men ogsaa tilsende det hemmeligt om Natten en Forstærkning af 2000 Mand, for det meste hvervede Tropper, Franskmænd, Skotter og Irlændere. Ogsaa blev Fæstningen ved denne

Scene af Kampen i Calmar By

Side 88

Leilighed befriet fra de fra Byen flygtende Borgere, Qvinder og Børn, som blot vare de Beleirende til Unytte.

Paa denne Tid ankom nogle svenske Overløbere til den danske Hær, og bleve efter deres Begjæring indlemmede i den danske Armee. Men snart opdagede man, at deres Hensigt med at gaae over til de

Regna foimat pietas (med Gudsfrygt skal man land bygge)

Danske, var for at antænde Calmar og anstikke de danske Krudtmagaziner, for paa denne Maade, lettere at tilintetgjøre den danske Hær. Heldigviis opdagede man denne Plan allerede ved det første Forsøg paa at stikke Calmar i Brand; — Hovedmændene bleve opdagede og henrettede.

At denne Brandstiftelse skulde være skeet med Kong Carls Vidende og paa hans Til- skyndelse kan ikke paastaaes med nogen Vished. — Men besynderligt er det, at den svenske Konge ikke gjorde noget alvorligt Angreb paa den danske Leir, da den danske Konge var svagest, men derimod, Dagen efter Opdagelsen af disse Brandstiftere foretog en Hovedstorm paa den, uagtet denne nu var bleven betydelig forstærket og havde naaet et Antal af 12 til 14,000 Mand.

Ved Daggry den 17de Juli førte Carl den Niende sin Hær, deelt i to Colonner til Storm paa den danske Leir. Hele Natten havde de danske Soldater tilbragt under Gevær, og ved Dagens Frembrud trukket sig tilbage, medens de sædvanlige Vagter bevogtede Leiren. Da forkyndte Allarmskud at den svenske Hær nærmede sig, og de udmattede Soldater maatte paany ile afsted for at forsvare Leiren. Slot- tets Commandant gjorde paa samme Tid med omtrent 1000 Mand et Udfald mod det danske Beleiringscorps, bemægtigede sig Batterierne, trængte ind i Byen, og drev de Danske næsten ud til deres Leir foran Byen. Der paastaaes ogsaa, at Commandanten trængte frem lige til Christian den Fjerdes Telt; men denne gik strax med nogle tilstedeværende Officierer imod Fjenden,

Side 89

satte haardt ind paa denne og brød hans Orden. Nu kom nogle danske Befalingsmænd, i Særdeleshed Peder Basse med de sjællandske Ryttere, og Søren Bugge med en Hob Fodfolk til Hjælp, kastede sig mod den fremtrængende Fjende, som istedetfor at forfølge sine erholdte Fordele, havde begyndt at plyndre i Staden. Opmuntrede af dette Exempel huggede nu Bagagens Bedækning ogsaa ind paa de Svenske, og det lykkedes dem, at drive disse tilbage. Et nyt Udfald tvang igjen de Danske til at vige tilbage, indtil Hertugen af Lüneborg ankom med et halvt Regiment Ryttere til Understøttelse, hvorved de Svenskes Fremskridt standsedes. Paa deres Tilbagetog satte disse Ild paa Byen, hvilken brændte hele Dagen.

De Danskes Stilling var næsten fortvivlet, da de paa alle Sider vare omringede af en over- legen Fjende. Foran dem laa den svenske Hovedhær under Anførsel af Christians bittreste Fjende Carl, bag dem laa Fæstningen med sin Garnison og den brændende Bye. Blot Christian den Fjerdes Rolighed og Mod forenet med Troppernes Tapperhed kunde redde den danske Hær fra den Undergang, der truede den. Selv fremmede Skribenter yttre om Christian den Fjerde, at hans Mod lignede Faren, der omgav ham; at han gav sine Undergivne et stolt Exempel og var altid at finde der, hvor Fjen- dens Angreb var heftigst; at han, som deelte alle Farer med den simpleste Soldat, nedlagde flere Svenskere med egen Haand, og at hans Hær, der fulgte sin Konges Exempel, kjæmpede med en mageløs Udholdenhed. Begge Konger strede med lignende Mod om Besiddelsen af en brændende Bye! Skjøndt de Danskes Ild rasede frygteligt i de Svenskes Rækker, lykkedes det dog Enkelte af dem, at bestige Brystværnet og plante deres Spyd som et Seierstegn paa det. Christian den Fjerde befalede nu, at Ingen under Livsstraf maatte forlade sin Post, men

Side 90

mandigt forsvare Leirens Volde, afsendte Her- tugen af Lüneborg til Calmars Undsætning, og opmuntrede sine Soldater til saadan Heltedaad, at Fjenden tilsidst henimod Middag, og efter at have lidt et meget betydeligt Tab, maatte trække sig tilbage forfulgt af det danske Cavallerie, der nedhuggede mange af de Flygtende.

Stormen var nu vel lykkelig afslaaet; men Dagens Kamp var endnu ikke afgjort. Begge Konger ilede til Calmar: Byen brændte paa alle Kanter; den uafbrudte Skyden fra Slottets Volde forøgede Branden,

og midt imellem bræn- dende Bygningers Brag og tændende Granaters Hvidsen myrdede Sværdet. De Danske havde tilbageerobret den største Deel af Byen; men en rædsommere Fjende end de svenske Vaaben, Ilden, rev deres Geleder fra hinanden. Da an- kom Christian den Fjerde med tre Fænniker Fodfolk til Calmar, samlede de Soldater, der vare sysselsatte med at slukke Ilden, opkastede i Hast en Halvmaane og andre Forskandsninger indenfor Porten og forsøgte derpaa endnu en- gang, skjøndt forgjæves, at kaste de Svenske ind i Fæstningen. Disse forbleve i Besiddelse af Løbegravene, og de Danske beholdt Byens Volde besatte. Fra begge Sider anvendte man nu alt for at sikre sig den Stilling, man var i Be- siddelse af, og det synes saaledes at Kampen om denne Bye har været ligesaa heftig som i vore Dage Forsvaret af og Angrebet paa Frederiksstad.

Men samme Dags Aften ankom Rigs- marsken Sehested med Resten af sit Corps, paa nogle Tropper nær, som skulde bevogte Hallands Grændser, fra Christianopol til Søes til Cal- mar, og Kong Christian benyttede strax denne Forstærkning af friske Tropper for endnu om Natten at tilbageerobre de om Dagen tabte Løbegrave foran Slottet. Angrebet lykkedes fuldkomment: hvo der ikke blev dræbt eller und- flyede, kastedes i Slotsgravene og druknede.

Side 91

Dette Angreb, der varede til Klokken 3 om Morgen, kostede Fjenden 600 Mand.

For at fordrive den svenske Flaade, der havde taget Station ved Qvarndorf, seilede Admiral Godske Lindenov den 19de Juli med sin Flaade op i Sundet, medens Rigsadmiral Mogens Ulfeld, kommende fra Østersøen, havde lagt sig nordøst for Calmarsundet, og derved paa en Maade indesluttet Fjendens Sømagt i det snævre Stræde mellem Øland og Calmar- kysten. Imidlertid blev Vinden om Natten gunstig for de Svenske, og da der var adskillige Grunde og Skjær imellem dem og de store danske Skibe, hvilke de danske Styrmand ikke kjendte, saa slap de svenske Krigsskibe, uagtet de bleve heftigt beskudte af de Danske, ud af Sun- det, med Undtagelse af et Orlogsskib paa 24 Kanoner, der løb paa Grund og toges af de Danske.

Efter at være kommen igjen i Besiddelse af Løbegravene, og efterat Communicationen imellem Slottet og den fjendtlige Leir atter var afbrudt, besluttede Kong Christian at tvinge Carl den Niende til et afgjørende Slag. Han brød derfor den 23de Juli op med hele Hæren, stillede den foran de svenske Forskandsninger i Slagorden, og tilbød efter de Tidens Brug med en Trompeter den svenske Konge et Feltslag i aaben Mark. Om den ellers saa kjække Carl den Niende, der i Troppeantal var stærkest, frygtede for et Neder- lag eller af anden Grund, vides ikke, men han lod svare, at han var ikke belavet derpaa, og var endog rolig Tilskuer ved at de Danske be- mægtigede sig en Skandse og dels toge, dels afbrændte de svenske Jagter og Skjærbaade for Calmar.

Hvad der endnu synes besynderligere var den Omstændighed at den svenske Konge den paa- følgende Nat brød op med sin hele Hær, og trak sig, begunstiget af en stærk Taage, der varede langt op paa Dagen, tilbage til den gamle

Side 92

Stilling ved Risby, hvor han tidligere havde ørkesløst tilbragt fjorten Dage. Denne Bort- march, eller rettere sagt Flugt, bar Præget af et overilet Tilbagetog; thi man havde ikke engang givet sig Tid til at opbryde Leiren fuldstændig, men ladet Teltstængerne staae, og efterladt Arkelyet, Proviantforraadene og flere Ting.

Saasnart Christian den Fjerde var bleven underrettet om den svenske Konges Flugt, gav han Geert Rantzau Ordre til at sætte efter de Svenske, og paa sit Tilbagetog stikke den for- ladte svenske Leir

foran Calmar i Brand og demolere Forskandsningerne. Rantzau udførte sin Ordre, forfulgte den svenske Bagtrop et Stykke Vei og fratog den nogle Kanoner.

Nu kunde man have beleiret Calmarslot med Kraft naar ikke den svenske Hær havde lagt saa nær. Christian den Fjerde gjorde derfor et nyt Forsøg paa, at bevæge Carl til at modtage et Feltslag, og begav sig paa Veien til Risby. I den saavel af Naturen som Kunsten ligemeget forsvarede Leir fandt han den svenske Hær, men da han indsaae at en Storm paa dens Front, neppe vilde lykkes, naar denne ikke blev under- støttet af et samtidigt Angreb i Fjendens Flanker og Ryg, saa udsendte han i dette Øiemed et Detaschement paa 3 Fænniker Fodfolk og 800 Ryttere under Geert Rantzau. Men da den svenske Leir var altfor stærkt forskandset, de Svenske ei vilde forlade deres Volde, og Kong Christian ikke turde udsætte sig for Følgerne af en tilbage- slaaet Storm, saa gav han Ordre til et Tilbage- tog. Saasnart de Svenske bemærkede at Kongen trak sig tilbage, gjorde de et Udfald fra Leiren; men det danske Rytterie gjorde hurtigt omkring og huggede saa kjækt ind paa den svenske Konges Livvagt, at kun 40 Mand af dem undkom med Kongen. Carl den Niende udsatte sig i saa høi Grad for personlig Fare, at hans Klæder bleve baade forhuggede og forskudte, og han vilde være bleven tagen til Fange af den danske Oberst

Side 93

Marqvad Penz, naar ikke tre Regimenter fra hans Leir var kommet ham itide til Hjælp.

Nu begyndte man, da Christian den Fjerde vendte tilbage til sin Leir, af al Kraft paa Be- leiringen af Calmarslot. Besætningen gjorde al den Modstand den kunde, og fyrede heftigt fra St. Eriks Skandse. Tilsidst havde de Beleirede ikkun et Par Tønder Krudt tilbage; Fæstningen var fuld af Syge og Saarede, og Kong Carl kunde ikke komme til Undsætning. Der blev nu skudt Bresche i Volden, og de Danske truede med en Generalstorm. Da forlangte Comman- danten, Christopher Somme, at capitulere, og overgav den 3die August Calmarslot paa den Be- tingelse, at Besætningen skulde afmarchere med klingrende Spil og flyvende Faner, med Over- og Undergevær, Bagage, og at det ei maatte formenes den, at begive sig over Øland til Ar- meen ved Risby. — Ved Slottets Indtagelse blev tillige erobret 127 Metalkanoner, 4 Krigsskibe paa 16—21 Kanoner, 3,000 Tønder Korn, 1 1/2 Tønde Krudt og en Mængde Kugler og Geværer. Soldaternes Bytte var derimod ikke stort; thi deels havde Byens Borgere taget deres Eiendom med sig, deels havde den svenske Konge, da han var i Slottet, medtaget alle andre Kostbarheder. Til Erstatning lod Kongen uddele til Enhver i Armeen, fra Obersten til den simple Soldat et Gratiale af to Maaneders Sold som et Tegn paa sin Tilfredshed med deres under Beleiringen ud- viste Mod og Udholdenhed. Og vist er det at Tropperne fortjente denne Belønning, thi Calmars Beleiring kan vist fremstilles som et Mønster paa Udholdenhed og Mod. *) Indtagelsen af Calmarslot var af stor Vigtighed. De svenske Historieskrivere paastaae,

*) Det paa Kjøbenhavns Børs værende Spiir, der dannes af fire Drager eller Lindorme, ligesom de Hermesfigurer imellem Vinduerne, hvilke bære begge Etagers Hovedgesimser ere Bytte fra Cal- mars Indtagelse.

Side 94

at Commandanten overgav Slottet af Forræderie, de Danske bestride dette. Jahn har i sin Krigshistorie imidlertid grundig og tilstrækkelig retfærdiggjort Somme, saa at danske og svenske Historieskrivere nu ikke tvivle mere derom. Somme skrev til Carl den Niende, at han var villig til at underkaste sig en af Fremmede sammensat, — følgelig upartisk — Krigsret; men at han ikke vilde vende tilbage til sit Fædreland, saa længe hans Fjender — hvilke han nævnte — regjerede der. Somme kjendte Kongen af Sverrigs heftige og opfarende Sind, og frygtede for sit Liv, hvis han fremstillede sig for ham med

Efterretningen om Calmarslottets Tab; og at denne Frygt ikke var uden Grund, beviser den svenske Konges Adfærd imod den uskyldige Trompeter, der overbragte ham Efter- retningen om Calmarslots Overgivelse; thi han lod ham uden videre hænge. Da Somme saaledes var nødsaget til at forlade Sverrig, modtog han en aarlig Pension, som Christian den Fjerde bevilgede ham, og hvilket gav Anledning til at man sagde: at han havde overgivet Slottet for en Rente af 1000 Rigsdaler. Ustridigt er det vist for haardt, at man endnu i vore Dage seer Sommes Hoved udhugget i Steen paa en til Calmarslot hørende Trappe, uden Tunge, som Tegn paa hans Forræderie. Vi have omtalt i Korthed hvad der kunde undskylde Comman- danten, fordi Carl den Niende beskyldte Christian den Fjerde for at være kommen i Besiddelse af Slottet ved Forræderie, og endog bebreidede ham, at han ikke havde handlet som en ærlig Konge.

Da den danske Hær ankom for Calmar havde Besætningen opslaaet følgende Nidvers paa Stadens Port: %

„Jeg hedder Calmar hiin graa, Derfor Ingen mig rokke maa. Her laa en Konge for i syv Aar, Ham baadte det ikke for et Haar. Nu er kommen et Juttabarn, Alt hans Anslag vorder til Skarn.“

Side 95

Nu svarede man derpaa:

„Om Du sendtskjøndt hedder Calmar hiin graa, Urokket derfor kanst Du ei staae; Omtskjøndt en Konning udi syv Aar Dig ikke kunde rokke ved et Haar, Saa haver dog Konning Christian, Som Du af Spoi kalder et Juttabarn, Lighet herfor i Uger syv som en Krigsmand, Og Dig erobret med Stormerhaand, At Du skalst vide, at Krigsmand slig For Børneleeg at vogte Dig. En anden Tid Du ei forgiætte, Paa Gud Din Styrke og Mod at sætte!“

Dagen efter Fæstningens Overgivelse hold- tes under Kanonerne Afløsning en Takkefest saavel i den danske Leir, som i Slottet og alle Stadens Kirker. — Men man fik end mere An- ledning til Jubel, da Kongen nogle Dage efter Castellets Fald erobrede Øen Øland, der ligger ligeoverfor Calmar, og tjener denne til Forraads- kammer. Da Kongen opfordrede Johan Ulfe- sparre, Commandant paa Borkholm, Øens Fæst- ning, til at overgive sig, forlangte denne nogle Dages Betænkningstid; men da Kongen efter den Tids Forløb intet Svar erholdt, lod han Skotten Andreas Sinclair den 8de August lande med nogle hundrede Mand paa Øen. Slottet blev nu tvunget til at overgive sig, dog ikkun paa de samme Betingelser som Calmarslot, nemlig Garnisonens fri Afmarsch med Vaaben og Bagage samt Tilladelse til at forene sig med den svenske Hær ved Risby. Kongen begav sig selv derpaa til Øland, for at modtage Indvaa- nernes Hylding, hvilken de aflagde uden Mod- sigelse; nogle Geistlige, der vægrede sig derfor, fik Tilladelse at drage bort med Garnisonen.

Carl den Niendes Helbred havde i flere Aar været meget svækket af apoplectiske Tilfælde, som ved hans hidsige Temperament stedse bleve hyppigere og stærkere, og ei alene angrebe hans Legeme men ogsaa hans Sjæl. Tabet af Calmar og Øland gjorde ham rasende opbragt paa Kon-

Side 96

gen af Danmark, og halv afsindig tilskrev han den danske Konge følgende Udfordring:

„Vi Carl, af Guds Naade, Konge til Sverrig o. s. v. lader Dig, Christian den Fjerde, Konge af Danmark, vide, at Du haver ikke gjort som en christelig og ærlig Konge, idet Du uden Aarsag har brudt den skettinske Fred, som var sluttet imellem Sverrig, Danmark og Norge, og at Du har beleiret Vor Fæstning Calmar, hvis Stad Du haver overrumplet, og ved For- ræderie erobret Slottet, tilligemed Øland og Bork- holm, hvorved Du har givet Aarsag til stor Blods- udgydelse. Men Vi haabe, at den almægtige Gud, som er en retfærdig Dommer, skal straffe og hævne disse Gjerninger, som Du uden Aar- sag har øvet; og saasom Vi hidindtil have brugt alle lovlige Midler for at tilveiebringe et Forlig,

og Du altid har forkastet dem, saa ville Vi fore- slaae den korteste Vei til at gjøre Ende paa Tratten, efterdi Du est her saa nær. Indstil Dig derfor, efter de gamle Grækeres Maade, til en Kamp med os udi fri Mark med to af Dine Betjenter; og Vi skulle i lige Maade møde Dig i Læderkjollerten, uden Hjelm og Harnisk, alene med Kaarden i Haanden. Hvad de tvende Andre angaaer, som skulle følge Os, da maae de være udi fuld Harnisk, og maa den Ene have to Pistoler og en Kaarde, og den Anden en Musqvæt med en Pistol og en Kaarde. Dersom Du ikke møder, holde Vi Dig ikke for en ærekjær Konge, ei heller for en Soldat. Givet af Vor Leir Risbye, den 12te August 1611.“

Herpaa svarede Christian den Fjerde:

„Vi Christian den Fjerde, Konge til Danmark og Norge o. s. v. lader Dig, Carl den Niende, Konge af Sverrig, vide, at Dit grove og uhøflige Brev er Os overleveret af en Trom- peter. Vi have ikke kunnet forvente et saadant Brev af Dig; men Vi mærke, at Hundedagene ere endnu ikke forbi, og at de endnu af al Magt virke i Din Hjerne. Derfor have Vi besluttet,

Side 97

at rette os efter det gamle Ordsprog, at Echo gives tilbage, ligesom man taler (Ligesom man raaber til i Skoven, faaer man Svar). Til Gjensvar paa Dit Brev maa tjene dette: hvad det Første angaaer, som Du skriver, at Vi ikke have gjort som christelig og ærlig Konge, idet Vi have brudt den skettinske Fred, da siger Du derudi ikke Sandhed, men som den, der vil forsvare sig med Skjældsord, efterdi han drister sig ikke til at udføre sin Ret med Sværdet. Den yderste Nød har drevet Os til denne Krig, hvilket Vi kan vidne for Gud paa den yderste Dag, paa hvilken Du ogsaa skal møde og gjøre Regnskab for alt det uskyldige Blod, som er udøst, og for de haarde Gjæringer, som Du har øvet mod Dine Fjender og andre fattige Mennesker. Du skriver iligemaade, at Vi have overrumplet den Stad Calmar, og at Vi med Forræderie have erobret Slot- tet, tilligemed Øland og Borkholm; saadant er usandt; thi Vi have indtaget Slottet med Ære, og Du burde skamme Dig, saa ofte Du tænker derpaa, at Du ikke haver forsynet det med nød- vendige Ting, eller undsat det, ja, at Du haver ladet det indtage for Din Næse, og at Du allige- vel vil have Navn af en god Soldat.“

„Hvad den Enekamp angaaer, som Du til- byder, da synes saadant Os meget latterligt; efterdi Vi vide, at Du est skrøbelig, og at det er Dig tjenligere at blive bag en varm Kakkellovn, end at fægte med Os; at Du har meer en god Medicus fornøden, der kan curere Din Hjerne, end at møde Os udi en Duel. Du burde blues ved, Du gamle Gjøk, at angribe en ærekjær Mand. Du har maaskee lært saadant blandt gamle Kjærlinger, som ere vante til at bruge Munden. Lad af at skrive, medens Du endnu kan gjøre noget, og jeg haaber med Guds Hjælp, at Du skalst have alle Dine Kræfter nødige. Imidlertid erindre Vi Dig, at Du løslader vor Herold og de to Trompetere, som Du imod Krigsbrug haver ladet arrestere, hvorved Du har

Side 98

givet Din ringe Forstand tilkjende. Men Du maa troe, at hvis Du tilføier dem mindste Skade, at Du derved ikke har vundet Danmark og Norge. Tag Dig iagt, at Du herudi ikke gjør andet, end hvad Du bør. Dette er vort Svar paa Dit grove og uhøflige Brev. Givet paa Vort Slot Calmar, den 14de August 1611.“

Disse tvende Skrivelser afgive en Characteristik saavel af Tidsaanden, som af begge Kon- ger. Tvekampe hørte dengang til Dagens Orden, skjøndt ikke blandt to Rigers Regenter, og i Carl den Niendes Brev yttres Harmen over den danske Konges Vaabenlykke sig ganske tydelig, ligesom Christian den Fjerdens Skrivelse characteriserer den yngre Mand, der er sig sin Kraft og Dygtighed

bevidst. Carl den Niendes Brev var ufor- skammet og Christian den Fjerde besvarede det paa en Maade, som det havde fortjent, mindende sig det gamle Ordsprog, som man raaber i Skoven faaer man Svar.

Imidlertid forefaldt der idelige Skjærmydsler imellem de Danske og de Svenske. Det var Christian den Fjerde magtpaaliggende, at slaae sin Fjende, for derved at skaffe sig Rolighed til at kunne tage sine Vinterqvarterer i det fjendt- lige Land; han ønskede et Hovedslag, for at de idelige Skjærmydsler kunde faae Ende, da de kostede mange Mennesker uden nogen Nytte. — Men Carl den Niende havde ikke i Sinde, at vove en Dyst i aaben Mark med den danske Hær; han havde forskandset sig endnu mere end ved Risby, og hist og her i den skov- og bjergfulde Egn imellem sidstnævnte By og Calmar lagt en Deel Baghold, hvormed de Danske maatte kjæmpe inden de kunde nærme sig Hovedleiren. Geert Rantzau var engang ved en saadan Skjærmydsel i yderste Fare, da han med 200 Ryttere omringedes i et snevert Pas; dog slog han sig igjennem uden at miste mere end tre Døde og en Fange. Endelig nærmede Kongen sig Hovedleiren, udæskede Fjenden til Slag, og leirede sig for den svenske

Side 99

Hærs Øine; men den svenske Konge afslog en- hver Udfordring til Kamp. Vel lod det en paa- følgende Dag, som om Carl den Niende vilde tilbyde Christian den Fjerde et Slag, men da denne begyndte at stille sin Hær i Slagorden, skyndte han sig tilbage igjen bag sine Passe og Volde, hvilke de Danske flere Gange forgiaes søgte at erobre ved Storm.

Efter flere Dages frugtesløse Ophold foran de svenske Forskandsninger, brød Christian den Fjerde op, og gik tilbage til Egnen ved Calmar. Hans Tilbagetog foruroligedes ikke af den svenske Hovedhær ved Risby, men kun af Baghold i Skovene, der ofte overfaldt ham saa pludseligen, at han nødsagedes bestandig til at marchere i fuldkommen Slagorden, og dog ikke kunde undgaae mangel for de Danske med Mennesketab forbunden Fægtning. Saaledes stødte et Streifpartie paa Hoffanen, som Kongen personlig commanderede; men det blev, paa faa Soldater nær, nedhugget. Kongen fægtede selv med overordentlig Tapperhed, og tog en svensk Ritmester Daniel Wagner til Fange, efterat have givet ham et Hug i Kinden og skudt Hesten under ham.

Skjøndt Septembermaaned neppe var begyndt, syntes dette Aars Felttog allerede at være endt. Sommerens stærke Hede og Krigens uvante Strabadser foraarsagede Sygdom i den danske Hær; i denne saavel som i den svenske Leir herskede en smitsom Syge, som Svenskerne kaldte „Juttasotten“. For at conservere Armeen og forskaffe den Rolighed var det nødvendigt at Fjendtlighederne ophørte for en Tid. Carl den Niendes stedse tiltagende Svagelighed forenet med det Rygte, at han allerede begyndte at permittere det nationale Mandskab, lod heller ikke befrygte store Foretagender fra hans Side. Christian den Fjerde begyndte derfor at tænke paa Vinterqvarterer, eller rettere sagt, Høstqvar- terer, thi Efteraaret og Foraaret hindrer i de

Side 100

nordlige Lande meget mere Operationerne end Vinteren. Der udnævntes et militairt Regjeringsraad, bestaaende af Geert Rantzau, Jacob Ulfeld og Breide Rantzau, hvilket skulde i Kongens Fraværelse bestyre Alt, hvad der var fornødent til de erobrede Provindsers Forsvar. Befalingen over Calmar Slot og By betroedes til Skotten Andreas Sinclair, med den Ordre, at sørge for Byens Istandsættelse og Slottets bedre Befæstning. Oberst Christian Hansen erholdt Over- befaling paa Øland og Borkholm og Befaling at opkaste, hvor det var nødvendigt, Batterier til Øens Forsvar. Jens Sparre blev udnævnt til Befalingsmand i Christianopol og denne Fæstning rigelig forsynet med Proviant og Mandskab. Tropperne bleve deels forlagte i Fæstningerne, deels i Cantonnements langs med Grændsen eller paa

Øland. Christian den Fjerde selv gik ombord paa Flaaden og vendte tilbage til Kjøbenhavn, hvor han ankom den 26de September.

Det bliver tillagt Christian den Fjerde som en stor Feil, at han saa tidligt endte Felttoget. Vel kunde der siges til hans Forsvar, at Kongen ved sin Hærs Opførsel under Felttoget kunde stole paa denne, at Omstændighederne fordrede en Vaabenhvile, og at han af Fjendens hidtil- værende Adfærd ikke behøvede at nære nogen synderlig Frygt for denne; men derimod var hans Tryghed at dadle, da han allerede ved Christianopels Overrumpling havde Prøver paa, hvilken snild Modstander han havde i Carl den Niendes Søn, Gustav Adolph.

Christian den Fjerde var ogsaa neppe afreist fra Calmar, førend Gustav Adolph landede den 20de September med en betydelig Krigs- magt paa Øland. Ved Hjælp af Bønderne, som allerede i Forveien vare blevne underrettede om Anslaget, og desaarsag holdt Heste i Beredskab for derved at forsyne det svenske Rytteri, overrumplede han den hist og her paa Øen adspredte Besætning, tog flere Soldater til Fange eller

Side 101

dræbte dem, og tvang Oberst Hansen, efter en Beleiring af tre Uger, til at overgive Slottet Borkholm. Efter Capitulationen blev det tilladt Besætningen at drage bort med klingende Spil og flyvende Faner, men de borkholmske og ølandske Fanger, der frigaves uden Løsepenge, maatte forpligte sig til, i tre Maaneder ei at tjene imod Sverrig.

Efter Erobringen af Øland løb den svenske Flaade, efterat den danske var vendt tilbage til Kjøbenhavn, atter ud fra Stockholm, og var i Begreb med at beskyde Calmarslot, da Christian den Fjerde, der var bleven underrettet om Gustav Adolphs Landgang paa Øland og den svenske Flaades Udløben, hidsendte den danske Flaade under Mogens Ulfeld, der tvang den svenske til at vende tilbage til Stockholm. Paa ny at bemægtige sig Øland lykkedes derimod ikke for de Danske, formedelst de Svenskes Aarvaagenhed, dog gjorde Besætningerne fra Calmar og Christianopel ikke sjældent rigt Bytte der paa Øen. Hvilke Følger der iøvrigt udsprang af Ølands Tab vil det følgende Aars Felttog oplyse.

Først nu tænkte Carl den Niende paa at ende dette Aars Felttog. Forsvaret af Passet ved Risby betroede han Oberst Stjernskjold, ud- nævnte Peter Michelsen Hammerskjöld til Befalingsmand over Øland og Borkholm, og overdrog Oberst Kruus Generalcommandoen i Vestgothland. Derpaa permitterede han sine nationale Tropper, og begav sig selv den 16de October, nedbøiet af Græmmelse og Sorg paa Reisen til Stockholm. Men han naaede ikkun Nykjøping, hvor han døde den 30te October 1611.

Da Rigsmarskal Sehested forlod Danmarks vestlige Provindser, lod han for at forsvare

Side 102

Halland fire Faner Ryttere blive tilbage, og an- ordnede tillige et Slags Landstorm af Bønderkarle. Som det har vist sig saavel i hiin som i vor Tid er en Landstorm eller et Landeværn, der ikke er militairist organiseret, af ingen væsentlig Nytte. Dette viste sig ogsaa her, thi efter Sehesteds Afmarch fra Elfsborg, gjorde dennes Garnison flere Streiftog ind i de danske Provindser, plyndrede overalt, ja overfaldt endog Kongsbacka, dræbte dens Besætning og stak den udplyndrede By i Brand, uden at møde nogen Modstand. Balthaser Beck gjorde et Indfald i det nordlige Norge og tog Jemteland i Besiddelse, hvilket Normændene ikke kunde hindre, da den norske Hær, 12,000 Mand stærk, stod i de sydligste Egne af Riget, og ved de hallandske Grændser. Saasnart Carl den Niende havde forladt Leiren ved Risby, sendte Christian den Fjerde Oberst Andreas Bilde med nogle Faner Ryttere til Forstærkning af Grændseposteringen i Halland og Skaane. Denne Vaabenmagt var dog ikke tilstrækkelig til at holde Svenskerne Stangen, men da Elfsborgs Commandant fore- tog et nyt Indfald

med 600 Mand i Halland, besluttede to danske Anførere, Knud Brahe og Ulrik Sandberg, at lægge sig i Baghold. Den 21de kom det til en blodig Træfning, hvori de Svenske bleve slagne, paa en Fændrik og 12 Mand nær, der svømmede over Aaen. Com- mandanten selv blev tagen til Fange og ført i Procession til Varbjerg.

Hermed endtes de krigerske Foretagender til Lands i denne Egn. Til Søes vedblev Krigen endnu i nogen Tid. Dog lykkedes det omsider Admiral Daae med 16 stærk bemandede Baade, at entre de i Havnen liggende Skibe, og den 18de December bragte han sit Bytte i Triumph til Kjøbenhavn.

Side 103

Sjette Afsnit.

Felttoget imod Gustav Adolph; Fæstningerne Elfsborg og Guldborg indtages; Øland og Borkholm gjenerobres; Freden til Sjerød.

Ved Carl den Niendes Død besteg Gustav Adolph, endnu kun 17 Aar gammel, den svenske Throne efter at være erklæret af de forsamlede Stænder i Nykjøping for Sverrigs Konge. Tre Krige havde han arvet efter sin Fader; Rigets Hovedgrændsenøgle: Calmar, var erobret; Elfs- borg truedes med den samme Skjæbne; Land- magten var svækket; Flaaden vovede ikke at vise sig i Søen, af Frygt for den danske Flaade; Landet var forarmet, og Folket, plaget af store Skatter, knurrede. Sigismunds og Christian den Fjerdes hemmelige Agenter eggede til Op- rør, Kongens Fætter og hans Broder havde hver sit næsten uafhængige Fyrstendømme, Adelen, over- alt sig selv liig og upatriotisk, fordrede sine gamle Rettigheder tilbage, og tiltvang sig virkelig nogle ved Hyldingen. Ikkun Gustav Adolphs over- legne Aand, i Forening med de udmærkede Mænd, der opstode i Sverrig under denne Konge, reddede dette Land fra Undergang. Allerede den tiende Dag efter sin Thronbestigelse afreiste Gustav Adolph til sin Hær, for saasnt som muligt at aabne Felttoget ved et Indfald i de danske Provindser. Han tillod samtidig ikke

Side 104

alene sine Undersaatter, men endog Fremmede at udruste Kapere mod de danske Skibe, ja, han forbød endog alle Skibe, som enten kom fra eller begave sig til Østersøen, at betale Sundtolden, hvis de ikke af de svenske Krigsskibe og Kapere vilde ansees som gode Priser.

Gustav Adolph deelte nu sin Hær i tvende Corps. Med det ene begav han sig til de øst- lige Provindser, for at dække Risby og for at foretage nogle Vinterstreiftog ind i Bleking og Skaane, medens hans Fætter, Hertug Johan og Oberst Kruus med det andet skulde undsætte Fæst- ningerne Elfsborg og Guldborg og forurolige de hallandske Grændser.

Men Christian den Fjerde stod ikke tilbage i Iver og Virksomhed, nu da det gjældte, for Gustav Adolph, ved det forestaaende Vinterfelttog. Paa de indfødte Soldater, der vare besjælede af Patriotisme og Mod, kunde han stole, men ikke paa de hvervede Tropper, blandt hvilke Desertion hyppigt fandt Sted. Desuagtet forstærkedes Hæren dog med en stor Mængde Udlændinger, saa at man talte ialt henimod 18,000 Mand Fremmede: Tydske, Hollændere, Engelsk-

Side 105

mænd og Franskmænd. Pengeforlegenheden var derimod stor for Christian den Fjerde, thi det var saare ringe hvad Adelen understøttede ham, og han saae sig derfor nødsaget til at laane af sine Undersaatter mod Renter, undertiden endog smaa Summer af nogle hundrede Krondalere, for at afhjælpe de øieblikkelige Fornødenheder.

Da nu en gunstigere Aarstid tillod Vinter- felttogets Aabning, besluttede Christian den Fjerde at fortsætte forrige Aars Operationsplan, hvortil hørte at indtage Fæstningen Jonkjøping, som han haabede at gjøre et Angreb paa ved Overrumpling, nu da Fæstningsgravene vare tilfrosne. Han opbrød derfor den 25de Januar med 4000 Mand fra Varbjerg, rykkede hurtigt og uforventet om Midnat imod Guldborgfæstning, hvor han strax lod Petarder befæste paa to af dens Porte; men kun med den ene af disse Petarder lykkedes det for saa vidt, at Porten blev halv aabnet. Ikke destomindre befalede Kongen at storme, men da der den foregaaende Aften var indtraadt Tøveir, var Jordsmonnet opblødt og Graven op- fyldt med flere Fod Vand, saa at Tropperne lede ligesaa meget af Veirets Indflydelse som af Svenskernes Ild og de Stene og Bjælker, der nedshyngedes paa dem fra Volden. Efter en fem Timers Storm saae Christian den Fjerde sig nødsaget til at opgive sit Forehavende med et Tab af over tohundrede Mand.

Lykken favoriserede ikke de Danske bedre, da de vendte dem imod Elfsborg, fordi denne stærke Fæstning, der var bleven underrettet om Angrebet paa Guldborg, havde havt Tid til at berede sig paa Modstand og sætte sig i Forsvarstilstand. Kongens Hensigt havde heller ikke været at tage denne Fæstning ved et coup de main, men at beskyde de i Havnen liggende Krigsskibe, hvilket kun lykkedes for en Deel og han gjorde derfor ikkun en Feltkanon til Bytte. Et Beviis paa Christian den Fjerdes gode Lune under disse Uheld afgiver hans moersomme Indfald, at an-

Side 106

mode Slotsherren paa Elfsborg, Oluf Straale, om at laane denne Kanon Huus en føie Tid, da han saa skulde faae Magen til den at smage.

Kongen trængte nu ind i Vestgothland, Nylødelse aabnede sine Porte for ham, og fik en Besætning af 600 Mand, meest fremmede Tropper. Landet blev i 12 Miles Omkreds, efter hine Tidens barbariske Brug, plyndret og hærjet, og Byen Skare — vistnok som Gjengjæld for Christianopels Brand foregaaende Aar, — paa Dom- kirken nær, lagt i Aske. Henved 3000 Bøndergaarde skulde være blevne opbrændte paa dette Tog i Vestgothland.

Vare de Danske virksomme, vare de Svenske det ikke mindre. Gustav Adolph faldt saaledes med 3000 Mand ind i Skaane, myrdede og af- brændte, som det paastaaes, 17 Herregaaarde med deres Ladegaarde og nogle og tyve Sogne. Wæhe og Aahuus lod han lide samme Skjæbne som Skare havde lidt af de Danske. Geert Rantzau, der paa Grund af Sehesteds Død den 22de August f. A., var bleven Hærens øverste Befalingsmand, samlede Mandskab i Blekingen og Skaane, hvilket han forstærkede med 7 Faner Ryttere, og førte denne Hob imod Fjenden. Skjøndt Gustav Adolph, ved Efterretningen om de Danskes Bevægelser, strax trak sig tilbage, ind- hentede Rantzau dog den svenske Hær den 11te Februar ved Kirkebyen Vosby ved Vidtsøen. De Svenske, der ikke troede Fjenden saa nær, sadde just og spillede Kort paa Kirkegaarden, da Rantzau med en Deel af sine Tropper udfordrede dem, medens en anden Troppeafdeling omringede dem. Dette uventede Besøg vakte saa meget mere Skræk, eftersom Rytteriet havde affadlet de- res Heste, der stode inde i Kirken. En Deel flygtede og de Øvrige bleve, efter en kort Mod- stand, totalt slagne. Kongen var saa forbittret, da Antallet af de Dræbte og Saarede paa de Svenskes Side beløb sig til henved 1500 Mand. Den hele Bagage, den svenske Hoffanes Pauker,

Side 107

11 Faner faldt i de Danskes Hænder. Den unge svenske Konge selv var i stor Fare, og und- slap kun med Nød og Neppe; thi, da han vilde ride over den halv frosne Helgenaa, brast Isen, og han blev siddende i Vandet, indtil en simpel Rytter, Thomas Larsson, trak ham op og befordrede hans Flugt.

Hans Livhest og hans prægtige Sabel, hvis forgylde Sølvgreb var prydet med kostbare Turkofer og andre Stene, faldt i de Danskes Hænder.

Samtidig var imidlertid Hertug Johan og Oberst Kruse falden ind i Halland, havde ødelagt den hele Strækning ligefra Grændsen indtil Var- bjerg, slaaet Hertug Ernst af Sachsen, der vilde standse ham med nogle hundrede Mand, stormede og afbrændte Varbjerg om Natten, „der Folk vilde helst hvile.“ Derpaa gik de tilbage til Landsbyen Skjellinge.

Saasnart Christian den Fjerde erholdt Efter- retning om Fjendens Indfald og Ødelæggelser i de danske Provindser, ilede han tilbage, for at standse de Svenskes Streiferier. Men da han blev underrettet om, at Gustav Adolph havde forstærket sin Hær ved nye Udskrivninger, og stod i Begreb med at gjæste Norge med et Indfald, kastede han en betydelig Garnison ind i Bahuus, og svækkede derved — ligesom tidligere ved at lægge en betydelig Garnison ind i Nylødelse — sit kun af 4000 Mand bestaaende Corps, meget. Kong Christian ansaae det nu ikke for raadeligt at indlade sig i en Fægtning med den ved Skjellinge staaende Hertug Johan. I det han ogsaa virkelig søgte at undgaae en Træfning, tog Vei- viseren, som skulde føre ham imellem Bjergene, Feil af Veien, og Christian den Fjerde stødte saa- ledes den 21de Februar, om Aftenen, uformodentligen paa den svenske Leir. En Kamp var uundgaaelig, skjøndt under ulige Forhold; thi de Danske vare udmattede af et Vinterstreiftog af over 4 Uger; de Svenske derimod i fuld Kraft, fordi de laae i en velforsynet Leir. De Danske

Side 108

vansmægtede af Hunger og Kulbe, deres Heste vare uden Kraft og manglede for største Delen Sko; de Svenske kjendte ikke til nogen Mangel; endeligen var Fjenden vel 8 Gange saa stærk. Men uforsfærdet stillede den danske Konge, saa- snart han øinede den uventede Fjende, sin lille Hær i Slagorden og angreb ufortøvet de Svenske. Om Udfaldet af denne Træfning er der forskjellig Mening, thi Hertug Johan gik tilbage til Sverrig og Kongen aabnede sig Veien til Varbjerg; men Christian den Fjerde leed et føleligt Tab, og Seiren var derfor paa de Danskes Side dyrekjøbt. De mistede omtrent 250 Mand, hvoriblandt flere navnkundige Adelsmænd. Tvende af disse, Steen Rosensparre og Christian Barnekow, indlagde sig et udødeligt Navn i denne Kamp. Steen Ro- sensparre, et ungt Menneske paa 24 Aar, som fire Maaneder iforveien havde forlovet sig med Efke Broks Datter, viste sig meget uforsfærdet, og fandtes hvor Kampen rasede heftigst. En af hans Venner, der saae dette, raabte til ham, at han skulde skaane sig og betænke, at han var alene tilbage af sin Slægt. „Ja“, svarede Rosen- sparre ham, „nu er det ei Tid at tænke derpaa; et godt Navn gaaer for Alt.“ Han vedblev at udsætte sig for den største Fare og faldt en halv Time efter. Christian Barnekows Navn bør være alle Danske hellig; thi han frelste ikke alene Christian den Fjerde fra svensk Fangenskab, men maaskee endog fra Døden. Kongens Hest var nemlig i Fægtningen bleven skudt under denne, og allerede i Fare for at falde i Fjendens Hænder overlod Barnekow ham sin Hest, og reddede ham derved. Men Barnekow beseglede sin Troskab med Døden; thi de forfølgende Fjender nedhuggede ham, der ikke kunde redde sig ved Flugt. Paa Koleryd Hede ved Hvalingeby ligger en stor plettet Steen, der bærer Navn af Christian Barnekows Steen. „Det var der“, siger Sagnet, „hvor Barnekow blev dræbt af Svenskerne. — Det er Pletterne af hans trofaste Blod, som aldrig kan udslettes af Stenen. — Kort førend Fægtningen skal Barnekow have haft en Anelse om sin forestaaende Død og været bered paa den.

Christian Barnekows Opoffrelse

faste Blod, som aldrig kan udslettes af Stenen. — Kort førend Fægtningen skal Barnekow have havt en Anelse om sin forestaaende Død og været bered paa den.

Efter at den danske Konge var gaaet til Varbjerg, ankom Oberst Kruus den 26de Februar for Nylødelse, indesluttede Byen og tvang den derværende danske Commandant, efterat de fremmede Tropper i Garnisonen havde gjort Opstand, til at overgive sig paa Discretion. De udenlandske Forrædere erholdte Tjeneste i den svenske Hær; men de Danske, hvoriblandt mange bevæbnede Bønder og en Deel norske Bøsseskytter, jagedes ind i en Kirke, hvor man skjød dem ihjel Mand for Mand. — Fæstningsværkerne sløfedes og Byen selv afbrændtes. Oberst Kruus fortsatte endnu en Tidlang sine Streifferier i Bahuus og det østlige Norge, afbrændte Kongelf, og begav sig endelig, da i Martsmaaned Tøveiret gjorde Veiene ufremkommelige, til Egnen af Gothenborg, hvor han slog sig til Rolighed.

Foruden disse Hovedbegivenheder forefaldt endnu en Mængde smaa Skjærmydsler, Streif- toge og Plyndringsexpeditioner. Disse fandt ikke Sted uden Blodsudgydelse, Stæders og Huses Antændelse og alleslags Ødelæggelser, som en Følge af det imellem de stridende Partier herskende Nationalhad, der var stegen i en over- ordentlig Grad. „Ild og Sværd,“ siger en svensk Forfatter, „rasede omkaps i denne Tilintetgjørelseskrig. Bare Byernes Indvaanere dræbte, saa ødelagde man Bygningerne; hvorhen man saae, laae der Dræbte, medens Gaderne vare farvede af deres Blod, Husene udplyndredes, Kirker og Templer vanhelligedes. Koner og

Side 110

Piger bleve skjandede, Børn myrdede; tilsidst nedhug Ransmændene hinanden, fordi de bleve uenige om deres Byttes Deling.“ Med Gysen vende vi vore Øine fra disse Rædselsscener, hvori ikke alene de Svenske, men ogsaa de Danske vare Deeltagere.

Gustav Adolph søgte nu ved politiske Machinationer at indlede Alliancetractater med Holland og Hansestæderne, ophidse disse imod Christian den Fjerde og vække Uenighed i Norge. Han udstedte saaledes en Proclamation til Norges Indvaanere, fuld af Fordreielser over Krigens Aarsag og Fornærmelser mod Christian den Fjerdens Person og de danske Konger, der først ved Svig og Bedrag og siden ved aabenbar Vold havde underkastet sig det fordum med Sverrig forenede Kongerige Norge, udryddet alle de Adelige og nu behandlede Folket som Slaver og Trælle. Slutningen af Brevet indeholdt, som man vel kan tænke sig, en Opfordring til Normændene, at afkaste det danske Aag, og begive sig under det lykkelige svenske Scepter, hvor man ikke alene vilde fornye deres gamle Privilegier og Friheder, men endog forøge dem.

Normændene forkastede med Foragt Op- fordringen til at falde fra Danmark, de gjorde, hvad der kunde ansees som et Svar, et Indfald i Daland og Varmeland, hvor de ødelagde Alt med Ild og Sværd, og nødsagede den svenske Øverstbefalende i disse Provindser, Andreas Andersen, til at anmode Gustav Adolph om Bistand mod de, som denne havde yttret, „fordum af svensk Blod udsprungne, og nu af Danmark undertrykkede“ Fjender.

Christian den Fjerde stred ikke med slige Vaaben. Hans aabne Character lod ham afskyie slige Midler, han følte i sig selv og hos sit Folk Kraft nok til fremdeles at kunne fortsatte Krigen, uden at benytte disse.

Kong Christian udviklede nu en Virksomhed, som vi ville finde hos ham ved mange følgende Leiligheder. Paa en Landdag i Landscrona formaaede han den forsamlede skaanske, hallandste og blekingske Adel til at udrede en Pengesum,

Side 111

hvormed 2,500 Mand kunde lønnes, ligesom ogsaa at forpleie disse Tropper og give en Skat af Levnetsmidler in natura.

Paa Christian den Fjerdes Forslag fandt en Forsamling af den danske Adel Sted i Kjøbenhavn, hvor han forelagde den en Kystmilitærs- Indretning for Sjælland, da man muligen kunde befrygte røveriske Angreb paa Søkysten, og fik ogsaa en saadan organiseret.

I Martsmaaned aabnedes Søkrigen fra dansk Side. En Deel af den danske Flaade under Admiral Daae løb ud for at standse Skibsfarten i Kattegattet til og fra Sverrig, og blokere Elfsborg og Guldborg fra Søiden. Da Udlandet var velsindet imod Sverrig, hindrede han derved enhver Tilførsel til Staden. Admiral Lindenov afgik derpaa med fire Krigsskibe til Stationen for Calmar, hvor han bemægtigede sig alle de derværende smaa Fartøier eller opbrændte dem, ligesom han derved afskjar Fjenden fra al Tilførsel til Risby. Den svenske Flaade nærmede sig rigtignok Calmarsund, men den danske Hovedflaade under Mogens Ulfeld tvang den snart til at gaae tilbage til sine Skjær.

I Aprilmaaned forsamlede Kongen sin Hær ved Helsingborg. Den danske Hær udgjorde nu 40,000 Mand, hvoraf Geert Rantzau detascheredes med omtrent 20,000 Mand til Calmar, for at gjenerobre Øland, forjage Fjenden fra Calmarlehn og Ellesjø og trænge frem mod Jönköping. Den anden Halvdeel, bestaaende af 18,000 Mand Fodfolk og 2,500 Mand Ryttere, som Kongen selv commanderede, lod han bryde op for at beleire Elfsborg og Guldborg, og derefter igjennem Vestgothland ligeledes operere mod Jönköping.

Elfsborg, der laae paa et høit Fjeld, var meget stærkt befæstet og ansaaes for en af Sverrigs vigtigste Fæstninger. Tabtes denne tilligemed den mindre Fæstning, Guldborg, saa kunde Sverrig blot føre sin Udenlandshandel gjennem Sundet, hvorover Danmark var Herre.

Side 112

Den 5te Mai ankom Christian den Fjerde fra Elfsborg. Commandanten, Oluf Straale, anmodede den i Vestgothland staaende Oberst Kruus om Forstærkning og Undsætning, da hele Garnisonen ikkun bestod af 600 Mand. Nogle Tropper under Oberst Stjernskjold blev ogsaa sendt til Elfsborg, men Christian den Fjerde, underrettet herom, lod Oberst Albrecht Skeel med 10 Faner Ryttere og 2,000 Mand Fodfolk besætte et en halv Miil fra Fæstningen liggende Pas, hvor igjennem de Svenske maatte passere. Neppe var Albrecht Skeel ankommen ved hiint Pas, førend den ovennævnte Forstærkning under Niels Stjernskjold lod sig tilsyne; men da han fandt Stedet besat af de Danske, trak han sig hurtigt tilbage, uden at gjøre et eneste Forsøg paa at forcere Passet. Christian kunde derfor uden Hindring aabne Løbegravene, og det første Angreb gjaldt især et Udenværk. Det var en sluttet Redoute, som, forsynet med Grave og Palisader, og anlagt paa et Fjeld, dominerede Elfsborg selv. Denne Redoute var det derfor aldeles nødvendig først at indtage inden man bested Elfsborg, thi var man først i Besiddelse af denne Skandse, saa vilde Elfsborg nødsages til at overgive sig. Men ligesaa ivrigt som Christian den Fjerde bestræbte sig for at tage Værket, ligesaa ivrigt forsvaredes det af de Svenske, og for at Besætningen ikke skulde svækkes for meget ved et uafbrudt Forsvar, afløste man den hver Nat fra Guldborg. Christian den Fjerde vidste strax at hindre dette, og Capitain Munk fik Ordre med to Krigsskibe at ophæve Communicationen imellem sidstnævnte Bye og Redouten, og en Følge heraf var Værkets Indtagelse med Storm. Nu kunde man forudsee, at Elfsborg maatte falde. En vedvarende Kanonade i 18 Timer beskadigede Hovedvolden betydelig og kastede et af de Taarne, der stode i Courtinerne ned i Graven. Man opfordrede nu Fæstningen til at overgive sig, men Commandanten bad om to Dages Betæknings-

Side 113

tid, hvilket ogsaa blev ham bevilget. Men disse to Dage anvendte Oluf Straale til at forberede en fornyet Modstand, og svarede derpaa, at han for Fremtiden kun vilde underhandle gennem Krudt og Kugler, at Elfsborg ikke var noget Calmar, og at Kongen ikke maatte troe, at han skulde faae denne Fæstning saa let, som han fik den, Christopher Somme overgav ham ved For- ræderie.

Beskydningen begyndte efter dette Svar atter paa ny og vedvarede uafbrudt til den 22de Mai, paa hvilken Dag der syntes at være skudt til- strækkeligt Breche. Christian den Fjerde gav derfor Englænderne Befaling til at storme, og disse udførte ogsaa Ordren med den største Tapperhed; men de Svenske gjorde en haardnakket Modstand. Englænderne maatte vige tilbage og lede et Tab af 200 Mand. Kongen gav nu Ordre til det lüneborgske Fodfolk under Hertug Georg, og sin egen Livfane, at fornye Angrebet. Det lykkedes disse Tropper tildeels at komme op paa Volden, de erobrede endog et af de endnu i Courtinerne staaende Trætaarne; men en under dette allerede iforveien anlagt Mine, som man lod springe, sprængte Taarnet og Besætningen i Luften, medens man fra Volden af hilsede de Stormende med Skyden, Stene, Bjælker og Begkrandse saa eftertrykkeligen, at Kongen blev nødsaget til at tilbagekalde sine Folk fra Angrebet. Men skjøndt den tappe og saarede Commandant kunde glæde sig over, at have tilbage- slaat to Storme med et føleligt Tab for de Danske, saa angrebes han nu af en ny ikke mindre farlig Fjende. Da Taarnet sprang i Luf- ten antændte det nemlig Byen, og Christian den Fjerde forøgede end mere Branden ved uafslædig at beskyde Staden. Paa samme Tid, den 25de Mai, opfordrede han Fæstningen paa ny til at overgive sig, og truede med, at naar man ikke agtede paa denne hans Opfordring, saa skulde ikke een Mand af Besætningen blive forskaanet

Side 114

naar man indtog den. Commandantens Stilling var kritisk: Byen stod i Brand; de Danske, der beleirede den, var 60 Gange stærkere end hiin; Volden var nedskudt: han havde intet Valg, men var nødsaget til at overgive sig for at skaane Besætningen. Han overgav Fæstningen paa den Betingelse, at Garnisonen, der af 600 Mand kun havde 250 tilbage, maatte afmarchere frit med flyvende Faner, for at støde til den svenske Hær.

I den erobrede Fæstning fandtes et betyde- ligt Forraad af Levnetsmidler og Ammunition (f. Ex. 13 Læster Krudt), desuden toges de sex Krigsskibe, der laae i Havnen med alt deres Tilbehør. De vare paa Gustav Adolphs Ordre blevne nedsænkede i Vandet, men man fik Vandet snart udpumpet og Skibene optagne, saa at de, saa Dage efter, kunde forene sig med den danske Flaade i Nordsøen. Blandt de Syge og Saa- rede, som havde faaet Tilladelse til i Fæstningen at oppebie deres Helbredelse, fandt man en dansk Deserteur, som det foregaaende Aar var gaaet over til Fjenden, og som først ved Calmar, siden ved Elfsborg havde skudt efter Christian den Fjerde. Den 7de Mai var det endog lykkedes ham at skyde Stokken ud af Kongens Hænder saa at denne havde været i Livsfare. Han blev parteret og lagt paa Steile. — Elfsborg anbe- troedes nu til Corfits Rud, og de under Beleiringen meget beskadigede Værker sattes hastig igjen istand, thi Kongen indsaae ret godt af hvor stor Vigtighed denne Fæstning var.

Strax efter Elfsborgs Indtagelse detascherede Christian den Fjerde Oberst Georg Lunge med to Regimenter Fodfolk og en Fane Ryttere imod Guldborg. Denne Stad laa ligesom Elfsborg paa et Bjerg, en halv Miil derfra, om- given af Volde, Grave og et Udenværk, der stod i umiddelbar Forbindelse med Volden. Dette tog man om Natten; inden tre Dage vare Batterierne og Løbegravene færdige, og Commandanten Martin Krakaw opfordredes til at overgive sig.

Side 115

Han bad om Betænkningstid, skjøndt han kunde indsee, at han ikke kunde holde sig, og at han ingen Undsætning kunde vente. Der paastaaes, at Commandantens Kone, Emerentia Pauli, skal under

Stormen have ladet sig see paa Volden og hældt kogende Vand over de Stormende, lige- som hun og, da hendes Mand blev saaret, skal have overtaget Commandoen over Besætningen. Hvor tapper Modstanden ogsaa var, den 1ste Juni, sex Dage efter de danske Troppers Ankomst, overgav Commandanten Fæstningen paa samme Vilkaar som Elfsborg. Det Bytte man gjorde i Guldborg var betydeligt og bestod i 80 Kanoner, 70 Tønder Krudt, 1500 Musketter og en betydelig Mængde Proviant. Fæstningen, der var uden Værd for Christian den Fjerde, lod denne sløife.

Saa vel over Indtagelsen af Elfsborg som Guldborg sloges efter Tidernes Skik Medailler. Paa den første sees paa Aversen, Christian den Fjerde i fuld Harnisk — dog uden Hjelm — med Commandostaven i Haanden paa en galloperende Hest, med den Omskrift: Imp. (erator). Victor Christian IV. D. G. Rex Dani. Nor. Venda et Gotho. Paa Reversen seer man i Forgrunden den danske Leir: i Midten det forskandsede Hovedkvarter, til højre de engelske og lyneborgske Troppers Telte, og til venstre Georg Luges og — efter Overskriften — Dragonernes Qvarterer. Foran Leiren hænger — som Tegn paa den høje Jurisdiction og den summariske Rettergangsmaade, — en Forbryder i en Galge. I Middelgrunden sees to danske Batterier, som beskyde Elfsborg, der selv ligger i Baggrunden paa et høit Fjeld. Legendens lyder: Elfsburgum Obsessum fortiter V Mai. Expugnatium feliciter XXIV Ejus. Ao. 1612. — Den anden Medaille overgaaer den første i historisk Værd og gjør tillige Medailleurens Opfindelsesevne megen Ære. Den forestiller paa Aversen Christian den Fjerde i fuld Harnisk, uden Hjelm, med Com-

Side 116

mandostaven i Haanden, til Fods, og i et Øie- blik, hvor man seer de til Guldborg marcherende Tropper endnu tildeels i Nærheden; i Baggrunden ligger Fæstningen Guldborg. Omskriften lyder: Christianus IV. D. G. v. f. v. Paa Reversen sees den danske Leir og to danske Batterier, der beskyde Fortet, som præsenterer sig i Midtpunktet fra Landsiden af, og hvor det for- omtalte Udenværk tydeligen bemærkes. En foran den danske Leir i Slagorden staaende Hob Infanterie synes at antyde Stormen, hvormed Georg Lunge maaskee truede, og som nogle svenske Skribenter beskrive, som virkelig udført. Baggrunden begrænses af Havet og to Fjelde. Istædet for Legendens staaer over Fortet Byens Navn: Gollburgum.

Efter disse tvende lykkelige Begivenheder delte Kongen sin Hær i tre Colonner og faldt med disse ind i Vestgothland, for at sætte Landet indtil Wenersøen i Skræk, og afvæbne Almuen. Ved saaledes at gennemstreife Vestergothland op- gav Christian den Fjerde ikke sin Operationsplan, der gjorde Jonköping til Hovedgjenstanden for Felttoget. Han vilde ved at ødelægge og erobre Smaaland give Krigen en saadan Vending, at de svenske Krigshære maatte derved svækkes. Han vilde ogsaa have opnaaet sin Hensigt at indtage Jönköping, naar han kunde trænge frem fra Elfsborg samtidig med Geert Rantzau fra Calmar; men den sidste var endnu altfor sysselsat med Erobringen af Øland til at han kunde tænke paa at marchere ind i Smaaland, og Kongen maatte derfor sikkre sig den venstre Flanke, deels ved at afvæbne Almuen i Vestgothland, deels ved at lægge Besætning ind i de vigtigste vestgothlandske Stæder, hvortil intet Tidspunkt syntes gunstigere end nu.

Marchen ind i Vestgothland var for den danske Hær forbunden med alle mulige Besværligheder. Der var Mangel paa Levnetsmidler, og smitsomme Sygdomme, der bortrev mange Soldater, herskede. De engelske Regimenter vare

Side 117

utilfredse med Marchens Strabadser, og maatte fordeles blandt alle tre Colonner.

Medens Elfsborg beleiredes havde Gustav Adolph staaet med sin Hær med en tilsyneladende Rolighed ved Jönköping; men aldrig saasnart havde han erfaret de Danskes Indfald i Vestgothland, førend han med den største Deel af sine Tropper — 11 Fænniker Fodfolk og 8 Faner Rytterie, ilede til denne Provinds. Christian den Fjerde forenede strax alle sine Colonner, for at Gustav Adolph ikke skulde kaste sig over hver enkelt af disse og tilintetgjøre dem. Flere Gange tilbød nu Kong Christian den svenske Konge et Feltslag, men denne forstod snildt at undgaae et saadant, men vidste derimod behændigen at anvende alle den lille Krigs trættende Angreb og Tilbagetog. Snart kastede Gustav Adolph sig over de Danskes Bagage, tilintetgjorde deres smaa Forraad af Levnetsmidler, afskar dem fra deres Magasiner i Halland; snart var han foran Christian den Fjerdes Front, snart i hans Flanke, snart i hans Ryg. Kort sagt betjente sig af alle de Chikaner, som denne Maade at føre Krig paa, giver Anledning til. Kjked heraf trak Christian den Fjerde sig tilbage, med et betydeligt Tab af Folk og Material, til sine egne Provindser, hvorfra han nu ogsaa begyndte at føre den lille Krig, ved nu og da med smaa Krigsskarer at falde ind i Vestgothland, lægge Ryttere i Baghold, og adsprede nogle Hobe sammenslukkede Bønder.

Imod Enden af April ankom Geert Ranzau til Calmar. Han gav den 1ste Mai Major Peder Hønnemark Ordre med nogle hundrede Mand, at foretage en Recognoscering ind i Calmarlehn, for at indhente Efterretninger om Fjendens Stilling og Styrke, især ved Risby, hvor efter Rygtet, den svenske Østerarmee skulde staae. Da Hønnemark ankom til Skandserne ved Risby, fandt man disse blottede for al Besætning, kun bevogtede af Bønder, og indtog dem uden synderlig Modstand. Af Fangerne blev man under-

Side 118

rettet om, at de Svenske havde taget en vel forskandset Position ved Høgsby, bag Emaaen. Hønnemark stødte ved Saabybro paa et fjendtligt Detaschement, som havde anlagt nogle Forskandsninger og som paa Opfordring ikke vilde overgive sig. Det kom nu til en Fægtning, hvor Fjenden kastedes ud af sine Forskandsninger og mistede en Deel Folk. Formedelst sin ringe Styrke kunde Hønnemark blot forfølge de flygtende Svenskere et Stykke Vej, og vendte derpaa tilbage til Calmar. Da han paa dette Tilbagetog ikke havde besat Saabybro eller Risby, lod de Svenske nogle Detaschementer tage Stilling ved Aahlhem, hvorfra de gennemstreifede Egnen i Nærheden af Calmar; men da Geert Ranzau i Begyndelsen af Mai gjorde med den største Deel af sit Corps, en Bevægelse imod Aahlhem, trak Svenskerne sig hurtigt tilbage, dog dræbtes der nogle af dem, ligesom der gjordes nogle til Fanger, men Hønnemark foruroligedes ikke mere fra den Kant.

Det er at formode at en i Midten af Maaimaand foretagen Landgang af Geert Ranzau paa Øland er afslaaet; men endelig, den 31te Mai, foretog Ranzau en anden Landgang, og det efter en saadan Plan og med en saadan Styrke, at et lykkeligt Udfald ikke syntes at være tvivlsomt. Otte Faner Soldater, fordeelte paa otte Jagter, og beskyttede af ligesaamange Krigsskibe, landede paa engang paa fire forskellige Steder, og var det aftalt, at hver Afdeling strax ved Raketter skulde give de Andre Signal om sin Landgang. Den svenske Befalingsmand paa Øland, Peter Michelsen Hammerskjöld modsatte sig rigtignok, med en Fane Ryttere, en Fannike Fodfolk og to Fanniker bevæbnede Bønder, de Danskes Landgang; men da denne fuldførtes under Beskyttelse af deres Krigsskibe, blev han snart tvungen til at trække sig tilbage til Kirkebyen Morbylaanga, hvor han havde anlagt endeel Forskandsninger. Her kom det til en blodig

Side 119

Træfning, og Hammerskjöld saae sig nødsaget til at forlade sine Forskandsninger og flygte til Borkholm. Men Geert Ranzau forfulgte ham saa hidsigt, at han tilligemed Svenskerne trængte ind i

Byen, og, medens de Svenske flygtede ind i Slottet, fik Leilighed til at afbrænde Staden Borkholm. Den paafølgende Dag — den 1ste Juni — gjorde Slottets Besætning et Udfald, som sloges tilbage med betydeligt Tab.

Nu begyndte man at beleire Slottet Borkholm; det svære Skyts overførtes fra Calmar, og den 7de Juni aabnedes de Danskes Batterier. I Slottet vare, foruden Egnens bevæbnede Almue, tre Fanniker Fodfolk og en Fane Rytter. Da man opfordrede Commandanten til at overgive Fæstningen besvarede han Opfordringen med et Kanonskud, hvorved den danske Trompeter, der bragte denne, blev dræbt. Efter at man i fire Dage uafbrudt havde beskudt Stadens Volde, syntes Brechen at være saa betydelig, at man kunde bestorme Slottet. Men neppe nærmede de Danske sig med Stormstiger, for at bestige Volden, førend den svenske Besætning, der var noget svækket, til Tegn paa dens Ønske om at capitulere, satte Hatten paa Pikerne og forlangte at underhandle. Man foreslog som Basis for Overgivelsen Garnisonens frie Afmarch med Over- og Undergevær. Den blev tilstaaet, med Undtagelse af Peder Hammerskjølds Person, som Geert Ranzau forlangte udleveret, for at straffe ham for hans imod Folkeretten stridende Adfærd imod den danske Trompeter. Men dette gav Anledning til stor Tumult blandt Besætningen; den største Deel af den svor, at de heller vilde dræbes end lade deres elskede Commandant saa skammelig i Stikken, og Ranzau, som selv hos sine Fjender vidste at paaskjønne Fortjenesten, tilstod endelig — muligen ogsaa bevæget dertil af flere danske Officierer — Commandanten tillige fri Afmarch, dog under den Betingelse, at han ikke maatte tjene imod de Danske i tre

Side 120

Aar. I Capitulationen blev desuden fastsat, at Garnisonen ikke skulde medtage paa hvilken som helst Maade, nogen Krigsrustning eller Ammunition, undtagen Over- og Undergevær; og at den, under dansk Escorte, skulde bringes til det Sted paa Øen, hvorfra den skulde føres over til Sverrig. Hammerskjöld indgik paa Alt; men var pligtforglemmende nok, til at bryde Capitulationen, og strax efter sin Ankomst til Sverrig, paa ny at fremtræde imod Ranzau. Da nogle af den svenske Garnison havde medtaget Krudt i Punge, foranledigede denne ulovlige Handling en nøiere Undersøgelse af de bortdragende Krigsfanger, hvilket atter gav Anledning til nogle alvorlige Optrin, og tildeels til Fangernes haarde Behandling. Der siges at en Deel Krigsfanger undvege fra Transporten, formodentligt for at ophidse den bevæbnede Almue, hvori de imidlertid hindredes ved det danske Rytter, der opsporede dem og sendte dem til deres Vaabenbrødre i Sverrig.

Man fandt i Fæstningen betydelige Magasiner af Ammunition og Proviant; men Besætningen havde været for svag til at kunne modstaae en Storm. — Det varede endnu nogen Tid, førend man kunde sige at have undertvunget hele Øland, da Præsterne ophidsede Landfolket imod de danske Tropper; først da disse bleve fjernede fra Øen syntes Roligheden paa denne at være betrygget. Oberst Christian Friis fik Ordre at blive tilbage med nogle Tropper paa Øland, medens Ranzau indskibede sig med sin Hær til Aahlhem, hvor hans calmarske Tropper stødte til hine. Derfra lod han et stærkt Detaschement bemægtige sig Havnen Monsteraas med de sammesteds opkastede Søbatterier. — Den 27de Juni brød den danske Hær op fra Aahlhem, og nærmede sig den fire Mile derfra liggende svenske Hovedstilling ved Høgsby. Man angreb den og indtog den efter en kort Modstand, skjøndt den var befæstet, men da den

Side 121

største Deel af de svenske Tropper vare opbrudte derfra til Gustav Adolfs Hær i Vestgothland, og den svenske Leir ved Høgsby domineredes af de Danske fra Flodens høire Bred, blev ogsaa Skand-

sen efter en kort Modstand indtaget, og istedet for de Svenskes Værker paa Emaaens venstre Bred, som tilintetgjordes, anlagde Ranzau stærke Forskandsninger paa den mere fordeelagtige høire Bred.

Da Egnen ved Høgsby var aldeles blottet for Levnetsmidler, havde Ranzau viseligen befælet, at Tropperne skulde forsyne sig med Proviant for 14 Dage; men de tydske Tropper, især tvende Regimenter under Obersterne Wustrow og Beltheim havde ikkun medtaget Levnetsmidler for 2 Dage. De vare tillige misfornøiede med, at man istedet for at lade samme transportere paa Vogne, bebyrdede dem dermed, og Ranzau saae sig nødsaget til, at blive nogle Dage liggende ved Høgsby, for at oppebie en Deel Tilførsler fra Aahlhem. Herved fik Fjenden Tid til at organisere sit Forsvarssystem og Gustav Adolph at ile sine østlige Provindser til Hjælp, og Ranzau, der ved en hurtig Fremmarch med en usvækket Hær, sandsynligviis vilde have opnaaet Maalet for sine Bevægelser og maaskee for hele Krigen fængslet Seiren til de Danske Vaaben, maatte tilsidst være glad ved, at have reddet en udmattet og indisciplineret Skare fra fuldkommen Undergang. Hertil kom endnu, at de tydske Tropper forlode i hele Skarer Leiren, for at røve i Om- egnen. Almuen, der blev opbragt herover, forenede sig i bevæbnede Hobe og dræbte uden Skaaansel Enhver af den danske Hær, som lod sig finde alene i en kort Afstand fra Leiren. Wustrow og Beltheim, som ikke alene billigede deres Soldaters Rovbegjærlighed, men endog selv anførte dem paa Plyndringstogene, faldt saaledes en Dag, imellem Høgsby og Bimmerby, i et Baghold af svenske Bønder, som havde besat Skovene og belagt Veiene med Braadder, og ikkun et Undsættelses-

Side 122

detaschement af 1,000 Musqueterer og 3 Faner Ryttere, som Ranzau sendte dem til Hjælp, kunde bringe dem ud af denne Knibe. Men selv den store Fare, de havde været udsatte for, gavnede intet. Obersterne vedbleve med deres Trodsighed imod Ranzau, Plyndringerne og Partikrigene ved- bleve uforandrede.

Der gaves kun eet Middel til at bringe Tropperne i Orden igjen og redde Hæren fra den Fare, ganske at opløses af Mangel paa Disciplin: enten at rykke frem ind i Sverrigs endnu ikke udsugede Provindser eller tilbage til de danske Magasiner. Ranzau, der stolede paa en Med- virkning fra Kongens Side, brød derfor, Marie Bebudelsesdag, op til Vimmerby, en 12 Mile fra Jønkøping beliggende Stad, der førte en stor Handel med Stude, Salt, Sild o. s. v. og hvor altsaa Hæren vilde finde hvad den meest trængte til, Levnetsmidler. — Men det var ikke saa let at naae denne Bye, thi Svenskerne havde alle- vegne fordærvet Veiene, afkastet Broerne, ødelagt Byerne; dog tabte Tropperne ikke Modet, da man haabede at finde i Vimmerby betydelige For- raad. Men det System, som Rusland følger, fulgte ogsaa Svenskerne, thi da de Danske an- kom til Vimmerby havde Indvaanerne forladt den, og hvad de ikke havde medtaget havde de ødelagt.

Ranzaus Hær befandt sig nu virkelig i en ynkværdig Tilstand. Mennesker og Heste vare i høieste Grad udmattede; og denne Udmattelse og Mangel paa Levnetsmidler virkede tilintetgjørende paa Tropperne. De vare ikke i Stand til at marchere videre; Hestene havde fordærvet Hovene paa de klippefulde Veie og Misfornøielsen i Hæren, der forøgedes ved de tydske Troppers idelige Knurren og Ulydighed, blev større og større. Ankomsten af en lille Transport Levnetsmidler fra Risby og Indtagelsen af Havnen Vestervik, hvor man bemægtigede sig et Par fjendtlige Proviantskibe, afhjalp vel den bittreste Mangel for et Øieblik, men enhver Udsigt til at afhjælpe den

Side 123

forestaaende Nød forsvandt aldeles ved den Efter- retning, at Christian den Fjerde havde maattet forlade Vestgothland, og at Gustav Adolph var med hele den svenske Magt i fuld March mod

Vimmerby. Ranzau turde ikke her oppebie den langt overlegne Fjende, men gik tilbage til Stillingen ved Høgsby, for i sine daværende Forskandsninger at standse den svenske Konge; men da han havde tilbagelagt de to første Dagmar-cher ad næsten bundløse Veie, udbød der i hans Corps en aabenbar Opstand, og Tilbagetoget forsinkedes derved en heel Dag, førend han kunde berolige de oprørske Soldater.

Neppe havde Gustav Adolph ved Anvendelsen af den lille Krigs Chicaner nødsaget Christian den Fjerde til at forlade Vestgothland, førend han ilede til Østgothlands Grændser, for i Forening med Hertug Johan, at tvinge Ranzau til at forlade Sverrig. Han delte derfor sin Hær i tvende Colonner, og lod den ene under Hertug Johan marchere over Eksjö, Ingatorp og Hylta imod Vimmerby, for at angribe Ranzau i Fronten, medens Kongen selv med den anden Colonne gik over Emaen op igjennem Reperdaskov, for imellem Fjeldstrækningen og Flodens høire Bred, at kunne angribe de Danske i Ryggen. Hans Forposter havde ogsaa allerede opstillet sig imellem Aahlhem og Høgsby, bag en liden Flod, forhugget den Skov, der omgav Flodbreden, og besat Overgangsstedet ved Konningsbro, da Ranzau, forfulgt af Hertug Johans Fortropper, ankom ved Høgsby. Ranzau, der var en indsigtfuld Feltherre, afsendte strax Jens Sparre, fordi han formodentlig havde erfaret Fjendens Bevægelser i hans Ryg og derfor i Tilfælde af en Retirade vilde sikkre sig ved Besættelsen af alle de paa Marchen liggende Passe et sikkert Tilbagetog. Jens Sparre angreb den 16de Juli de svenske Posteringer ved Konningsbro, og tog den, efter en lang og haardnakket Modstand, der kostede de Danske 200 Mand. Men

Side 124

nu havde Ranzau ogsaa aabnet sig Veien igjen, og efter at han havde sprængt Forskandsningerne ved Høgsby i Luften, fortsatte han sin Retirade i to Colonner, over Konningsbro og Aahlhem til Calmar. Han blev ikkun lidet forfulgt af Fjenden; thi dels havde Gustav Adolph opnaaet sin Hensigt, at trænge de Danske tilbage til Calmar, dels vovede han ikke at skride længere frem i et af Krigen aldeles ødelagt Land, ligesom der ogsaa truede ham nye Farer fra Halland.

Ankommen til Calmar opløste Ranzau de tyske Regimenter; Officiererne og Underofficiererne aftakkedes og sendtes til Skibs til Kjøbenhavn, de Menige fordeeltes derimod blandt de danske Regimenter.

Christian den Fjerde var neppe bleven uderrettet om, at Ranzau med sit Corps var i fuld March mod Jonkjøping, førend han indsaar at nu var Øieblikket kommet, at han kunde indtage Jonkjøping og jage Gustav Adolph ud af Smaaland. Han brød derfor op fra Elfsborg og trængte over Boraas og Ulriksham, ind i Vestgothland, for, fra den vestlige Side, at angribe Jonkjøping. Men de af Svenskerne ødelagde Veie, i Forbindelse med flere Baghold af svenske Bønder, forsinkede Hærens Fremfærd i den Grad, at den i de første ti Dage ikke kunde marchere længere frem end syv Mile, og Christian den Fjerde blev endog nødsaget til, at sende et Detaschement tilbage til Elfsborg, for at betrygge sine Convoier derfra. Efter mange Besværlig-heder lykkedes det ham dog omsider, at naae Dumvemoso, en Miil fra Staden, og indtage den sammesteds til Byens Forsvar anlagte Skandse.

Efterretningen om Christian den Fjertes March mod Jonkjøping udbredte ikke alene Skræk overalt i Sverrig, men gjorde endog Byens øverste Befalingsmænd, Obersterne Johan Matson Stacke og Steen Clasen saa modløse, at de forestillede Gustav Adolph, at det var bedre at afbrænde Byen, sprænge Kastellet i Luften og

Side 125

opstille Tropperne et andetsteds, end udsætte Jonkjøping for en Beleiring, som dog kun vilde ende med Byens, Kastellets og Garnisonens Tab. Men Gustav Adolph, der indfaar altfor meget Fordelene

af Jonkjøpings Besiddelse, vilde ikke opgive et saa saare vigtigt Punkt uden Sværd- slag, og befalede derfor Obersterne at forsvare sig til det Yderste. Han detascheerte derpaa Oberst Kruus med 300 Mand til at forstærke Jonkjøpings Garnison, og lovede at komme Byen til Undsætning.

Den 23de Juli ankom Christian den Fjerde til Dumbroskandse, og ikke saasnart under- rettedes man derom i Jonkjøping, førend de Svenske stak Byen i Brand og trak sig tilbage ind i Kastellet. Da Kongen imidlertid ikke havde kunnet medføre Beleiringsskyts, og heller ikke turde angribe den svenske Hær, der var i fuld Anmarch mod ham, førend Ranzau var kommen med sine Tropper, maatte han nu, da han erfarede dennes Tilbagemarch, trække sig til- bage til Halland, efter at have sprængt Skand- sen ved Dumbro i Luften. I Halland fordeeltes Hæren i Garnisoner, og Oberst Georg Lunge, som med et flyvende Corps af 5000 Mand blev staaende ved Elfsborg, fik Commandoen over Danmarks østlige Provindser. Christian den Fjerde gik selv med nogle Tropper til- bage til Kjøbenhavn for i egen Person at overtage Commandoen over Flaaden og bringe Skrækken lige til Stockholms Mure.

En bekjendt dansk Militair siger om Christian den Fjerde, da han drog tilbage fra Smaa- land: „at han gjorde det med det faste Forsæt at benytte Sverrigs slette Tilstand, for hastigere at tvinge Fjenden til Fred, som, hvis han længer fortsatte Indfaldene i Smaaland, kunde forhales, indtil Gustav Adolph havde forstærket sig med udvortes Forbundne, og derfor blive langt mindre fordeelagtig for Danmark, end den nu vilde blive. At angribe Sverrig paa det ømmeste Sted, eller

Side 126

idetmindste at true med et Angreb der, maatte befæste Gustav Adolfs fredelige Tankemaade og tvinge ham til at erkjende Danmarks Rettigheder. Men hvad Christian den Fjerde vilde gjøre, for at gjøre sine Vaaben end mere frygtede, maatte skee snart; thi Gustav Adolfs Negationer med Hansestæderne og Holland havde ikke været al- deles frugtesløse, og allerede trak fra denne Side et Uveir op mod Danmark, som kun ved rigtig Afbenyttelse af den ihændeværende Overmagt, for en Tid kunde hindres i dets Udbrud. Der- for kalde vi Christian den Fjerdens Plan, at true Sverrigs Hovedstad med et umiddelbart Angreb, politisk skjøn, thi den var ikke saa meget be- regnet paa den militaire Succes, den vilde have, fordi dens Udfald var meget tvivlsomt, som paa det politiske Indtryk, den upaatvivleligen vilde gjøre.“

De i Aaret 1611 og 12 til England og Nederlandene afsendte svenske Underhandlere havde været heldige i at hverve 2200 Mand, hvilke paa 15 Transportskibe skulde overføres fra Skot- land til Sverrig; men da de Danske vare Herrer baade i Kattegattet og Sundet, Elfsborg og Guldberg vare erobrede, syntes det en Umulighed at tilføre den svenske Konge denne Hjælp. Da fattede Oberst Munchhaven, under hvis Commando der stod en Afdeling paa 14 til 1600 Mand, den dristige Plan, at bane sig en Vei igjennem Norge til Sverrig. Flaaden feilede i Juli eller i Begyndelsen af August fra de bri- tiske Øer, og Munchhavens af skotske, engelske og hollandske Tropper bestaaende Corps søgte først at overrumple Trondhjem, hvilket dog ikke lykkedes formedelst Borgernes Aarvaagenhed og Tapperhed. Han gik derfor tilbage ned i Nordsøen, og lod et Par lette Seilere krydse i Nærheden af Kysterne, for at opsnappe nogle Fiskere, der kunde tjene ham til Lodser. Ved Hjælp af disse, landede han ogsaa virkeligen i Stordals Præstegjæld, i Stordalen, Værdalen og Skougen.

Side 127

Den norske Almue gjorde ingen Modstand, deels fordi den manglede Anførere, og deels fordi Munchhavens barbariske Adfærd skræmmede den. Denne drog derfor uden Modstand igjennem Herjedalen til Stockholm.

Den anden Afdeling, 6 til 800 Mand, som fandtes paa Transportskibene, og stod under Oberst Sinclars Commando, var ikke saa heldig som Munchhavens. Den landede i Romsdalen, og fandt ligesom den første Afdeling ingen Mod-stand ved Landgangen; thi den norske Hær stod ved de østlige Grændser og Bønderne flygtede ved Fjendens Ankomst. Sinclar agtede at drage gennem Hedemarken til Værmeland, og da dette rygtedes, samlede Fogden Lars Gram alle vaabendygtige Bønder i Læssø, Vaage, From og Ringboe Præstegjæld. Ikke langt fra Læssø udspringer Lougenelv, og slynger sig, med et Fald efter det andet, mellem steile Fjelde, igjennem Guldbrandsdalen. Langs med dens Bredder fører Veien fra Trondhjem ned til de norske Provindser søndenfjelds, og ofte bliver den saa snæver, imellem Elven og Klipperne, at den dan-ner fra alle Sider tæt indesluttete Huulveie. Især er dette Tilfældet ved et brat Fjeld kaldet Kringlen. Herhid førte Lars Gram sin Skare. Den ene Deel af denne under Anførsel af Bonde- Lehnsmændene Guldbrand Seglestad og Hans Hage lod han besætte Passet, medens han selv med den anden Deel gik noget høiere op, hvor Egnen jevner sig mere og derved bliver mere skikket til et Baghold. Nogle Dage efter ankom Skot- lænderne og Gram lod dem roligere drage forbi; men saasnart de sidste Soldater vare passerede, faldt han dem i Ryggen, og drev dem ind i Huulveien, hvor de paa Kringlen posterede Bønder modtog dem med Kugler, Stene, Træstammer o. s. v. Sinclar faldt strax, de andre bleve nedslagne for Fode og de fleste nedstyrtede i Elven. Den skotske Hær blev næsten aldeles tilintetgjort; ikkun nogle faa Skotter lykkedes det, at undgaae Blod-

Side 128

badet, ved at trænge igjennem Defileet og flygte. Man indhentede disse Faa igjen og de strakte ogsaa Gevær, men da de bemærkede, at det kun vare Bønder, der angreb dem, værgede de sig paa ny. Nu skaanede de opbragte Bønder dem ikke mere, Skotterne bleve alle nedlagde paa to nær, af hvilke den Ene nedsatte sig som Glarmester i Norge, den Anden derimod drog tilbage til sit Fædreland for at berette sine Staldbrødres Skjæbne. Paa det Sted, hvor Sinclar faldt, opreistes siden en Steenstøtte med den Paaskrift: „Her blev Georg Sinclar skudt, den 26de August 1612. Normændene benævne dette Nederlag endnu: „Skottekrigen.“

Allerede nogen Tid forinden denne Kamp forefaldt, havde endeel Normænd samlet sig ved Udevalle i Bahuuslehn, for at gjøre et Tog ind i Daland. Georg Lunge marcherede, for at understøtte dem, med 5000 Mand op til Vennersøen, for at passere Gothaelven ved Vennersborg. Han lod her tømre flere Flaader, for at passere Floden og befalede derpaa den kjække franske Capitain Bouvier — en Mand, der blev brugt til alle farlige Foretagender — at gaae over Elven og besætte et Bjergpas en Fjerdingsvei derfra. Endnu var alle disse Tropper ikke gaaede over, og Passet næppe besat med 200 Mand, førend den svenske Oberst Kruus, hvem Landshøvdingen i Værmeland havde givet Underretning om Normændenes Indfald, ankom med en betydelig Troppemasse, angreb Defileet og kastede de Danske tilbage, hvilke i fuldkommen Uorden flygtede ind i en nærliggende Skov. Den uforfærdede Bouvier, der saae at det var nødvendigt at vinde Tid til at samle sine adspredte Tropper igjen, benyttede sig af en Krigslist for at standse Fjenden. Han lod nemlig en Trompeter stille sig hen bag en lille Høi og blæse Appel. Svenskerne studsede ved denne Lyd, thi de troede flere Tropper skjulte i Nærheden, og standsede noget i deres Fremtrængen; men da de mærkede at det

Side 129

var en Krigslist, trængte de med større Hefthig-hed ind paa den tregange mindre danske Hob. Men denne havde imidlertid vundet Tid til at samle sig, og da den trængtes tilbage til Flodbred-den, tog den her Stilling bag nogle Huse, og forsvarede sig saa haardnakket, at Soldaterne til- sidst, da de mangledes Kugler, ladede deres Geværer med smaa Steen, som fandtes i Overslødighed ved Elvens

Breder. Formedelst Storm og Modvind kunde Georg Lunge ikke gaae over Elven; men den kjække Anfører indtraf selv i egen Person ved Avantgarden, og hans Nærværelse bidrog vist ikke lidet til, at denne forsvarede sig saa kjækt, saa de Svenske omsider maatte trække sig noget tilbage for at samle nye Kræfter, hvilket Lunge benyttede til at føre sit Corps, uden at miste en eneste Mand, — igjen over Elven. — Senere gjorde Georg Lunge et nyt Indfald i Daland i Høstens Tid; han adspredte de hist og her sammenslokkede bevæbnede Bonde- hobe, og tvang de tre Herreder: Nordal, Sundal og Walbo, eller den sydlige Deel af Provindsen Daland til at hylde Kongen af Danmark. Han vendte tilbage til Elfsborg med et Bytte af 2000 Stude, og tog her sit Hovedquarteer Vinteren over. Hidindtil var Søkrigen kun bleven ført med lidet Eftertryk. Den danske Flaade under Rigs- admiral Mogens Ulfeld havde rigtignok, 21 Krigsskibe stærk, været i Søen siden Aprilmaaned; men da den svenske Flaade ikke turde forlade sine Skjær, indskrænkede alle Foretagender til Søes sig til Kaperier paa begge Sider. Nu tvang en smit- som Sygdom, der bortrev den største Deel af Flaadens Mandskab, Admiral Ulfeld til at gaae tilbage til Kjøbenhavn, for at forsyne sig med friskt Mandskab. Han ankom paa Kjøbenhavns Nærhed den 30te eller 31te Juli. Men omtrent paa samme Tid var Christian den Fjerde kommen tilbage fra Smaaland, for personlig at overtage Commandoen over Flaaden. Den Hurtighed, hvormed han atter bemandede den, kan ikke an-

Side 130

det end vække Forundring; thi allerede inden 14 Dage, den 11te August, var den seilsærdig, og den 19de eller 20de var den saaledes bemanded, at den lettede Anker og styrede ad Øster- søen til. Rygtet havde omtalt, at den svenske Flaade havde ladet sig see i Østersøen, hvilket ikke var ugrundet, thi den var ved Efterretningen om at den danske Flaade var gaaet til Kjøbenhavn, løben ud, og havde krydset en kort Tid under Mecklenborg og Pommern, og opsnappet hist og her et dansk eller til Danmark bestemt Kjøbmandsskib.

Christian den Fjerde vilde nu først opsøge den svenske Flaade i Østersøen, men da denne efter et kort Krydstour var gaaet til de svenske Kyser, seilede han til Calmar, hvor han forstærkede sine Landgangstropper med nogle af Ranzaus Hær. Den 21de August forlod han igjen Calmar, styrede atter ud i Østersøen og nærmede sig endelig igjen til den svenske Kyst. Ved Elfsnabben opdagede han, at den svenske Flaade, henved 20 eller flere Skibe, laae ved Dyrehavn, han behøvede blot een Times Medbør, for at naae den; men, da Vinden var ham aldeles imod, saa at han maatte krydse op, og da det endog blev vindstille, da han kun var en halv Miil fra Fjenden, fik denne Tid og Leilighed til at begive sig ind imellem Skjærene og tage Stilling i hiin af Naturen befæstede Havn. Kongen lod nu sin Flaade, den 31te August, gaae til Ankers i en kort Afstand fra Havnen og i den svenske Flaades Paasyn. Samme Dags Aften gjorde de Svenske et Forsøg paa, at stikke den danske Flaade i Brand ved to afsendte Brandere; men disse afbrændte uden at tilføie de danske Skibe nogen Skade. Christian lod derimod ved Hjælp af et Par lette Fartøier Klippefæstningen Waxholm, der ligger i Hovedindløbet til Stockholm, beskyde, men ogsaa uden Nytte. Han vendte derfor tilbage til Flaaden, og udfordrede den

Side 131

3die September den svenske Rigsadmiral Jørgen Gyldenstjerne til et Slag i rum Sø. Men den svenske Admiral brød sig kun lidet om Kongens Udfordring, han tilbageholdt endog den danske Trompeter, der først efter Fredsslutningen blev frigiven af svensk Fangenskab, og forsøgte endnu engang at forjage den danske Flaade med tre Brandere, men som dog var frugtesløst.

Havde Christian den Fjerde i en Henseende nogen Nytte af saaledes at blokere Stockholm, var hans Udløben dog i en anden Henseende af en væsentlig Nytte for ham. En Mængde Kjobmandsskibe fra Lybek, Danzig og de lieflandske Havne, der troede at den svenske Flaade endnu var i Østersøen og saaledes vilde beskytte dem, benyttede dette af dem antagne heldige Tidspunkt, for at bringe Tilførsler til Stockholm, og de faldt nu her — i Nærheden af Maalet for deres Reise og i den svenske Flaades Paasyn — i de Danskes Hænder. Ladningerne bestode for største Delen af Viin, Salt, Humle, Tobak, Hamp og Taugværk, og vare saaledes et kjærkomment Bytte for Christian den Fjerde.

Rygtet om den danske Flaades Ankomst til Farvandene om Stockholm udbredte sig strax over hele Landet, og satte Alle i Skræk. Hertug Carl og Enkedronningen, som residerede i Nykjöping, bleve af Gustav Adolph indstændigt anmodede om, at forlade de truede Kyster og begive sig til det Indre af Landet. Man indpakkede Rigsarchiverne i Stockholm og sendte dem til Gripsholm, og overalt, hvorhen man saae, herskede der Frygt, Angst og Forfærdelse. Uvidende om Kong Christian vilde angribe Stockholm eller ødelægge Sverrigs blomstrende Handelsstæder, gjorde Gustav Adolph alle mulige Anstalter for at beskytte sit Land. Skjøndt han var syg ilede han dog ved Efterretning om Christian den Fjerdes Ankomst foran Stockholms Skjærgaard fra Jönköping til Stockholm, for at beskytte Staden mod et muligt fjendtligt Angreb; derpaa forsam-

Side 132

lede han i Bogesund den uplandske Milits, og detascherte Oberst Taube med alle uundværlige Tropper fra Jönköping til Stockholm, samt sendte en Befaling til Oberst Munchhaven, at han skulde ile hid med sin fra Skotland overførte Hær. Da imidlertid den svenske Flaade ikke vilde forlade Dyrehavn, Efteraarstormen i dette skjærfulde Farvand vare farlige, og Fredsunderhandlingerne, til hvis Begyndelse han allerede havde givet sit Samtykke, fordrede hans Nærværelse i Kjøbenhavn, lettede han Anker den 10de September, overgav underveis Flaadens Com- mando til Mogens Ulfeld, og ankom endnu i September til sin Hovedstad.

Admiral Mogens Ulfeld var bleven underrettet om, at Lybekkerne, der ikke vare utilboielige til at indgaae et aabenbart Forbund med Gustav Adolph, havde udrustet en Mængde Kjobmandsskibe, som under Beskyttelse af Krigsskibe skulde bringe Undsætning til Sverrig. Han feilede derfor strax til Travemynde, for at hindre Lybekkerne i at løbe ud, og ligesaa snart at disse fik Øie paa den danske Flaade, kappede de Skibe, som laae feilsærdige uden for Travemynde, deres Ankertouge og retirerede ind under Fortet. Ulfeld blokerede dem her og efter nogle Underhandlinger imellem ham og Stadens Magistrat kom det endelig, den 17de Oktober til et Forlig, hvorved Lybekkerne forpligtede sig til, ikke at seile ud med Flaaden i dette Aar; hvorimod de Danske lovede at ophæve Blokaden, og forlade de tyske Strømme.

Uagtet Gustav Adolph gjerne ved sin Thronbestigelse ønskede Freden, syntes det dog stridende mod hans og det svenske Folks Ære strax ved Thronbestigelsen at anholde om Fred, og modtage den som en ydmygende Gave af Seierherren bod endnu ikke Nødvendigheden. Gustav Adolph indfaae ret godt den Fare hvori hans Rige svævede, thi hans Landmagt var svækket og hans Sømagt i en saa elendig Tilstand, at den ikke ved nogen Leilighed turde maale sig med den Danske.

Side 133

Den svenske Konge nærede heller ikke det fjendtske Sindelag imod Danmark som hans Fader, og indseende Krigens Uretfærdighed opgav han ogsaa uopfordret den Titel, som for en Deel havde givet Anledning til Calmarkrigen; han udelod nemlig i de offentlige Dokumenter fra den Tid, Benævnelsen: „Konge over Nordland,“ hvorved han saa at sige stiltiende tilstod, at han ikke erkjendte Sverrigs Ret til de omtvistede Lande. Han indledede derfor ogsaa en fredelig Nærmelse, i det han med det til

Kongevalget i Nykjøping forsamlede svenske Rigsraads Samtykke lod affærdige et Brev til det danske Rigsraad, hvori han foreslog Fjendtlighedernes Ophør og Fredsunderhandlingernes middelbare derpaa følgende Aabning under en Opmands Dom. Som foreløbig Betingelse fordrede han imidlertid Calmars Aftrædelse til de Svenske. En Trompeter overbragte dette Brev Helligtrekongsdag til Varbjerg. At Christian den Fjerde, hvor gjerne han ogsaa ønskede Freden, ikke vilde og ikke kunde modtage et Forslag, hvis vigtigste Betingelse var, at aftræde en ved de Danskes Blod dyrekjøbt Fæstning, er indlysende. — Parlamentairen blev derfor tilbageviist og Brevet besvaredes ikke. — Et saadant Forslag fortjente heller intet andet Svar; thi ikke alene at Opmandens Udnævnelse vilde have givet Anledning til nye Chicaner, men Afstaaelsen af Calmar, Krigens vigtigste Erobring, vilde have givet Fjenden det Vaaben, hvormed man kunde undertvinge ham, ihænde uden noget Vederlag.

Kort efter søgte Gustav Adolph, der vistnok ønskede Freden, under et mere almindeligt Paaskud, paa ny at indlede Underhandlinger med Danmark. Han lod nemlig, efter den for ham saa uheldige Affaire ved Vidtsøen, skrive til Brahe Rantzau, Befalingsmand i Laholm, for at erholde Efterretning om de i denne Træfning fra dansk Side gjorde svenske Fanger, samt om Tilladelse til at bortføre de endnu ikke begravede Døde.

Side 134

Han foreslog tillige, at man for Fremtiden ikke skulde føre Krigen med den Grusomhed, hvormed den hidindtil var bleven ført, og at man især gjensidigen skulde forpligtes til at give Pardon. Brahe Rantzau svarede derpaa, at man havde fra dansk Side intet imod, at de Dræbte, som endnu ei vare blevne begravede, maatte føres bort, og at man for Fremtiden var villig til at give Pardon, naar man fra svensk Side vilde gjøre det samme og forpligte sig dertil. Tillige tilstilledes Stjernskjold en Liste over de i den omtalte Fægtning gjorde Fanger. De Svenske afsendte, ifølge den dem givne Tilladelse, Befuldmægtigede til Valpladsen, hvor de optog nogle endnu kjendelige Adelsmænds Liig og førte dem til Jonkjøping; men en større Nærmelse udsprang hverken af Brevet eller den personlige Sammenkomst. — At de Svenske imidlertid ikke meente det oprigtigt med denne Nærmelse, saae man et Exempel paa, i Nylødelser Capitulaton, som vi tidligere har omtalt, hvorefter de Danske, indespærrede i en Kirke, maatte springe over Klingen, Een for Een.

Da Gustav saaledes ikke kunde ved Underhandlinger gjøre Ende paa Krigen, stræbte han paa den anden Side at forskafe sig mægtige Bundsforvante til at fortsætte den med. Han vidste at man saavel i Nederlandene som i Hansestæderne vare misfornøiede med Sundtoldens Forhøielse og Handelens Standsning paa Sverrig, og søgte derfor at alliere sig med disse. Lybekkerne lode sig bevæge til at udruste en Flaade til Sverrigs Understøttelse, hvilken, som vi i det Foregaaende have omtalt, blev tvungen af Mogens Ulfeld, den 17de October 1612, ikke at maatte udløbe i dette Aar. — Hollænderne derimod, vilde ikke bryde med Danmark, som en af hiin Tids største Sømagter i Europa; de svarede med deeltagende Yttringer over Krigens Udbrud og foreslog Sverrig at antage Kongen af England som Fredsmægler,

Side 135

Gustav Adolph, hvem det nu syntes magtpaaliggende at faae en for Sverrig saa skadelig Krig endt, henvendte sig atter til Generalstaterne med Anmodning om, i Forening med England, at paatage sig Fredsmæglingen imellem Danmark og Sverrig; men det maae antages, at de ikke have villet befatte sig dermed; thi man saae at kort efter var det alene den engelske Kong Jacob som paatog sig Fredsmæglingen ved at sende Jacob Spens, som Fredsunderhandler til Sverrig, og Robert Amstruther i samme Øiemed til Kjøbenhavn. Men inden disse Gesandter havde begyndt paa at indlede

Underhandling var der fra svensk Side gjort et Skridt, som i Almindelighed pleier at betegne Veien til Udsoning, nemlig et Forslag til Fangernes gjensidige Udverling. Congressen om disse Fangers Udløsning vilde have fundet Sted tidligere, naar ikke en svensk Trompeter, som i den Anledning var afsendt fra Oberst Kruus med et Brev til den danske Oberst Georg Lunge, var bleven skudt i en Skjærmydsel. Formedelst Trompeterens Død kom Brevet ikke i Christian den Fjerdes Hænder, men kort efter bragte en anden Trompeter et nyt Brev fra Oberst Kruus, hvori denne bebreidede de Danske, at de havde skudt en Parlamentair; men gjentog paa ny Propositionen om Fangernes Udverling. — Christian den Fjerde antog strax dette For- flag, og berammede en Congres i den Anledning til at afholdes den 20de Juli i Knærød. Krigens Gang skulde imidlertid ikke standses ved disse Underhandlinger, kun Egnen omkring Knærød, i een Miils Omkreds, erklæredes for neutral. Paa den bestemte Dag indtraf der tre Be- fuldmægtigede fra hver Side, man enedes om et Ranconsreglement, hvorefter Udverlingen skulde finde Sted, og vedtog man, hvis dette ratificere- des, at samles igjen den 31te August, for at iværksætte Fangernes personlige Udlevering. Reglementet blev antaget saavel af Christian den Fjerde som af Gustav Adolph, men Udverlingen

Side 136

forhaledes saaledes, at den først fandt Sted Dagen for Mikkelsdag. Medens man i Knærød underhandlede om Fangernes Udverling, var Christian den Fjerde brudt op med Hæren fra Elfsborg til Jonkjøping. Han modtog underveis en Skrivelse fra Gustav Adolph, dateret den 9de Juli, hvori denne Fyrste tilkjendegav ham sit Ønske om Fred og foreløbig Vaabenstilstand, og foreslog en Congres under engelsk Mægling. Men Christian den Fjerde vilde ikke aabne Brevet; thi deels havde han endnu ikke erkjendt Gustav Adolph som Sverrigs Konge, og selv i det de svenske Befuldmægtigede meddeelte Leidebrev, blot kaldet ham: „Hertug“; deels frygtede han for, at Gustav Adolph skulde have betjent sig af den samme Titel med Hensyn til Lapperne i Nordland som hans Fader havde antaget. Den danske Konge fortsatte derfor Marchen imod Jonkjøping, uden at svare paa et Brev, hvis Indhold han ikke kjendte. Imidlertid indløb der, kort efter, et Brev fra Rigsraad Axel Brahe, der, blandt Andet, meldte Kong Christian, at Gustav Adolph ikke i de svenske Gesandters Creditiver havde optaget den om- tvistede Titel. Nu aabnede Christian den Fjerde først Gustav Adolphs Brev, og fandt virkelig, at denne kun kaldte sig: „Konge til Sverrig, de Gothers og Venders, Storfyrste til Finland, Her- tug til Estland og Vestermanland.“ — Kort efter indløb nu ogsaa en Skrivelse fra den engelske Gesandt Spens, hvori han meldte Kongen Hen- sigten med sin Sendelse, og underrettede ham tillige om Robert Amstruthers Afreise til Kjøben- havn. Christian den Fjerde tvivlede nu ikke om den svenske Konges alvorlige Tilboielighed til Fred, og han bestemtes herved til at trække sig tilbage fra Jonkjøping. Han skrev nu til Gustav Adolph at han antog Fredsunderhandlingernes Begyndelse under engelsk Mægling, og udbad sig Fredspræliminarierne, med det udtrykkelige Forlangende, at Hertug Johan, det svenske Rigsraad

Side 137

og Sverrigs Stænder skulde have underskrevet disse. Vaabenstilstanden blev derimod afslaaet som stridende mod de Danskes Interesse.

Christian den Fjerde ankom nu til Kjøbenhavn, hvor han fandt den engelske Gesandt Amstruther, der overleverede ham sin Creditiv samt et Brev fra Gustav Adolph, hvori denne foreslog, at man skulde foruden Kongen af England endnu indbyde nogle andre Fyrster til at bivaane Congressen som Opmænd, og lovede tillige at holde sig disses Dom efterrettelig. Han anmodede tillige paa ny om at Fjendtlighederne maatte op- høre til Congressen var endt. Men Christian den Fjerde var den Mand, som ikke saa let lod sig overlister af svensk Listighed, han indsaae ret godt, at naar flere Fyrster traadte

sammen, for at dømme i Stridighederne imellem Danmark og Sverrig, saa vilde Freden derved blive forhalet, og frygtede ikke uden Grund, at Gustav Adolph snart vilde opgive sin fredelige Adfærd, naar han kunde faae Holland og Hansestæderne til at tage sit Partie. — Det var sandsynligt, at han kunde tvinge Sverrig til Fred, inden denne Stat havde sluttet en Forening med Hansestæderne og Holland; han afslog derfor den begjærte Vaabenstilstand og negtede at underkaste sig fremmede Fyrsters afgjørende Dom, ja han begav sig endog med Flaaden til Stockholm, hvorved han ikke lidet befordrede sit Øiemed.

Formodentlig som en Følge heraf skulde Underhandlingerne tage sin Begyndelse den 27de November, og for at lette disse, tilkjendegav Christian den Fjerde, at han vilde være tilfreds, naar de svenske Befuldmægtigede vilde give den Erklæring, at Sverrigs Stænder erkjendte Gustav Adolph for myndig og forpligtede sig til, at holde, hvad der i hans Navn besluttedes.

Den 27de November indtraf saaledes de danske Gesandter, Rigscaantsleren Christian Friis og Rigsraaderne: Mandrup, Parsberg, Axel Brahe og Eske Brok; og de Svenske: Rigscaants-

Side 138

leren Baron Axel Oxenstjerne, Baronerne Niels Bjelke og Gustav Steenbok samt Hofmarskal Hendrik Horn til Ulfsbæk, de tvende engelske Fredsmæglere: Spens paa svensk Side og Robert Amstruther paa dansk Side medfulgte. Den anden Dags Morgen begave begge Parter sig til Grændsebroen mellem Knærød og Ulfsbæk, og aftalte, at Congressens høitidelige Aabning skulde finde Sted den følgende Dag, den 29de November.

Gesandterne begave sig nu næste Dag til det berammede Sted i Sjerød, og den svenske Cantsler aabnede Forsamlingen med en Tale, som besvaredes af den danske Cantsler. Derefter overgaves Creditiverne, hvorhos de svenske Gesandter, først mundtligt, siden skriftligt erklærede, at Stænderne i Sverrig erkjendte Gustav Adolph for myndig, og forpligtede sig til at holde hvad der i hans Navn besluttedes. Creditiverne antoges nu paa begge Sider at være udstedte i behørig Form.

Den 4de December skred man endeligen til Sagen selv, de Danske fordrede for det første: at Sverrig skulde erkjende: Danmarks Ret til Sonnenborg og til at føre de tre Kroner i det danske Vaaben; Danmarks Eiendomsret til de Lande i Finmarken eller Lapland, som Sverrig paastod tilhørte sig, samt Sverrigs tractatstridige Adfærd i Henseende til den Told, man havde paalagt de danske Varer.

Efter nogle Dages Discussioner vare de Svenske villige til at erkjende de ovennævnte Punkter, og afstraadte — som de kaldte det — de omtvistede Lande i Norge. — Nu vare de egentlige Stridsspergsmaal afgjorte, og de danske Gesandter fordrede nu deels som Skades- erstatning for Krigsomkostninger, deels som Fyldestgjørelse for de lidte Fornærmelser: Afstræ- delsen af Calmar, Risby, Borkholm med Øland, Elfsborg og Guldborg med dertilhørende Herreder, Huse, Slotte og Lehn. Denne vistnok temmelig

Side 139

store Fordring lød ikke behageligt i de svenske Gesandters Øren. De fandt at det var Danmark, som havde brudt Freden, ved først at afsende Feidebrevet; forestillede, hvilket Tab Sverrig vilde lide naar det skulde afstaae de omtalte Stæder, Fæstninger o. s. v., og foreslog derimod Afstaaelsen af den erobrede Deel af Jemte- land, naar Danmark vilde tilbagegive de under Krigen gjorte Erobringer uden Undtagelse og erstatte Sverrig det under Krigen lidte Tab. At de Danske ikke vilde gaae ind paa et saadant Forslag er naturligt, og skjøndt de frafaldt Risby, vilde Svenskerne ikke vige et Ord fra deres Forslag, hvorfor Underhandlingerne standsedes indtil de svenske Befuldmægtigede havde indhentet nye Instructioner fra Gustav Adolph, som selv i den Anledning kom til Ulfsbæk.

I en den 19de December afholdt ny For- samling tilbøde de Svenske, at aftræde Jempteland, betale 300 Skippund Kobber og 200,000 Rigsdaler i Krigsomkostninger, samt lade Dan- mark beholde de under Krigen erobrede Skibe; hvorimod Kongen af Danmark skulde paa sin Side tilbagegive alle under Krigen indtagne Fæstninger, Skandser, Stader og Lande, og ligeledes godtgjøre Sverrig Krigsomkostningerne. Først efter mange Underhandlinger vare de Danske villige til at afstaae Calmar, Risby, Øland og Guldborg, men forlangte Afstaaelsen af Elfsborg som en ufravigelig Betingelse. Herpaa vilde Sverrig ikke indgaae, og efter flere frugtesløse Conferentfer foreslog de engelske Fredsmæglere følgende Fredsbetingelser: 1) Igjenaftrædelse af de Danskes Erobringer til Sverrig, med Undtagelse af det i de indtagne Fæstninger erobrede Skyts og den sammesteds forefundne Ammunition, samt de under Krigen tagne Skibe; 2) Igjenaftrædelse af de Svenskes Erobringer til Danmark; 3) Godtgjørelse af Krigsomkostningerne til Danmark. De svenske Gesandter vare i det Hele ikke uvillige til at indgaae paa disse Forslag; dog

Side 140

gjorde de Indvendinger mod at Danmark skulde beholde det erobrede Skyts, og paastode, at det ikke kunde tilkomme dem at betale Danmark nogen Krigsomkostning — fordi de ikke havde brudt Stettinerfreden. Men da man omsider kom over- eens om, at bruge Benævnelsen: „Gratification“ istedet for „Krigsomkostninger“ blev man endelig efter nogle Møder enig om dennes Størrelse. Den 13de Januar 1613 var endelig Fredsartiklerne blevne opsatte, den 18de forelæstes de af den danske Cantsler og undertegnedes Dagen derpaa. Den ratificeredes fra svensk Side alle- rede den 20de og fra Dansk den 26de.

Fredsbetingelserne vare følgende:

- 1) Slottet Sonnenborg, med Tilbehør, skulde tilhøre Kronen Danmark til evig Tid.
- 2) Angaaende de tre Kroner, som de svenske Konger paastode, at være Sverrigs rette Vaaben eller Skjoldmærke, men som Christian den Fjerde ansaa som et Unionstegn, skulde al Tvist bort- falde, og det staae saavel Danmarks som Sverrigs Konger frit for at betjene sig af de tre Kroners Vaaben, dog at de danske Konger ei udledte nogen Rettighed af deres Brug.
- 3) Kongen af Sverrig afstod til Kongen af Danmark alle sine tidligere Fordringer, saavel Indkomster og Skatter, som Rettigheder paa den omtvistede Deel af Lapland imellem Titisfjord og Varanger.
- 4) Gjensidig Toldfrihed af alle Varer med Undtagelse af fremmede Drikkevarer.
- 5) Titlen: Konge over Lapperne i Nord- land, skulde, hvis de svenske Konger vilde gjøre Brug af den, ikke forstaaes anderledes, end med de Finmarker, der udelukkende høre til Sverrigs Krone.
- 6) Hvis Staden Gothenborg igjen skulde blive opbygget, maatte den ene benaades med Privilegier, der ei kunde skade den danske Krones Herligheder i Øresund.
- 7) Skibsfarten paa Riga og Churland

Side 141

skulde, naar førstnævnte Stad ikke var beleiret, være albeles fri og uhindret, saavel for de Danske som for andre Nationer, der fare igjennem Øre- sund.

8) Kongen af Danmark tilbagegav til Sverrigs Krone, Calmar, Risbyfandse, Borkholm og Øland, med alle Stæder, Herreder og Jorde- godser, som hørte til dens Fæstninger og Skandser, samt Elfsborg og Guldborg, mod at Kongen af Sverrig først afstraadte til den norske Krone Jemteland og hvad der ellers maatte være erobret i denne Krig tilligemed alt hvad der hørte til Nordland.

9) Til Vederlag for ovennævnte Fæstninger udbetaler Sverrig Danmark en Gratification af een Million Rigsdaler, som skal være betalte inden sex Aar fra Obligationens Datum. Elfsborg med Stæderne: Nylødelse, Gammellødelse og Gothenborg, samt flere Herreder med deres Told, forblive i Danmarks Bold som et afbenytte- ligt Pant for ovennævnte Sum.

10) Alle Skibe og alt Skyts, Ammuniton o. dl. skal tilhøre den, der har erobret det.

11) Alle Fanger skulle løslades og tilbage gives uden Løsepenge.

Side 142

12) Fredsslutningen i Stettin 1570 skulde være i Kraft som den var førend Krigen begyndte.

Freden var nu da endelig sluttet. Det var uden for al Tvivl at det var Christian den Fjerdes kraftige Optræden, saavel ved at føre sin Flaade imod Stockholm, som ved sin standhaftige Vægning at undgaae en Vaabenstilstand, der bevægede Gustav Adolph til denne for Sverrig ydmygende Fred. Krigen med dette Land var, som en Nødvendighed, begyndt af Christian den Fjerde, og den endtes ogsaa af ham, ikke som en Krig, hvorved han vilde gjøre Erobringer, men med retfærdige Fordringer paa Skadesløsholdelse for de Omkostninger han havde udredet, for at tvinge Sverrig til at afstaae sine uretfærdige Fordringer. Kun den haarde Nødvendighed tvang Gustav Adolph til at udbetale, som det kaldtes, en Gratification af een Million, der faldt Sverrig saa tungt at betale, at man to Aar efter fra svensk Side anholdt om, at en Deel af Betalingen maatte ydes i svenske Varer og Resten i Terminer. Denne i hine Tider betydelige Sum daktede ogsaa fuldkommen de Danskes Krigsomkostninger.

Side 143

Syvende Afsnit.

Christian den Fjerde i sit Familieliv; hans Gemalindes Død; hans Maitresser; hans Ægteskab til venstre Haand med Christine Munk.

Nu paafulgte en Række af Fredsaar efter Calmarkrigens Ende, i hvilke Christian den Fjerde med sin sædvanlige utrættelige Iver sørgede for Statens Tarv. Han tilbragte sin Tid i idel Virksomhed, snart var han som ofte er omtalt paa Reiser og snart søgte han de huuslige Glæder, dog ikke mere hos sin fromme, dydige Gemalinde Anna Cathrina, der allerede førend Fredsslutningen var død den 29de Marts 1612 i den unge Alder af 37 Aar. Ved sit milde, kjærlige Væsen havde hun forstaaet at dæmpe Christian den Fjerdes ofte altfor store Heftighed. Hun blev angrebet af en dengang ondartet Feber og laae i sytten Dage paa Sygeleiet, ved hvilket Kongen opholdt sig næsten den hele Tid, skjøndt Krigen med Sverrig gjorde noksom Krav paa ham. Hendes Død smertede ham inderligt og fyldte ham med

Sorg. Hun var elsket af alle for sin blide og sagtmodige Character, og fulgte Kongen gjerne altid paa hans mange Reiser, endog til Søes. Hun elskede det Land, til hvis Dronning hun var udkaaret, og var velgjørende

Side 144

mod Fattige, Enker, Faderløse og hvem der søgte hendes Hjælp.

I sit Ægteskab med Christian den Fjerde havde hun sex Børn, af hvilke de Tre døde i den spædeste Alder men de Tre overlevede hende.

Den Ældste af disse, Prinds Christian, var født 1603 og kaldtes almindelig Christian den Femte, fordi han allerede i Aaret 1608 blev valgt og 1610 hyldet til succederende Konge i sin Tid, naar Thronen blev ledig. Han ægtede i Aaret 1634 Churfyrsten af Sachsen, Magdalena Sybilla, men havde ingen Børn med hende. Han døde et Aar førend Faderen, hvilket skal blive omtalt paa sit Sted. Der menes at han var meget hengiven til stærke Drikke.

Den Næstældste, som blev født 1609, blev ifølge Prinds Christians Død Konge under Navn af Frederik den Tredie.

Den Tredie: Ulrik, født 1611. Var en haabefuld ung Herre, skriver Samtidige, der anbefalede sig ved Dyd og Tapperhed. I Aaret 1632 gik han i svensk Tjeneste, men blev 1633

Kongen forelsker sig paa et Bryllup i Bruden.

Side 145

paa en forrædersk Maade skudt i Schlesien, da han under en Vaabenstilstand imellem de Svenske og de Keiserlige havde været til Gjæst hos de keiserlige Generaler. Han deeltog i de Svenskes Erobring af Staden Nissa 1632 og kom ved denne Leilighed i Besiddelse af Tycho Brahes sammesteds opbevarede kunstige Himmelglobus, hvilken han hjemsendte til Danmark.

Vi komme nu til Christian den Fjerdes svage Side, nemlig hans store og lidenskabelige Tilboielighed for det smukke Kjøen. Hvor stort Antallet af hans Maitresser har været, kan ikke angives med nogen Vished, thi Historien omtaler kun tre af hans Friller, nemlig Kirsten Madsdatter, Karen Andersdatter og Wibecke Kruse, og det formodentlig fordi de af Kongen med dem avlede Børn ere bekjendte Adelsmænd.

Kirsten Madsdatter, Christian den Fjerdes første bekjendte Maitresse, er af en ubekjendt Herkomst, efter Navnet af borgerlig Stand. Allerede i Dronningens levende Live var han, saa lidenskabelig han var, bleven forelsket i hende, der tjente paa Slottet, og tog hende efter Dronningens Død til sig. Besynderligt er det, da hendes Søn blev en stor Mand, at man ikke veed noget vist om hendes videre Skjæbne, idet der af Nogle fortælles, at hun døde Aaret efter Dronningens Død, meget pludselig, idet hun sad for et Speil og flettede en Perlesnor i sit Haar, af Andre derimod, at hun blev gift med en Borgemester Reinhold Hansen, der blev afsat i Aaret 1645, fordi en arresteret Morder undveg af sit Fængsel formedelst hans Forsømmelse.

Saavidt vides havde hun kun een Søn med Kongen, nemlig Christian Ulrik Gyldenløve, der blev født den 3die Februar 1611, altsaa førend Dronning Anna Cathrinas Død. Christian den Fjerde, der gjorde meget af sin Afkom, enten det var ægte eller uægte Børn, gav denne Søn en saadan Opdragelse, at han i Aaret 1633 kunde sendes som Gesandt til Frankrig og i Aaret 1638

Side 146

med Peter Wibe til Sverrig. I dette sidste Aar blev han forelsket i Bendte Lust Davidsdatter i Helsingør, og vilde have ægtet hende, hvis hendes Fader ikke havde sat sig imod det. Siden blev han Hofmarchal hos Kongen af Spanien, reiste i Aaret 1640 til Tyskland, hvor han for egen Regning hvervede Krigsfolk til at gaae i spansk Tjeneste imod Hollænderne. Men da han en- gang opholdt sig ikke langt fra Coln med om- trent 700 hvervede Krigsmænd, blev han over- faldet af en Trop hollandske Ryttere paa omtrent 1000 Mand, og dræbtes efter en tapper Mod- stand.

Karen Andersdatter, Christian den Fjerdes anden bekjendte Maitresse, vides der saa meget om, at hendes Fader var Skriver paa Bremerholm (nuværende Gammelholm), og hendes Moder hed Bodil Knudsdatter. Faderen, der efter nogle Beretninger skal have været af adelig Herkomst og baaret Familienavnet: Wincke, havde efterladt sig to Sønner og fire smukke Døtre, af hvilke Karen formodentlig var den Ældste. Hun var forlovet med Magister Niels Simonsen Glostrup; men da Kongen i Aaret 1613 faae hende ved et Bryllup, blev han saa heftig forelsket i hende, at han, efter at have dandset et Par Dandse med hende, tog hende hjem med sig paa Slottet og beholdt hende hos sig. Hendes Fæstemands Kjærlighed til hende har formodentlig ikke været saa stor, thi da han kort efter var bleven Sognepræst i Kjøge, formodentlig som en Erstatning for Karen, giftede han sig med dennes Søster Anna.

Karen Andersdatter blev ved Kongen Mo- der til to Døtre, der døde i ung Alder, og en Søn Hans Ulrik Gyldenløve, der blev født paa Kronborg den 10de Marts 1615 og gik 1640 med Hanibal Sehested til Spanien. 1641 blev han Lehnsmænd paa Frederiksborg og Kronborg, hvor han døde 1645 af Vattersot, en Følge af hans Udsvævelser, i Særdeleshed i Drik.

Side 147

Hendes Søsterdatters Søn Præsident Niels Stub i Christiania eiede Originalen til et af Kongen selv, i sine Børns, Prindsernes Navn, egenhændigen skrevet og underskrevet „Bindebrev“, der lød saaledes:

Kjære Karen,
Vi hafver erfaren,
Hvis Dag i Dag det er;
Derfor vi binder
Eder, og vinder
En Løsning, den maae være
Med noget smukt
Sukker eller Frugt;
Kosteligt vi intet begjære.

I Aaret 1615 eller 1616 forlod hun Hof- set, enten fordi hun fik en Hinde paa Øinene (den graae Stær), der i 37 Aar hindrede hendes Syn, eller fordi hun, „dog uden Spot“, blev forviist fra Hoffet, fordi de gamle Adelsfruer ikke vilde agte hende, gjøre hende nogen Opvartning i hendes Barselseng eller give hende nogen Visit til Hove. Formodentlig var det Kongens Ægte- skab med Kirstine Munk, der vistnok ikke har villet taalt hende i Kongens umiddelbare Nærhed, som har nødsaget hende til at forlade Hoffet.

Hun boede siden paa Amagertorv ligefor Helliggeistes Kirke, i en Gaard, Kongen købte til hende, og blev, den 1ste Juni 1616, forlehnet med Øen Hveen, saa at man feer deraf, at Kongen ikke havde slaaet Haanden af hende, som man figer. Kongen blev i Aaret 1640 saa fortørnet paa hende, fordi hun vilde gifte sig med en simpel Person ved Navn Niels Nilausen, at han fratog hende denne Forlehning; thi meente han, naar hun tager „bemeldte Person, da maa han ogsaa underholde hende.“ Han gav tillige Ordre til Byfogden, at han skulde forbyde Præsterne i Kjøbenhavn at vie hende med bemeldte „hendes Opvarter“, indtil hun efter Loven først havde skiftet med Sønnen. Kort efter blev Kongen underret- tet om, at hun opholdt sig paa Hveen og havde sin „Junker Snarensvenb“ hos sig, hvorfor han

Side 148

befalede, at man skulde arrestere Niels Nilausen, hvem man dog ikke kunde finde, og sørge for, at Karen Andersdatter med det Første forlod Øen. Efter eet Aars Forløb lod han spørge, hvorfor hun ikke giftede sig, og tilkjendegav hende, at han aldeles ikke vilde hindre hende i hendes gudelige Forsat naar hun havde skiftet med Sønnen, hvortil hun skal have svaret: at hun kjendte ikke til nogen Søn. Det er høist sandsynligt at Giftermaalet ikke fandt Sted, og at hun, i Skadesløsholdelse for Hveen, fik noget Jordegods paa Bornholm. Hun døde i Kjøbenhavn i Aaret 1673 og opnaede altsaa en meget høi Alder. Hendes Portrait skal have været at see i Nicolai- kirke, hvor hun og hendes to Døttre bleve begravede.

Wibecke Kruse var Christian den Fjerdes tredie bekjendte Maitresse. Hendes Familie kjendes ikke. Hun var Kammerjomfru hos Kirstine Munk, i hvis Huus hun gjorde Bekjendtskab med Kongen og vandt hans Yndest, ikke ved sin Skjøn- hed, thi hun var langt fra smuk, men ved Prøver paa Hengivenhed.

Hun blev ved Christian den Fjerde Moder til den tappre Ulrich Christian Gyldenløve, der udmærkede sig under Kjøbenhavns Beleiring. Efter at have været i spansk Krigstjeneste blev han dansk Generallieutenant i sit 27de Aar. Han døde Aaret efter 1658 ugift, skjøndt Kongen for længe siden havde tænkt paa at gifte ham.

Wibecke Kruse havde ogsaa med Kongen en Datter, der blev gift med en holsteensk Adels- mand Niels v. Ahlefeldt, som fik i Medgift med hende 44,000 Rigsdaler.

Kongen holdt meget af hende, og forærede hende Bramsted Gods i Holfteen. En Mønt, der i sin Tid kaldtes Vibedatere, skal være flagen hende til Ære.

Strax efter Christian den Fjerdes Død maatte hun flytte ud fra Rosenborg Slot, hvor hun opholdt sig, og døde kort efter, Nogle siger

Side 149

af Græmmelse, Andre at Corfitz Ulfeld, der hadede hende, skulde have bibragt hende Gift, skjøndt det ikke er usandsynligt, at hun selv har taget Livet af sig. Ogsaa skal Ulfeld have været Aar- sag i, at hendes Liig udførtes i en slet Liigkiste paa en gammel Arbeidsvogn, og blev om Aftenen uden nogensomhelst Ceremonie begravet paa en Kirkegaard, som laae udenfor Nørreport.

Strax efter Dronningens Død, havde Christian den Fjerde forelsket sig i Kirstine Munk, en adelig Dame og Datter af Amtmand Ludvig Munk (Broder til Rigmarskallen Peder Munk) og Ellen Marsviin, en bemidlet Rigsraads Datter. Hun udmærkede sig ved sin Skjønhed og andre indtagende Egenskaber, og er født paa Nørlund den 6te Juli 1598 og var derfor, da Kongen fattede Kjærlighed til hende, ikkun 14 Aar gam- mel. Da hun ikke vilde opfylde hans Ønsker paa anden Maade end ved at være hans Hustru, begjærede han den 11te Marts 1611 hende til Ægte af hendes Moder. Tre Aar efter sin Dronnings Død lod han sig vie til hende i Skaane. Sognepræsten i Kjøbenhavn Dr. Mads Jensen reiste uventet efter Kongens Befaling til Skaane, for i Magister Poul Mortensen Østrups Bisperesident i Lund, hvor Kongen havde indlogeret sig, at forrette Vielsen, hvilken fandt Sted paa den Maade, at Kongen gav Kirstine sin venstre Haand, medens hun gav Kongen sin høire, men iøvrigt med alle den danske Kirkes Ceremonier. — Denne Vielse blev senere, den 31te December s. A., høitideligen stadfæstet i Frederiksborg Slots-Capel. — At Kongen saa- ledes, uden at nogen formodede det, ægtede Kir- stine Munk, skulle være foranlediget ved, at Monarkens to Søstre: Churfyrstinden af Sachsen og Hertuginde af Brunsvig, som i Foraaret 1615 besøgte ham paa Frederiksborg, i Forening med deres Moder, Enkedronning Sophia og Nogle af Rigsraaderne, opmuntrede ham til paa ny at formæle sig, og i saa Henseende foresloge ham

Side 150

nogle tyske Prindsesser. Han gjorde den Indvending, at han havde allerede tre Sønner efter Dronningen, og at han kunde erholde flere Prindser, hvis han indlod sig i et nyt Ægteskab; men naar disse da efter deres Stand skulde appagnageres vilde det falde det lille Danmark til Besvær; og Rigsraaderne, der tidt vare uvillige til at bevilge nødvendige Summer til Fædrelandets Forsvar, vilde vist gjøre mange Indvendinger, naar flere kongelige Børn skulde underholdes.

Ved at vie sig til Kirstine Munk fik Landet heller ingen Dronning at underholde, dog blev hun anseet som Kongens ægte Gemalinde, og hendes Børn skulde ansees for ægte, men dog ei for kongelige Prindser og Prindsesser. Kongen gav hende Titel af Grevinde til Slesvig- Holstein. Hun benævnedes sig selv i Skrivelser: Frue til Taasinge, Boller, Ellensborg, Rosenvold, Lindegaard, Veilegaard, Lellinge, Thybrand og Thurø. Hendes Sønner tituleredes Grever og hendes Døttre Frøkener, en Benævnelse som den- gang ikkun brugtes om Prindsesser.

I sit Ægteskab med Kongen blev Kirstine Munk Moder til følgende 10 Børn:

1) Anna Catharina, født den 10de August 1618; hun var forlovet med Righovmesteren Frantz Ranzau, og døde 1633 — ikkun 15 Aar gammel — som man troer, af Græmmelse over, at hendes Fæstemand druknede i Graven ved Rosenborg.

2) Sophia Elisabeth, født den 19de September 1619. Hun havde nylig fyldt sit femtende Aar, da hun paa Kjøbenhavns Slot blev formælet med den holsteenske Greve Christian Pentz, Ridder af Elephanten og Commandant i Rendsborg. Han blev brugt til flere Gesandtskaber. Efter hans Død i Aaret 1652 forlovede hun sig med Holger Wind til Herrested som siden blev Vicecantsler; men denne Mand havde den Svaghed, da hendes Svoger Corfitz Ulfeld faldt i Unaade, at slaae op med hende,

Side 151

og ægte Ove Gjeddes Datter. Sophia Elisabeth blev saa fortørnet derover, at hun sendte ham hans Portrait tilbage, efter at hun først havde stukket begge Øine ud paa det. Hun døde 1658.

3) Eleonora Christina, Christian den Fjerdes kjæreste Datter. Hun var født paa Frederiksborg slot den 8de Juli 1621. Da hun havde fyldt sit syvende Aar blev hun, efter Kongens Villie, forlovet med den bekjendte Adelsmand Corfitz Ulfeld, som dengang var Kammerjunker hos Kongen. Fem Aar efter friede en Fyrste af Saren til hende; men hun lod sig ikke overtale til at bryde sit Ord til Ulfeld. I sit femtende Aar havde hun Bryllup med ham; han var da Rigsraad og Statholder i Kjøbenhavn, men blev nogle Aar efter Danmarks Riges Hovmester. Hun var et Mønster paa qvindelig Trofasthed og blev ved ham Moder til 10 Børn. Saa- lange hendes Fader, Christian den Fjerde, levede, var hendes Ægteskab lykkeligt; thi da turde Ingen vove at have noget imod den mægtige Svigersøn af Kongen. Men da denne var død, skabte han sig ved sin Stolthed og sit Overmod en Mængde mægtige Fjender. Ved at skjærpe den Haandfæstning, som Frederik den Tredie maatte underskrive for at blive udvalgt til Konge, skabte han sig ogsaa en Uven i den nye Konge og en Fjende i hans stolte Dronning. Snart maatte han drage i Landflygtighed, derfra i Fængsel, derpaa atter i Landflygtighed, intetsteds sikker for at blive fængslet og overgivet i sine Fjenders Vold. Tilsidst udaandede han sin Sjæl langt fra fit Fædreland. Eleonore Christine kunde, naar hun var bleven i Danmark, have ført et forgløst, ja glimrende Liv, men hun valgte at følge ham i hans Landflygtighed; thi i Glæde og Sorg vilde hun dele Skjæbne med sin Mand. Hun fulgte ham engang i Mandsklæder, da han var i Fare for at blive kjendt, sørgede for hans Bequemmeligheder, og da de intet Tyende havde

Side 152

med, maatte hun endog vaske hans Linned. Hun traadte ogsaa engang i Sverrig, da Ulfeld foregav sig syg, op som Talsmand for sin Ægtefælle for en nedsat Commission, der skulde undersøge en imod ham anlagt Sag. Hendes Veltalenhed var saa stor, at Commissionen frifjendte ham, og Kongen bifaldt Frifjendelsen.

Det var kun faa Aar efter Christian den Fjerdens Død, at Ulfeld hemmelig forlod Danmark, og Eleonore fulgte ham. Han tyede til Sverrig, hvor han vidste at sætte sig i Yndest hos den svenske Konge Carl Gustav, og fulgte med ham, da han indtog Sjælland og beleirede Kjøbenhavn. Siden efter gjorde han sig mis- tænkt hos de Svenske, og han og Eleonore bleve fængslede i Malmø. Herfra undveg han i Præstedragt og hun forklædt som Bondekone med en Kurv paa Armen, vendte tilbage til Kjøbenhavn, hvor de ankom ligesom man forberedte Souverainitetens Indførsel i Danmark i Juli 1660. Da Ulfeld altid havde paaseet og over- holdt Adelens Rettigheder og Privilegier, frygtede man, at han muligen kunne danne et for Kongen skadeligt Partie, og man satte derfor ham og Eleonore i Arrest paa Rosenborg. Herfra førtes de nogen Tid efter til Bornholm, hvor de hold- tes strengt

fængslede paa Hammerhuus-Slot. Da de gjorde et mislykket Forsøg paa at und- vige, bleve de indespærrede i særskilte Fængsler oven over hinanden. Efter 6 Maaneders For- løb bleve de igjen satte paa fri Fod, og vendte tilbage til Sjælland, hvor Ulfeld forpligtede sig til, at han ikke vilde forlade Riget undtagen med Kongens Tilladelse. I Foraaret 1662 bad han om en saadan Tilladelse for at begive sig til Badet i Aachen; men istedet for at reise didhen tog han Veien til Amsterdam, fulgt af sin Gemal- inde og sine Børn. Ulfeld havde tidligere for- strakt Carl den Anden i sin Landflygtighed med en betydelig Sum Penge, og Eleonore reiste i Begyndelsen af Aaret 1633 til England for at

Den syvaarige Eleonore troloves med Corfitz Ulfeld

e følte sig dybt krænkede ved hendes Utroskab, og han søgte paa alle Maader at ramme hende og hendes Moder. Han anlagde Sag imod hende for Rigsraadet, og skjøndt det ikke kom til en formelig Dom, blev hun dog holdt i en Slags Fangenskab paa Stjernholm og Boller. Hendes Børn søgte vel at mægle imellem deres Forældre, men Kongen vilde aldrig tilgive hende, og han vedblev til sin Død at nære et bittert Had til hende.

Side 153

indkræve denne Sum. Hun saa ikke sin Ægte- fælle mere, thi den engelske Konge var nedrig nok til, istedet for at udbetale hende, at lade hende paa den danske Ministers Begjæring, arrestere i Dover den 9de Juli; og skjøndt han for et Skins Skyld, lod som han ikke vilde udlevere hende, gav han dog Leilighed til, at man greb hende da hun vilde forlade Fæstningen, og førte hende til Kjøbenhavn. Ligesom hun ankom hertil, den 8de August, førte man hende op paa Slottet, hvor Frederik den Tredies Dronning, Sophie Amalia, lod hende afklæde ved en Kammerjomfru, og fratage de Perler og Juveler hun var i Besiddelse af; ved samme Leilighed opdagede hun en Guldvubike med Gift, der var skjult i hendes Haar. Hun blev derpaa hensat i det under hendes Faders Regjering opbygte Fængsel: det blaa Taarn (ikke det nuværende Blaataarn ved Langebro). I 23 Aar formildedes ikke Sophia Amalias Vrede imod Eleonore, men hun holdtes i et haardt Fængsel, hvor der manglede Lysning og Kakkelovn. Nogen Formildelse indtraf i den sidste Tid af hendes Fængsling, da Christian den Femtes blide Dronning Charlotte Amalie formildede hendes Skjæbne, saa at hun strax fik et Vindue og en Vindovn, samt Papir, Pen, Blæk og Bøger, og 250 Rigsdaler aarligt til egen Raadighed.

Dronning Sophie Amalias uværdige og uforsonlige Had skal kun være opstaaet af ringe Aarsager. Der fortælles saaledes, at Grevinde Ulfeld en Dag havde besøgt den saakaldte Kunst- Casper (Casper Herberg), en Guldarbejder i Lyngby, og saa der den Krone, som han havde forfærdiget til Dronningen til den forestaaende Kroningsfest. I det hun vilde sætte den paa Hovedet, for at see, hvorledes den klædte hende, var hun saa uheldig, at den faldt paa Jorden, hvorved en stor Steen, der sad i den, gik i Styk- ker. Dronningen maa være bleven underrettet herom, og var det formodentlig hende, som be-

Side 154

virkede kort efter Kroningen, at Grevinden ikke maatte kjøre lige ind paa Slotsgaarden med sin Carosse, som hun hidindtil havde gjort.

Under sit Ophold i Blaataarn forfærdigede hun der forskellige kunstige Sager, blandt andet et Bæger af Læder, paa hvis Bund hun skrev nogle Ord, hun gjerne vilde have Kong Frederik skulde faae ihænde. Nogen Tid efter spurgte Kongen hendes Fangevogter, hvad hun foretog sig om Dagen, hvorpaa han svarede: „Hun gjør Bægere“, og viste Kongen det hun havde forfærdiget. Denne betragtede det nøie, og bemærkede da, hvad der stod paa Bunden, hvorpaa han sagde til Fangevogteren: „Hun er klogere end Du.“ — Kongen blev imidlertid ikke rørt her- over, og viste overalt imod denne sin Halvsøster langt fra et broderligt Sind, muligen fordi han lod sig aldeles lede af sin kloge, men ikke med en Qvindes blide Følelser begavede Gemalinde. Da denne endelig døde, kom Eleonore, i Aaret 1685 i en Alder af 64 Aar paa fri Fod, og fik af den godmodige Christian den Femte Mariboslot i Forlehnning, og desuden, saa længe hun levede, 1,500 Rigsdaler aarligt. Hun døde ti Aar efter. Hun var et Fruentimmer af usædvanlige Egen- skaber; besad en ypperlig Forstand, og de Prøver hun har efterladt sig af Poesie, characteriserer hende som meget begavet i den Henseende. Hun havde Kjendskab saavel til det latinske, som til det spanske og italienske Sprog.

4) Waldemar Christian, født den 26de Juli 1622. Han blev tilligemed to Søstre opdraget hos Grev Ernst af Nassau, der var gift med Kong Christians Søsterdatter. Han studerede derpaa i sex Aar ved Høiskolen i Sorø og reiste derpaa udenlands til Frankrig, England, Tydskland og Italien. Da han besad de ypperligste Anlæg og stor Forstand var han meget afholdt af Faderen, der brugte ham til adskillige Gesandtskaber. I Aaret 1642 sluttedes der et Giftermaal imellem ham og den russiske Prindsesse Irene, og

Side 155

han begav sig det paafølgende Aar paa Reisen med to Gesandter: Oluf Parsberg og Steen Bille til Marskallen, sin Svoger Grev Christian Pentz og med 120 Personer til sin Suite og 80 Ryttere til Escorte. Han blev overalt paa sin Reise prægtigt modtaget og udnævntes af den tydske Keiser til Rigsgreve, ligesom Kongen havde til- lagt ham Titel af Greve til Slesvig og Holsteen. Den 22de Januar 1644 holdt han sit Indtog i Moskau med den største Pragt. Han fik Titel af Fyrste til Jaroslaw og Susdal. Hans Modtagelse af sin Svigerfader, Storfyrsten, var prægtfuld. Han fik store Gaver og man tiltænkte ham en Morgengave af tolv Tønder Guld, samt et Fyrstendømme ved Østersøen. Men nu kom Gjenvordighedens Tid, man forlangte nemlig, at han skulde antage den græske Religion, erkjende alle Artikler i den for sande, lade sine Børn med Prindsesser opdrages i den, og aldrig reise ud af Landet. Da Prindsen ikke vilde samtykke heri, men forlangte strax at reise hjem, blev han paa en Maade sat i Fangenskab, bevogtet af en stærk Garde, men behandlet som en Fyrste. Hverken hans Følge eller Andre tillodes at tale med ham. De danske Gesandter søgte i en Audients hos Storfyrsten om Grevens og deres egen Frihed, men det havde kun til Følge, at Waldemar fik Tilladelse til at kysse Storfyrstens Haand og Scepter, og at denne antog ham som Søn og paany lovede ham sin Datter Irene, paa det eneste Vilkaar, at Børnene skulde opdrages i den græste Religion, hvori ogsaa Greven samtykkede. Storfyrsten forlangte nu at Gesandterne skulde reise hjem; men da Greven blev underrettet herom, søgte han hemmeligt at komme bort, men blev kjendt ved Byens Porte og forbudet at reise videre. Han brugte vel Magt og nogle af hans Folk dræbte tre Russere, men derpaa blev han endnu stærkere bevogtet og fulgtes overalt hvor han gik af 2,000 Strelitzere. Man vilde tvinge ham til at ægte Prindsessen, der var faa forel-

Side 156

sket i ham, at hun vilde dræbe sig hvis hun ikke fik ham. Men nu døde heldigviis Storfyrsten, og hans Søn Alexei Michaelowitz satte strax Waldemar paa fri Fod og tillod ham at reise hjem, imod en skriftlig Forsikkring, at der ikke vilde foretages noget Fjendtligt imod Rusland fra Danmarks Side. Han forærede ham endog nogle smukke russiske Heste, 30,000 Rigsdaler i Penge og Pelsværk for 20,000 Rigsdaler. Ved sin Hjemkomst i Aaret 1646 fulgte han med sin Svoger Corfitz Ulfeld under dennes hollandske Gesandtskab, og siden med ham til Sverrig, hvor han søgte at bevæge Dronning Christine til, med væbnet Haand, at forskaffe ham og hans Svoger deres forrige Anseelse i Danmark. Senere stod han i hemmelig Forstaaelse med Hertugen af Lothringen, som vilde give ham sin uægte Datter med Hertuginde af Cantocroir, og tilbød ham sine Krigsfolk til hans Anslags Udførelse. Men disse bleve aabenbarebe, og han maatte forlade Riget, hvorpaa han i nogle Aar opholdt sig hist og her i Tydsk- land. I December 1655 kom han til Stettin, hvor han forefandt en kongelig svensk Ordre, hvorefter han udmarcherede med Besætningen. Endelig blev han i Aaret 1656 skudt i et Slag mod Polakkerne ved Lublin, ved hvilken Leilighed hans Regiment, der bestod af 1000 Mand, blev ganske tilintetgjort af den polske General Czarnesky.

5) Elisabeth Augusta, født 1623; hun ægtede Rigsraad Hans Lindenov til Iversnæs, men døde i Fattigdom.

6) Frederich Christian, født 1625, død to Aar efter.

7) Christina Augusta, født 1626; da hun var 16 Aar gammel blev hun gift med den norske Statholder Hannibal Sehested, som senere i Aaret 1645 udmærkede sig ved dristig Daad i den saakaldte „Hannibalsfeide“, men da han derpaa i Aaret 1651 ikke kunde aflægge Regnskab, maatte han nedlægge sit Statholderskab og afstaae alt sit

Side 157

Gods i Norge til Kronen m. m. Ved sin listige Adfærd og ved at hjælpe til at bane Frederik den Tredie Veien til en uindskrænket Magt, tillodes det ham ikke alene at komme paa ny til Hoffet, men hans Anseelse steg endog saaledes, at han udnævntes til Overskatmester og Høiesteretsassessor, og brugtes til Gesandtskaber og ved andre vigtige Leiligheder.

8) Hedevig Sophia, Christines Tvillingføster, blev gift med Ebbe Ulfeldt Christophersen, der døde 1682 som Generallieutenant i svensk Tjeneste. Hun døde tidligere 1679.

9) Marie Cathrine, født 1628, men døde samme Aar.

10) Dorothea Elisabeth, født den 29de August 1629. Christian den Fjerde vilde ikke vedkjende sig hende som sin Datter, da han troede hun var en Frugt af Kirstine Munks Forstaaelse med Rhingrev Otto Ludvig af Solms. Hun sendtes i Aaret 1637 til Kjøbmand Lorents Horstmann i Hamborg, der fik Ordre at sende hende bort, uden at man veed hvorhen. Man antager imidlertid, at hun den 5te Januar 1646 indtraadte i Carmelitternes Nonnekloster i Cøln, og der antog det Navn: Isabella a Jesus Maria. I denne meget strenge Orden tilbragte hun over 40 Aar.

Hertil maa tilføies endnu et ellefte Barn: den problematiske og gaadefulde Don Jørgen Ulrik. Han foregav, at være født 1614 eller 15 og vides ikke at være tidligere omtalt noget- steds end i Aaret 1650, da en efter Udseende ubetydelig Person blev arresteret i Valencia i Spanien for Gjæld. Han skildres som meget koparret, med en stor Næse og et langt, sort og glat Haar. I sin Nød tilstod han endelig at han var en Søn af den afdøde danske Kong Christian den Fjerde og Christine Munk, blev løsladt af sit Fængsel, og begav sig til Sevilla. Den daværende danske Resident Henrik Willumsen forelagde ham, som man troer paa Familiens Be-

Side 158

gjerling, nogle Spørgsmaale, hvilke han besvarede saaledes, at han var født 1614 eller 1615, altsaa førend Kongen lod sig vie til Kirstine Munk; dog kjendte han intet til sine Sødskenne, deres Navne eller Giftermaal, med Undtagelse af Grev Waldemar Christian. Han foregav at have gaaet i Sorø Akademies Skole paa samme Tid som Hertug Ulrich. Han havde ikkun været 13 Aar gammel, da han blev sendt fra Danmark med en russisk Gesandt, som havde været der i Aaret 1627, og reiste i hans Selskab i ni Maaneder, hvorefter han med Verler fra Kongen begav sig til Polen, og der blev an- feet som en Person af kongeligt Blod. Siden drog han til det kongelige Hof, hvor han opholdt sig i fem Aar og gik over til den catholske Religion efter at han i Daaben havde faaet det Fornavn Jørgen istedetfor Ulrich. Han reiste der- paa til Cøln, Amsterdam, Rochelle, hvor han fik 7,000 Ducater, han

vidste ei af hvem, udbetalte efter Kong Christians Ordre, og til Vestindien, alene for at see sig om i Verden. Han gav sig her til at være Sørover eller Fribytter og plyndrede Spaniere og Portugisere. Efter at han en lang Tid havde givet sig af hermed foer han i Aaret 1644 i ni Maaneder som simpel Matros paa Ostindien og drog derpaa til Lands til Genua. Senere kom han tilbage til Rochelle, og gik derfra omtrent 1647 til Paris, hvor han ikke alene førte et prægtigt Liv og havde fire Tjenere, men endog forærede Kongen en to Finger bred firkantet Diamant af uskatterlig Værdi, samt et med Diamanter og Perler besat Halsbaand, hvorimod Kongen skjænkede ham fire Heste til hans Carosse, samt to Rideheste. I Paris, paastod han, at han kjendte Jørgen Vinds Søn, og at han havde tilsat 50,000 Kroner. Da han vilde gaae til Skibs fra Rochelle til Danmark, kom han i Uenighed med en fransk Herre, som han dræbte i en Duel; han maatte derfor tage Flugten og igjen begive sig til

Side 157

Gods i Norge til Kronen m. m. Ved sin listige Adfærd og ved at hjælpe til at bane Fre- derik den Tredie Veien til en uindskrænket Magt, tillodes det ham ikke alene at komme paa ny til Hoffet, men hans Anseelse steg endog saaledes, at han udnævntes til Overskatmester og Høiesterets- assessor, og brugtes til Gesandtskaber og ved andre vigtige Leiligheder.

8) Hedevig Sophia, Christines Tvillingføster, blev gift med Ebbe Ulfeldt Christophersen, der døde 1682 som Generallieutenant i svensk Tjeneste. Hun døde tidligere 1679.

9) Marie Cathrine, født 1628, men døde samme Aar.

10) Dorothea Elisabeth, født den 29de August 1629. Christian den Fjerde vilde ikke vedkjende sig hende som sin Datter, da han troede hun var en Frugt af Kirstine Munks Forstaaelse med Rhinfgrev Otto Ludvig af Solms. Hun sendtes i Aaret 1637 til Kjøbmand Lorents Horstmann i Hamborg, der fik Ordre at sende hende bort, uden at man veed hvorhen. Man antager imidlertid, at hun den 5te Januar 1646 ind- traadte i Carmelitternes Nonnekloster i Cøln, og der antog det Navn: Isabella a Jesus Maria. I denne meget strenge Orden tilbragte hun over 40 Aar.

Hertil maa tilføies endnu et elleve Barn: den problematiske og gaadefulde Don Jørgen Ulrik. Han foregav, at være født 1614 eller 15 og vides ikke at være tidligere omtalt nogetsteds end i Aaret 1650, da en efter Udseende ubetydelig Person blev arresteret i Valencia i Spanien for Gjæld. Han skildres som meget koparret, med en stor Næse og et langt, sort og glat Haar. I sin Nød tilstod han endelig at han var en Søn af den afdøde danske Kong Christian den Fjerde og Christine Munk, blev løsladt af sit Fængsel, og begav sig til Sevilla. Den daværende danske Resident Henrik Willumsen forelagde ham, som man troer paa Familiens Be-

Side 158

gjerling, nogle Spørgsmaale, hvilke han besvarede saaledes, at han var født 1614 eller 1615, altsaa førend Kongen lod sig vie til Kirstine Munk; dog kjendte han intet til sine Sødsken- de, deres Navne eller Giftermaal, med Undtagelse af Grev Waldemar Christian. Han foregav at have gaaet i Sorø Akademies Skole paa samme Tid som Hertug Ulrich. Han havde ikkun været 13 Aar gammel, da han blev sendt fra Danmark med en russist Gesandt, som havde været der i Aaret 1627, og reiste i hans Sel- skab i ni Maaneder, hvorefter han med Verler fra Kongen begav sig til Polen, og der blev anfeet som en Person af kongeligt Blod. Siden drog han til det kongelige Hof, hvor han opholdt sig i fem Aar og gik over til den catholste Religion efter at han i Daaben havde faaet det Fornavn Jørgen istedetfor Ulrich. Han reiste der- paa til Cøln, Amsterdam, Rochelle, hvor han fik 7,000 Ducater, han

vidste ei af hvem, udbetalte efter Kong Christians Ordre, og til Vestindien, alene for at fee sig om i Verden. Han gav sig her til at være Sørover eller Fribytter og plyndrede Spaniere og Portugisere. Efter at han en lang Tid havde givet sig af hermed foer han i Aaret 1644 i ni Maaneder som simpel Matros paa Ostindien og drog derpaa til Lands til Genua. Senere kom han tilbage til Rochelle, og gik derfra omtrent 1647 til Paris, hvor han ikke alene førte et prægtigt Liv og havde fire Tjenere, men endog forærede Kongen en to Finger bred firkantet Diamant af uskatteleg Værdi, samt et med Diamanter og Perler besat Halsbaand, hvorimod Kongen skænkede ham fire Heste til hans Carosse, samt to Rideheste. I Paris, paastod han, at han kjendte Jørgen Vinds Søn, og at han havde tilsat 50,000 Kroner. Da han vilde gaae til Skibs fra Rochelle til Danmark, kom han i Uenighed med en fransk Herre, som han dræbte i en Duel; han maatte derfor tage Flugten og igjen begive sig til

Side 159

America, hvor han i 9 Maaneder atter agerede Sørover. Men denne Gang gik det ham saa uheldigt, at han saae sig nødsaget til at tage Tjeneste som Konstabelsmat paa en spansk Fregat. Med denne kom han til Valencia, hvor han blev anholdt for Gjæld, og, for igjen at komme paa fri Fod, maatte han igjen aabenbare sin Slægt og Byrd. Paa Spørgsmaal, om han ikke kunde fremvise nogen Breve fra Kong Christian eller Fru Kirstine, svarede han, at han tre Maaneder førend Kongens Død havde faaet Breve fra dem Begge, hvori de forlangte at han skulde komme hjem, men nogle græske Soldater havde siden efter frarøvet ham disse Breve tilligemed 700 Ducater.

I Marts 1651 kom han virkelig til Danmark med et stort Følge, men levede her, formedelst sit uordentlige Liv, ringeagtet indtil han i Aaret 1655, ved at kjøre over Knippelsbro, kom i Klammeri med en Bryggersvend, der ikke vilde kjøre afveien for ham; Bryggerknægten blev hidsig og gav ham med sin Dragestang et Slag, hvoraf han døde. — Han blev begravet i al Stilhed i Holmens Kirke. — Denne hele Historie klinger noget utroligt, og skjøndt den er fortalt af flere af vore Historiekrivere, er der faa mange Grunde, der taler imod at han kunde være en Søn af Christian den Fjerde og Kirstine Munk, f. Ex. at han ikke kjendte sine foregivne Sødskende, skjøndt flere af dem vare yngre end han, ligesom Christian den Fjerde vistnok aldrig havde ægtet Kirstine Munk, dersom hun ei havde holdt sig for god til, uden foregaaende Ægteskab, at føie sig efter hans Villie. Det er derfor at antage, at Don Jørgen Ulrich var en Lykkeridder, der vel havde noget Gaadefuldt ved sig, men hvem man dog ansaae for en saa uanseelig Person, at man ikke fandt det Umagen værd, at undersøge, hvo han var. I fjorten Aar levede Christian den Fjerde i et kjærligt Ægteskab med Kirstine Munk. Hun

Side 160

fulgte ham overalt paa hans Reiser, ja selv til Tydskland da Krigen udbrød 1625. I sine Kalendere har han optegnet mange Familieomstandigheder, angaaende hendes Ankomst og Afreise, hendes Forløsning, Børnenes Daab og flere andre Ting. I Aaret 1629 blev der endog befalet, at der skulde bedes fra Prædikestolene for hende og hendes Børn; dette skete førstegang paa Taksigelsesfesten den 28de September, og var Formularen til Bønnen trykt i Taksigelsesbønnen saaledes: „Efter at Bønnen var læst for Kongen, hans Fru Moder Enkedronning Sophie, den udvalgte Prinds Christian, Hertugerne Frederik og Ulrich, blev Bønnen ogsaa oplæst: „Gud bevare ogsaa Hans kongelige Majestæts elskelige Gemalinde Fru Kirstine, Grevinde til Slesvig-Holstein, med de kongelige Børn, saa at alle Ting maa komme hans guddommelige Navn til Ære og dem til Velfærd og Salighed.“ — Hendes Moder, Fru Ellen Marsviin, stod ogsaa i megen Anseelse, og Kongen besøgte hende flere Gange paa Ellensborg og gjorde hende flere Foræringer.

Efter at Christian den Fjerde havde levet i fjorten Aars Ægteskab med Kirstine Munk faldt hun i Unaade hos ham, forlod Hoffet i Januar 1630, med Kongens Samtykke, og blev hendes Navn paa samme Tid udeladt af Kirke- bønner — hvilket var saa meget mere overraskende, som dette fandt Sted kun saa Maaneder efterat hun i Kongens Foranstaltning, at lade bedes for hende fra Prædikestolen, havde modtaget et offentligt og høitideligt Beviis paa hans vedvarende Omhed for hende.

Hun reiste til Fyen; men da hun drog fra det ene Sted til det andet, uden at have noget stadigt Opholdssted, afstod hendes Moder hende efter Kongens Begjæring Gaarden Boller og Rosenvold i Jylland til fast Bolig.

Allerede et Par Aar iforveien var der indtraadt en Spænding imellem Kongen og Grev- inde Munk, der skulde staae i et tvetydigt For-

Side 161

hold med Hans Majestæts Hofmarskal, den saakaldte Rhinfgreve Otto Ludvig af Solms. Man havde givet Kongen et Vink om denne Forbindelse, skjönt han nok selv ikke havde været blind for den. Den udvalgte Prinds Christian og den tidligere omtalte Wibeke Kruse, Kongens Maitresse, have sikkert ogsaa gjort ham opmærksom paa en eller anden mistænkelig Omstændighed. Dorothea Isabelles Födsel, den 29de August, syntes at stadfæste hans Mistanke, og han troede i dette Barn kun at see Frugten af sin Ægtefælles Utroskab. Dog havde han, for de andre Börns Skyld, Taalmodighed med Moderen, og det kom endnu ikke til noget Brud imellem det höie Ægtepar. Kirstine Munk forblev ikke alene ved Hoffet, men det var endog efter denne Barnefödsel, at Grevindens Navn blev indlemmet i Kirkebönnen. I November 1629 tog han sin Beslutning med Hensyn til Kirstine Munk, og da Rhinfgreven allerede i Januar samme Aar var undvegen til Sverrig, var formodentlig den kongelige Resolution indskrænket sig til ikke at erkjende Dorothea Isabella. Efter Kongens egne Ytringer, var det Fru Kirstine, der sendte sin Hovmesterinde til ham og begjerte at maatte drage fra Hove, da hun ei længere kunde være der. Da Kongen nu spurgte Hovmesterinden, hvor hun vilde hen, svarede denne, at hun (Kirstine Munk) vilde til sin Moder; hvortil

Side 162

Kongen svarede: der bliver hun ikke velkommen, det veed jeg vel. Hovmesterinden gik da igjen ud til Fru Kirstine og kom strax tilbage igjen med samme Anmodning. Da hun ikke lod Kongen i Fred, men kom lidt efter igjen og sagde: „Naadigste Herre! Eders Majestæt kan aldrig gjøre en større Almissegjerning, end at I lader hende drage sin Kaas; thi Eders Majestæt kan aldrig troe, hvorledes hun föres,“ svarede Kongen: „vil hun da bort, da maa hun drage tusinde Djævlé i Bold.“ Grevinden skadede sig vistnok selv hos Kongen ved denne Afreise. I hendes Fraværelse traadte alt, hvad han troede at kunne bebreide hende, saa meget mere frem for hans Sjæl, hvortil Wibeke Kruse vistnok ikke bidrog saa lidet. Det synes, at hun har fortjent sin senere haarde Skjæbne efter de Beskyldninger Christian den Fjerde gjorde hende, for det förste i en under den 27de December 1630 affattet Skrivelse til Fru Kirstine Munk paa Boller, hvorhen hun da var anviist Opholdssted. Den lyder saaledes: „Kjære Kirstine! Siden Du i Din Skrivelse af Nyborg erindrer mig om Din lange og store Opvartning, derhos den Livsfare Du for min Skyld haver udstaaet med Dine mange smukke Börn at föde til Verden, saa og at Din Moder handlede saa tyranist mod Dig, uanseet jeg Dig eengang af hendes Huus og Gevalt taget havde, hvorpaa Du strax af Korsør fik Svar: for det Förste, at Din Opvartning en Tid lang var saaledes, at jeg over den intet havde at besvære. For det Andet, den Besværlighed Du haver udstaaet med Börnene var intet Nyt, men alle Qvindsfolk gemeen. For det Tredie, om Din Moders Tyrani var mig intet bevidst; muligt Du havde givet hende Aarsag til Allehaande i forrige Dage. Den Tid jeg kom

hjem til Kjöbenhavn, saa erfarede jeg, at Du havde været i Kjöbenhavn og der forsögt allehaande, baade at lade til Dig indhente Grev Waldemar Christian, saa og udi gode Folks Nærværelse at have berömmet Dig af en god Samvittighed, udentvivl til at gjöre Folk viis, at Du altid saa tilhove haver været, at Du deraf kunde have en god Samvittighed, hvorfor jeg forarsages for Sligt, at lade Dig og Andre min Mening tilkjendegive og forstaa: 1) Havde Din Opvartning været saa tro og rigtig til Enden, som den var i Begyndelsen, da havde Du havt deraf en stor Berömmelse og Dine Venner en stor Ære, men den

Side 163

Tid den vendte sig hen til andre Folk, samt Du lod skjære mine Linklæder istykker til Andre;

2) Du ledte om Nattetide i mine Klæder i mit Contor saa og paa Borde og Bænke efter Breve og Sedler og andet Sligt, at Du deraf kunde spye Dine Favoritter hvad som forhaanden var;

3) Da Du lodst fare af mine Slotte og Huse alt det Tøi hen til fremmede Steder, ja havde selv for at begive Dig af Landet udi min Fraværelse;

4) Den Tid Du understod Dig, mig uafvidende, at sønderbryde et af mine fornemste Clenodier jeg havde, saa og at udlede allehaande kostelige Sager af Slottet, som jeg Dig, Børnene til Nytte, til troer Hænder tilstillet havde;

5) Den Tid Du eengang havde overtalt (villet overtale) mig en Hob Bly sukker, som ingen ærlig Mand af Nogen i Verden er præsenteret, at bruge indvortes; da formærkede jeg, at Din tro Opvartning og gode Samvittighed tog Afskeed fra mig.

6) At Du med Børnene at føde tidt har standen i stor Fare, derpaa haver Du intet tænkt, naar Du kaldte dem Horeunger og Tyveunger, og lod dem gaae pjaltet og revne, uagtet Du glemte intet at tage ud til dem paa Rentekammeret, som ved Regnskaberne er at bevise.

7) Den ældste Datter kunde Du intet lide hos Dig i Kammeret, men hun maatte altid være hos Pigerne, uanseet jeg Dig befalede, at have hende hos Dig *). Naar Du fik Mad alene, da maatte de end ikke søge Bord med Dig, men faae Mad hos Pigerne og lade sig nøie med den Mad, som Din bredmundede Jomfru og Din stumpede Dorothea intet gad ædet af. — At jeg har taget Dig af Din Moders Huus, det

*) I et andet Document siger Kongen, at Aarsagen hvorfor hun ikke kunde lide denne Datter, var, fordi Barnet lignede ham.

Side 164

er jeg gestændig (det tilstaaer jeg), dog intet med Gevalt, men med Din hele gode Samtykke og Din Moders Villie; nu maae Din Moder mulig mene, at, efterdi Du eengang varst kommen til mig, Du da saaledes skulde have skikket Dig, at det havde været indtil Døden derpaa havde gjort en Forandring, hvorfor det er ingen Under, at Din Moder intet behager Dine galne Optog o. s. v.“+

Endelig i Aaret 1632 anklagede han, Datteren Eleonore Christines Forbøn uagtet, Kirstine Munk for Rigsraadet, i Særdeleshed for hendes Forhold til Rhingreven. I et Document af ham selv, som har til Overskrift: Deduction imod Fru Ellen Marsviin, Kirstine Munks Moder, Aar 1641, hedder det et Steds:

„Den Tid Fru Kirsten i Ægteskab med os havde født til Verden 9 smukke Børn, da lod hun sig af Djævelen ved Rhingreven forlede i et letsfærdigt Levnet, som baade Fru Ellen og Andre bekjendt er, hvorledes tilgik, først paa Dalum, siden paa Cronborg og i Kjøbenhavn; hvilket omendskjøndt Fru Ellen intet med Øine seet haver, som hun vil svare, da kan hun dog med Æren intet nægte, sig jo at have vidst af Datterens Letsfærdighed, hun offentlig drev, og dog intet, som en ærlig Danneqvind og vor Undersaat understod, villet give Os derom det ringeste Vink; thi havde det skeet, da er Vi vis paa, at Fru Kirstine aldrig havde kommet i den Labyrinth, hun stiller i, o. s. v.“

Et andet Steds hedder det: „Der Fru Ellin mærkede at det blev saa grovt, at Drengene og Kjærlingerne paa Gaden pegede med Fingre efter Datteren, da gav hun sig til at græde immer fort og fort, men Vi maatte ikke faae at vide, hvorfor. En Dag gik vi bag ned af Slottet henimod Tøihuset, og Fru Kirstine var med. Paa Veien sagde Vi til hende: Hvi tusind Pokker græder din Moder saa? Da svarede hun: Min Moder er gal;

Side 165

naar hun seer, at jeg taler med en af Officererne, da vil hun heel blive af lave; thi hun kan ingen Tydsk lide; hun kan ikke heller ved sin Død lide de (tydske) Jomfruer, der er hos mig. Hvorpaa Vi svarede: Det maa være hvorledes det kan, det maa intet sidde (hænge) saaledes sammen. Vaer Dig, hvad Du gjør! Vi saae endnu aldrig Nogen, som det gik vel i Længden, som mod Villie gjorde sine Forældre imod.“

Fremdeles hedder det: „Saafremt Fru Ellen intet kan bevise, hendes Datter at have været paa de Steder, som Vi var, den Tid hun blev med det sidste Barn, saa at hun kan dermed tilintetgjøre vore Tegnebøger *), da skal Fru Ellen staae os et Glas tilsvares, baade for den Reise hun gjorde over til Anderskov for at forsøge, om hun kunde flikke Os hendes Datters Unge paa Halsen; item at hun tør begjære Horeungen i sit Huus at have, Vore Børn til Skade o. s. v.“

Antage vi nu at alle ovenfor omtalte Beskyldninger ere sande, saa kunde man jo intet andet end erklære Kirstine Munk for skyldig i Ægteskabsbrud. Der er ingen Tvivl om, at Kirstine Munk ikke alene yndede Rhingreven men endog var altfor fri i sin Opførsel mod ham. Kongen ytrer selv i en Skrivelse af 30te April 1637, at hun var saa forblindet i sin Letsfærdighed, at hun Intet agtede, (ikke bemærkede) paa Kronborg, at Jomfruerne med Piger og Drengene kunne staae eller sidde i Vinduerne tversover for Speilet, og see deres letsfærdige Væsen de exercerede.“ — Man kan jo, naar dette er fandt, ikke undres over, at hendes Opførsel blev omtalt overalt, og at Kongen selv fandt, da han opholdt sig paa Haderslevhuus, efterat de Keiser-

*) I sin Skrivecalender for 1629 antegnede Kongen under 29de August følgende denne Sag angaaende: „Fra denne Dag indtil forgangen Aar den 22de November er lige 40 Uger.

Side 166

lige vare bortdragne, Kirstine og Rhingreven aftegnede paa Trappegangen og overalt, og sig selv (Kongen) staaende bag Parret med en bredskygget Hat (et Tegn paa Hanreiskab).

I Processen blev ellers intet uden Utrokaab i Ægtestanden omtalt, og det derfor vistnok urigtig, naar Kongen ytrer, som ovenfor er skrevet, at hun havde den Hensigt at ville forgive ham med Bly sukker. Processen førtes for det forsamlede Rigsraad i Rosenborghave. Kongen var personlig tilstede tilligemed Fru Kirstine og hendes Børn. Saavel Actor som Defensor vare hendes tvende tilkommende Svigersønner: Corfitz Ulfeld, der var forlovet med Eleonore Christine, og havde paataget sig at forsvare den af hele Hoffet forladte Kirstine Munk, og Hannibal Sehested, der havde fundet i sin

Interesse, at være Kongens Sagfører. Sjelden har vel anseeligere eller mere veltalende Mænd staaet for Domstolene end disse tvende, men det angik ogsaa en Sag af ingen ringe Vigtighed. Om Udfaldet af denne Sag har man ingen notorisk Vished; Nogle sige, at Fru Munk blev erklæret for uskyldig; Andre, at Ulfeld ved sin Veltalenhed bragte Kongen til at blive saa rørt, at han steg ned fra sin Throne og omfavnede sin Gemalinde, hvorpaa naturligviis Sagen hævedes. Ulfeld maa imidlertid ikke have været saa tilfreds med Sagens Udfald, thi han var ikke saa snart kommen udenfor, før han trak sin Kaarde og gik med saadan en Heftighed imod Sehested, at denne maatte redde sig ved Flugten. Kirstine Munk blev arresteret, men man veed ikke hvor naar; der omtales blot, at Kongen under 18de November 1647, da Rigsraadet havde ansøgt om hendes Befrielse af hendes Arrest, bevilgede, at hun maatte opholde sig paa sine Gaarde og Eiendomme, og reise omkring i Jylland til sine Venner, naar hun havde noget Nødvendigt at tale med dem. Hun døde den 19de April 1658.

Side 167

Ottende Afsnit.

Christian den Fjerdes tvende Reiser til England; et svensk Gesandtskab; flere fremmede Gesandtskaber; Grubbe som Gesandt i Sverrig; personlig Sammenkomst imellem Christian den Fjerde og Gustav Adolph; Kongens Omsorg for Handelen; Prindsen af Migomme.

Vi have omtalt Christian den Fjerdes mange Reiser i eller til sine egne Lande, men derimod forbigaaet hans tvende Reiser til England. Dette Riges Konge, den for sin Lærdom bekjendte Jacob den Første, var gift med hans Søster Anna. Den første Reise fandt Sted 1606 under det Foregivende at han vilde aflægge sin Svoger og sin Søster et Besøg, men det er meget sandsynligt at Kongen tillige havde politiske Hensigter med den Reise, nemlig at lede den engelske Regent fra Alliancen med Spanien, til Deeltagelse for Nederlandene; at fjerne ham fra Forbindelsen med Østerrig (med hvis Keiser han ikke var tilfreds), samt at bevæge ham til at værne om Tydsklands Frihed og Protestantismens Fremgang. Gik ogsaa intet af dette i Opfyldelse saa var Christian den Fjerde ikke Skyld deri. Denne foretog Reisen med syv Orlogsskibe og havde et betydeligt Antal af Adelige med sig, hvoriblandt Cantsleren og flere Rigsraader. Han holdt sit Indtog i London tilligemed Kong Jacob, begge til Hest. Paa Siderne af begge Konger red ikke den engelske, men den danske Livgarde,

Side 168

ligesom der ogsaa i Følget var danske Drabanter tilfods (hvoraf man kunde see med hvilken Pragt han traadte frem ved denne Leilighed). Det engelske Folk syntes at nære Sympathier for den danske Konge, thi i alle Gader lød det Udraab: „Lykkeligt det Land, der besidder en saadan Konge.“ Fra St. Paulskirken overskuede han hele Staden, og tog flere Bygninger i Øiesyn. Lystpartier fandt naturligviis Sted, som Jagt, Tyre- og Bjørnekampe, Turneringer o. s. v., hvori Kongen Christian tog Deel. Hvad der i Særdeleshed gjorde ham yndet hos det engelske Folk, var hans høie, ranke Væxt, hans indtagende Aasyn, hans overordentlige Venlighed, hans Pragt og hans Gavmildhed; han gav blandt andet alene de Herrer, der havde havt Opvartning hos ham, ved Afskeden en Foræring af 30,000 Rigsdaler.

Christian den Fjerdes anden Reise til England fandt Sted i Aaret 1614. Denne Gang medtog han kun et lidet Følge af 50 Personer, der den 3die Juli gik paa 6 Skibe under Seil fra Kjøbenhavn. Den 19de fik de England i Sigte og Kongen laa om Natten for Anker ved

Side 169

Winterton. Herfra tog han over Lands til London og det til Hest, og red 101 engelske Mile i tre Dage. Den 22de kom han til London og besøgte strax sin Søster. Ligesom den forrige Reise henrandt Tiden under Ringrenden, Bjørne- og Tyrekampe, Spil o. desl. Den 6te August vendte Kongen igjen tilbage til sine Riger, og da Vinden var god, fik de den 8de allerede Norges Kyster i Sigte og naaede næsten inden Aften Læsø. Den 10de gik Kongen i Land ved Warberg i Halland, og derfra over Land til Helsingør.

I Aaret 1615 kom en svensk Gesandt: Rigsraaden, Baron Johan Skytte hertil, for deels at udvirke Eftergivelse i Henseende til den Valuta og de Terminer, den ved Sjørødsfreden stipulerede Gratification skulde erlægges i, deels at gjøre adskillige Forslag, der kun havde til Formaal, at udforske den danske Regjerings Sindelag med Hensyn til Polen og Rusland. Gesandten holdt om sit Ophold her en Dagbog, af hvilken vi her gjøre et Udtog, da derved gives et godt Begreb om Datidens Sæder og Skikke.

Aarsdagen den 15de Marts 1615 var den svenske Gesandts Ankomst til Kjøbenhavn.

Den 16de sendte han sin Secretair til Cantsler Friis, for at takke ham for hans Vogn, som han havde sendt ham imøde til Helsingør, og tillige for at bede, at Cantsleren vilde skaffe ham Audience hos Kongen. — Samme Dags Eftermiddag kom der, som de da kaldtes, to Cancelliejunkere, som skulde melde for Kongen, at det glædede ham, at Gesandten var kommen sund og frisk til Kjøbenhavn, og at han kunde faae Audience om Løverdagen.

Efter dette Besøg fik Gesandten i sin Bolig tilsendt Kokke og Viinskjænkere, fremdeles Sølvfade, Tallerkener, Bægere, og hvad der ellers var nødvendigt til et fyrsteligt Gjæstebud. Opvartningen var ligesaa gentil; thi tre Adelsmænd bare Maden, medens en skjænkede for

Side 170

ham, og en anden Adelsmand skar for Gesandten.

Den 18de havde denne Audience hos Kongen, og blev der bestemt, at Kongen skulde beskikke nogle af Rigernes Raad til at conferere med ham angaaende de Ærinder, han havde at foredrage. Han blev derpaa indbudt til at være Kongens Gjæst.

Man førte nu Gesandten ind i et lille Sideværelse ved Spisesalen. Cantsleren undskyldte sig hos ham, fordi han ikke havde besøgt ham, da det stred imod Hofceremoniellet i Danmark at besøge Nogen før han har havt Audience hos Kongen. — Maden blev nu baaret frem og Gesandten blev ført ind til Kongen, og maatte staa ved Siden af ham imedens han vaskede sig. Kongen tog ham derpaa ved Haanden, førte ham til Høibords, og satte dem engelske Gesandt, som ogsaa var indbudt til Taffelet, ved Siden af ham. Kongen sad paa en Stoel foran Bordet, ligeoverfor Kongen sad 6 Rigsraader. — Der kom fire Anretninger paa Bordet og en Snees Retter hver Gang. Første Anretning bestod af Stege, Posteier, Viinsupper, Tærter. Iblandt Posteierne vare to Griffe med udstrakte Vinger prægtigt maledede og forgyldte, og med Buxbomblade artigt udstafferede. Foran paa Brystet var anbragt det danske Vaaben.

I den anden Anretning vare tvende Basilister bagte i Lignelse af en Hane og malte broget; item to stegte Grise med røde Æbler i Munden, og to Gallerier af store Gjedder. I det Fad, som stod for Kongen og Gesandterne, var et Gjeddehoved reist over Ende med Leveren i Munden, og Stykkerne af den laae omkring paa Fadet, bestrøede med Buxbomblade. Midt paa Bordet stod Halen af samme Gjedde ligeledes over Ende. Tillige var der Marsepaner og mange andre Retter.

Ved tredie Anretning kom blandt Retterne to Løver, som stode over Ende paa Fadet

Side 171

mellem Forbenene bare Rigets Vaaben, der var malet med sine behørige Farvefordelinger og prydet med Buxbom. Denne Gang frembares ogsaa Karper, Bagværk og mange andre kostelige Retter. Ved den fjerde Anretning kom paa Bordet 27 Confectfade med allehaande kostelige Confecturer, syltede Pærer og Kirsebær, og andet Mere.

Ved Bordet discurerede Kongen om Adskilligt, hvorefter Gesandten erindrer dette. Han spurgte: om Kongen i Sverrig havde Lyst til Heste? Da Gesandten svarede ja dertil, sagde Kongen: „Jeg veed vel, at Hertug Johan er Liebhaber deraf, thi han lod kjøbe Heste for nogen Tid siden.“

„Jeg mindes ikke rettere,“ sagde Gesandten, „end at det var her i Danmark Hans fyrstelige Naade kjøbte dem.“

„Nei,“ svarede Kongen, „det var ikke her, det var hos Hertug Hans i Sønderborg. Lever den Lille, som der blev kjøbt, endnu?“

„Nei, den døde,“ var Svaret.

„Ja,“ sagde Kongen, „de Fleste vare ikke ti Daler værd.“

Dernæst taledes Noget om de engelske Sager. Og siden faldt Talen paa Musiken, saa meget mere som Kongens Musikanter kom nær hen ved Bordet og lode deres Instrumenter høre.

Gesandten sagde til Kongen: „at den kunde man ikke holde af, som ikke var Elsker af Musik.“

„Ja saa Gud! er det sandt,“ sagde Kongen; „derfor lader jeg ogsaa mine Børn dagligt informere saavel i Instrumental- som i Vocal-musik.“

„Det geraader Deres Majestæt til megen Berømmelse,“ sagde Gesandten; „Ungdommen maa altid være in actione.“

„Ja saa Gud!“ sagde Kongen, „de maae altid være sysselsatte; gjøre de ikke noget Godt, saa gjøre de Ondt.“

Side 172

Da Kongen saaledes talede Noget med den storvritanniske Ambassadeur om engelske Sager, begyndte Skytte imidlertid at discurrere med Rigsadmiralen Mogens Ulfeld, som sad øverst af Rigsraadet, og da Admiralen begyndte at skjemte med Gesandten og tale om Musik, sagde Gesandten: „Jeg troer, I hører hellere den Musik, naar de store Kartover gaar af, end denne.“

„Ja saa Gud! jeg kan godt lide begge Dele, hver til sin Tid.“

Siden begyndte Axel Brahe ogsaa at skjemte og sagde til Kongen, at Gesandten gjorde flittig Visit hos de danske Fruer og Jomfruer.

„Ja,“ svarede Gesandten, „det er jeg Eske Brok, som der sidder, forbunden for; han bød mig til Gjæst, og der var jeg i Selskab med hans Døttre og andre Fruentimmer.“

„Det var ret,“ sagde Kongen, „skulde I være kommen til Danmark og ikke see vore Fruentimmer!“

„Ja,“ sagde Axel Brahe, „og saa har Herr Gesandten dulgt for de danske Jomfruer, at han er gift.“

„Jeg blev ikke spurgt derom,“ sagde Gesandten, „og brugte derfor min Frihed.“

„Kanske ogsaa,“ sagde Axel Brahe, „I har forbudt Eders Tjenere, at de ikke skulle sige det.“

Kongen lo, og sagde: „I maa betale Brahe det igjen, at han siger Sligt om Eder.“

„Ja men,“ sagde Gesandten, „det vil jeg.“

Lidt efter siger Kongen til Axel Brahe: „Jeg tænker Du begynder vel snart at blive afslags?“

„Ja noget, Deres Majestæt.“

Da sagde Gesandten: „Jeg kan give ham et godt Raad, at Alderdommen ikke skal bide paa ham.“

Side 173

„Saa Gud!“ sagde Kongen, lo og slog sig for Brystet, „kan I det, saa gjør I ham en stor Tjeneste.“

„Jeg har,“ sagde Gesandten, „hørt af en dansk Adelsmand, navnlig Erik Lange, som jeg kjendte i Cassel for 21 Aar siden, at Theophrastus Paracelsus kunde præparere en Olie, der var saa kraftig, at, naar man stryger Noget deraf paa Næbet af en stegt Høne, springer den op iveiret; vil nu den gode Herr Axel Brahe betjene sig af denne Olie, saa skal den nok styrke ham.“

„Der fikst Du nu igjen,“ sagde Kongen til Axel Brahe. „En Søster af den Erik Lange,“ sagde han derpaa til Gesandten, „som I taler om, har Axel Brahe været gift med.“

Siden begyndte Kongen at drikke Skaaler, først Kongen af Englands, saa hans Fru Moders, saa Kongen af Sverrigs, derpaa Churfursten af Pfaltz's, Churfursten af Saxens, og Hertuginde af Brunsvigs. Da disse Skaaler vare gaaede rundt, lod Gesandten skjænke i sit Glas, og tiltalede Kongen paa Latin: „at, saasom Hans Majestæt vel vidste at erindre sig, at Gesandten blandt Andet havde for Hans Majestæts troe Mænd og Raad foreslaaet Broderskabs Oprettelse imellem begge Majestæterne Kongen i Sverrig og Kongen i Danmark, og fik til Svar: at det vilde være Hans Majestæt saare behageligt, og at han Intet hellere ønskede, saa kunde Gesandten ikke undlade, efter den i disse nordiske Riger fordum brugelige Skik og Sædvane, at confirmere og bekræfte dette Broderskab ved nærværende Glas.“

Strax reiste Kongen sig og svarede Gesandten paa Latin: „at han ret godt kom ihu, hvad han havde befalet sine Commissairer at sige til Gesandten, angaaende det Punkt om Broderskabet, og efterdi dette Broderskabs Tilbydelse havde været ham kjær, saa vilde han ogsaa drikke denne Skaal.“ Og tømte saa Pokalen reent ud.

Side 174

Da de atter havde sat sig ved Bordet, sagde den engelske Gesandt til den svenske: „at det vilde være hans Konge og Herre meget behageligt at høre og spørge dette. Da der var taget af Bordet talede den svenske Gesandt en god Stund med Rigsraaderne, især med Rigets Admiral Mogens Ulfeld, om de tyske Fyrsters Anliggender, og om de jylichske Affairer, og imidlertid talede Kongen med den storbritanniske Gesandt. Siden vendte Kongen sig til den svenske Gesandt, og, da denne talte om den gode Forstaaelse og Fortroelighed, som burde være imellem begge Majestæterne, hvilket Hans Majestæt, Kongen af Sverrig særdeles vilde beflitte sig paa at vedligeholde, fandt det saa meget Kongen af Danmarks Bifald, at han klappede Gesandten paa Skuldrene. Tvende Gange var Gesandten isærd med at forføie sig bort, men blev hentet tilbage igjen. Endelig, da han tredie Gang vilde til at tage Afsked, fik han Lov dertil. Da han vidste, at han paa sit Andragende fra sin Herre fik skriftligt Svar, og at han ikke oftere fik Audience hos Kongen, takkede han for al gunstig Tractement og god Pleie, og lovede, at han ikke skulde forsømme, i al Underdanighed for Kongen af Sverrig at berømme saa megen Godhed. Gesandten kjørte i Kongens Vogn hjem til sin Bolig, og blev ledsaget af Nogle af den danske Adel.

Den oftere her i Skriftet nævnte Sigvard Grubbe gik i September 1618 som Gesandt til Sverrig og havde en egenhændig Skrivelse fra Christian den Fjerde til Gustav Adolph. Den 17de naaede han Nykjøping i Nerike, hvor Enkedronningen residerede. Hendes Cantsler lod spørge, om han var den Grubbe, som havde været i Stockholm ved hendes Søn Gustavs Daab, hvilket han besvarede med ja. Han blev indbudt til Taffels hos Enkedronningen, forefandt hende ene i sit Cabinet, og leverede hende et Brev fra sin Herre. Da hun saae det var

Side 175

Kongens egen Haand, kyssede hun det og udbrød: „Jeg takker min Frænde, nu seer jeg dog, han vil mit Vel.“

Kongen havde skrevet hende til, at, om hun vilde vide de Punkter, Grubbe havde at andrage hos hendes Søn, Kong Gustav, skulde han overantvorde hende de didhørende Papirer. Hun forlangte at see dem, og Grubbe fliede hende dem. Siden bød hun sine Hofdamer komme ind, for at ledsage hende til Taffelet. De vare elleve, og vare sortklædte, da der var Hofsorg i Anledning af Hertug Hans's Død. Da de traadte ind ad Døren, sagde Dronningen, „her komme mine schwarze Nonner.“

Grubbe svarede: „I et Kloster, hvor der er saadanne Nonner, gad jeg nok været Prior;“ og Dronningen yttrede, „Ihr seyd mir ein Schalck.“ Da Grubbe Dagen efter igjen kom til Dronningen, tog hun overmaade mildt og høfligt imod ham; og sagde, at hun havde læst og atter læst hans Propositioner, og, skjøndt hendes Søn havde sit Raad, som han altid kunde forlade sig paa, takkede hun dog Gud, at hun som Moder endnu formaaede Noget hos ham, og havde hun allerede skrevet ham sine Tanker til angaaende disse Punkter, og incamineret Sagen. Tillige sagde hun, at hun havde sendt Bud til Stockholm, og føiet Anstalt til, at, naar han kom der, skulde han boe i hendes Gaard. Hun betroede Grubbe Adskilligt om, hvorledes hendes Kaar havde været siden hun kom til Sverrig. I de første syv Aar havde hun levet godt med Kongen sin Gemal, Carl den Niende; men siden efter havde hun havt det ondt nok, da Kongen var vranten og vanskelig, og mistænkte hende for, at hun var for meget dansksindet. Naar han blev vred, kaldte han hende undertiden: „Du Juttakone!“ Dette fortalte hun med Taarer i Øinene.

Grubbe kom nu til Stockholm, hvor han afhandlede sit Ærinde med Rigsraaderne, og

Side 176

Kongen lovede at tilskrive Christian den Fjerde desangaaende. Han var til Taffels hos den svenske Konge, hvor der ofte ved Maaltidet blev drukket dygtigt. Gustav Adolph drak tre Gange Kong Christians Sundhed, og sagde blandt Andet:

„Mener jeg det ikke oprigtigt, saa gid jeg aldrig smage Drikke mere!“ Han tilføiede, at han inderligt ønskede at see og tale med den danske Konge, og bad Grubbe sige det, naar han kom hjem. Ved Afskedsaudientsen forærede Kongen Grubbe en Guld kjæde. Den 19de November var Grubbe igjen tilbage, og aflagde, paa Frederiksborg, for Kongen Rapport om sine Forhandlinger. Han glemte ikke, at rose den megen Godhed og Artighed, han var bleven modtaget med. Da han forebragte Gustav Adolphs Ønske om en Sammenkomst med Christian den Fjerde, svarede Kongen, det skulde være ham kjær.

Han skrev ogsaa strax, i Begyndelsen af Aaret 1619 baade til Gustav Adolph og til Enkedronningen, at den forlangte personlige Sammenkomst vilde være ham saare kjær, og, da han havde spurgt, at Kong Gustav Adolph var til Sinds, snart at vilde besøge sine Grændser, vilde Hans Majestæt vente Hans svenske Majestæt og Dronningen i Halmstad indtil den 24de Februar. Disse to Monarckers første Sammenkomst fandt Sted den 25de f. M. Gustav Adolph modtoges paa Grændsen af Smaaland og Halland af de danske Rigsraader Anders Bille og Holger Rosenkrands, Anførere af den hallandske Rytterfane. De danske Rigsraader, staaende paa den danske Grændse, holdt en Tiltale til Gustav Adolph, som sad til Hest paa sit Riges Grændser. Da han havde redet omtrent een Miils Vei, steg han i sin Vogn, og indbød de danske Rigsraader til at sidde hos sig. En halv Miil udenfor Halmstad modtog ham Kong Christian, ledsaget af sit Raad og sin Adel,

Side 177

samt to veludrustede Rytterfaner, den Skaanske og den Sjællandske. Christian den Fjerde kom ridende, Gustav Adolph steg igjen til Hest, og Tolv af hans Drabanter, alle af Adel, klædte i sort Fløiel, gik paa begge Sider af Hesten. Kongerne nærmede sig hinanden, under fuld Feltmusik steg de af Hesten og modtog hinanden med mange Venskabsforsikringer; hvorpaa den danske Cantsler

Christian Friis, paa sin Konges Vegne tiltalte den svenske Konge, der selv svarede i det han vendte sig mod Christian den Fjerde. Derpaa satte man sig atter til Hest for at ride ind i Staden; de svenske Rigsraader rede først, dernæst de danske, hvorpaa begge Kongerne fulgte med deres Drabanter og øvrige Følge. I Staden salutede man med Kanonskud, Borgerskabet præsenterede i Gaderne, et kunstigt Fyrværkerie afbrændtes, og paa Gaden var Musik udenfor Slottet, hvorpaa man spiste til Aften. Gustav Adolph sad i Høisædet ved Bordenden, og Christian den Fjerde paa hans høire Side. I tre Dage dandsede man hver Dag paa Slottet, og begge Kongerne toge Deel i Dandsen. Begge Kongerne besøgte ogsaa en Dag Gudstjenesten, og den danske Hofpræst holdt en Prædiken om Fred og Eendragtighed. Denne Sammenkomst havde aldeles ingen politisk Character og fandt vist heller ikke Sted uden for at begge Konger kunne vise hinanden deres gjensidige venskabelige Sind. Der blev saaledes ikke talt et Ord om deres egne Rigers mellemværende Sager. Gjenstanden for deres Samtaler var om de Uroligheder, som allerede var begyndt i Tydskland og i Bøhmen, og hvorledes begge Monarcher maatte være paa deres Post, da det syntes, at de vilde gribe om sig og ikke saa snart faae en Ende. Ligeledes om de forenede Nederlande, ligesom om Krigen imellem Sverrig og Polen, hvilken Kong Christian gjerne vilde have bilagt. Christian den Fjerde forærede Gustav Adolph tre Heste

Side 178

med fuld Udrustning, og lovede, i Sommerens Løb at besøge ham i Calmar.

Uagtet denne venskabelige Sammenkomst, var dog Tilliden imellem begge Fyrster ikke bleven befæstiget synderligt, og i de paafølgende Aar befrygtede Christian den Fjerde stadigt, og vistnok ikke uden Grund, et pludseligt Overfald af den svenske Konge.

Flere Gesandtskaber fandt Sted i Aaret 1617, blandt disse vare det mærkeligste og vigtigste en Gesandt fra Øen Ceylon, en Prinds af Migomme. Han havde den 8de November Audience hos Kongen, hed egentlig Morchelis Boshauer, havde været hollandsk Kjøbmand paa Coromandelkysten, og var i Aaret 1612, af Generalstaterne, der gjerne vilde tilføie den portugisiske Handel al mulig Skade, bleven sendt til Keiseren af Ceylon, for med ham at slutte en Handelstractat. Da denne, til begge Parters Tilfredshed, var kommen istand, vilde Keiseren ei tillade at han reiste bort. Ifølge Tractaten skulde to Hollændere sidde i det ceylonske Krigsraad, naar en fælleds Fjende skulde bekriges. Boshauer blev nu udnævnt til den Ene, og vandt snart Keiserens Fortrolighed i den Grad, at han betjente sig af ham baade i Krigs- og udenlandske Sager, vandt under hans Anførsel adskillige Fordele baade til Lands og Vands, ligesom han ved sine kloge Raad undertrykkede mange indvortes Uroligheder. Saaledes steg han en kort Tid til de høieste Værdigheder og udnævntes til Prinds af Migomme, Geheimeraad og Admiral. Selv gav han sig den prægtige Titel af: „Prinds af Migomme, Cocklecorle, Annanogoporre og Nivitegael, Herre af den gyldne Sols Orden, Andet Medlem af Geheimeraadet, Admiralcapitain og General af Keiserdømmet Ceylon.“ Efter tre Aars Ophold paa Øen afreiste han som keiserlig ceylonst Gesandt, for hos Hollænderne eller i alt Fald hos en an-

Side 183

Fjerde sig istand til at opbygge saavel Byer som prægtige Bygninger. I Norge anlagde han saavel Christiania som Christiansstad, i Holsteen Frederiksstad og Glückstad, Christianshavn anlagdes af ham, saavel som Knippelsbro, Holmens Kirke, Børsen (1621) og Regentsen. Ogsaa for Flaaden, der vistnok kunde kaldes hans Diesteen, og som ogsaa dengang gav Danmark en stor Betydning i den politiske Vægtskaal, var hans Omhu stor. Han stolede ikkun paa sig selv, og indfandt sig selv paa

Holmen (Bremerholm), for at tilsee, at alt forfremmedes og at Oeconomien ikke tilsidesattes. Opmærksom paa den Mængde fremmede Øl, der tilførtes Kjøbenhavn, men ogsaa i Henseende at man her til Lands ikke forstod sig paa at brygge godt Øl, forskrev han fra England kyndige Folk, som han ansatte i sine egne Bryggerier paa Frederiksborg og Kronborg. Men da Kongen for at fremme dette forbød fremmed Øls Indførsel, forøgede han derved Brændevinets Brug. — Aaret derpaa blev der af Stadens Borgerskab udtaget visse Borgere, der kunde ansees duelige til gode Bryggeriers Anlæg, hvorved opkom de indtil vore Tider saa anseelige Bryggerier. 1624 oprettede han det saa vigtige danske Postvæsen. En Hamborg-Post og en Lollands-Post; een imellem Kjøbenhavn og Helsingør, en til Kallundborg og nogle til Skaane.

1623 opdagedes en Sølvmine i Numedals Lehn, Fogderiet Sandsværd i Norge. Der blev strax forskreven Bjergfolk fra Sachsen, og Værket gav et rigt Udbytte af Sølv, hvoraf der endog i Aarene 1624 til 1627 udprægedes Speciesdalere. Ove Gjedde fik Opsynet med det Hele, og hans Son Brostrup Gjedde blev ansat som den første Overberghauptmand. Ved Kongens Død skal der have været 18 Grubber i Gang. Den Mængde Bjergfolk, som var nød-

Side 184

vendige til Værkets Drift bevægede Christian den Fjerde til at anlægge Staden Kongsberg.

En af den Konges vigtigste videnskabelige Stiftelser er Sorø ridderlige Akademie. Christian den Fjerdes opmærksomme oeconomiske Blik havde bemærket, hvormange Penge der gik ud af Landet, fordi Adelens Børn skulde reise udenlands, for at lære der, hvad de ikke kunde lære hjemme.

Oprindelsen til Akademiet var et gammelt Bernhardiner-Herrekloster, hvori Frederik den Anden havde indrettet en fri Skole for 30 Adelige og ligesaa mange borgerlige Børn. Kong Christian besluttede nu at det hele Sorøkloster skulde være udelukkende for unge Adelige, der her paa eet Sted kunde lære Alt hvad der var en Adelsmand nødvendig at vide. Den kongelige Fundats er af 30te November 1623 og Indretningen kunde, med Hensyn til sin Tid og den Oplysning der da var i Danmark, vistnok ikke kaldes andet end fortræffelig. Kongen lod begge sine Børn, Prindsene Frederik og Ulrich, studere paa dette Akademie, for derved at give Exempel, og det besøgte i de første Aar af udenlandske unge Adelige. De Ulykker, der siden rammede Danmark, bevirkede, at denne Stiftelse tabte sig. Men Christian sørgede ikke alene for den adelige men ogsaa for den borgerlige Stand, ved at paasee et forbedret Skolevæsen. Hans Opmærksomhed gik i den Henseende saa vidt, at han opmuntrede flere af sine Rigers Lærde, hvoraf der den Tid ikke gaves saa Faa, til at udgive forbedrede Lærebøger. Et af hans efterladte Breve viser hans Nysgjerrighed i denne Henseende for at see Professor Jensens nyligt udkomne latinske Gramatica.

For Fabrikvæsenet interesserede sig ogsaa denne Konge, og der oprettedes af ham i dette Tidsrum Krudt- og Kobbermøller, en Carduanfabrik, Klæde-, Silke- og Fløielsfabrikker, et Sukkeraffinaderie og et Sæbesyderie.

Niende Afsnit.

Danmark indvikles i Krig med Tydskland, den saakaldte Trediveaarskrig; Christian den Fjerde udnævnes til nedersasisk Kredsoborst.

I Tydskland havde der længe været Stridigheder mellem Catholikerne og de Reformeerte eller Protestanterne, og Riget var fra Aaret 1608 deelt i to Forbund, der kaldte sig Ligen, Catholikernes Parti, og Unionens, Protestanternes. Den tydske Keiser, Rudolph den Anden, havde seet sig nødsaget til at indrømme Bøhmen fri Religionsøvelse, hvis han ikke vilde miste sin bøhmiske Krone. Hans Efterfølger, Keiser Mathias, vilde ogsaa følge sin Forgjængers Exempel, da Bøhmerne begik den

Ubesindighed, at gjøre Ophævelsen af en Lov, hvorefter alle Religionsanliggender skulde afgjøres ved Stemme fleerhed paa Rigsdagen, til Vilkaar for deres Bistand i Tyrkekrigen. Fra nu af kunde Catholikerne ustraffede forfølge Protestanterne; Klager henvistes til den papistiske Erkebisp i Prag; et Bønsskrift til Keiseren besvaredes med Mishag og Trudslar. Da trængte en Skare af bevæbnede Bøhmere, med Greven af Thurn i Spidsen, den 23de Mai 1618 ind i Regjeringsalen i Prag og krævede Kongens Ministre til Regnskab. De Fleste af disse trak sig tilbage,

Side 186

men tvende af dem svarede trodsigt og med Trudslar. Opbragte herover grebe Bøhmerne dem, bar dem hen til Vinduerne, og kastede Ministrene tilligemed Regjeringssecretairen, 80 Fod dybt ned i Slotsgaarden, hvor de vilde have mistet Livet, naar de ikke vare faldne ned paa en Mødding. Denne Begivenhed gav Anledning til den paafølgende Borgerkrig, som først endtes efter tredive Aars Forløb, og derfor fik Navn af Trediveaarskrigen.

Bøhmerne bemægtigede sig Slottet, indsatte en Regjering og jage alle Jesuiter ud af Landet. Vel aabnedes der Vei til Udsoning ved et keiserligt Patent, men det fordulgttes, og inden faa Maaneder stod hele Bøhmen, indtil Budweiz, Crummau og Pilsen i fuldt Oprør. Snart tvang Grev Thurn Crummau til at overgive sig, og Grev Ernst af Mansfeld, Keiseren og Liguens uforsonlige Fjende, som med 4000 Mand nyhvervede Tropper forstærkede den bøhmiske Hær, indtog Pilsen. Midt under dette døde Keiser Mathias den 20de Marts 1619, og Ferdinand af Grätz besteg Thronen under Navn af Ferdinand

Side 187

ten Anden. Denne Fyrste, der var oplært i Jesuiternes Skole, søgte at berolige Bøhmerne ved fredelige Forslag. Men disse lode sig ikke skuffe, og betydeligt forstærkede med Misfornøiede fra Schlesien og Mähren, rykkede de fremfor Wien og beleirede Keiseren i hans egen Hovedstad. Han undslap vel til Frankfurt; men, medens han der valgtes til romersk Keiser, afsatte de bøhmiske, mähriske og schlesiske Stænder ham, og valgte istedet for ham af de Candidater, der vare foreslaaede til Thronfølger — hvoriblandt ogsaa Christian den Fjerde var — Unionens Chef, Pfalzgreve Frederik, Kongen af Englands Svigersøn.

Han modtog Kronen, uden at raadføre sig med sin Svigerfader, og uden at agte paa Churfyrsten af Saxens og Hertugen af Baierns Raad. Danmark, Holland, Savoyen og Venedig erkjendte ham strax for Keiser, og Fyrsten af Siebenbürgen, Bethlen Gabor, sluttede et Forbund mod Østerrig. Men istedet for at benytte Folkets Enthusiasme ved sin Ankomst til Bøhmen, og føre Hæren til Bethlen Gabor, som allerede var trængt ind i Østerrig og beleirede Wien, kunde han ikke løsrive sig fra det kongelige Hoflivs Tryllekreds, og bortødslede Tiden med Hoffester og kostbare Kroningsceremonier. Skjøndt hans Nærværelse i Felten var aldeles nødvendig, tømte han sorgløs Nydelsens Bæger i Prag, og det afgjørende Øieblik svandt ubenyttet bort. Østerrigerne vandt et Slag i Ungarn; Bethlen Gabor maatte ophæve Beleiringen af Wien og slutte en Vaabenstilstand med Keiseren. Unionen nøiedes med de pfalziske Landes (Frederiks Arvestaters) Neutralitet; under Churfyrsten af Sachsen gjordes et Indfald i Lausitz og spanske, baierske og liguistiske Hære oversvømmede Bøhmen. Paa „det hvide Bjerg,“ udenfor Prag stod, den 7de November 1620, et Hovedslag; Frederiks Hær, der kun bestod af 30,000 Mand, maatte vige for Maximilian af Baierns 50,000 Mand; en eneste Times Kamp adspredte den bøhmiske

Side 188

Hær, og Frederiks Kongeværdighed havde snart Ende, thi han maatte om Natten som en Flygtning forlade sin Hovedstad og sit Rige. Bøhmen var nu i Ferdinands Vold, dets ulykkelige Konge erklæredes i Rigets Act, og hans Arvelande, som den spanske Feltherre Spinola havde overstrømmet med 40,000 Mand, vare tabte. Frederiks Svigerfader, Kong Jacob af England, paa hvem han havde stølet, stod ham kun meget lidet bi med Tropper og Pengebidrag.

Christian den Fjerde havde naturligviis, som vi allerede have omtalt, havt et vaagent Øie med Gjæringen i Tydskland og kunde ikke være en ligegyldig Tilskuer ved en Religionskrig, der endog truede hans egne Stater. Paa en overordentlig Herredag i Aaret 1621 tillod Adelen ham at maatte hverve 1000 Ryttere og 4000 Mand Fodfolk, samt til deres Underholdning at udskrive en Krigsskat af 400,000 Rigsdaler. En Congres i Segeberg, som Christian den Fjerde foranstaltede, og som bestod af de anseeligste nedersachsiske Fyrster, vedtog foreløbig at hverve en Hær paa 26,000 Mand til Kredsens Forsvar og til Pfalz's Undsætning, samt at indlede Underhandlinger med Holland og England, og Kongen iværksatte ufortøvet de tagne Beslutninger. Men Alliancerne vare af ingen Betydenhed; og, ligesom Christian den Fjerde forgjæves opfordrede Marquis Spinola til, ei længer at besvære de tydske Lande med spanske Tropper, saaledes var ogsaa hans Opfordring til Keiseren, at cassere Rigsretten, at udsone sig med Pfalzgreven, at lade de spanske Tropper gaae tilbage til Nederlandene, og at afskaffe Liguens Hær til ingen Nytte. Paa en Kredsag i Lüneborg den 27de April modsatte flere Stænder sig Landsdagens Beslutning, at udrede en saakaldet Tripelhjælp in Triplo: ni Maaneder, og Resultatet blev, at man skulde ansøge Keiseren om Fred og Udsoning med Pfalzgreven, men iøvrigt holde sig neutral, og hver Stand væbne sig til sit Forsvar, som den fandt

Side 191

Møie med at opfylde de Betingelser, han havde indgaaet, kunde man ei stole paa ikke vilde benytte den første Leilighed til at overfalde Danmark. Denne Konge var tillige skinsyg over de danske Hertugers Forsørgelse med tydske Stifter, og utilfreds med den danske Konges bestemt udtalte Villie, ikke uden Nødvendighed at blande sig i Gustavs Krige. For at hævne sig paa Danmark udstedte Gustav Adolph et Handelsdict, som indskrænkede, tvertimod alle Fordrag, de Danskes Handel paa Sverrig, og fornyede bestandigt Klagerne over svenske Skibes Visitation i Øresund, en Forholdsregel, Christian den Fjerde havde maattet tage, for at forebygge stedfindende Misbrug af det svenske Flag og de, de Svenske tilstaaede, Privilegier. En til Fjendskab grændsende Kulde mellem begge Fyrster var den uundgaaelige Følge af disse Stridigheder, og, da Gustav Adolphs Character ret vel lod formode, at Danmark, ved dets naturlige Beliggenhed, indviklet i Tydsklands Anliggender, pludseligen kunde blive overfaldet af Sverrig, var Frygten for sligt et Overfald ikke ugrundet. I Sandhed begyndte Sverrig ogsaa mod Slutningen af 1623 pludseligen at ruste sig, skjøndt Landet ødelagdes af smitsomme Sygdomme, og Faren for at blive angrebet af Polen var mindre end nogensinde. Den Forsikkring Gustav Adolph gav, at Rustningerne skete imod Polen, ansaae Christian den Fjerde for det, det var: et Paaskud for at dysse Danmark i Søvn; og ikke uden Aarsag opbød Kongen Rostjenesten over hele Landet, forsynede Grændsefæstningerne med Folk, mønstrede Byernes Indvaanere, og indbød Geistligheden til at deeltage i Bevæbningen ved at besolde nogle Compagnier Ryttere. Selv til udenlandske Hvervinger tog han sin Tilflugt, og disse foretoges saa ivrigt, at man lovede Tropperne større Sold, end selv Nederlænderne gave. Men Adelen, skjøndt i Besiddelse af næsten hele Landets Rigdom, nødsagede Kongen, med sin sædvanlige upatriotiske Ligegyldighed, til at

Side 192

standse Hvervingerne, da de medførte en forhøiet Udgift for Danmarks fattige Adel; og Christian den Fjerde maatte adlyde Rigsraadet, afstakke sine Folk, og overlade til Gustav Adolph, der ikke som Danmark afstakkede sin Hær, hvorvidt han vilde gjøre sine Fordringer gjældende ved venskabelige Underhandlinger eller ved væbnet Magt.

Efter at have underhandlet paa begge Sider, fandt endelig et Grændsemøde Sted ved Knærød den 20de Mai 1624. De omtvistede Gjenstande angik især Handelsforholdene i Sverrig og Visitationen af svenske Skibe i Øresund. Da Gustav Adolph, tvertimod Grændsemødernes Grundvæsen, forlangte en offentlig Forhandling af Sagerne, fordi han selv var nærværende i Ulfsbek, og alle Forhandlinger saaledes skete umiddelbart under hans Øine; da den svenske Hær stod slagfærdig ved Grændsen, og hvert Øieblik kunde falde ind i Danmark, var det ikke vanskeligt at forudsee Følgerne af Grændsemødet selv. Ogsaa paa de danske, til Congressen forordnede, Rigsraader aabnedes Øinene, og de maatte, allerede ti Dage efter den første Sammenkomst med de svenske Commissairer, foreslaae Kongen, bedre at forsyne Grændsefæstningen med Folk og Munition, holde Landsfolket i Beredskab, og udruste Flaaden. Men nu viste Følgerne af Rigsraadets tidligere store Uklogskab sig; thi Christian den Fjerde paastod, at det var nu umuligt at sætte Fæstningerne i bedre Stand, end det „efter Rigsraadets Betænkning“ allerede var skeet, ligesom at hverve Folk og udruste Flaaden; thi selv de indenlandske Matroser vare, for Besparselsens Skyld, permitterede. Imidlertid søgte man at vinde Tid til Rustning. De danske Commissairer negtede fremdeles at ville underhandle, naar ikke de svenske Tropper førtes tilbage fra Grændsen; Christian gjorde nu hvad der lod sig gjøre under disse Omstændigheder, han opbød Rostjenesten, leiede private Mænds

Side 193

Skibe til Defensioner; men, da man ikke havde agtet paa hans Forestillinger i rette Tid, manglede det nu, da Faren svævede over Hovedet, paa Alt, Proviant, Munition og andre Krigsfornødenheder, saa at man i Hovedsagen ikke kunde undgaae at give efter for de svenske Fordringer. Den Handelsindskrænkning de Danske lede i Sverrig, maatte antages, ligesom den Anordning ophæves, der paalagde de svenske Skippere, at bekræfte deres Certificationers Rigtighed ved Eed.

Denne Danmarks Beredvillighed til at indvillige i Alt, hvad Sverrig fordrøede, tvang Gustav Adolph til at holde Sværdet i Skeden, da han formodentlig frygtede, at han skulde faae alle protestantiske Magter imod sig. Christian den Fjerde, der havde indseet dette, deeltog derfor ogsaa af den Grund, foruden flere Grunde

Side 194

i Coalitionen imod Keiseren. Et Fyrstemøde i Lauenborg, i Marts 1625, kaarede ham til Kredsoborst og overdrog ham Directoratet over den nedersachsiske Kredses Stænder. Og dette Valg stadfæstedes Maaneden efter, paa en Kredsdag i Brunsvig, af samtlige den nedersachsiske Kredses Stænder. Disse indbøde ham, ved et formeligt Gesandtskab, til at overtage Embede, hvorved han stilledes i Spidsen for Kredshæren. Christian modtog Indbydelsen, underrettede Keiseren derom, og sammentrak en stærk Hær i Egnen om Itzehoe, for at give de til Nedersachsens Forsvar og Fredens Opretholdelse trufne Foranstaltninger større Eftertryk.

Førend han forlod Kjøbenhavn havde han overdraget Regjeringen til sin ældste Søn og holdt Flaaden i Beredskab for at benytte den, naar det gjordes nødvendigt.

Side 195

Tiende Afsnit.

Felttoget i Tydskland 1625.

Da Kongen den 23de Mai 1625 ankom til Segeberg blev Hvervetrommen rørt overalt, og inden faa Uger talte Armeen allerede over 20,000 Mand, størstedeels Tydskere, dog ikke faa Danske. Rytteriet var for det meste udstyret med danske og holsteenske Heste, og Artilleriet i en ypperlig Forfatning. Nedersachsen bestod dengang af Erkebispedømmerne Magdeborg og Bremen, Bispedømmerne Halberstadt, Hildesheim, Lübeck og Ratzeborg; Hertugdømmerne Meklenborg, Lauenborg og Holsteen, Fyrstendømmerne Brunsvig, Wolfenbüttel og Lüneborg, Grevskabet Blankenborg og de frie Stæder: Lübeck, Hamburg, Bremen, Mühlhausen og Nordhausen. Ligesom Weserfloden dannede Kredsens Landeværn i Syden og Vesten, saaledes tjente Elben til at beskytte den i Østen, og Harzbjergene sluttede Grændsen imellem Weseren og Elben.

Mansfeld og Hertug Christian af Brunsvig havde med 12,000 Mand Infanteri, 2,000 Ryttere og 14 Kanoner imellem Rees og Wesel opslaaet en Leir, som ved Forskatninger paa begge Flodbredder dækkedes mod ethvert Angreb.

Tilly stod i Syd Hessen. Hans Hær, der bestod af 25 til 30,000 Mand, forstærkedes deels

Side 196

ved uafbrudte Hvervinger, deels ved spanske Hjælpetropper, og deels ved Noget i Polen hvervet Rytteri. For at iagttage Mansfelds Leir detascherede han 6,000 Mand Fodfolk og 2000 Ryttere. Med Hovedstyrken gik han selv frem i det Paderbornske, for at besætte Weserens vigtigste Passer.

Saasnart Tilly havde sat sig i March lod Christian den Fjerde de i Holsteen forsamlede Tropper gaae over Elben. Selv brød han, den 17de Juni, op fra Steinborg til Stade, gik ved Hasselou eller Hasseldorf over Floden og ankom den 20de til Rothenborg. Den 27de var han i Verden, og den 28de paa Himmelheden eller Hammeheden. Den 1ste Juli forlagdes Hovedqvarteret til Nienborg og Dagen efter til Stolzenau. Underveis mønstredes allevegne Tropper, saavel de Danske som Kredscontingenternes; men af disse fandt Kongen neppe 7000 Mand, og disse vare i en saa slet Forfatning, at de ikke engang kunde mønstres. Dog tabte Kongen ikke Modet, hans Overbeviisning om sin Sags Retfærdighed styrkede ham. Vidnesbyrd herpaa vare de Feltraab han uddeelte til Armeen, nemlig: „Gud, som kan Alt, vil være med os!“ — „Hjælp, Gud! til Lykke; efter Din Villie skeer

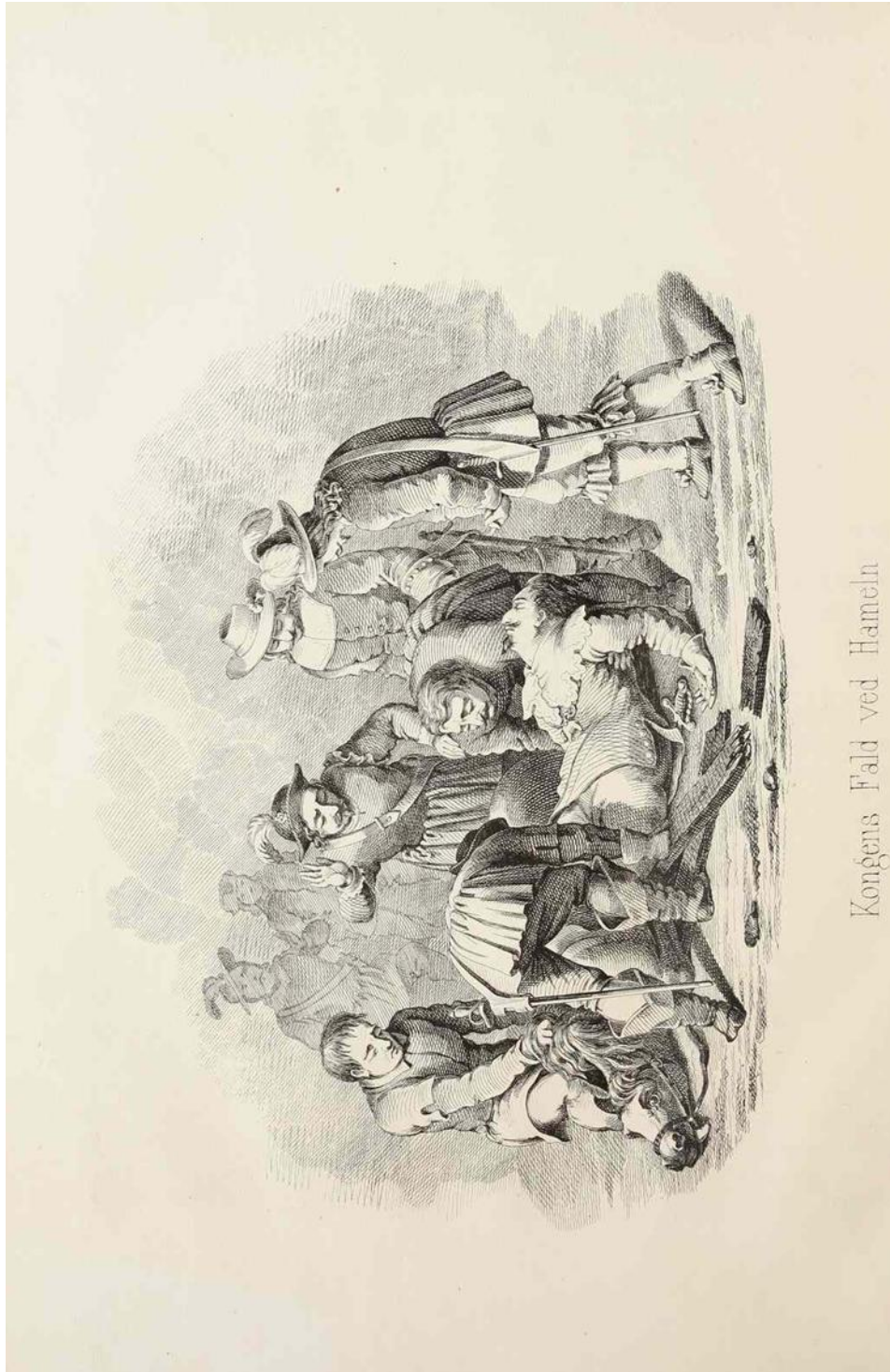
Side 197

Alt, i Himlen og paa Jorden!" Ligeledes ere alle hans Breve fra hiint Tidspunkt opfyldte af den samme Aand, og vidner om hans Tillid og Haab til Gud.

Tilly havde ikke ventet Christian den Fjerde saa hurtigt ved Weseren. Da han var for svag til at aabne Fjendtlighederne, tilskrev han Kongen for at erfare Aarsagerne til den nedersachsiske Kredsens Bevæbning; men denne svarede, at han havde udførligen meddeelt Keiseren disse, og at neppe nogen Anden var berettiget til at spørge derom.

Dagen efter, den 4de Juli, forlagdes Hovedqvarteret til Windheim, en By i Stiftet Minden, og alle Weserens Passer uden for Hameln besattes. Den 16de Juli forlagdes Hovedqvarteret til Hausbergen, imellem Minden og Vlotho. Tilly havde ved sidstnævnte Sted taget Stilling med Hovedhæren, og begyndte at anlægge Forskatninger paa Weserens venstre Bred. Christian den Fjerde recognoscerede disse Anlæg, og traf de fornødne Modanstalter, for at forebygge Liguisternes Overgang over Floden.

Dernæst afgik han den 22de til Oldendorf, og rykkede den 24de med 5 Regimenter og Livcompagniet ind i Hameln. Af disse Tropper fik strax tre Regimenter Infanterie og et Regiment Cavallerie Ordre at gaae over Weseren og slaae Leir paa Flodens venstre Bred; det femte Regiment slog Leir paa den høire Bred, og Livcompagniet blev i Byen.

Efter Indrykningen i Hameln, havde Kong Christian detacheret Wulf von Buchwald med nogle Tropper til Höxter, for at besætte et ligeoverfor denne Stad beliggende Bjerg: Zum Stein. Buchwald havde Ordre, ved Hjælp af opbudte Bønder, at anlægge endeel Forskatninger sammesteds, for at forebygge at Tilly gik over Weseren; men endnu samme Nat lod Tilly 1500 Musketerer angribe de neppe begyndte danske Forskatninger. Dette Angreb, hvormed Keiserkrigen begyndte, lykkedes fuldkomment;

Side 198

de danske Tropper flygtede, uden at løsne et Skud, og Bønderne adspredtes. Tilly besatte Holzmünden; Christian den Fjerde concentrerede sine Tropper ved Hameln, og en Mængde Forpostfægtninger fandt Sted, hvorved Kongen vel ikke længe havde ladet det beroe.

Men nu indtraf der en sørgelig Begivenhed, der paa eengang, uden Sværds slag, forandrede Alt til Tillys Fordeel. Christian den Fjerde red nemlig, den 30te Juli, kort førend Solens Nedgang, paa Volden om Hameln, og kom til et Sted, hvor man havde opgravet Volden, for at istandsætte Gravens Muurværk. Det derved fremkomne Hul havde man, for ikke at spærre Passagen, tildækket med tykke Bjælker og Bræder. Da Kongens Hest, som ellers var vant til Skud og Trommelarm, traadte paa disse Bræder, blev den, ved det derved foraarsagede Bulder, sky, trampede, og stødte Bræderne saaledes fra hinanden, at den tilsidst igjennem Aabningen styrtede ned i det 22 Fod dybe Hul. Hesten knækkede Halsen, og Kongen, der havde faaet et haardt Stød, bares maalløs bort. Hans Øine vare lukkede, hans Aandedræt svagt, og i hele ti Dage laa han i en fuldkommen bevidstløs Tilstand. Først efter fire Dages Forløb kunde man, uden Fare for hans Liv, føre ham bort fra Krigens Skueplads.

Det er naturligt, at dette Kongens Uheld udbredte Forfærdelse i det danske Hovedkvarter; og Overtroen saa deri et nyt ulykkeligt Varsel for den nedersachsiske Kreds. Tilly benyttede sig af Øieblikket. Han havde tidligere i Keiserens Navn opfordret Kredsens Stænder til at afstakke deres Folk, og truet med ellers at ville tvinge dem dertil; nu gjentog han i en overmodig Tone, under Kongens Adresse, sin Opfordring og sin Trudsel. Hærens Befalingsmænd begjærte i deres Forlegenhed en Vaabenstilstand, og, da Tilly afslog den, tilbød de at trække Hæren tilbage; men han benyttede sig af Øieblikkets Trang, og til-

Side 199

føiede endog den kaade Yttring, at hvis Kredsen ikke vilde afstakke sine Folk, kom han til at paatage sig denne Uleilighed. Man førte nu den 4de August den syge Konge fra Hameln tilbage til Verden, og Hæren, som een Dag senere fulgte Kongen did, forlagdes i Cantonnementsquarterer bag Allerfloden. Dog fik Nienborg og Stolzenau betydelige Besætninger, Linien fra sidstnævnte Sted til Steinhudermeer holdtes stærkt besat, og Wolfenbüttel forsynedes med en Garnison.

Tilly, paa sin Side, kastede derimod Besætninger ind i de af de Allierede forladte Fæstninger: Hameln og Minden og lod besætte Petershagen. Generalens Tropper vare iøvrigt sysselsatte med at gennemstreife Landet imellem Weseren og Aller, for at adsprede og afvabne Landsolket.

Tillys Tropper opførte sig ved denne Leilighed som de værste Barbarer; Mord, Brand og Voldtugt betegnede deres Vei; de mishandlede de protestantiske Geistlige, afhuggede deres Hænder og Fødder, afskjære deres Næse og Øren, saa man kunde sige, at Tyrker og Tartarer kunde ikke have opført sig værre.

Den 17de August overtog Christian den Fjerde igjen Overcommandoen, og et nyt Liv vendte tilbage. I de første Dage traf man Tropperne sammen fra de vidtløstige Cantonnementsquarterer, og mønstrede dem. Hæren bestod nu ialt af omtrent 37,000 Mand.

Saasnart Tilly blev underrettet om Christian den Fjerdes Helbredelse, traf han sin Hær sammen ved Weseren. Han skyndte sig at beleire Stolzenau, der ogsaa overgav sig, uden at løsne et Skud, uagtet Fæstningen var vel forsynet med Garnison, Artillerie, Mund- og Krigsfornødenheder. Den feige Commandant fik Løn som forskyldt, thi med sin sædvanlige Strengthed ved saadanne Leiligheder, lod Christian den Fjerde ham hænges for Fronten af hele Armeen.

Den 1ste September ankom Tilly med sin Hovedhær for Nienborg. Denne Fæstnings Com-

Side 200

mandant, Oberst Limpach, var det Modsatte af Stolzenaus Commandant, han afslog Opfordringen til at overgive sig, modstod flere gjentagne Storme, og Tilly nødsagedes derfor til at begynde en formelig Beleiring, ved hvilken Leilighed Generalen ved Osdorf lod slaae en Skibsbro over Weseren, og en Deel af Hæren leire sig paa denne Bred. — Hertugen af Sachsen-Weimar, der var beordnet til at besætte Hoya, angreb uformodet den 3die disse Forskatninger, indtog dem, tilintetgjorde Skibsbroen, og afstjar derved Tropperne fra Hovedquarteret. I den derved opstaaede Fægtning mistede Fjenden fire Faner og næsten 2,000 Mand, og opgav derefter Forsøget paa at sætte sig fast paa den venstre Flodbred.

De Allierede vare desuden heldige i flere Fægtninger; thi Udfaldene fra Fæstningen understøttedes ved Angreb fra Hertugen af Weimar. Det lykkedes imidlertid dog Tilly at faae nogle Værker anlagde tæt under Volden, samt afskjære Mølle vandet for de Beleirede, men nu, den 21de September, om Aftenen Kl. 11, førte Christian den Fjerde i egen Person, en betydelig Transport af Folk, Munition og Proviant til Nienborg; og overordentlige Bevægelser i den danske Hær ved Verden bebudede Tilly et snart forestaaende almindeligt Angreb. Tilly, hvis Stilling i det Hele var defensiv, turde ikke udsætte sig for et Nederlag og maatte derfor, skjøndt ugjerne, ophave Beleiringen; og han gjorde dette med en Ilsærdighed, som grændsede til Overilelse. Den 24de September omtrent Kl. 3 om Morgen brød Tilly op fra Nienborg, og efterlod sine Syge og Born, saavel som adskillige Varer, der vare stjaalne fra Bønderne. Han havde vistnok Aarsag til denne hurtige Retirade, thi det danske Rytterie fik Ordre at forfølge ham, men var neppe istand til at indhente hans Bagtrop og nedhugge en Deel af den. Tilly leed imidlertid dog ved denne Leilighed et Tab af 6000 Mand,

Side 201

og trak sig tilbage til Stolzenau, men vendte sig pludselig imod Slottet Calemberg, som han indtog uden synderlig Modstand; Christian gjorde derimod et Forsøg paa at overrumple Stolzenau, hvilket mislykkedes formedelst Besætningens Aarvaagenhed.

Mansfeld og Hertug Christian havde igjen maattet forlade deres Leir imellem Wesel og Rees. Deres Tropper, næsten 6000 Mand Infanterie og 3 til 4000 Rytterie, ankom midt i October til Stiftet Bremen, hvor de to Hærførere adskiltes. Hertugen af Brunsvig gik med 1000 Ryttere til den kongelige Armee, blev taget i Kredsens Bestalling, og detascheredes til Wolfenbüttel; Mansfeld, der ikke vilde staae under Christian den Fjerde, men dog agtede at virke i Forening med ham, tog sine Quarterer i Stiftet Lübeck og Hertugdømmet Lauenborg.

Imidlertid optraadte en ny og farlig Fjende paa Krigsskuepladsen: Albrecht af Wallenstein, Hertug af Friedland. Han havde samlet en Hær paa omtrent 8000 Ryttere og 15000 Mand Fodfolk, trak sig igjennem Hessen til Overweseren, og trængte frem imod Göttingen. Lykkeligviis opererede denne Feltherre ikke i Forening med Tilly, som der siges af Overmodighed eller ogsaa fordi sidstnævnte

havde udsuget Weseregnene altformeligt; han marcherede rigtignok op til Ahlefeld, men her forlod han pludseligt denne Vei, og rykkede ind i Bispedømmet Halberstadt.

For at iagttage Wallensteins Bevægelser, havde Christian den Fjerde strax efter Affairen ved Nienborg detascheret Hertugen af Weimar med et flyvende Corps paa henimod 10,000 Mand til Brunsvig og Magdeburg. Denne Sidste vandt vel nogle Fægtninger, men Wallenstein besatte desuagtet Halberstadt, Halle og Dessau, og tvang Magdeburg til fremdeles at forblive i Keiserens Devotion, det vil sige, det skulde forsvare

Side 202

sig imod Protestanterne, frasige sig alle Forbindelser med dem, og stedse være rede til at understøtte den catholske Hær ved Indqvartering, Tilførsler og Gjennemmarcher. I ovennævnte frugtbare Provindser tog Wallenstein sine Vinterqvarterer.

Christian den Fjerde stod med Hovedhæren ved Nienborg, men havde, for at dække Hannover og for mere i Nærheden at iagttage Tillys Bevægelser, opstillet et Corps paa 5000 Mand, tildeels bevæbnede Bønder, under Hertug Frederik af Sachsen-Altenburg og General Obentraut, bag Leinefloden. Tilly havde taget sit Hovedqvarter paa Calemberg, og stærke Afdelinger af hans Hær vare stillede fremad paa Veien til Hannover, indtil Pattensen. Natten til den 4de November concentrerede han hele sit Rytterie og 1500 Mand Fodfolk i Pattensen, og angreb, om Morgen, de danske Forposter paa Leineflodens venstre Bred. Disse kastedes snart tilbage over Broen imellem Byerne Coldingen og Grasdorf, og forfulgtes saa meget mere levende af Fjenden, som denne troede at kunne overfalde hele Corpset. Men Obentraut havde allerede opstillet Tropperne i Slagorden, og Fjenden dreves tilbage over Broen. Et fornyet Angreb afsloges ligeledes; og først efterat Greven af Anhalt havde tilført Tilly en Forstærkning af Infanterie, forceredes Overgangen over Broen. Den Fægtning, der nu opstod, var altfor ulige, med Hensyn til Troppeantallet; de Allierede maatte, efter en temmelig kjæk Modstand, forlade deres Leir og tage Flugten, med et Tab af 5 Rytterfaner, 300 Mand Døde og endeel Fanger.

Dagen efter oprettedes dette Tab af Christian den Fjerde, der indtog Fæstningen Stolzenau, som var et saare vigtigt Punkt for hans Vinterqvarterer; Garnisonen, som udmarcherede med Krigshonneur, tog størstedelen dansk Tjeneste.

Hermed endtes Krigstildragelserne for dette Aar.

Side 203

Ellevte Afsnit.

Felttoget i Aaret 1626; Slaget ved Lutter am Barenberg.

Kredshæren var ved de Forstærkninger, Christian den Fjerde Tid efter Anden havde faaet, stegen til en Styrke af 55 til 60,000 Mand. Blandt de herunder hørende Hærførere var ogsaa Greven af Mansfeld, der af Kongen var bleven erkjendt som General over et selvstændigt Corps. Kongen af England havde sendt Nedersachsen til Hjælp. Dette Corps bestod vel kun af noget over 8,000 Mand, næsten uden Artillerie, men Kongen forstærkede det med 3,000 Ryttere (et hollandsk Contingent) og noget Infanterie, hvorhos han forsynede det med saameget Skyts, at det havde i Alt 30 Kanoner — et for de Tider overordentligt stort Artillerie.

Kongen havde siden den 26de Februar sit Hovedqvarter i Wolfenbüttel; men Mansfeld fik Ordre at nærme sig Wallensteins Stilling paa den høire Elbbred, og desaarsag besætte og forsvare Positionerne bag Havelsfloden, og General Fuchs detascheredes med 3,000 Mand, at besætte Tangermünde og

Steendal. Wallenstein stod imellem Dessau og Magdeborg, Tilly i Bispedømmet Hildesheim. Fjendens Styrke var omtrent 70,000 Mand, og formeredes endnu af

Side 204

Hertug Georg af Lüneborg, som først i Marts offentligt gik over til Keiserens Sag.

Fjendtlighederne aabnedes fra Wallensteins Side med et Streiftog paa begge Elbbredder indtil Ragøs, hvor Slottet nedreves, og heelt op til Sandeau. Til Gjengjæld overfaldt Mansfeld Zerbst og nedhuggede Besætningen, der bestod af 400 Mand; hvorpaa han rykkede frem mod Dessau og vovede, den 1ste April, et almindeligt Angreb paa den høire Fløi af Wallensteins Forskætninger, men blev slagen tilbage. Et Angreb, den 21de, da Mansfeld havde faaet nogle Forstærkninger, var ligeledes frugtesløst. Endelig kom det, den 25de, til en Hovedtræfning. Wallenstein havde nemlig besluttet, at angribe Mansfeld, og af den Grund sammentrukket den største Deel af sine Tropper ved Dessau. Om Morgen begyndte en heftig Kanonade fra Brohovedet og de paa begge Sider af Samme opkastede Forskætninger. Wallenstein førte, medens Krudtdampen skjulte de gjensidige Bevægelser, sine Tropper over Elbbroen, og lod især den foran hans høire Fløi beliggende Skov besættes med Musketerer. Mansfeld, der samme

Side 205

Dag havde anordnet et fornyet Angreb, maatte nu trække sig tilbage til sin Leir; men besvarede herfra Fjendens Kanonade paa det meest levende og ikke uden Virkning. Men tilfældigviis antændtes nogle af hans Ammunitionsvogne, og Leiren kom i Brand. Herved nødsagedes han til, enten at vove et Slag mod en overlegen Fjende eller at trække sig tilbage. Han valgte det sidste. Medens Fodfolket, i sluttede Rækker, tiltraadte Marchen til Zerbst, dækkede han dets Tilbagetog med Rytteriet, og alle Angreb af de Keiserlige bleve med Tab slagne tilbage, indtil endeligt de i Skoven opstillede Musketerer ved et Angreb i Ryg og Flanke bragte Rytteriet i Uorden. Flugten blev snart almindelig. Kanoner og Bagage spærrede Veiene, forøgede Uordenen og bragte Skræk over Fodfolket. Mansfelds Nederlag var fuldkomment; 1500 Fanger, 10 Kanoner, 40 Faner og hele Leiren faldt i Seierherrens Hænder. Næsten hele det hollandske Rytteri blev tilintetgjort. De Allierede skulde have 4,000, de Keiserlige 1,000 Døde.

Ved dette ligesaa ubesindige som dristige Foretagende gjorde Mansfeld en Streg i Kongens fortræffelige Operationsplan. Christian den Fjerde havde nemlig, saasnart han ved Mansfelds Stilling bag Havelsfloden saavidt muligt havde dækket sin venstre Flanke, detascheret Hertugen af Weimar med et betydeligt Corps ind i Vestphalen. Følgen heraf var i militair Henseende, at Tilly saae sig nødsaget til pludselig at trække sig tilbage til Paderborn, i politisk Henseende, at Hessen, saasnart det saae sig befriet fra den liguistiske Hær, rustede sig til Kamp for sin Uafhængighed, og tillod et af Christian den Fjerde detascheret Corps paa 4,000 Mand, under Greven af Salms, at besætte Cassel. Men dette ulykkelige Nederlag forandrede paa eengang Scenen. Mansfeld, som med Levningerne af sit Corps havde trukket sig tilbage

Side 206

til Havelsfloden, var ikke mere istand til, uden Forstærkninger, at standse Wallensteins March langs med Elben. 3,000 Skotter, som nyligt vare landede paa Elben, 2,000 Musketerer fra Wolfenbüttel, og Hertugerne af Meklenborgs hele Hær, 4,000 Mand, sendtes uopholdeligen til Havelsfloden. Hertugen af Weimar blev ogsaa kaldt tilbage med sit Corps fra Vestphalen. Ved Efterretningen herom brød Tilly strax op, trængte frem mod Weseren, og gav Hessen til Priis for Soldaternes Plyndringer. Denne

Skjæbne traf ogsaa Münden, som af Tillys Tropper toges med Storm. Landgreven maatte til Slutningen forpligte sig til at vende tilbage i Keiserens Devotion.

Under disse Omstændigheder ansaaes et Indfald i selve Arvestaten nødvendigt for at fjerne enten Tilly eller Wallenstein fra Krigsskuepladsen. Tidspunktet var dertil ikke ugunstigt; thi Schlesien var opfyldt med Misfornøiede; Overøsterrig befandt sig i aabenbar Opstand mod Keiseren; og med Fyrsten af Siebenbürgen, Bethlen Gabor, var sluttet en Tractat, hvorefter Fyrsten skulde stille 15000 Mand til Kongens Disposition, imod en maanedlig Subsidie af 40,000 Rigsdaler, og Kongen lade et dansk Corps paa 8000 Mand rykke ind i Schlesien, bemægtige sig Fyrstendømmerne Oppeln og Ratibor, samt Fæstningen Cassel, dernæst vende sig imod Ungarn og forene sig med Bethlen Gabors Krigshær. Denne Expedition betroedes Mansfeld, hvis Hær nu atter bestod af 16,000 Mand med 15 Kanoner, dog skulde Hertugen af Weimar deeltage i Overbefalingen, og begge, før noget Vigtigt foretoges, høre Krigscommissairen Joachim von Mitzlaffs Mening, da denne var en talentfuld, skjøndt stolt, herskesyg og egennyttig, Mand, der var ansat for at lede de politiske Forretninger og sørge for Hærens Oeconomie.

Den 30te Juni brød Mansfeld hurtigt op fra sine Qvarterer bag Havelsfloden. Han drog

Side 207

uden Ophold til Frankfurt, hvor han gik over Oderen. Da Wallenstein, efter tre samfulde Dages Forløb, først blev underrettet om hans Afmarch, detascherede han strax Oberst Pechmann med fem Rytterregimenter til Schlesien, fulgte selv med Hovedhæren, 30,000 Mand, efter Mansfeld over Jyterbok ved Oderfloden, og efterlod Hertug Georg af Lüneborg, der havde svigtet de Allieredes og Protestanternes Sag, og var gaaet over til Keiserens Parti, med 7,000 Mand ved Elben. Mansfeld trængte dybt ind i Schlesien. Ved Oppeln kom det til en alvorlig Fægtning med Pechmann, hvis Forposter allerede havde besat Byen, men Hertugen af Weimar tvang dem til at gaae tilbage til Brieg. Mansfeld vilde dog ei, efter Hertugens Raad, besætte Oppeln, men fortsatte Marchen til Casel. Her detascherede han Hertugen af Weimar, for at angribe Troppau, medens han selv gik høiere op, for at indtage Teschen, Julnek og Leipnik. Men paa engang opgav han Tanken om Schlesiens Besættelse og Foreningen med Bethlen Gabor. Imidlertid indtog Hertugen, uden at andse Contraordre, Troppau, Jägersdorf og Gratz. Selv indtog Mansfeld Teschen og marcherede mod Leipnik, hvor Hertugen, efterat have ladet to Compagnier til Hest, og 800 Mand til Fods, under Mitzlaffs Befaling, blive tilbage i Schlesien, ogsaa indfandt sig. Fyrst Bethlen Gabor tænkte imidlertid ikke paa at opfylde den med ham indgaaede Tractat, og sendte intet Troppecorps ind i Schlesien, saa at Mansfeld tilsidst maatte opsøge ham i Siebenbürgen; thi hver Dag nærmede Wallenstein sig mere og mere, og afskar ham fra Schlesien. Den sidstnævnte Feltherre forfulgte ham endog ind i Bøhmen og nogle Fægtninger fandt Sted ved Waagfloden, idet Mansfeld afgik til Kaschau, Bethlen Gabors Hovedqvarter, hvorfra han besatte Waagflodens venstre Bred, medens Wallenstein holdt dens høire besat. Ved denne Flod fik Mansfeld

Side 208

omsider nogle Forstærkninger fra Bethlen Gabor, men ødelæggende smitsomme Sygdomme begyndte nu at rase i begge Hære, hvilket hindrede ethvert krigerisk Foretagende. Saasnart det koldere Veirligt havde standset Smitten, gik Mansfeld med en Deel af sin Hær over Waag, overfaldt de keiserlige Hjælpetropper, adskilte 8 Compagnier fra Hovedcorpset og huggede dem ned. Fjenden forsamlede sig imidlertid paa ny, forfulgte Mansfeld, og der opstod en levende Træfning, hvori begge Parter tilskreve sig Seiren. Men nu erfarede Mansfeld, at Fyrsten af Siebenbürgen underhandlede med Keiseren om Fred, og besluttede, for ikke at blive Offeret, hemmeligt at forlade Armeen og Ungarn.

Med tolv af sine bedste Kampbrødre søgte han at slippe igjennem Dalmatien til Venedig, hvor han vilde begynde nye Hvervinger. Men Skjæbnen satte et Maal for hans urolige Liv: en galopperende Svindsot endte hans Dage i Bosnien. Da han følte sin sidste Time nærme sig, forsamlede han sine Officerer om sig, formanede dem, støttende sig paa to af sine Vaabenbrødre, at kæmpe med Iver for Protestanterne, og opgav saaledes, som en Helt, staaende sin Aand. — Faa Maaneder efter, den 4de December, bortrev den saakaldte ungarske Sot en Anden af Christian den Fjerdens Hærførere, den ædle og talentfulde Kriger, Hertugen af Weimar, en af Trediveaarskrigens snildeste Partigjængere, i en Alder af 32 Aar. Mitzlaff, som imidlertid ved Hjælp af nye Hvervinger, havde ført den lille Krig i Schlesien, var efter Hertugens Anmodning kommen til Ungarn, for at frelse Resten af den mansfeldske Hær. Bethlen Gabor gjorde ingen Vanskeligheder ved at lade Tropperne drage bort; han gav endog Samtykke til, for dansk Regning at hverve 2,000 Husarer i Siebenbürgen, og lovede at forsyne Tropperne i Schlesien med Ammunition, samt at sende alt det af Mansfeld efterladte Artillerie til Teschen. Saasnart Mitzlaff var

Side 209

kommen tilbage til Schlesien, anordnede han sine Vinterqvarterer.

Medens Wallenstein forfulgte Mansfeld, tog Christian den Fjerde Offensivet imod Tilly. Han begyndte i den sidste Halvdeel af Julimaaned med Indtagelsen af endeel Stæder omkring Wolfenbüttel, og beordrede tillige Oberst Freitag at beleire Calemberg. Dette Slots Beleiring var allerede iværksat, da Tilly detascherede Grev Fürstenberg med 18 Compagnier Rytterie og 1500 Mand Fodfolk, samt et „Cavallerie-“ og 2 Infanterie-regimenter, for at undsætte samme. Saasnart Oberst Freitag erfarede Fjendens Anmarch, ophævede han Beleiringen og rykkede mod ham. Den 29de Juli stødte begge Corpserne, ved Landsbyen Rössing i Nærheden af Pappenborg, paa hinanden. Fægtningen varede i tre Timer; men de Allierede maatte, efter at deres Oberst var falden, rømme Marken og lade Calemberg forblive i Tillys Magt. — Kort efter denne Fægtning capitulerede Göttingen, den 13de August, efter et heltemodigt Forsvar.

Tilly lod derefter Hertug Georg af Lüneborg concentrere sine Tropper ved Blankenburg, og vendte sig selv med Hovedhæren imod Nordheim, for at beleire denne stærkt befæstede Stad. Han slog Leir paa venstre Bred af Ruhnefloden, og kastede Detaschementer frem paa Veien til Wolfenbüttel ligetil Lutter am Barenberg. Christian den Fjerde besluttede at undsætte Nordheim. Han kastede, den 15de August, de tillyske Detaschementer tilbage, indtog Slottet Lutter, og fortsatte Marchen til Sachsen. Dagen efter gik han med Rytteriet til Nordheim, hvor Fodfolket først om Natten indtraf, saa at Angrebet maatte opsættes til næste Dag. Men Tilly brød endnu samme Nat op fra Nordheim og gik tilbage til Norten.

Da Christian den Fjerde ikke saae sig istand til at hindre Hertugen af Lüneborgs Forening med Tilly, og ogsaa Hertug Friederich Ulrich af Brunsvig svigtede, og indledede Underhandlinger

Side 210

med Fjenden, besluttede Kongen at gaae tilbage til Wolfenbüttel. Den 24de August naaede han Giboldehausen, uden dog at forfølges af Tilly, der imidlertid dog recognoscerede hans March. Den 25de gik Kongen over Oder- og Sosesloden, kastede Broerne af efter sig, og leirede sig lige overfor ham. Nogle Skud vexledes imellem Forposterne, der kun adskiltes ved en ubetydelig Flod. Tidligt om Morgenen den 26de brød Christian den Fjerde atter op. Da han forudsaar, at det vilde komme til meget levende Arriregardefægtninger, tog han Veien til Gittelde, og lod et tætved liggende Bjergpas: „der Heinrichs Winkel“ besættes med 400 Musketerer og 200 Dragoner. Men Tilly, der havde forfulgt ham umiddelbar, lod Passet omgivet med Musketerer, paa eengang angribes i Fronten og i Flanken,

og tilintetgjorde saaledes, efter en haardnakket Fægtning, hine 600 Mand. Imidlertid var den danske Hær gaaet tilbage til Seesen, hvor den leirede sig, og en Kanonade endte Dagen.

Christian den Fjerde befandt sig nu paa den fra Göttingen til Wolfenbüttel hørende store Landevei. Bag ved ham laae en Skov, som strakte sig næsten een Miil i Længden, og som maatte vanskeliggjøre hans Tilbagetog. Der, hvor Skoven ophørte, begynder en Slette, som naaede op næsten lige til Lutter am Barenberg, et forhen befæstet, men af de Danske demoleret Slot. En Bak gennemskjar denne Slette fra Østen til Vesten, og dannede en liden Dal. Bakkens Bredder vare sumpige og bevrne med Krat, og skjøndt den hverken var dyb eller bred, hindrede dog denne Breddernes Beskaffenhed enhver Tropeafdeling fra at passere den i Orden paa noget andet Sted end over den eneste Bro, der førte over den. I en kort Frastand fra Bakken hævede Terrainet sig igjen, og Overhøiningens Fordele vare paa den nordre Side. Kongens Stilling ved Seesen var ikke den bedste. En Skov i Ryggen, derpaa en Slette, og endeligen et Defilee

Side 211

maatte frembringe skadelige Følger for hans Hær, enten han lod det komme til et Slag ved Seesen eller han tiltraadte Tilbagetog i Fjendens Paasyn; thi vanskeligt, ja næsten umuligt var det, ved disse Terrainhindringer, at kunne iagttage en stadig Slagorden. Men Tropperne behøvede foreløbigt nogle Timers Hvile, og Kongen benyttede denne Tid til at befrie sig for al overflodig Bagage, som han sendte tilbage til Wolfenbüttel. Herved vandt han Lethed i sine Bevægelser. Tilly, som ligeledes forudsaae, at det den næste Dag vilde komme til et Hovedslag, sendte endnu om Natten en Befaling til Oberstlieutenant Stephan Albert, som havde besat Bochenem, at besætte Skoven ved Seesen med 600 Musketerer og angribe Christian den Fjerde i Flanken, naar han, trængt af Tillys Avantgarde, passerede samme. Men Christian den Fjerde brød tidligere op end hine 600 Musketerer kunne være ankommen i hans Ryg, og undgik derved denne ham lagte Snare.

Den 27de August 1626 fandt det bekjendte og uheldige Slag ved Lutter am Barenberg Sted.

Det var Midnat, da man i den danske Leir hørte to Kanonskud: Signal til Armeens Opbrud. Tvende Timer sildigere fulgte Tillys Avantgarde. Christian den Fjerde havde, ved at sende den største Deel af sin Bagage tilbage til Wolfenbüttel, vundet et betydeligt Forspring, og var allerede ankommen i den imellem Seesen og Lutter beliggende Skov, førend Fjenden indhentede ham. Der opstod en levende Skovfægtning imellem Tillys Avantgarde — bestaaende af eet Regiment Ryttere og 800 Musketerer, — og Kongens Bagtropper, hvilken varede fra Klokken 4 til 6 om Morgen, og endtes først ved Solens Nedgang. Thi, da Tilly saa Christian den Fjerde holde paa Sletten i fuldkommen Slagorden, vovede han ikke at angribe ham, førend han ligeledes var deboucheret ud af Skoven og havde stillet sine Tropper i Slagorden.

Side 212

I den skønneste Orden veg nu Christian den Fjerde tilbage over Sletten. Han passerede Bakken og stillede sig paa de norden foran samme liggende Høider. Tilly fulgte langsomt bagefter, opstillede sin Hær paa den sydlige Bred af Bakken, og en Kanonade, især levende vedligeholdte fra Tillys Side, begyndte Klokken 9 om Formiddagen.

Klokken 12 om Middagen troede Tilly, ved et Angreb paa Kongens venstre Flanke, at kunne bringe Fægtningen til at udvikle sig. Han beordrede derfor to Regimenter og 2500 Mand Fodfolk til at gaae over Bakken ovenfor Kongens Stilling og kaste sig i hans venstre Flanke. Overgangen kunde blot efter megen Umage og ikke uden Troppernes Adskillelse iværksættes; Christian den Fjerde styrtede sig med en Deel af sit Cavallerie over de endnu ikke ordnede Afdelinger, kastede det fjendtlige Rytterie tilbage paa dets Infanterie og sprængte begge Dele ud i en Mose.

Imidlertid havde Tilly besat Broen med 200 Musketerer, stillet hele sit Artillerie en batterie, og dækket det med nogle i Hast fra Krattet tilberedte Forhug, samt opstillet et Par Infanterieregimenter til dets Forsvar. Tre danske Cavallerieregimenter fra høire Fløi angreb Broen, nedhuggede de ved denne posterede Musketerer, kastede to keiserlige Cavallerieregimenter, der vilde modsætte sig dem, over Ende, og trængte frem mod den Bakke, hvorpaa det fjendtlige Skyts var stillet. Men det var umuligt for dem, at rydde Forhugget tilside; Kanonerne — opmuntrede ved Tilly, som midt under Fægtningen tilraabte dem: „jeg beder Eder, for Guds Skyld, værers forsigtige, og gjører intet Skud forgjæves!“ — gave nu, da de danske Ryttere nærmede sig dem, i Forbindelse med Musketererne, en virksom Ild. Det danske Cavallerie flygtede i Uorden tilbage over Bakken.

Christian den Fjerde ilede til den høire Fløi; Tilly samlede sit Cavallerie. Kongen førte

Side 213

i egen Person en Deel af Fodfolket over Broen imod Fjenden. Han angreb de fjendtlige Kanoner. Men disses Ild virkede saa meget eftertrykkeligere, da det danske Artillerie ikke kunde besvare Ilden, uden at nedskyde sine egne Tropper. Tilly gjorde et Angreb paa det ligeledes paa ny fremtrængende Cavallerie; han blev anden Gang slagen paa Flugt; men ogsaa det danske Fodfolk blev nødt til at opgive Angrebet paa Batteriet og trække sig tilbage.

De ved Bakken staaende adspredte fjendtlige Tropper samlede sig paany, afslog flere Angreb Commissairen Sigvard Pogwisch lod gjøre paa dem, og indtog en Stilling paa den høire Bred af Aæn.

Tredie Gang samlede begge Hærførerne deres Tropper og førte dem imod hinanden. Slaget blev almindeligt. I flere Timer var Seiren uafgjort; nogle Tilfældigheder afgjorde Slagets Udfald. Tvende danske Cavallerieregimenter — det hessiske og wittgensteinske — bleve angrebne af en fjendtlig Cavalleriemasse, og sprængtes ud i et Morads; tvende danske Infanterieregimenter skjøde af Misforstaaelse paa hinanden, og frembragte derved Forvirring blandt de foran og ved Siden af dem staaende Tropper, og den største Deel af det tyske Cavallerie vægrede sig midt under Slaget ved at fægte længer, fordi det havde en Maanedes Sold tilgode. Nu opstod en vild Uorden i de Allieredes Hær, alle Christian den Fjerdes Anstrengelser for at standse de Flygtende nyttede intet, alt udartede til en vild Flugt, hvori Enhver søgte sit Livs Frelse. Forgjæves samlede han de Tappreste af sit Cavallerie omkring sig, og kastede dem imod det tillyske Cavallerie; bortreven af de Flygtende maatte han ogsaa flye, slog sig igjennem flere Afdelinger af den fjendtlige Hær, og var nær ved at blive tagen til Fange eller nedhugget af en tillysk Underofficier. En Adelsmands Troskab reddede

Side 214

ham tilsidst; thi, da han, for at undgaae de forfølgende Fjender, maatte sætte over Grøfter og Gjærder, styrtede hans Hest; men hans Staldmester Wenzel Rothkirk leverede ham sin, og fulgte Kongen til Wolfenbüttel, fire Mile fra Lutter til Fods.

Christian den Fjerde skal i dette Slag have udviist en saadan Conduite, Tapperhed og Aandsnærværelse, at Tilly selv i en Skrivelse til Churfyrsten af Baiern vedgik, at han aldrig i atten Feltslag havde truffet paa en Modstander, som bedre forstod at ordne en Hær, med større Mod førte den ind i Fægtningen, og med mere Duelighed vidste saavel at forekomme Uordener, som paany at oplive de Vigenes Stridslyst, end Christian den Fjerde. Ligeledes erklærede den hollandske Gesandt Aitzema, at Kongen lagde alle de Egenskaber, som udfordres af en klog Feltherre, for Dagen.

Slaget havde varet til om Eftermiddagen Klokken 5; Slottet Lutter am Barenberg, hvori Oberst Lohausen med endeel Fodfolk havde kastet sig ind, capitulerede endnu samme Aften. Flere tusinde Mand og 29 Faner faldt derved i Fjendens Hænder. I selve Slaget tabte de Allierede 22 Kanoner, 36 Faner og 6 Standarter. Af Dræbte havde de vel dobbelt saa Mange, som den tillyske Hær, over 4000 Mand, og Endeel af de fortrinligste Befalingsmænd vare enten faldne eller tagne til Fanger.

Christian den Fjerde samlede strax i og ved Wolfenbüttel Levningerne af sin Armee; han befalede Geert Ranzau og Administratoren af Magdeborg, at samle alt Infanteriet, hvoriblandt endeel skotske og engelske Tropper, ved Blekede; han opfordrede de i Slaget adspredte Soldater til, mod en Belønning af 4 til 6 Rigsdalere, igjen at indfinde sig ved Armeen, og opnaaede derved at Mange af dem igjen ankom til Hæren, da Tilly havde begaaet den Uforsigtighed at fordele Fangerne blandt sine Regimenter. Men det tabte Slag havde indjaget flere af hans

Her er den diplomatiske transskription af siderne 215 og 216. Da der ikke er vedlagt en eksisterende tekst til sammenligning, har jeg udført en fuldstændig, bogstavtro gengivelse af originalen, som du kan bruge til din korrektur.

Side 215

Allierede en saadan Skræk, at de ikke vovede mere at træde op imod Tilly men betingede sig Neutralitet. Hertug Frederik Ulrik af Brunsvig begav sig formelig den 29de August i Keiserens Devotion; og Hertugerne af Meklenborg, som, mod deres Stænders Protest, havde deeltaget i Unionen, saae sig ved disses Bebreidelser og Uvillie endelig nødsagede til, ligeledes at begive sig i Keiserens Devotion. Under disse Omstændigheder maatte Christian den Fjerde naturligviis strax igjen opgive sin første Plan, at concentrere sin Magt ved Wolfenbüttel og levere Tilly et nyt Slag, og derimod, idet han foreløbigen undgik ethvert Saadant, at sikkre sig Overgangen over Elben og besætte det Meklenborgske. Den 30te August brød han op fra Wolfenbüttel, gik den 5te September over Elben, lagde Garnisoner i Domiz, Eldena, Garlofen, Grabow, Wittenberg og Zarrentin, og lod Büzenborg befæstes.

Hans Hær bestod nu, foruden nysnævnte Garnisoner, af 15,000 Mand Fodfolk, 3000 Cuirasserer og 4,000 Arquebuserer. Hovedstyrken concentreredes ved Stipelsen.

Tilly havde imidlertid søgt at sætte sig fast i Nedersachsen. Hannover og flere Stæder havde alt overgivet sig; han havde alt indtaget Hoya, Rethem, Verden, Rothenborg o. s. v. samt besat Grevskabet Oldenburg, og var nu i Begreb med at gjøre et Indfald i Erkebispedømmet Bremen. Saasnart Kongen bemærkede dette, brød han den 2den October op fra Lauenborg, hvorhen han den 18de September havde forlagt sit Hovedquarteer, marcherede til Buxtehude og Stade, hvor han concentrerede sine Tropper paa Elbens venstre Bred, og befæstede Stade. Aldrig saasnart var Kongen ankommen til Stade, før Tilly trak sig tilbage fra Weser- og Allerfloden, og forlagde Tropperne i Vinterquarterer.

Christian den Fjerde, der i Begyndelsen af November var bleven forstærket dels med 4000 Mand friske Tropper, som Prinds Christian af Danmark

Side 216

tilførte ham, dels med nogle skotske Hjælpetropper, der landede paa Elben, troede nu at burde tilbageerobre de ved Wümme- og Allerfloden tabte Stæder, for at aabne Communicationen med Nienborg. Han brød derfor op den 12te November med endeel Fodfolk fra Stade, bemægtigede sig, den 14de, Passet ved Nethem, og ankom den 16de, foran Hoya. Her lod han, endnu samme Nat, Løbegravene aabnes og Staden beskydes. Besætningen forsvarede sig tappert og afslog strax

Stormen, hvorved endog Kongen, den 18de, blev saaret i den venstre Arm, og Prinds Christian fik ti Skud. Men, den 21de November, overgav endelig Byen sig paa Naade og Unaade; Officererne toges til Fange og Soldaterne fordeeltes blandt Regimenterne. Tropperne bleve derefter forlagde i Vinterqvartererne; Kongen afgik igjen til Stade.

Aldrig saasnaart havde Tilly erfaret Hoyas Beleiring, før han lod Hertugen af Lüneborg tilbageerobre denne Stad og atter indtage Passet ved Nethem; hvorpaa Hertugen tog Qvarterer imellem Weseren og Allerfloden. Men da Commandanten i Nienborg gjorde daglige Udfald, saae Hertugen sig nødsaget til i Begyndelsen af December at beleire denne Stad. Christian den Fjerde var imidlertid gaaet til Rendsborg, for der at holde en Landdag; men hans Søn, Prinds Christian, som imidlertid havde overtaget Befalingen over Hæren, fik neppe Nys om Nienborgs Beleiring, før han med 6000 Mand brød op fra Stade, indtog Rothenborg, og pludselig ankom for Hoya; Slottet toges med Storm, dog tilstodes Besætningen, denne Gang, fri Afmarch med Over- og Undergevar. Efter at have afbrændt Weserbroen, rykkede Prindsen frem imod Nienborg, men nu ophævede Hertugen Beleiringen; Prindsen trak sig tilbage til Ottersberg, hvorfra Hovedqvarteret, efter Kongens Tilbagekomst, forlagdes til Stade.

Hermed endtes for dette Aar Krigstildragelserne i Nedersachsen.

[Side 217]

Tolvte Afsnit. Felttoget 1627.

Medens Prinds Christian undsatte Nienborg var Kongen ved den holsteenske Landdag i Rendsborg, som Hertugen af Holsteen, der havde trukket sig tilbage, ikke tog Deel i. Her var det, at Statholderen Geert Ranzau talte med Iver og Myndighed om, at man maatte gjøre alt for at afværge Faren fra Fædrelandet, og bevægede Ridderskabet til, at udrede Rostjenesten efter det gamle Anslag, at stille 16,000 Mand veludrustede Fodknægte, og i alt Fald at fremstaae Mand for Mand til Fædrelandets Forsvar. Uheldigviis døde denne fortjenstfulde Patriot allerede i Januar 1627, og med hans Død svandt Aanden af det antagne Forsvarssystem og Begeistringen hos Holsteens Riddersmænd. — Kongen erkjendte denne fædrelandssindede og tappre Mands Værd; thi da Christian ved hans Begravelse selv vilde følge ham til Jorden, og Ditlev Ranzau tilbød ham en prægtigt smykket Ridehest, forat Kongen ei skulde uleiliges med at følge Liigskaren til Fods, vilde Christian ei modtage den., Nei,“ sagde han, „denne Mand var stedse ufortrøden, og gik mangan Gang for Os; nu ville Vi og gaae til Fods for hans Skyld.“

Side 218

Erkebisen af Bremen negtede reent ud, fremdeles at ville bidrage til Kredshærens Underholdning; Kongen besatte uden videre hans Residents og erklærede tilsidst, at han havde forbrudt alle sine Besiddelser. Til at fortsætte Krigen var Penge nødvendig, og det danske Rigsraad bevilgede en Skat og visse Toldforhøielser; hvorhos Adelen siden indrømmede for eget Vedkommende $\frac{1}{3}$ af Landgilden samt 2 pCt af alle Capitaler og fra Bønderne 1 Tønde Korn af hver 36 Tønder Hartkorn. Enkedronning Sophia laante Kongen 241,000 Rigsdaler. Gustav Adolph negtede aldeles at deeltage i Coalitionen mod Keiseren. Churfyrsten af Brandenburg gjorde Intet for at forsvare sine Lande, og kaldte endog alle Brandenburgere tilbage fra den danske Hær. Republikken Venedig vilde ei sende sine Pengebidrag til Norden, for det havde Beviis for, at Christian den Fjerde ei var aldeles

tilintetgjort. Frankrig tillod vel, at en Oberst Montgomery der hvervede 3000 Mand til Kongen af Danmarks Tjeneste, men indskrænkede sig iøvrigt til at udbetale Christian den Fjerde en Subsidie af 500,000

Side 219

franske Gylden. Kongen af England, som formedelst Tvistigheder med sit Parlament ei kunde udrede Subsidier, tilstillede Christian den Fjerde, blandt andre Klenodier, et rubinbesat Hosebaand af 700,000 Kroners Værdie; ligesom han ogsaa lod et engelsk Corps af 3,500 Mand, der stod i hollandsk Tjeneste, under Oberst Morgan, afgaae til Danmark, for der under Christian den Fjerdens Overbefaling at tjene for engelsk Regning; dette Corps, der forstærkedes hele Sommeren igjennem, forenede sig siden med et andet engelsk Auxiliaircorps af nogle Rytterregimenter, under Generallieutenant Norpraht. Hollænderne sendte strax efter Slaget ved Lutter nogle tusinde Mand under Greven af Solms til den danske Armee, og udbetalte alle resterende Subsidier.

Ved Felttogets Begyndelse leed den allierede Hær ingen Mangel paa Material, og det Mennesketab som havde fundet Sted i Slaget ved Lutter blev rigeligen erstattet; thi den nu udrustede Hær bestod af 30,000 Mand, foruden de betydelige Garnisoner i Nienborg, Stolzenau, Nordheim og Wolfenbüttel. Men uerstatteligt var Tabet af Generalerne Fuchs og Obentraut, Greven af Mansfeld og Statholderen Geert Ranzau, Hertugerne Christian af Brunsvig og Johan Ernst af Sachsen-Weimar.

Et lidet Corps, der var bestemt til at forsyne Nienborg med Geværer, Proviant og frisk Mandskab blev i Begyndelsen af Aaret trukket sammen ved Ottersberg. Expeditionen lykkedes fuldkomment: Nienborgs Besætning forstærkedes med 4,000 Ryttere og 1000 Dragoner, og det til Convoien bestemte Corps bemægtigede sig, paa Tilbagereisen, Passene ved Langredel, der bleve meget stærkt forskandsede. Hertugen af Lüneborg rykkede rigtignok sidst i Januar frem for Ottersberg, for at forstyrre de Danskes Anlæg sammesteds; men den der commanderende Officer afbrændte Broerne og kastede sig ind i Slottet. Efter nogle Dages Forløb trak Hertugen af Lüne-

Side 220

borg sig igjen tilbage, og Byens Befæstning fuldendtes.

I April samlede Tilly hele sin Hær i Egnen ved Brunsvig; dog forbleve 6 til 8,000 Mand under Grev Anhalt opstillede imod Erkestiftet Bremen, og Hertugen af Lüneborg detascheredes imod Elben. — Grev Anhalt kunde imidlertid ikke hindre de Danskes Fremtskridt i Erkestiftet Bremen, især efterat Oberst Morgan med engelske og skotske Tropper havde forenet sig med Generallieutenant Norpraht. Den sidste befæstede Achim temmelig stærkt, satte over Weseren, indtog Thedinghausen, og opkastede nogle Værker ved Siek, hvorved hele Grevskabet Oldenburg befriedes for den fjendtlige Indkvartering. Vel forsøgte Fjenden at forstyrre de Danskes Anlæg, og gjorde, med et Tab af henimod 600 Mand, flere Angreb paa samme; men, da disse vare frugtesløse, trak han sig tilbage bag Weser- og Allerfloden.

Den mod Elben detascherede Hertug af Lüneborg gik den 21de April over Floden, og gjorde ved Pilau et Indfald i Brandenburg. Strax detascherede Christian den Fjerde Generalvagtmester Schlammersdorf med et Corps imod Havelen. Dette naaede lykkeligen Havelberg, skjøndt Hertugen af Lüneborg allerede havde udbredet sig paa begge Sider af Floden, og Churfyrsten af Brandenburg gjorde Indvendinger mod Havelpassenes Besættelse. Dog lykkedes det Hertugen, ved et Angreb, Natten mellem den 17de og 18de Mai, at indtage Byen; men Schlammersdorf trak sig tilbage paa den høire Havelbred, hvor han havde anlagt meget betydelige Værker, og en vedholdende Kanonade tvang omsider Fjenden til at trække sig tilbage; Byen afbrændtes ved denne Leilighed. Imidlertid

forstærkedes Hertugen af Lüneborg Dag for Dag; men det Samme var Tilfældet med Schlammersdorfs Corps, som nu stilledes under Markgreven af Badens Overbefaling.

Side 221

Den 29de angreb Christian den Fjerde Blekede, men den sammesteds commanderende Capitain Brandenstein satte Ild paa Byen, og kastede sig ind i det med Volde og Grave omgivne, af ham meget stærkt befæstede, Slot. Et Forsøg, Kongen gjorde, paa at indtage Slottet med Storm, mislykkedes, og Christian den Fjerde blev selv truffen af en mat Kugle i Munden. Ogsaa Beleiringen, som han nu begyndte paa, blev snart ophævet, da Tilly afsendte flere Tropper til Slottets Undsætning. Den 5te Juni trak Kongen sig tilbage til nogle Skandser ligeoverfor Boizenborg (formodentligt ved Lüdersborg). Herfra foretog de Danske sig adskillige Streiftog ind i det Lüneborgske med Plyndringer og Brandstiftelse; Kongen anførte selv et af dem, og afbrændte Byen Winsen.

Paa den anden Side streifede Wolfenbüttels Garnison omkring i de brunsvigske Lande, opsnappede Tilførslerne til Tillys Hær og inddrev Contributioner, medens Nordheims Besætning streifede lige til Holzmünden, overfaldt de liguistiske Qvarterer, og bortførte eller ødelagde de smaa fjendtlige Magasiner, den kunde overkomme. Derved fik Harzbønderne Mod til at føre en Snaphane-krig med Liguisterne. Tilly nødsagedes omsider til at tage mere kraftige Forholdsregler for at gjøre en Standsning i disse Drillerier og Overfald. Efter at have detascheret et Corps under Grev Wratislav mod Bønderne, beordrede han Grev Fyrstenberg med et andet, betydeligt Corps at beleire Nordheim, der var vel befæstet med Grave, Volde, Taarne og Porte, men blottet for Udenværker. Greven ankom i Junimaaned for Nordheim, og aabnede, uagtet nogle Udfald af Garnisonen, sine Løbegrave og stormede den 27de. Men Stormen blev slaaet tilbage med betydeligt Tab paa Fjendens Side, og Fyrstenberg begyndte derfor eftertrykkeligt at beskyde Byen. Den 2den Juli forlangte den danske Commandant at capitulere, men det afsloges, og

Side 222

Beskydningen vedvarede uafbrudt til den 5te, da Fyrstenberg atter foretog en Storm. Garnisonen, som kun havde Valget imellem Seir eller Død, fægtede med en saadan Fortvivlelse, at Fjenden, efter et Tab af 1,000 Mand, hvoriblandt 500 Saarede, som ikke kunde medtages, henimod Aften maatte trække sig tilbage. Nu lod Fyrstenberg Commandanten anmode om en Vaabenhvile, for at kunne begrave de Døde og bortbringe de Saarede; men dette afslog Commandanten, der endnu samme Nat gjorde et Udfald, dræbte de Saarede og plyndrede de Døde. Dagen efter capitulerede Besætningen, da man tilstod den fri Afmarch til Wolfenbüttel.

Imidlertid var den i Schlesien værende danske Hær bleven aldeles tilintetgjort ved dens Øverstcommanderende Krigscommissairen Mitzlaffs slette Adfærd og egenmægtige Handlemaade. Tvertimod de fleste krigskyndige Officerers Raad, at forlade Schlesien, hvor man ikke mere kunde holde sig imod Wallensteins overlegne Tropper, kastede han sig med det hele danske Corps ind i Cosel. De keiserlige Tropper beleirede endelig denne By i Julimaaned, og Mitzlaff forlod nu, forat frelse en Deel af Tropperne, Cosel med 5000 Mand, og begav sig til Jablunkar. Den 21de Juli overgav Cosel sig, og den 29de Troppau, begge af Mangel paa Krud. Det af Mitzlaff anførte Troppcorps søgte at undslippe igjennem det af Wallensteins Tropper oversvømmede Schlesien til Danmark; men ved Førstnævntes utilgivelige Ligegyldighed og Egenraadighed blev dette Corps overfaldet i dets Qvarterer i nogle Landsbyer i Brandenburg af et keiserligt Streifcorps, og størstedelen nedhuggede. Mitzlaff reddede sig med nogle Tjenere i en nærliggende Skov, stødte senere paa et dansk Regiment under Oberst Holck, der havde slaaet de Keiserlige tilbage, og fulgte med til Stettin, hvor man negtede disse Tropper Gjennemmarch. Mitzlaff flygtede, for at undgaae Mishandling af de

Side 223

opbragte Soldater, til Colberg, og naaede derfra Holsteen. I Aaret 1628 blev han af en Krigsret dømt til at være forfalden i Kongens Naade og Unaade, i Særdeleshed fordi han uforsvarligen ikke havde forsynet Hæren med den fornødne Proviant og Munition, og ved sin Egenraadighed var Skyld i den schlesiske Armees Undergang. Kongen satte ham i to Aar som Statsfange paa Dragsholm, og gav ham siden Friheden imod at han skulde forlade Landet.

Tilintetgjørelsen af den dansk-schlesiske Hær havde de skadeligste Følger for den danske Hovedhær. Tilly concentrerede pludseligen 15,000 Mand ved Lüneborg, Fjenden forstærkedes ved Havelens floden og fjendtlige Tropper viste sig ved Oderen.

Aldrig saasnart havde Christian den Fjerde faaet Nys om disse Bevægelser, før han overdrog Greven af Thurn Overcommandoen over Tropperne ved Elben og afreiste til Rendsborg for at organisere et Opbud i Masse til Værn imod Wallensteins og Tillys forenede Magt. Opbudet blev vel anordnet, men deels slet, deels kun langsomt efterkommet; og da der var Mangel paa duelige Anførere, var det ikkun med en ubeskrivelig Angst at man drog ud.

Paa en Rigsdag i Kolding formaaede Christian den Fjerde Adelen til, efter mange Modsigelser, at bevilge en Udskrivning af 12,000 Mand Fodfolk; men denne Foranstaltning traadte heller ikke i Kraft. Ved Boizenborg havde Christian den Fjerde ladet opføre endeel sammenhængende Skanser paa Elbens høire Bred, et Brohoved paa den venstre Bred, og ved Lydersborg et sluttet Værk, der var besat med 350 Mand. Dette Værk blev allerede den 24de Juli angrebet af Tilly, som med 1000 Mand var om Natten gaaen over Floden. Besætningen trak sig, uden mindste Modstand, tilbage til Boizenborg. Tilly nærmede sig derpaa Brohovedet, der var besat med 4 Com-

Side 224

pagnier Skotter, og aabnede strax Løbegravene. Major Dumbar, den Øverstbefalende, der vilde hindre ham heri, gjorde et Udfald, som blev slaaet tilbage, men afslog derimod tre Storme paa Forskatterne i de følgende fire Dage. Da Skotterne havde bortskudt deres Ammunition, sloge de med Kolben, kastede med Stene, og strøede de Stormende Sand i Øinene. Tilly maatte saaledes for denne Gang opgive Angrebet paa Boizenborg og ved Blekede gaae over Elben. Her vare ligeledes paa høire Bred anlagt Forskatter, og et Compagnie tyske Tropper opstillede til Sammes Forsvar; men disse flygtede uden at løse et Skud. Den 7de August stødte de første fjendtlige Tropper paa den høire Elbbred. Tilly satte strax Forskatterne istand igjen, og rykkede allerede den 9de for Boizenborg, som han besatte uden Modstand; thi Greven af Thurn havde, paa Efterretningen om Fjendens Overgang, strax trukket sig tilbage bag Vilsfloden, taget sit Hovedkvarter i Wandsbek, og beordret Major Dumbar at afmarchere til Lauenborg og derfra, efterat have ladet to Compagnier besætte Slottet, med Resten til Glückstad. Tilly rykkede nu for Lauenborg; og efter et Par Dages Beleiring overgav Besætningen i Slottet sig, imod fri Afmarch til Glückstad. Fire Kanoner og 24 Transportskibe faldt her i Fjendens Magt.

Imidlertid havde Hertugen af Lüneborg den 8de August ladet sammenbringe endeel Fartøier ved Havelen, og den 6te angrebet en, skjøndt ubefæstet, dog temmelig stærkt besat Holm i Floden. Han indtog den, uden synderlig Modstand, forskandsede sig der, og gik den 9de ved Hjælp af en Skibsbro, over paa den høire Havelbred.

Markgreven af Baden nødsagedes imidlertid, da Wallensteins Hær truede med at afskjære ham fra Meklenborg, til at trække sig tilbage, og begav sig med sit Corps, 10,000 Mand, til Wismar og Den Poel, hvor han foreløbigt forskandsede

Side 225

sig. Hele Brandenburg og Meklenborg vare nu saaledes forladte af de Danske; kun i Bützow laae endnu en dansk Garnison, men Commandanten maatte efter nogen Tids Beleiring af Oberst Arnim overgive Staden.

I Begyndelsen af September havde Tilly og Wallenstein en personlig Sammenkomst i Lauenborg. Strax efter forsamlede begge Hære — Wallensteins paa mere end 45,000 Mand, Tillys paa idet mindste 30,000 — sig paa Steckenitzflodens venstre Bredde. De bleve mønstrede, og fortsatte, efter faa Dages Ophold i denne Egn, deres March ind i Holsteen. Greven af Thurn trak sig strax tilbage til Ditmarfen.

Tilly rykkede nu, uden Modstand, frem for Pineberg, men Slottets Garnison forsvarede sig i flere Uger; Tilly selv saaredes ved et Musket-skud saa farligt i det venstre Laar, at han maatte overdrage Commandoen til Grev Fyrstenberg, og gaae tilbage til Lauenborg for at helbredes, og først efterat have tilbageslaaet tvende Storme og i forskjellige Udfald dræbt og saaret næsten 2000 Fjendtlige, overgav den tappre Commandant, der manglede Ammunition og Proviant, Slottet den 2den September; Garnisonen tilstodes fri Afmarch, med Over- og Undergevær, til Crempe. Den tillyske Hær vendte derpaa tilbage til Lauenborg, Lyneborg og Brunsvig, for at lægge sig i Vinterqvarteer, dog mener man at Skinsygen paa Wallenstein har været den egentlige Aarsag til hans tidlige Bortmarch.

Paa samme Tid, som Tilly, trængte Wallenstein ind i Holsteen. Uden Hindring fortsatte han sin March til Segeberg, indtog Itzehoe, Haselau, Haseldorf og Wilster, og blokerede Crempe. Slottet Breitenborg udholdt en Beleiring af omtrent 8 Dage. Besætningen bestod af 4 Compagnier Skotter og nogle tyske Tropper under Major Dumbar. Denne Helt vægrede sig, da Slottet i 6 Dage var bleven besrudit og en betydelig Breche allerede gjort i Volden, endnu

Side 226

stadigen ved at capitulere. En Hovedstorm den 29de September satte omsider Wallenstein i Besiddelse af Slottet. Skjændt Dumbar faldt strax i Stormens Begyndelse, vedblev Kampen dog i flere Timer, indtil Besætningen tilsidst overvældedes. Ingen blev skaanet; selv Dumbars Liig mishandlede paa den afskyeligste Maade.

Skræk gik nu foran Wallensteins Skarer; overalt flygtede man, og de faa forsamlede Bevæbnede af det holsteenske Opbud adspredte sig. Christian den Fjerde lagde en anseelig Besætning, under Georg Ahlefeld, ind i Crempe, besatte Glückstad temmeligt stærkt, og lod Resten af Armeen, 14,000 Mand til Hest og Fods, gaae til Tønningen, hvor de kunde dækkes af Eiderfloden og Rendsborg. Kongen selv forblev i Glückstadt til den 23de September; men sydlige Vinde gjorde det umuligt for ham, at sætte Marskegnene under Vand. Han betroede derfor Fæstningens Forsvar til en Oberst Durand, seilede ned ad Elben, og landede i Dikhusener Havn i Nordditmarsken. Men Indvaanerne ansaae de Landende for Fribyttere, tændte Fyrene, og stimlede sammen for at forsvare sig. De opførte sig, som Kongen sagde, heelt ubesledent imod ham, indtil han endelig overtydede dem om, hvo han var, og fik Tilladelse til at fortsætte Reisen.

Da Christian den Fjerde kom til Tønningen, havde Skrækken jaget Tropperne høiere op i Landet til Husum og Flensborg. Ved sin Nærmelse til den sidste By saa Kongen nogle Cavallerieafdelinger drage i største Hast fremad Veien til Aabenraa, og erfarede, at en panisk Skræk jog dem fremad mod den jyske Grændse. Hans Tiltale til de Soldater, han endnu forefandt i Flensborg, frugtede intet; han befalede derfor, at de skulde retirere langsomt til Haderslev, hvorhen han selv strax reiste; men intet kunde standse hverken Officerernes eller Soldaternes Flugt til Kolding, og derfra ind i Jylland; Troppernes Desorganisation kjendte ingen Grændse mere.

Side 227

Han maatte følge den almindelige Strøm, og ankom saaledes den 27de September til Kolding. Alles Mening var nu, at der gaves kun to Veie til Hærens Redning: enten at gaae over til Fyen, eller ind i Vendsyssel, og Kongen gav Ordre til Oberst Baudissin, at han skulde samle de hist og her adspredte Tropper, og føre dem til Prinds Christian, som i Thisted var i Begreb med at opbyde Landbefolket, og drog selv, med de Tropper han i Kolding havde samlet, over til Fyen.

Imidlertid havde Markgreven af Baden indskibet sit Corps, nu kun omtrent 8,000 Mand, til Heiligenhafen, hvor den commanderende Søofficier havde Ordre at holde Transportflaaden samlet, for i alt Fald at sikre hans Tilbagetog; men aldrig saasnart havde Grev Schlick, der stod ved Wismar, for at iagttage Markgreven, bemærket, at denne var i Begreb med at forlade Poel, før han ilede til Holsteen, og, efter Wallensteins Ordre, marcherede med 8 Faner Ryttere og 9 Regimenter Fodfolk til Oldenburg. Her kom det den 25de September til en meget heftig Fægtning; men midt under denne begyndte Tropperne at lide Mangel paa Kugler, og man maatte, da der ikke var Ammunition nok, midt under Affairen commandere Soldater til at støbe Kugler. Dog fortsattes Fægtningen til om Eftermiddagen Klokken 4, og endtes med, at Fjenden, efter meer end een mislykket Storm, trak sig noget tilbage. Men da Tropperne, der vare udmattede af Kamp og Arbeide, ei kunde anvende Natten til de beskadigede Værkers Istandsættelse, og manglede Kugler til næste Dag, vedtoges i et Krigsraad, at ile tilbage til Heiligenhafen. Infanteriet naaede did sildigt om Aftenen; men Convoiskibene vare, tvertimod Markgrevens Befaling, seilede bort; af Skipperne flygtede de Fleste, der troede Tropperne forfulgtes af Fjenden, ud i Søen, og de Øvrige maatte med Magt holdes tilbage. Nu kom Rytteriet, der trængte Fodfolket bort fra Skibsbroen og seilede bort med de bedste Skibe;

Side 228

Fodfolkene trængte sig igjen frem paa Skibsbroen, det kom til Slagsmaal, og, da Ingen vilde adlyde, maatte Markgreven, for at undgaae personlig Mishandling, frelse sig paa et Skib. Soldaterne trak sig vel, henimod Morgenens, til Grossenbrode, men her bleve de indhentede af Grev Schlick den 26de September. Han ordnede sine Tropper, for at angribe dem, men de capitulerede strax mod Vilkaar, at tage keiserlig Tjeneste. 4000 Mand, især af Hærens dengang uerstattelige Kjærne: Infanteriet, 27 Faner, 16 Standarter og 11 Kanoner faldt her i Fjendens Hænder. Af de indskibede Tropper landede derimod en Deel ved Flensborg, og en anden Deel ved Horsens.

Wallenstein lod nu Rendsborg blokeres, og detascherede et betydeligt Corps, under Hertugen af Lüneborg og Grev Schlick, over Kiel, Eckernförde og Slesvig videre ind i Sønderjylland. Hertugen af Lüneborg plyndrede, skjændte og brændte hvor han drog frem, skjøndt det godmodige slesvigske Landfolk ingen Modstand gjorde.

I Jylland søgte Prinds Christian forgjæves at organisere en Landstorm i Vendsyssel, der kunde standse Fjendens Fremtskridt. Adelen sendte intet beredt Mandskab, som dog var dens eneste Forpligtelse; de Bønder, som vare bevæbnede og havde lært Krigstjenesten, vægrede sig ved at kjæmpe mod Fjenden, og Borgerne, der vare fri for Værnepligt, fordi de skulde forsvare deres Arne, gjorde Fjenden aldeles ingen Modstand. Ja da de bevæbnede Tropper, der vare flygtede til Jylland, gennemstreifede Landet, og huserede der som de værste Røverbander, bade saavel Borgerne i Kjøbstæderne som Bønderne de Keiserlige indstændig at komme dem snart til Hjælp imod den toilesløse, desorganiserede Soldatesque. Under disse Omstændigheder maatte Prinds Christian opgive Jyllands Forsvar, han overdrog Commandoen til Generalmajor Nelle, der var landet i Horsens med en Deel af Markgrevens

Side 229

adspredte Tropper, og reiste selv over til Kongen. Nelle samlede Levningerne af 13 Regimenter og et Par hundrede bevæbnede Bønder ved Viborg, men da han hørte at Viborgs egne Borgere havde underrettet den fjendtlige General Grev Schlick om de danske Troppers elendige Tilstand og anmodet ham om at skynde sig hid, gav han Ordre til, at Hæren skulde bryde op til Aalborg, hvor Prinds Christian havde lovet at ville sende Transportskibe til Troppernes Overfart til Fyen. Men da det rygtedes, at Fjenden var i Anmarch, bleve Soldaterne betagne af en saadan Skræk, at en stor Mængde af disse flygtede til Aalborg, der endnu ikke var besat af Fjenden, bemægtigede sig de Skibe, som laae der, og undkom lykkeligt til Fyen. Nelle detascherede nogle Tropper til Hals, og tog Stilling Sønden for Aalborg. Men strax efter Nelles Afmarch var Grev Schlick ankommen til Viborg, hvorfra han snart naaede de danske Posteringer ved Aalborg. Nelle maatte trække sig tilbage til en Øe i Limfjorden, hvorfra han, for at faae Transportbaade, sendte en Oberstlieutenant med 100 Mand til den nordlige Bred; men Bønderne dræbte eller adspredte dem, og Nelle maatte af Mangel paa Levnetsmidler, overgive sig til Schlick. Over 3000 Mand faldt

Side 230

saaledes i Fjendens Magt. Posteringen ved Hals nedhuggedes efter en kort Modstand.

Den 16de October nødsagedes Rendsborgs Commandant, Oberst Montgommery, med Christian den Fjerdes udtrykkelige Samtykke, til at overgive denne Fæstning, dog betingede han sig med Besætningen, over 3000 Mand, fri Bortmarch med klingende Spil, flyvende Faner og brændende Lunter, samt Over- og Undergevær til Kolding, hvorfra Tropperne bleve satte over til Fyen.

Saaledes var nu Fjenden Herre over den hele danske Halvøe, blot Fæstningerne Crempe og Glückstadt havde endnu dansk Besætning og som en Følge heraf stod ogsaa største Delen af den fjendtlige Hær i begge Hertugdømmerne.

I Nedersachsen overgav, paa Stade nær, alle de af de Danske besatte Fæstninger sig inden dette Aars Ende; Nienborg den 16de December, efter at dens kjække Commandant, Greven af Solms, havde udholdt en lang Beleiring og tilføiet Fjenden stor Skade. Hele den danske Halvøe og den nedersachsiske Kreds stod nu under Keiserens Herredømme, og Wallenstein reiste til Wien for at høste Lønnen for sine Seiervindinger.

Side 231

Trettende Afsnit.

Felttogene 1628 og 1629.

Fjenden var nu saaledes næsten i Besiddelse af begge Hertugdømmerne og Jylland. Den nedersachsiske Kreds var vendt tilbage i Keiserens Devotion. I Brandenburg modtoges de keiserlige Tropper som gode Venner. England og Frankrig, der ved den engelske Minister Buckingham's Intriguer vare indviklede i Krig med hinanden, kunde blot tænke paa sine egne Anliggender. Selv Holland, som hidtil saa samvittighedsfuldt havde opfyldt sine Forpligtelser, udbetalte nu kun, og det først efter lange Underhandlinger, en Deel af de resterende Subsidier, og gjorde Intet uden at undsatte Glückstadt, der var af Vigtighed til Beskyttelse for deres Handel paa Elben; thi rigtignok kom der en hollandsk Gesandt til Kjøbenhavn, for at tilbyde Christian den Fjerde en Hjælp af 2000 Mand og nogle Orlogsskibe til Øresunds Forsvar, men Kongen saae med sit klare Blik, hvad der laae til Grund for dette Tilbud, og afslog det. Gustav Adolph var ingenlunde den Christian den Fjerde kunde vente

Bistand af; havde han ikke frygtet for, at indrømme Keiseren en umiddelbar Indflydelse paa Østersøen havde han vist aldrig afslaaet et Forbund med

Side 232

Østerrig om — imod Liefland, Preussen, en Deel af Danmark, og den danske Krone — at bidrage til Danmarks Erobring og Christian den Fjerdes Dethronisation. Han havde allerede besluttet, saasnart Wallenstein var gaaet over til Fyen, at angribe Skaane og bemægtige sig de danske Provindser hiin Side Sundet. Vel tilbød han Danmark et formeligt Forbund; men paa Vilkaar, at — Christian den Fjerde uden Forbehold skulde deeltage i Sverrigs Krige med Polen og Spanien, hvorimod Gustav Adolph aldeles negtede at indrømme de nedersachsiske Fyrster og deres Allierede at indlemmes i Alliancen. I Aaret 1628 kom dog et Forbund istand, hvorefter Sverrig, under Keiserkrigen, skulde udruste og paa egen Bekostning, fra første Juni til sidste October hvert Aar, holde i Beredskab 8 Krigsskibe for at understøtte Christian den Fjerde, hvor denne fandt det raadeligt at bruge dem. Derimod forundtes Sverrig fri Transport af Soldater, Ammunition og Krigsfornødenheder gennem Øresund, og Kongen af Danmark forpligtede sig desuden til at lade krydse imod alle polske og danzigske Skibe. Christian den Fjerde holdt natur-

233

ligviis troeligen hvad han havde lovet; — fra svensk Side udrustedes derimod ikke et eneste Skib til Danmarks Tjeneste.

Wallenstein havde nu fattet den Plan, at danne et selvstændigt Rige af den danske Halvøe. Men dertil behøvedes en Flaade og mægtige Forbundsforvandre. Han forlangte derfor af Churfyrsten af Brandenburg, at han skulde afstaae Preussen mod begge Hertugdømmerne Meklenborg, hvilke ansaaes som Erobring. Preussen, Liefland og en Deel af Danmark skulde Kongen af Sverrig derimod erholde imod at forene sig med Keiseren til at erobre hele Danmark. Hansetæderne, hvis Skibe var Wallenstein nødvendige for at angribe Øerne, søgte denne at vinde ved Løftet om fordeelagtige Handelsmonopoler. Denne Plan mislykkedes imidlertid. Churfyrsten af Brandenburg vilde ikke indlade sig paa noget Mageskifte; Gustav Adolph, der paa den ene Side nok ønskede at svække Danmark, men paa den anden Side ligesaa meget frygtede for Keiserens Overmagt, indgik ikke paa Wallensteins Forslag. Hansetæderne, hvem Danmarks vorende Handel var en Torn i Øiet, indlode sig derimod i Underhandlinger, men mærkede snart, at der ikke tænktes paa deres Fordeel, men blot paa at erholde deres Skibe og deres Bistand. De gave derfor undvigende Svar, satte sig imidlertid i Forsvarstilstand, og undgik saaledes at blive Keiserens Vasaller.

Wallenstein maatte nu for det første nøies med begge Hertugdømmerne Meklenborg, hvis tvende Fyrster bleve uden videre fordrevne fra deres Stater, ligesom Folket nødsagedes til at hylde den nye Fyrste. Wallenstein, der tragtede efterat blive Østersøens Herre, erholdt keiserlig Bestalling som det oceaniske og baltiske Havs General, og aldeles Fuldmagt til at danne en keiserlig Flaade og benytte den efter eget Godtbefindende.

Christian den Fjerde havde imidlertid efter

234

sin Ankomst til Fyen sammenkaldt sit Rigsraad i Odense, hvilket raadede ham til at slutte Fred, som om en saadan under de stedfindende Omstændigheder kunde opnaaes uden at Danmark maatte gjøre Afkald paa sine bedste Provindser. Hemmeligt tillagde man Christian den Fjerde Skylden for de Danmark overgaaede Ulykker, og denne for Landet saa omhyggeligt sørgende Konge, hvem disse Rygter kom for Øret, tilsendte, høiligen krænket, Rigsraadet en Skrivelse, hvori han opfordrede

Enhver, der troede med Rette at kunne bebreide ham noget, at fremtræde uden Frygt og mod sikkert Leide med sine Klager. Imidlertid var det dog Christians kraftige Aand, der ikke lod sig bøie, som reddede Danmarks Heelhed, thi det forsagte Rigsraad vedblev at raade til Fred, den koste ogsaa de occuperede Provindser, hvilke, som det yttrede, Danmark dog ikke formaaede at tilbageerobre, da det ikke havde kunnet holde Fjenden tilbage.

Et Forsøg at slutte Fred mislykkedes, da Fjenden fængslede den afsendte Fredsgesandt under et intetsigende Paaskud. Kongen forskaffede sig langt om længe Rigsraadets Samtykke til at hverve 7,000 Mand Fodfolk og lade Landfolket overalt bevæbnes og exerceres. De fornødne Penge skaffedes tilveie ved en ny Skatudskrivning, Øresundstoldens og Accisens Forhøielse, en frivillig Gave af Adelen, frivillige Bidrag fra de Norske, et nyt Laan af Enkedronningen og endeel Juvelers Pantsættelse i Hamborg. Man begyndte strax at hverve, og Hvervingen havde saa god Fremgang, at Kongen kunde afskedige en Deel af de udisciplinerede fremmede Ryttere, og Hæren dog ved Felttogets Begyndelse tælle 12 til 15,000 Mand. Af disse lagdes betydelige Afdelinger paa Øernes strategiske Punkter, medens ogsaa Kysternes Befæstning var Gjenstand for Kongens fortrinlige Omsorg.

I Marts 1628 afgik Christian den Fjerde

235

med et Corps paa 2400 Mand Fodfolk til Lolland. Her forenede han sig med 4 Compagnier Skotter, og indskibede den 29de Tropperne paa en Mængde Baade og smaa Fartøier. Under Bedækning af 10 til 14 Krigsskibe gik denne Escadre den 1ste April under Seil til Femern, hvor Fjenden havde samlet en Deel Transportskibe. Den var besat med 500 Mand Keiserlige, som der havde anlagt et Fort. Disse modsatte sig vel Landgangen; men, da denne skete samtidigt paa Øst- og Vestkysten og i Divisioner, ligesom Fjenden manglede Ryttere, var al Modstand frugtesløs, og Fjenden maatte trække sig tilbage til Fortet. Kongen rykkede umiddelbart efter, recognoscerede Værket og lod strax Løbegrave aabne mod dette. Men Besætningen, der havde Mangel paa Levnetsmidler, overgav sig allerede Dagen efter, paa Naade og Unaade; henved 70 Mand vare dræbte, og 130 Mand toges til Fanger; af disse sendtes Officererne til Kjøbenhavn, Soldaterne til Grossenbrode; af Dens øvrige Besætning toge 200 Mand dansk Tjeneste. Omtrent 50 ved Øen forsamlede Skibe faldt i Kongens Hænder.

Christian den Fjerde gik derefter, med 200 Mand Fodfolk til Eckernförde, og ankom paa denne Stads Rhed den 5te April. Her laae ligeledes en keiserlig Besætning af 800 Mand, dels Dragoner, dels Infanterie, og Byen var ikke befæstet; dog havde Fjenden, udenfor den Port, der førte til Strandveien mod Holsteen, ladet anlægge en Skandse. Efter at have kastet Anker lod Christian den Fjerde strax Tropperne udskibes, og angreb Byen fra Strandveien og Borbykanten. Dragonerne toge Flugten; men Fodfolket, under Capitain Bendt, besatte Skandsen og tilføjede de angribende Skotter noget Tab ved en velrettet Musketild. Imidlertid maatte Fjenden snart trække sig tilbage til Torvet og derfra ind i Kirken, hvor hele Gulvet laae tykt bestrøet med Krud. Skotterne forfulgte ham,

236

sprængte Kirkedøren og der opstod en heftig Kamp i selve Kirken. Men da der nu kom Ild i det Krud, der laa løst paa Gulvet, blev en Deel af Bygningen, hele Taget, og endeel baade danske og keiserlige Soldater sprængtes i Luften. Byen blev nu plyndret i fire Timer, og da lykkedes det først Kongen, at faae de forbittrede Soldater indskibede. Resultatet af dette Angreb var for Fjenden et Tab af 300 Mand, hvoraf 70 gjordes til Fanger, ligeledes erobrede de Danske 8 Kanoner. — Om Middagen lettede den danske Flaade Anker, og Eckernförde blev snart gjenbesat af de Keiserlige.

Christian styrede nu langs med Kysten til Kiel, som Fjenden holdt besat med 5 Compagnier Fodfolk, der var rigeligen forsynede med Skyts og Ammunition. Den 6te April om Aftenen ankom den danske Flaade indenfor Landpynten, der indeslutte Fjorden og kastede Anker. Dagen efter sendte Kongen en Trompeter til den keiserlige Commandant, med Opfordring til at overgive sig, men denne afsloges, hvorimod Commandanten om Natten lod en temmelig dyb Løbegrav anlægges indenfor Slottets Pallisader og besættes med 1000 Musketerer. Om Morgen, den 8de April, seilede den danske Flaade ind i Havnen og gik til Ankers neppe et Musketskuds Distance fra Slottet. Fire store Skibe og to Galeier dreiede Bredsidene mod Slottet og den Deel af Byen, der strakte sig langs med Havnen, og begyndte en heftig Kanonade, som ikke uden Virkning besvaredes fra Slottet. Da man ellers ikke syntes at have gjort nogen Anstalter til Modværg, antog Christian den Fjerde, at Besætningen kun var svag, og at han kunde tage Byen i Besiddelse uden Storm. Han beordrede derfor henimod Middag, og efterat der var bleven skudt Breche paa forskjellige Steder, 200 commandeerte Musketerer til at gjøre Landgang og storme Slottet. Tropperne landede uden Hindring; men, neppe nærmede de Danske

Side 237

sig Pallisaderne, før de i Løbegravene posterede Musketerer gave en saa heftig Ild, at Halvparten af de Angribende allerede ved den første Salve sattes ud af Stand til at fægte længere. Angrebet blev imidlertid dog fortsat; men efter en halv Times ulige Fægtning nødsagedes de Danske til at opgive Stormen og trække sig tilbage til Strandbredden. Nu brød Fjenden frem, forfulgte dem, og nedhuggede den største Deel, før de kunde naae Baadene, saa at der undkom kun faa Mand af Angrebstropperne, hvilke reddede sig ved Svømning til Skibene. Fjendens Tab bestod af omtrent 60 Mand, men de Danskes var langt større; selv paa Admiralskibet dræbtes 2 Kanonerer ved Kongens Side.

Efter dette mislykkede Angreb paa Kiel gik Christian den Fjerde tilbage til Femern. Det var ikke alene hans Hensigt, at ødelægge de smaae Flaader, Fjenden samlede i de holsteenske Havne, men han vilde tillige forskaffe sig et fast Punkt i Holsteen, hvorfra han kunde føre den lille Krig med Eftertryk. Derved maatte Fjenden unægteligen tvinges til at concentrere sine Tropper mere i denne Provinds, og formindske Garnisonen i Jylland, maaskee endog i den Grad, at et kraftfuldt Angreb atter kunde sætte ham i Besiddelse af Landet, derfor beordrede han Prinds Christian tilligemed Rigmarchallen og nogle Rigsraader, at angribe Jylland, medens han selv sysselsatte Fjenden i Holsteen; og denne Plan — der maa opvække ligesaa megen Ærefrygt for Christian den Fjerdes Feltherretalent, som for hans, selv under de uheldigste Begivenheder, usvækkede Mod — vilde maaskee have naaet det ønskede Maal, hvis ikke andre Tildragelser havde fjernet ham fra de danske Egne.

Af de 3000 Mand, størstedelen Fodfolk, der vare paa Femern, landsatte Kongen, strax efter sin Tilbagekomst fra Kiel, 1,000 Mand ved Grosenbrode, afstak selv Linierne til en befæstet Leir med et Fort i Midten,

Side 238

og opbød 4000 Bønder til at arbeide paa Værkerne. I tre Uger var Arbeidet, som de fjendtlige Tropper ikke vovede at forstyrre, fuldendt. Forsandningerne besattes foreløbigt med 2 Compagnier tyske Soldater; men, da Kongen, med Resten af Tropperne gik tilbage til Lolland, for at forberede en Expedition mod Stralsund, der netop da var bleven særdeles vigtig, bleve Værkerne ved Grosenbrode, strax efter Kongens Afreise, efter en ubetydelig Modstand indtagne og demolerede af Fjenden.

Wallenstein havde besat Hertugdømmerne Meklenborg og Hertugen af Pommern havde maattet indrømme de keiserlige Tropper Vinterquarterer i sit Land. Dog havde Oberst Arnim, tildeels mod betydelige Contributioner, en Tidlang undladt at besætte Stralsund, og Stadens Indvaanere, ved en Deputation, anmodet Wallenstein om, at Staden fremdeles maatte være slaaet; men Wallenstein svarede, at, om end 100,000 Mand skulde falde, ja om han selv skulde miste sit Liv, vilde han dog tvinge Byen til at modtage keiserlig Besætning. Nu afbrændte Stralsunderne deres Forstæder, bragte Skyts paa Volden, sendte Koner og Børn til Hamborg og Lübeck, og anmodede saavel Christian den Fjerde som Hansestæderne om Hjælp og Undsætning. Disse bevilgede et Laan af 15,000 Rigsdaler mod 5 pCt Rente; Kongen, der fremfor Alt maatte søge at forsvare Øerne mod ethvert Angreb, og følgelig at betage Wallenstein alle Midler til at angribe de danske Lande, beordrede strax Oberst Holk med 600 Mand, at afgaae til Stralsund. Han ankom der den 5te Juni og foruden de 600 Mand, han medbragte, indtraf faa Dage efter, atter 300, og derpaa 240 Mand, saa at den hele Styrke udgjorde næsten 1200 Mand. Men de bleve ikke modtagne med Taknemmelighed, formodentlig fordi Stralsunderne i det Øieblik havde andre Forhaabninger; thi medens de, især ved Hjælp af danske Tropper og

239

danske Skibe, tilintetgjorde Fjendens Angrebsplaner, udvirkede de ved et Gesandtskab til Keiseren, dennes Befaling til Wallenstein, at ophæve Beleiringen. Den i denne Anledning afsendte Deputation traf Wallenstein i Prinzlau, i Begreb med at afgaae til Beleiringshæren. Men han sendte dem tilbage med den Erklæring, at han inden tre Dage vilde plante sit Banner paa Stralsunds Volde, om end Byen var lænket med Kjæder til Himlen.

Den 7de Juli ankom Wallenstein for Stralsund. Det lykkedes ham, i det første Anløb, at sætte sig i Besiddelse af den yderste Halvmaane, og forfølge Besætningen til det andet Værk, en sluttet Redoute. Her afsloge Skotterne under Robert Monro, flere gjentagne Angreb og vare tilsidst saa heldige, ved Hjælp af nogen Forstærkning, at tilbageslaae de Stormende. Ved Midnat angreb Wallenstein paany med Storm; saavel Halvmaanen som Redouten erobredes af Fjenden; Besætningen trak sig ind i den sidste Ravelin foran Porten, og forsvarede sig der indtil om Morgenens, da Fjenden endelig trak sig tilbage. Da Stralsund ved disse to Angreb var bragt til det Yderste, udvirkede Magistraten den 10de Juli en Vaabenstilstand; men den 24de brød Wallenstein pludselig op med sin Hær, og trak sig tilbage, formodentlig fordi Holk, der under Vaabenstilstanden var taget til Kjøbenhavn, ankom med Avantgarden af en stor Flaade, Christian den Fjerde havde udrustet til Stralsunds Undsætning, samt 1000 Mand, og Kongen nærmede sig med Flaaden de pommerske Kyster. Den 3die August var Byen aldeles befriet fra de keiserlige Troppers Nærhed, og Christian den Fjerde gjorde nu Landgang i Pommern, efterat han i Slutningen af Julimaaned havde indskibet igjen de fleste i Stralsund værende Tropper, fordi den svenske Oberst Lesly var kommen Byen til Hjælp med en betydelig Undsætning. Christian overvældede Besætningen i flere Byer paa Øen Usedom, og satte

240

sig inden en kort Tid i Besiddelse af hele Landet. Derpaa landede han, den 15de August, under Beskyttelse af sine Krigsskibe, ved Peeneflodens Udløb med 22 Compagnier til Fods og 5 Faner Ryttere, indtog de der anlagte keiserlige Skandser med Storm, og tvang Besætningen, 2 Compagnier, til at tage dansk Tjeneste. Derfra drog han imod Wolgast, som capitulerede den 16de August. Aldrig saasart erfarede Wallenstein Christian den Fjerdens Landgang i Pommern, før han med 6 Regimenter Fodfolk, 22 Faner Ryttere og 6 Kanoner ilede til Wolgast, hvor han, den 22de August, om Morgenens, ankom foran de endnu ei fuldendte og for alt Skyts blottede danske Forskandsninger. Han havde

desuden vidst at forskaffe sig Veivisere, der førte ham en Gjenvei over Moser for at overrumple Christian den Fjerde. Men Kongen opdagede det i Tide, samlede sine Tropper, og angreb Fjenden, for om muligt at kaste ham tilbage i Mosen. Men Angrebet mislykkedes, og Christian den Fjerde nødsagedes til at trække sig ind i de opkastede Forskandsninger. Her afslog han tvende gjentagne Storme; men tilfældigviis antændtes endeel Ammunitionsvogne, og Kuglerne passede ei mere til Musketerne, saa at man maatte skyde med Skraa. Da derfor Wallenstein tredie Gang lod storme paa de danske Værker, maatte Kongen, efterat Fægtningen havde varet fra om Middagen til om Aftenen Klokken 7, trække sig tilbage til Slottet ved Wolgast og, for at sikkre sit Tilbagetog, sætte Ild paa Byen. I Slottet fandtes 66 Metalkanoner, 40 Tønder Krudt, en stor Mængde Rustninger og et kostbart Indbo, hvilket Alt førtes til Kjøbenhavn. Kongen selv forlod Slottet efter to Dages Ophold, og vendte lykkeligt tilbage med Hæren til Danmark.

Den 5te Mai 1628 havde Stade capituleret, og Garnisonen, 2500 Mand, betinget sig fri Afmarch til Holland; den 14de November overgav Cremepe sig, da det sidste Pund Brød var bleven uddeelt og Garnisonen afmarcherede til Glückstadt.

241

Denne Fæstning modstod derimod Fjendens Angreb i dette hele Felttog, hvilket skyldtes ene dens brave Commandant, Oberst Marqvard Ranzau, der med sin utrættelige Iver og militaire Dygtighed saaledes forbedrede og udvidede dens maadelige Fæstningsværker, at Fjenden ikke formaaede at indtage den.

Da Felttøget igjen aabnedes i Begyndelsen af Aaret behøvede Kongen ikke mere at befrygte noget fjendtligt Overfald paa de danske Øer; thi Hansestæderne vægrede sig bestemt ved dertil at afgive Skibe, Stralsund var ei mere udsat for at komme under wallensteinst Besætning, og de fjendtlige Flaader vare deels tilintetgjorte i forrige Felttog, deels ubetydelige. Derfor kunde han da nu, da hans Hær ved anseelige Forstærkninger var bragt til næsten 20,000 Mand, foruden Garnisonen i Glückstadt, søge med Baabenmagt at tilbageerobre de tabte Provindser. Kongen besluttede derfor at angribe Slesvig samtidig

242

fra dets østlige og vestlige Side, og saaledes afskjære de Keiserlige i Jylland fra Tydskland. Angrebet paa Vestkysten overdroges til General Morgan, som med 8000 Mand gjorde den 15de Mai Landgang paa Den Nordstrand, og bemægtigede sig denne Øe. Den 27de landede han i Landskabet Eiderstedt, indtog Slottet i Tøndern, Bredstedt og endeel Skandser, men standsedes her i sine Fremskridt ved Efterretningen om en Fredsslutning i Lübek.

Kongen iværksatte selv Angrebet paa Østkysten. Den 29de Mai afseilede han med 9000 Mand fra Svendborg, landede allerede Dagen efter paa en Halvø paa Sliemundingens nordlige Bred, og brød i de første Dage af Juli op med Fodfolket mod Gottorp. Efter at have adspredt en Deel keiserlige Tropper, der vilde undsætte Slottet, kom det til et Forlig med Hertugen, der forpligtede sig til at fjerne alle keiserlige Tropper i sine Stæder og Fæstninger.

Side 243

Fjortende Afsnit.

**Freden til Lübeck; Christian den Fjerdes og Gustav Adolphs Sammenkomst ved Ulfsbek;
Twistigheder med Hamborg; Thronfølgeren, Prinds Christians Formæling.**

Allerede i December 1625 var der bleven aabnet Fredsunderhandlinger i Brunsvig, men hele Udbyttet havde været en Vaabenstilstand, der kun slet overholdtes, og en Convention om Fangernes gjensidige Udvexling.

Efter Slaget ved Lutter am Baremburg 1626 lod Christian den Fjerde sig formaae til at meddele Keiseren et Udkast til Præliminairartikler; men Keiseren svarede ikke engang derpaa. Da Tillys Hær gik over Elben og Wallenstein oversvømmede Meklenborg, formaaede Kongen Hertugen af Holsteen til, personlig i Lauenborg at underhandle om Fred og Vaabenhvile; men de Betingelser, de keiserlige Feltherrer foresloge, vare aldeles uantagelige.

Da Wallenstein havde udbredt sin Hær over den danske Halvø, tilskrev Rigsraadet ham, efter Kongens Anmodning, forestillede ham, at Danmark ei havde taget Deel i den Krig, der førtes af Kongen, som Hertug i Holsteen, og bad ham derfor med sine Tropper at forlade Slesvig og Jylland; men Wallenstein gav det Svar, at han maatte forfølge sin Fjende, hvor han traf ham. Hertugen af Holsteen vedblev imidlertid at arbeide

244

paa Freden. Man talede alt om Stedet, hvor, og Dagen, da en Congres skulde aabnes; men paa eengang afbrødes alle Underhandlinger. Wallenstein var uidentvivel bleven opbragt paa Kongen, fordi denne midt under Underhandlingerne angreb og indtog Femern, foruroligede Garnisonerne i Eckernförde og Kiel, og paatog sig Stralsunds Forsvar; men netop disse Begivenheder viste ham ogsaa, hvor usikker det ham af Keiseren forlehnede Meklenborg var, naar han ikke ved en Fred med Østersøens mægtigste Søstat erholdt Rolighed til at befæste sit Herredømme i de ny erhvervede Lande. Da nu Christian den Fjerde fortsatte meget ivrigt sine Krigsoperationer, og de Keiserlige, der befrygtede Angreb fra Sverrig, selv inderligt ønskede Freden, gjorde Wallenstein nye Fredsforslag, og forlangte blot af Kongen, at han skulde frasige sig al Deeltagelse i de tyske Anliggender, og ikke gjøre nogen Fordring for sig og sine Sønner paa Stifterne Bremen, Verden og Schwerin. Christian forkastede disse Forslag; men da Rigsraadet forestillede ham at Rigets Tilstand fordrede Fred, undertegnede han Fuldmagten til Fredens Slutning den 24de April,

245

dog fortsatte han Fjendtlighederne fra sin Side, endog efterat den afsluttede Fred den 27de Mai var fremlagt ham til Ratification, og først da Wallenstein og Tilly havde undertegnet den 6te Juni, og derved givet ham en Garantie for at Fjendtlighederne fra deres Side var ophørt, nedlagde han sine Vaaben.

Fredsslutningen indeholdt følgende Bestemmelser:

- 1) Contrahanterne lovede ei at blande sig i hinandens indre Anliggender, og navnlig skulde Kongen ei bekymre sig om Keiserens og Rigets Anliggender. Kongens Sønner skulde afstaae deres geistlige Stifter i Tydskland.
- 2) Keiseren renuncerede paa Krigsomkostninger, og tilbagegav Kongen alle de fra ham gjorte Erobringer; dog forbeholdt han sig Lehnshøiheden over Hertugdømmet Holsteen.
- 3) Fangerne skulde fra begge Sider sættes i Frihed.

4) I Freden indbefattedes fra Keiserens Side Spanien, Polen, de spanske Nederlande, de østerrigske Fyrster, Churfyrsten af Bairen og det tydske Rige, fra Kongens Side Storbritanien, Sverrig og Generalstaterne.

5) Kongen skulde overlade Huset Holsteen-Gottorp Øerne Femern og Nordstrand samt den kongelige Andeel af Sylt og Før, Alt som et Lehn af Danmark.

Efter Fredsslutningen var det Christian den Fjerdes første Omsorg at fjerne de keiserlige Tropper fra sine Lande, og allerede i Begyndelsen af Juli vare disse ganske befriede fra denne Landeplage. Kongen fordeelte derpaa sine egne Tropper saavel i sin egen Deel af Hertugdømmerne som i en Deel af Hertugen af Gottorps Lande, til Straf fordi han imod sin Lehnshpligt havde aabnet sine Fæstninger og Stæder for de Keiserlige uden Modstand ved deres Invasion.

Endnu længe efter Fredsslutningen fandt Kongen det nødvendigt at holde en betydelig Armee

246

paa Benene; men, da der herskede megen Pengemangel, fik Tropperne ei altid deres Lønning i rette Tid. En Flok Soldater gjorde sig engang i Kongens Nærværelse opsætsige, og vilde ei forføie sig til det Sted, de commanderedes til. Dette skete just i en fremmed Gesandts Nærværelse. Kongen vilde ei lade det gaae ustraffet hen; da han imidlertid troede, at der iblandt dem vare nogle faa Hovedmænd, der havde forledet Mængden, anstillede han sig, som om han ansaae det for Spøg, eller i det Høieste for en Overilelse, han ei vilde regne saa nøie, og befalede, at der skulde bringes disse Karle nogle Tønder Øl, for at drikkes paa hans Sundhed. Kongens forstilte Mildhed eller vel især Øllet beroligede Oprørerne. De lagde deres Geværer fra sig, og sig selv omkring Tonden. Men neppe havde de taget Sæde i god Magelighed, før de saae sig omringede af Ryttere, som med Sablen i Haanden forkyndte dem den visse Død, dersom de ei udlagde Hovedmændene. I deres Skræk betænkte de sig ikke længe. De nævnte Tre. Af disse blev strax den meest Skyldige hængt i Alles Paasyn, og de Andre advaredes for Fremtiden.

Christian den Fjerde havde været uheldig i Keiserkrigen, medens Lykken havde fulgt de svenske Vaaben i Polen, Liefland og Preussen. Den danske Konge var just paa Nippet til at slutte Fred med Keiseren, den svenske Fyrste at bryde med ham, da Gustav Adolph anholdt om et nyt personligt Møde med Christian den Fjerde. Allerede 1627, da det var de to nordiske Herskere vigtigt at afværge Faren for at Keiseren skulde faae en Flaade i Østersøen, og de i den Anledning sendte hinanden Gesandter, forestillede Nogle Gustav Adolph, at en personlig Sammenkomst med Kong Christian bedst vilde føre til Maalet. Dengang blev der Intet af. Men i de første Dage af 1629 hidkom fra Sverrig en Gesandt, en af Gustav Adolfs fortrolige Raader: Chri-

247

stoffer Rast, som blandt andre hemmelige Erinder ligesom af sig selv foreslog en Sammenkomst med saadanne Ord, at han ikke tvivlede paa, at, dersom der kunde findes Leilighed til at begge Kongerne i egne høie Personer kunde samles, skulde det blive dem begge til stor Gavn og Fornøielse; hvortil Kong Christian gav et imødekommende Svar. Strax efter i Januar kom fra Sverrig et andet Bud, som aftalede Tiden, naar det skulde skee. Den 2den Februar kom Brev fra Gustav om Mødet. Den 19de drog Kongen fra Kronborg over Vandet. Dagen efter var han i Ørenholt, hvor Kongen af Sverrigs Bud kom til ham og begjærede, at Mødet maatte opsættes indtil Mandag. Den 22de lode Kongerne hinanden complimenteres. Den 23de var Mødet.

Begge Kongerne indfandt sig paa Marken udenfor Ulfsbek, en Præstegaard i Markerød Sogn i Smaaland. Sammenkomsten varede i flere Dage, og Christian den Fjerde overnattede i Ørenholt, Gustav Adolph i Præstegaarden. Men Sammenkomsten, der i Særdeleshed skulde angaae Krigen med Keiseren, havde intet Resultat.

I sin Almanak for dette Aar antegnede Christian den Fjerde ved den 25de Februar, at han „meente at ville have draget bort samme Dag, dog formedelst Kongens idelige Anholden blev den Dag“, men den 26de drog han fra Ulfsbek til Kronborg. To Dage efter at Kongerne skiltes ad, gave Begge deres respective Cantslere Underretning om dette Møde og dets Udfald. Christian den Fjerdens Skrivelse til Christian Friis af 28de Februar omtaler Mødet saaledes: „Sammenkomsten i Ulfsbek gik, Gud være lovet, ret godt af, saa at vi skiltes ad som gode Venner. Medens vi vare sammen gjordes fra den svenske Konges Side allehaande stadselige Forslag om Freden med Keiseren, dog saa at han vilde have Bestyrelsen deraf; hvorfor han og lod mig tilstilles nogle Punkter, som han meente fra min

248

Side at være tjenlige til Fred. Jeg svarede, at jeg vel fandt dem rimelige, men de Vilkaar, hvorunder jeg agtede at slutte Fred med Keiseren, vare ham allerede for længe siden tilsendte, og dem kunde jeg nu ei fratræde. Hvorved det Bedste for Freden, vilde gjøre en fortræffelig Diversion i Preussen, dersom jeg vilde udrede Trediedelen af Omkostningerne. Jeg meente, paa min Viis, at, vilde han mit Partie vel, burde han ingen Fred slutte med Polakken, som kunde gjøre Bistand i Tydskland. Hvorved han lod det beroe til den Morgen, jeg drog bort; da begjærte han at repetere Alting, og, da jeg gjentog det forrige Svar, og han saae, han ingen Grunde kunde forklare mig, hvorved han kunde overtale mig til at indgaae hans Begjæring, gav han sig ganske tiltaals og lod det blive derved.“

Gustav Adolph skrev til Gabriel Oxenstjerne:

„Vi mødtes i Ulfsbeks Præstegaard. Jeg var Vært og Kongen Gjæst. Lidt efter blev der spiist, Mere blev der drukket, og det Viin, som var slet og havde været frosset. Paa Kongens Side faldt ingen anden Proposition, end at der forlangtes et Par Skibe eller tre, ikke fordi de saa lige behøvede dem, men for at det kunde gjøre Opsigt. Jeg proponerede fire Punkter: 1. At man skulde blive enige om samme Maxime og samme Fremgangsmaade som ved Fredscongressen i Lübek*) 2. Enige om Fredsbetingelserne og meddele hinanden Grundene til samme. 3. Et Forbund projecteres imellem Rigerne. 4. Efterdi jeg bemærkede, at han undskyldte sig med Mangel paa Penge, lod jeg mig forstaae med, at der var vel Udveie for, og forlangte derimod hans Raad, hvorledes den tyske Krig bedst kunde

*) Denne havde fundet Sted kort iforveien den 16de Januar, og var der fra Keiserens Side gjort omtrent de samme Propositioner, som Kongen senere antog.

249

føres. Men han ikke alene vægrede sig ved at meddele mig Raad, men spurgte mig endog, hvad jeg havde udestaaende med Keiseren, og hvi jeg befattede mig med det tyske Væsen. Til de to første Punkter svarede han, at han allerede til Keiseren havde fremsendt sine Conditioner, dem kunde han ikke gaae fra. Hvad Forbundet angik, det maatte skee med Stændernes Samtykke, hvilket tog Tid. Da jeg saae det, takkede jeg Gud, jeg kunde tie, og lod saa den Fugl flyve. Jeg bemærkede, at enten maa Kongen have været besjænket, da han gav Rast Commission og Creditiv, eller maa Rast have været fortunlet i Hovedet og ikke ret fattet Kongens Mening. Med et Ord: parturiunt montes, nascitur ridiculus mus.“

Den Maade hvorpaa Gustav Adolph i denne Skrivelse omtaler Christian den Fjerde, viser, at den svenske Konge havde en stor Indbildning om sin egen Menings Rigtighed, og man maa antage at Gustav har villet imponere Christian i hans Gjenvordighed, hvilket imidlertid ikke lykkedes, da den danske Konge satte Rolighed imod Overmod.

Til Erindring om dette Møde blev i Aaret 1792 den Steen, som Monarkerne havde siddet paa, tildannet til et Mindesmærke, der benævntes „Kongestenen.“

Kort efter Fredsslutningen, den 29de Juni, kom en fransk Ambassadeur Louis des Hayes, Baron de Courmesvin til Danmark, for at underhandle om Moderation i Øresunds Told for de franske Skibe, der afbenyttede den nye Handelsvei, man i Frankrig agtede at aabne for persiske Varer i Rusland. Kongen var netop i Jylland, men den udvalgte Prinds kom den 7de Juli til Hovedstaden, hvor Ambassadeuren den 9de havde Audients hos ham. Baronnen bragte Hilsen fra sin Konge og et Brev fra Kongens Moder, og præsenterede sit Følge. Paa Prindsens Spørgsmaal hvad Gesandten syntes om den Fred, der

250

nylig var bleven sluttet med Keiseren, svarede Ambassadeuren, at det gjorde Hans Majestæt megen Ære, ei at have bukket under for den store østerrikske Vælde. Den 11te havde Baronnen, om sit Anliggende, en lang Conference med Rigsraaderne; hvorefter han, den 14de, begav sig paa Reisen til Kongen, som nu opholdt sig i Eutin. Her fik han Audience hos ham paa Slottet den 22de om Eftermiddagen Klokken 3. Han blev afhentet af syv til otte Hofcavalierer, der bragte ham en Ridehest fra Kongens Stald, som han dog ei betjente sig af, da der kun var 20 Skridt fra hans Bopæl til Slottet. I Forgemakket modtoges han af Hofmarskal Wenzel Rotkirk, som førte ham til Kongens Værelse. Her gik Ambassadeuren alene ind. Begyndelsen af hans Tale til Kongen bestod i Complimenter; derefter forklarede han sit Ærinde, saaledes som han havde andraget det for Rigsraadet i Kjøbenhavn. Kongen, der ellers ret godt forstod Fransk, lod, efter Gesandstens Mening, da han havde drukket en Smule vel meget, sin Secretair, Günther, som Tolk tage Deel i Samtalen. Dagen efter fik Gesandten en kongelig Bevilling, hvorefter de franske Kjøbmænd, som førte persiske Varer igjennem Sundet, i 8 Aar, kun skulde betale 1 pCt i Øresundstold (istedetfor 5 til 6 pCt) samt en Rosenobel for hvert Skib, dog under Forbehold af den af Christian stiftede Majestætsret, at tage de Varer, der kunde findes Kongen tjenlige, for den Priis, de erklæredes at være værd og hvorefter Tolden skulde betales.

Da Underhandlingerne saaledes vare tilendegbragte, yttrede Ambassadeuren for Günther, at han gjerne ønskede endnu engang at see Hans Majestæt, hvis det kunde skee uden Ceremonie, f. Er. naar Kongen spadserede i Haven. Günther lovede at lade ham vide, naar det kunde skee.

Det var mod Aften; Kongen gik i en Allee i Haven. Da han saae Ambassadeuren komme, gik han ham en halv Snees Skridt imøde.

251

Kongen besvarede hans Hilsen og satte sin Hat paa, hvilket Ambassadeuren da ogsaa gjorde. Denne takkede nu paa Italiensk for den hurtige Resolution, der var saa fordeelagtig for de Franske, og som hans allerchristelige Majestæt vist ved hver Leilighed vilde være inderlig tilfreds med og forbunden for. Kongen, hvis Mine var langt behageligere end ved første Audience, svarede meget galant i forbindtlige Udtryk, at han satte megen Priis paa Venskab og god Forstaaelse med den franske Konge. I Aaret 1629 kom det til Fjendtligheder imellem Christian den Fjerde og Hamborgerne, hvilke vilde tvinge Stæderne ved Elben til at bringe deres Varer til Hamborg, og der sælge disse for en bestemt Priis. Desuden havde de paalagt alle Skibe en vis Told, og under Keiserkrigen tilsneget sig et keiserligt Elbprivilegium, ifølge hvilket ingen ny Fæstning maatte anlægges i fem Miles Omkreds om

Hamborg. Christian den Fjerde oprettede derfor, saasnart Freden med Keiseren var sluttet, et nyt Toldsted ved Fæstningen Glückstadt, der fik nye, høist fordeelagtige Privilegier; ligesom han ogsaa, Aaret efter, lagde nogle Krigsskibe paa Elben, for at tvinge de Skibe, der gik til eller fra Hamborg, ei alene at stryge Seil for Fæstningen, forevise deres Passe og modtage kongelige Ordre, men og ved Glückstadt at betale Told af alle hamborgske Varer og Skibe. I deres Forbittrelse udsendte Hamborgerne den 27de April 1630 nogle Krigsskibe med Tropper mod Glückstadt; og endeel Soldater sattes om Natten hemmeligt i Land. Disse skjulte sig i et Krat og overfaldt Dagen efter Kongen tilligemed Prinds Ulrik og nogle Betjente, der vare redne ud af Fæstningen og kun med Livsfare undkom ved deres Hestes Hurtighed; et Skud borttog nemlig Hatten af den ene Betjents Hoved. De hamborgske Skibe forsøgte derpaa, tvende Gange, at nedskyde Fæstningen og et

252

derværende Blokhuus, men bleve ved Skytset fra Voldene saaledes beskadigede, at de maatte trække sig tilbage til Billenborg, for at istandsætte deres Skibe, af hvilke To endog vare saa ilde tilredte, at de, møisommeligen maatte bures op til Hamborg. Desuagtet seilede de, den 30te, igjen op ad Elben, ødelagde nogle Landsbyer, erobrede tre kongelige Pinasser og førte dem i Triumph forbi Glückstadt. Et gjentaget Forsøg, den 1ste Mai, blev derimod saa alvorligen afviist, at de, trods deres Brandere og Raketter, maatte vige og indskrænke deres Heltedaa til at erobre en Pram og plyndre endeel Værgeløse. Endnu havde Kongen ikke taget Repressalier, men da Hamborgerne nu endog havde den Dristighed, med deres Skibe at blokere Fæstningen, og Christian den Fjerde ei havde enten Folk eller Flaade udrustede, lagde han strax Beslag paa alle hamborgernes Skibe og Gods i hans Riger, confiskerede alle deres Fordringer hos hans Undersaatter, og forbød al hamborgsk Handel i hans Stater. Istedetfor at for falde til Foie, anklagede Hamborgerne ham derimod for Rigskammerretten i Wetzlau som en voldsom Fredsforstyrrelse. Nu reiste Christian den Fjerde til Kjøbenhavn, hvor han udrustede 11 Linieskibe, 5 Galeier og 4 Brandere, samt 7 Boierter og Jagter, som han selv, efter en haard Storm, den 28de August, bragte til Elben, hvor de endnu forstærkedes ved 5 smaa Skibe. Hamborgerne udsendte under deres Borgermester Albrecht von Eitzen en ligesaa stor Flaade, der bestod af 22 Krigsskibe, 2 Brandere og nogle og tyve andre Skibe. Begge Flaader besjøde hinanden fra Middagsstunden til Klokken 5 om Eftermiddagen. Dagen efter gjorde den kongelige Flaade atter et Angreb, der tilføiede den hamborgske Flaade betydelig Skade. I den tredie Fægtning, den 6te September, dreves Hamborgerne paa Flugten, og i en Fjerde, den 7de September, bleve deres Skibe saa ilde tilredede, at de maatte trække sig tilbage til Stedesand

Side 253

efter et stort Tab af Mennesker, forfulgt af Kongen, der personlig havde anført i alle fire Fægtninger. I Hamborg var man bedrøvet, ikke saa meget over et Par Skibe, der vare blevne aldeles gjennemborede af Kugler, som over den Mængde, der vare dræbte, saarede og lemlæstede. Men derved bragtes man dog ikke til at nedstemme sine urimelige Fordringer. Hamborgerne, der indsaae, at de ikke kunde udrette noget med Magt mod Christian den Fjerde, klagede til Keiseren, og denne forbød Kongen af Danmark, som Hertug af Holsteen, at sende Skibe til Elben, eller der at lade indfordres Told; men Kongen agtede ikke derpaa, og lod nogle Skibe blive liggende for Glückstadt og lagde 8 Skibe paa andre Steder, hvorved han forsvarede sit Overherredømme paa Elben og sin Oppebørsel af Told sammesteds i den paafølgende Tid, som tilforn. Saaledes henstode Sagerne under mange Stridigheder en Deel Aar; men, da Hamborgerne vedbleve deres Trodsighed, og alle Underhandlinger med dem vare frugtesløse, tabte Kongen tilsidst Taalmodigheden, og besluttede endeligen i Februar 1643, alvorligt at tugte den overmodige Hansestad. En dansk Rigsdag bevilgede de dertil fornødne Penge,

og Kongen rustede sig saa hurtigt og saa hemmeligt, at Ingen anede Togets Bestemmelse, før i April 60 Transportskibe med Tropper, under Bedækning af 8 Linieskibe, foruden mindre Fartøier ankom til Elben. De største Skibe bleve liggende ved Glückstadt, de Øvrige gik til Hamborg. Ved Altona byggedes en Skibsbro til Bekvemmelighed for Transporter, Vogne og Varer. Der og i det Pinebergske laae fuldt af Rytterie og Fodfolk. De landsatte Tropper, omtrent 6000 Mand, leirede sig ved Fülshüttel, 1 ½ Miil fra Hamborg. Den kongelige Flaade blev, Tid efter Anden, forstærket indtil 30 Skibe. Hamborg var altsaa reent indsluttet og al Tilførsel afskaaren.

Side 254

Forgjæves ansøgte Hamborgerne, medens de i største Hast rustede sig, om Hjælp eller Mægling hos de brunsvig-lüneborgske Hertuger, Hansestæderne, Holland, Hertugen af Holsteen og det danske Rigsraad. Deres Bestræbelser i denne Retning vare frugtesløse, og væbnet Bistand vilde Ingen yde den betrængte Stad. Hamborgerne saae sig derfor nødsagede til at underkaste sig Kongen, og sendte den 4de Juni en Deputation, for at gjøre Kongen, i den store Sal paa Glücksborg, offentlig Afbigt for deres hidtil udviste Opsætsighed, og derhos forpligte sig til, i Mulkt at betale Kongen, i bestemte Terminafdrag 280,000 Rigsdaler. Christian den Fjerde gav dem nu sit allernaadigste Forsoningsbrev og ophævede, den 17de November 1645, ved et Decret til Hamborgerne, som sine Undersaatter, den glückstadtske Told, imod at disse vendte tilbage til Lydighed mod Kongen, og ansaae det keiserlige Elbprivilegium for ophævet. Uagtet Christian den Fjerde efter Freden til Lübek ikke mere tog nogen Deel i Krigen i Tydskland, saa maatte han dog saalænge denne rasede i Nærheden af hans Lande, være betænkt paa deres Forsvar, og han anlagde derfor ogsaa nogle nye Fæstninger, nemlig Christianspriis, eller som det nu kaldes, Frederiksort, og Bersodde-Skandse ved lille Belt, hvor senere Fredericia blev anlagt. Men midt i disse Bestræbelser for at sikkre Landet, undlod han ikke at sørge for Landets indre Velfærd. I October 1634 blev Kongens ældste levende Søn, den udvalgte Prinds og Thronfølger, Christian den Femte, som da var 31 Aar gammel, formælet med Prindsesse Magdalene Sibylle, en Datter af Churfyrst Johan Georg af Sachsen. Bruden var i en Alder af 16 Aar. Christian den Fjerde, denne sparsomme Huusholder, elskede Pragt, naar Leiligheden paabød det, og dette Bryllup holdtes derfor med en exempelløs Pragt. Der indfandt sig saa Benhårde korrekturbemærkninger:

Side 255

mange fyrstelige Personer og Gesandter fra de fornemste Riger, at Kjøbenhavn vrimlede deraf, og man kan faae et Begreb om hvor prægtigt alt var indrettet, at Omkostningerne i det Hele ansloges til 2 Millioner. Man vurderede saaledes alene den Hest, som Brudgommen red paa, med Sadel og øvrige Ridetøi, omtrent til 300,000 Rigsdaler. I Begyndelsen af Aaret havde Kongen ladet den fuldbyrdede Forlovelse tilkjendegives ved alle de store Hoffer i Europa og Fremmede indbydes til det forestaaende Bilager. Kongen havde selv egenhændig forfattet Fortegnelsen over disse Fremmede, og havde ogsaa saaledes anordnet indtil de mindste Omstændigheder, ikke alene Høitidelighederne, men og Alt hvad dermed paa nogen Maade stod i Forbindelse.

Den første Fremmede, der ankom, (den 14de August), var den franske Gesandt Claude de Meme, Greve d'Avaux, en dygtig Statsmand, men saa rangsyg, at det var med al Møie at han vilde vige for den keiserlige Gesandt, for den spanske paastod han nu ganske bestemt Fortrinnet. Da man foreslog ham, at Kongen skulde staae paa den ene Side, den keiserlige Gesandt paa den anden, og den franske Gesandt have Valget, at rangere sig paa hvilken Side han vilde, men de danske Rigsraader vægrede sig ved at give ham det skriftligt, stod han op og sagde: „Den spanske Ambassadeur maa gjerne have Valget, men paa hvilket Sted han end stiller sig, saa skyder jeg ham tilside.“

Den spanske Gesandt, Marquis de la Fuente, ankom den 27de, men reiste, for ikke at komme i Collision med d'Avaux, under Paaskud af et nødvendigt Ærinde til Tydskland, bort før Brylluppet. Denne Gesandt benævntes ifølge sit Creditiv: „Overinspecteur over dem, som havde Omsorg for Kongen af Spaniens Muulæsler,“ hvilket i Spanien var en anseelig Post, formodentlig som vor Overstaldmester.

Side 256

Allerede tidligere, den 16de August, var den polske Gesandt Nicolai Korff ankommen, en Mand af Beskedenhed og Conduite. Den 5te September kom den svenske Gesandt, Rigsraad Peter Sparre, som, ligeledes af Frygt for at komme i Uenighed med den franske Gesandt, under Paaskud af Hof Sorgen i Anledning af Gustav Adolphs nylig skedfundne Død, undlod at vise sig offentligt. Endelig indtraf, den 22de September, Keiserens Repræsentant Hertug Frederik af Holsteen-Gottorp. Alle de fremmede Gesandter indlogeredes paa Slottet.

Den 22de August havde den franske Ambassadeur sin første Audience hos Kongen. Han blev ledsaget af omtrent 30 Hoffolk, som Klokken 9 havde forsamlet sig i hans Værelser. Kongen stod i en stor Sal, og lænede sig med sin venstre Haand paa et Bord. Noget afsides fra ham stod den kongelige Cantsler Christian Friis, dernæst de øvrige Rigsraader, og blandt dem den tyske Cantsler, Johan Reventlow. Bag Kongen stod hans to naturlige Sønner, Christian Ulrik og Hans Ulrik Gyldenløve, og hos dem Overkammerherren. Da Ambassadeuren traadte ind og bukkede tre Gange, gjorde Kongen, der havde aftaget sin Hat, ligesaa mange Buk for ham, gik ham fire Skridt imøde, og rækkede ham Haanden. Ambassadeuren, der vidste, at Kongen især yndede Italiensk, holdt sin Tiltale i dette Sprog; dog fik Reventlow Ordre at svare Ambassadeuren, hvorpaa Alle i Gesandts Følge kyssede Kongen paa den høire Haand.

Den anden Audience fandt Sted den 7de September. Kongen underrettede ved Ulfeld Ambassadeuren om, at han vilde være i Haven efter Middagstaffelet, dersom Ambassadeuren vilde forføie sig derhen. Denne indfandt sig altsaa, Klokken to, med tvende af sit Følge, og modtoges af Kongens Sønner Christian og Hans Ulrik. Kongen spadserede alene og gik Ambassadeuren lige imøde. Denne bukkede dybt

Side 257

for ham, og Kongen besvarede hans Hilsen med et Buk. Kongen satte derpaa sin Hat paa og Ambassadeuren gjorde det samme. Ogsaa Gesandts Følge hilsedes af Kongen med Hatten da han saae det komme. Ambassadeuren talede Italiensk, og sagde, at det var en glad og lykkelig Dag for ham, da han havde opnaaet en saa ønsket Leilighed til at tale med Hans Majestæt. Kongen svarede paa Latin, hvorefter Samtalen fortsattes i dette Sprog. Følget traadte tilbage, og Kongen førte Ambassadeuren ind i et lidet Lysthuus, der havde Vinduer rundt om. Paa et Steenbord stode nogle Confecturer, som Kongen satte for ham. Derpaa førte han ham ind i en firkantet med Skilderier prydet Sal, i hvilken Kongen pleiede at opstille sin Hofmusik. Da Følget kom, hilsede han det igjen naadigt, og blev staaende, tilligemed Ambassadeuren, midt i Værelset. Paa eengang lod en fuldkommen Vocal- og Instrumentalmusik sig høre. Lyden, der kom igjennem forskellige Lufthuller, syntes at være snart nærmere, snart langt borte. Kongen havde selv opfundet denne Maade at musicere. Naar Musiken undertiden pauserede gik han frem og tilbage med Ambassadeuren, og talede uafladeligt, som om Latin havde været Begges Modersmaal. De begyndte Samtalen om ligegyldige og skjemtsomme Ting, og kom endeligen til de alvorlige og vigtige Anliggender, der angik Gesandtskabet. Kongen sagde blandt Andet, at han høiligen misbilligede Hertugen af Orleans Opførsel imod Kongen af Frankrig,

enten han nu meente det oprigtigt, eller fordi han for Exemplets Skyld, ikke fandt Behag i fremmede Undersaatters Rebellion. Han sagde tillige, at han vidste, hvor meget Godt den allerchristelige Konge havde beviist sin Broder; og tilføiede, at han (Christian den Fjerde) var af alle levende Konger, den, der havde regjeret længst, og ikke alene det, men han havde endog i næsten alle Kongeriger og Fyrstendømmer seet tre regjerende opkomme

Side 258

efter hinanden, hvilke han selv opregnede. Da Ambassadeuren havde talt med Kongen i to Timer, yttrede han Frygt for, at en saa lang Samtale skulde falde hans Majestæt besværlig, men Kongen forsikkrede ham adskillige Gange om det Modsaate, og sagde endelig til ham, da han tog Afsked, at han kun skulde henvende sig til ham selv, dersom han i sine Underhandlinger med Ministrene fandt Vanskeligheder. Med disse Ord ledsagede han Ambassadeuren lige til Salsdøren, og trykkede ham nogle Gange i Haanden.

Den 5te October fandt endeligen Formælingen Sted om Eftermiddagen efterat Kongen om Formiddagen havde slaget 12 Adelsmænd til Riddere af Elephanten. Paa det fornemste Sted i den store Sal paa Slottet stod Brudgommen imellem Kongen og hans Brødre; ved venstre Side stod Bruden imellem sine Brødre; nærmest Kongen og hans Sønner stod den keiserlige Gesandt, og efter ham den polske; ved Brudens Side stod derimod den franske Gesandt og Churfyrstinden af Sachsen. Vielsen forrettedes af Doctor og Professor i Theologien i Sorø Christian Mathæi. Derefter bød Datidens Skik at man ledsagede Brudeparret til Brudesengen, som de satte sig paa, og blev da Bruden af en sachsisk Geheimeraad, i Churfyrstens Navn, overgivet til Prindsen hendes Brudgom. I dennes Navn svarede derpaa af hans Marskal. Efterat disse Ceremonier havde fundet Sted, blev der tracteret med Viin og Confect. Om Aftenen var der Taffel fra Klokken 8 til 12, hvorpaa man dandsede. Klokken 3 om Midnat gav Kongen ved en Fløite et Tegn, hvorefter der blev antændt et stort Fyrværkerie.

Den næste Dag blev Gesandterne tracterede til Middag hver i sit eget Gemak. Klokken 3 om Eftermiddagen holdtes atter Prædiken i den store Sal paa Slottet. Efter Prædiken knælede det høie Brudepar paa en Skammel og fik Præstens Velsignelse. Da det var forbi, sattes et

Her er den diplomatiske transskription af siderne 259 og 260. Teksten er gengivet bogstavtro efter den originale gotiske skrift (Fraktur) uden moderniseringer af stavemåden.

Side 259

Bord frem, hvorpaa lagdes Foræringer til Brudeparret. Først modtog Prindsessen med passende Ceremonie sin Morgengave, hvorfor Prindsen med en offentlig Tale paa hendes Vegne takkede. Derpaa fulgte Kongens Brudegave, der bestod i en Halskjæde af Diamanter, hvoriblandt en var saa stor, at Navnene Christian V og Magdalena Sibylla stode deri; Kjaden vurderedes til 100,000 Rigsdaler. Den keiserlige Ambassadeurs Foræring var en Perle-Halskjæde, vurderet til 10,000 Rigsdaler; den polske Gesandt en Kjæde og et Kleonodie besat med Rubiner og Diamanter; den svenske Gesandt et Kleonodie af Diamanter. Den franske Ambassadeur mødte ikke ved denne Høitidelighed, da hans Konge, som ikke kjendte denne Mode, der i Frankrig, Italien og England kun var indført ved Menigmænds Bryllupper, ei havde bestemt Prindsessen nogen Brudegave. Om Aftenen Klokken 8 gik man til Taffels, og efter Bordet dandsedes til Kl. 3 om Morgen.

Den paafølgende Dag, den 7de October, var der et stort Middagsgjæstebud. Klokken 4 om Eftermiddagen blæstes ved 24 Trompetere og 2 Paukere tilbords. Ved Taffelet havde denne Gang den keiserlige og de to kongelige Gesandter, den franske og den polske, de øverste Sæder; efter dem Churfyrstinden og hendes Sønner, derpaa Hertug Frederik, Hertuginde af Holsteen, de holsteenske

Hertuger af Glücksborg og Sønderborg, samt tre andre Herrer. Prindsen sad, som Vært paa Kongens Vegne, paa høire Side af den keiserlige Gesandt, og Prindsessen imellem sin Moder og Søster. Efter Maaltidet holdtes først en Dands eller Ballet, siden en Maskerade; tilsidst bleve adskillige Slags Operaspil og skjønnne Digte sungne og spillede; hvilke sidste Slags Lystighed ogsaa fandt Sted de følgende Dage.

Høitideligheden sluttedes med et stort og pragtfuldt Carousel, der aabnedes den 23de paa Amagertorv, hvor Skrankerne vare satte, Buerne

Side 260

oprettede, og Ringen ophængt. Ambassadeurerne samt Prindserne og Prindsesserne stode i Vinduerne og saae til; Almuen stod trindtom, og hvor det var nødvendigt var der opstillet Vagt. Kongen og Kronprindsen traadte først i Skrankerne og bandt an med alle Aventurerne; de vare den Dag iførte romersk Keiserdragt, som Marcus Aurelius paa de gamle Mynter, foran dem rede Paukere og Trompetere. Dette Carousel varede fra den tidlige Morgenstund til den sildige Aften; og da Ingen havde spist til Middag, bleve Alle til Aften herligt beværtede i Kongens Have. Det sidste Carousel holdtes den 26de, og varede til Midnat; hvorpaa der dandsedes i en stor Sal. Siden efter uddeelt der, i Nærværelse af en Mængde Damer og Herrer, Præmier til de bedste Carouselriddere. Fire Marskaller gik foran med deres Stave og havde Paukere og Trompetere efter sig. Rigsmarskallen, der havde en med Ædelstene besat Krands i Haanden, gik med den tydske Cantsler, den smukke Johan Reventlov, Begge med Fakler, tre Gange dandsende omkring i Salen, og bleve endeligt staaende foran Kongens anden Datter, den skjønnne Eleonore. De rækkede hende Krandsen, toge hende ved Haanden og førte hende hen til Seirvinderen, for at overlevere ham den ham af Kongen og Damerne tilkjendte Belønning. Uagtet det nu allerede var mørk Nat, opførte man dog et meget krigerisk Skuespil midt i Slotsgaarden, hvor der var opført tre Fod høie Skranker. En Snees panserklædte Adelsmænd til Fods stode ligeoverfor hinanden. De stredes først med Landser, derpaa med Sværd, først Par imod Par, derefter i hele Hobe.

Den 27de holdt Kongen, Prindserne og den fornemste Adel et Carousel i fuld Rustning. Ambassadeurerne, Prindserne, Hoffet og talrige Tilskuere vare tilstede. Kongen og fire andre Anførere udholdt Carousellet med Alle og Enhver. Alle Dommerne og Tilskuerne tilkjendte eenstemmigen Kongen, der havde vist den største Dygtighed,

Side 261

den hoieste Priis, men han lod den overgive til Kronprindsen, som efter ham havde været den tappeste. Derefter dandsede man efter en smuk Musik og der blev drukket dygtige Skaaler. Kongen lod tilsidst bringe et stort Guldfar fyldt med Viin, hvilket blev sat paa en Træstammel, der var bedækket med en Dug. De Tilstedeværende bleve ikke lidet forskrækkede ved dette Syn, da de indbildte sig, at Enhver skulde udtømme samme Skaal; men Kongen lod Vinen oses i ni Guldbagere, gav de 8 til andre Herrer, og hermed endtes Formælingshoitidelighederne. Ogsaa sin anden Son, Frederik, ønskede Kongen gjerne skulde gifte sig, og tragtede hemmeligt efter at tilveiebringe et Partie imellem ham og Sverrigs unge Dronning Christine, en Datter af den afdode Gustav Adolph. Fra hendes Moder Enkedronningen fandt der ingen Indvendinger Sted og hun syntes ikke uvillig til at give sit Samtykke hertil, men da det kom an paa de Regjeringsraader, der forte Værgemaalet for den unge Dronning, og især paa Cantzleren Oxenstjerne, paalagde han Hannibal Sehested, der var hans Kammerjunker og i et andet Erinde var sendt til Wismar, at omtale denne Gjenstand til Oxenstjerne. Men denne, der, som man troer, havde tiltænkt sin Son Erik Oxenstjerne dette Partie,*) yttrede i en Skrivelse til Kongen af 23de Marts 1636, blandt Andet, at da der med Dronning Christine fulgte Krone og Scepter, var Hendes

Majestæt i sit tilkommende Giftermaal forbeholdt sin Villie og Godtbefindende, og Rigets Stænder, som deri hoist interesserede, deres rette og frie Samtykke; da nu Hendes Majestæt endnu var i de Aar, da hun ingen Villie havde eller Samtykke kunde forklare, kunde Kongen af sin hoit begavede Forstand domme, at Ingen kunde

*) Det var for at troe, at Oxenstjerne allerede nu lagde Planen til at angribe Danmark, og derfor ikke vilde indvillige i et saadant Partie.

Side 262

eller maatte gjore eller vove at indlade sig paa en saadan Plan, hvoraf der i Fremtiden kunde, directe eller indirecte, flyde noget Indgreb i Hendes Majestæts frie og ubundne Villie; og end mindre var Regerings- eller Formynderstskabet af Stænderne overdraget nogen Autoritet eller Hoihed i saa Henseende. Samme Aar i Julimaaned tilskrev Kongen de regjerende Herrer i Sverrig, at, da han havde befalet Peder Vibe, som han sendte til dette Land, fremdeles at underhandle om den bevidste Forbindelse imellem Dronning Christine og Kongens Son, bad ham dem naadigt i dette Anliggende at ville bevise ham den gode Affection, han fra deres Side haabede, saaledes som begge Rigers Velfærd og Conservation i denne vidt udseende Tids Lob og Tilfalde udkrævede. Den 15de samme Maaned tilskrev han det svenske Rigsraad, bad at tilstede Vibe en hemmelig Audience, og faste Lid til hvad han paa Kongens Vegne havde at andrage, samt saaledes at indlade sig med ham paa Kongens Vegne, og resolve, som Sagens Vigtighed, disse nordiske Rigers Belstand og Kongens Tiltroe til dem æskede og udfordrede. Det svenske Rigsraad svarede i en Skrivelse af 4de August, at da Rigsbeslutningen og Necessen i saadanne Tilfalde fordrede Hendes Majestæt og alle Vedkommendes Ja og Samtykke, og dette nu i Betragtning af hendes unge Alder ei kunde soges endsige opnaaes, nedsagedes de til, for denne Gang ydmygeligen at undskylde sig. — Siden efter lod det til at der ikke mere er tænkt paa det Projekt. I Aaret 1640 undveg den svenske Enkedronning hemmelig fra Sverrig til Danmark. Enken efter Gustav Adolph, Moder til Dronning Christine, Marie Eleonore, en Datter af Churfyrst Sigismund af Brandenburg, havde fornærmet Ministeren Oxenstjerne, fordi hun ikke vilde give sit Samtykke til en Forbindelse imellem

Side 263

Dronning Christine og hans Son Erik. Han hævnede sig ved at udelukke hende ved Gustavs Dod 1632 fra Regentskabet, og to Aar efter fra Deeltagelse i Opsynet over sin Datters Opdragelse. Regentskabet, især Oxenstjerne, sogte desuden paa alle mulige Maader at forbitre hende Livet og gjore hende Opholdet i Sverrig saa ubehageligt som muligt. Da hendes Tilstand blev værre og værre, besluttede hun endelig at undflye hemmeligt, og lod Christian den Fjerde anmodes om at understytte hendes Forehavende; men han fraraadede hende det paa det indstændigste, bad hende have Taalmodighed, og trostede hende ved Tanken om, at hendes Stilling uden al Tvivl vilde vorde forbedret, naar hendes Datter blev myndig og hendes Forfolgeres Magt indskrænkedes. Desuagtet iværksatte hun dog sin fattede Beslutning, og forlod, uden at det blev bemærket, Sverrig paa et dansk Skib, som Christian den Fjerde efter mange Overtalelser sendte hende for at det kunde bringe hende til hendes Broder, Churfyrsten af Brandenburg. Formedelst en paakommende Storm lod hun sig landsætte ved Nykjobing, hvor Prinds Christian opholdt sig paa det derværende Slot, og hvor hun ligeledes tilbragte 4 til 5 Maaneder, da hun endelig tog over til Hertugen af Holsteen Gottorp. Her opholdt hun sig 5 til 6 Maaneder, da Christian endelig anviste hende Vordingborgslot til Bopæl indtil hun i Junimaaned 1643 ved Christian den Fjerdens Mægling fik sit fremtidige Opholdssted anvist hos sin Broderson, Churfyrsten, til hvem hun bragtes paa et dansk Skib. I dette fredelige Tidsrum gjorde Christian

den Fjerde et Forsøg paa at ophæve Borneskabet, hvilket rigtignok mislykkedes, men dog viser hvor gjerne han vilde løse det Bånd, der kuede Bonden. Han opfordrede nemlig i Aaret 1633 Adelen i Sjælland, Falster og Lolland til „at give deres Bondesønner fri, ledig og løs fra deres Fødested.“ — At den egennyttige Adel skulde være villig hertil var naturligviis ikke at vente. To Adelsmænd vare ubetinget villige dertil; 20 Adelsmænd derimod kun paa det Vilkaar, at hele den øvrige Adel skulde gjøre det samme, hvilket de 16 ubetinget protesterede imod, der var det samme som at sætte sig imod det, og Bondens Trællestænd vedblev indtil Frederik den Sjette med sin ungdommelige Haand frigav Bonden, og gjorde dem deelagtige i de samme Goder, som Landets andre Indbyggere besadde. For Videnskaberne vilde han ogsaa gjerne have gjort noget i dette Tidsrum, og gjorde derfor i Aaret 1641 et Forslag paa en Landdag i Kiel om et Universitets Anlæg i Holsteen, men man var imod det, og han henvendte da sin Omhu paa Københavns Universitet, som han, blandt Andet, udstyrede med nye Lærestole. Han stiftede et mathematisk Reisestipendium, oprettede adskillige Gymnasier, lod optage et noiagtigt Kort over det danske Rige og lod ogsaa foranstalte flere Oplag af Bibelen. Efter hans Tegning opførtes Trinitatiskirke med Observatorium og Bibliotheket (det nuværende Universitetsbibliothek). Holsteen fik en ny Fæstning: Christianspris, og i Aaret 1641 begyndte man at anlægge Fredericia og Christianssand.

Side 265

Femtende Afsnit.

Trediveaarskrigens Fortsættelse; Gustav Adolfs Død.

Forend vi skride videre i Christian den Fjerdes Historie er det nødvendigt at omtale Gustav Adolfs Deeltagelse i Trediveaarskrigen, da det netop var dennes Ende der paaførte Danmark det paafølgende Indfald af svenske Tropper i de danske Provindser. Gustav Adolph havde allerede i Aaret 1629 villet stille sig i Spidsen for Nedersachsen, men var bleven tilsidesat, fordi man hellere ville have Christian den Fjerde til Kredsøberst. Den polske Krig havde senere sysselsat ham, men nu da Christian den Fjerde var traadt bort fra Krigsskuepladsen, Wallenstein havde aftakket og formindsket de keiserlige Tropper i Pommern, og Keiseren tillige havde fornærmet Gustavs Gesandt, sendt hans Fjender Hjælp, negtet ham Kongetitlen og forfulgt hans Religion, var der Grunde nok til at gribe til Vaaben mod ham. Man skulde troe, at en almindelig Glæde vilde have bemægtiget sig Protestanterne i Tydskland ved Efterretningen om, at denne kjække Konge vilde have forfattet deres Sag mod Keiseren; men intet mindre. Da Gustav foreløbigen

Side 266

opfordrede Fyrsterne til et Forbund, vægrede de sig alle herved af Frygt for Keiseren. Han maatte derfor stole alene paa sig selv og landede den 4de Juli 1630 paa den lille O Rygen ved Peinefloden. Aldrig saasnart var han steget i Land, forend han i Paasyn af hele Hæren knælede, takkede Gud i en hjertelig Bon for den lykkelige Oversfart og bad om hans videre Beskyttelse. Han rykkede derpaa frem for Stettin, Hertugen af Pommerns Hoved- og Residentsstad. Hertugen, en gammel, svag Mand, kom ham ængstelig imøde og yttrede den største Urolighed over dette farlige Besøg. Gustav forsikkrede ham paa det indstændigste, at han havde aldeles ingen Hensigter paa Pommern eller

nogen anden Deel af det tydske Rige, men for hans Sikkerhed var det ham aldeles fornødent, for det forste at sætte sig i Besiddelse af Pommern, og fremfor alt havde han udseet sig Stettin til sin Hovedvaabenplads; han bad ham derfor strax at overgive ham Staden. Da Hertugen nolede henvendte Gustav sig til Magistratens Deputerede. Han lovede, at hans Tropper skulde iagttage den

Side 267

strengeste Orden og Mandstugt, og sluttede med de Ord: "Fatter en Beslutning, Sagen fordrer Hast, Solen vil snart gaae ned, og jeg er ikke vant til, ved Nattetider at sætte mine Skildvagter paa Voldene. Skynder Eder og tvinger mig ikke til at tage min Tilflugt til virksommere Midler, hvis mine Ord ikke formaae at overtale Eder." — Hertugen bad, at han dog for Guds Skyld, i det mindste vilde lade ham forblive neutral, for at han i sin høie Alder dog ikke skulde opleve den Sorg, som fredløs Mand at maatte flygte fra sit Land; men Kongen beroligede ham i den Henseende, saa at han tilsidst i et Slags Fortvivelse udbrød: "Nu i Guds Navn da!" hvorpaa de svenske Tropper rykede ind i Staden. Kort efter blev der sluttet et ordentligt Forbund imellem Gustav og Bugislaw, i hvilket den Første lovede, paa alle mulige Maader at beskytte den Sidste imod Keiserens Angreb. Da Keiser Ferdinand blev underrettet herom yttrede han til Tilly: "Vi have igjen faaet en lille Fjende." Men Tilly stemte ikke i en Spottesang, da han havde et for høit Begreb om den svenske Konge. Keiseren udfærdigede en Skrivelse til Gustav Adolph, hvori han besværede sig over hans Indfald i Pommern, og gav ham det velmeente Raad, saasnart som muligt at vende tilbage til sit Rige, da Stridighederne i Tydskland ikke vedkom ham og kunde bilægges uden at han blandede sig deri. De Keiserlige, som laae i Pommern, hævnede sig paa Landets Indvaanere fordi Svenskerne vare trængte ind uden Modstand. Da de maatte vige for de Svenske forlode de ingen By, uden at udplyndre eller antænde den paa alle Hjørner. I det Hele taget opførte de keiserlige Tropper sig i Pommern som de værste Barbarer. De svenske Soldater dannede en Contrast til de Keiserlige. Mandstugten var saa streng i den svenske Armee, at Indvaanerne ikke troede at have Soldater, men Venner om sig, og de ulykke-

Side 268

lige Mennesker ansaae Gustav Adolph for en reddende Engel. Ethvert svensk Regiment havde en Feltpræst, som tvende Gange om Dagen holdt Bon med det, og Gustav selv begyndte ikke noget vigtigt Foretagende, uden at bede hoit og hjerteligt. I Januar 1631 afsluttede Gustav en Tractat med Frankrig, hvorved dette Land forpligtede sig til at betale Kongen af Sverrig 400,000 Daler Subsidier om Aaret. Medens Gustav kun gik Skridt for Skridt frem i Pommern, for først ret at fæste Fod i Tydskland og dække sig Ryggen, traadte de allierede forbundne Protestanter endnu engang sammen i det saakaldte Leipziger Convent, som varede fra den 18de Februar til den 12te April. I dette Convent besluttede Sachsen, Brandenburg, Hessen-Cassel, Würtemberg og mange andre Fyrster og Herrer, saavel som de Deputerede fra mange Rigsstæder, ikke at forene sig med de Svenske, for ikke at give Keiseren nogen grundet Anledning til Vrede, men derimod paa fælles Bekostning hverve en Hær, for ved den at sikre sig imod ethvert Indgreb af de keiserlige Commissairer og i Særdeleshed imod Fuldbyrdselsens af det despotiske Restitutionsedict, hvorved alle protestantiske Eiendomme, der tidligere havde tilhørt Catholikerne, skulde tilfalde Keiseren. De skreve derfor Keiseren meget ydmygt til, at det skete blot for at beskjærme deres stakkels Undersaatter for Voldsomheder, men de fik til Svar, at det var Keiserens Sag at beskjærme dem, og hvis de ikke holdt inde med deres Hvervinger, bleve de betragtede som Keiserens Fjender. De keiserlige Tropper rykkede ogsaa strax ind i Ober-Lausitz, og alle derværende Conventsmedlemmer bleve nødte til at lade deres nyhvervede Regimenter gaae fra hverandre. Efter at have jaget de Keiserlige ud af alle pommerske Fæstninger, marcherede Gustav i de sidste Uger af Marts til Frankfurt an der Oder.

Side 269]

Da de Keiserlige tvertimod deres givne Ord nedhuggede en heel svensk Besætning i Nybrandenburg, fik de Svenske Befaling ikke at give Pardon til nogen Keiserlig, og da de den 13de April indtog Frankfurt med Storm, raabte de rasende Svenske til dem, der bade om Qvarteer: "Ja, nybrandenburgsk Qvarteer!" og huggede dem ned. De Keiserlige rømmede nu hele Pommern og Mark Brandenburg og flygtede til Lausitz. Gustav underrettede selv Leipziger Conventet om sin Seir ved Frankfurt, og opfordrede det til at gjøre fælles Sag med ham, men forgjæves. Magdeburg var paa den Tid beleiret af de Keiserlige og i stor Nød, men Kongen kunde endnu ikke komme den til Hjælp. Han rykkede, uden at spørge derom, ind i Brandenburg, og forlangte nu af Churfyrsten, at han skulde overlevere ham Fæstningerne Spandau og Custrin, for at han kunde være sikker hvis han trak sig tilbage. Churfyrst Georg Wilhelms Angst var endnu større end den gamle Bugislavs. Forst da Gustav lod sine Tropper rykke frem mod Berlin, kunde Underhandlingerne tage sin Begyndelse. Georg Wilhelm, som ikke stolede paa Gustavs Ærlighed og skjælvende for Keiserens Hævn, græd næsten af Angst, og bad bonlig, at man dog vilde lade ham blive neutral. Intet hjalp ham. "Min March gaaer til Magdeburg," sagde Gustav, "for at undsætte denne Stad, dog ikke for min egen Fordeel,*) men for de Evangelistes. Vil Ingen understøtte mig, tiltræder jeg strax min Tilbagemarch, gjør mig fri for alle Bebreidelser, tilbyder Keiseren et Forlig og reiser tilbage til Stockholm. Jeg veed bestemt, at Keiseren indgaaer, hvad jeg forlanger, men paa Dommedag ville I Evangeliske vorde anklagede, fordi I ikke have gjort noget for Evangeliet, og I ville vel ogsaa allerede her faae Eders Lon; thi falder Magdeburg, og jeg trækker mig tilbage, saa skulle I faae at see, hvorledes det vil gaae Eder." — Efter lang Toven gav Churfyrsten endelig sit Samtykke til, at Gustav maatte besætte Spandau, indtil Magdeburg var undsat. Tractaten desangaaende blev underskrevet den 15de Mai og endnu samme Dag marcherede de Svenske derhen.

*) Gustav talte her imod sit bedre Vidende, thi strax da Stridighederne opstod imellem Keiseren og Tydsklands Fyrster, trængte han ivrigt efter den Post, man overlod Christian den Fjerde, fordi han meente at gjøre Erobringer i Tydskland ved Østersøen, og kunde blive mægtigere end Danmark.

Side 270

For at være aldeles betrygget vilde Kongen hellere passere Elben ved Wittenberg end ved Havelberg i Paasyn af Fjenden, og udbad sig derfor Churfyrsten af Sachsens Tilladelse til at maatte marchere igjennem Wittenberg. Med Rette maatte man være mistroist mod en Gjest, som satte sig i Besiddelse af alle Fæstninger, der tilhorte dem, han vilde hjælpe, og som allerede havde gjort kort Proces i Pommern og Brandenburg. Johan Georg afslog ham derfor hans Lon. Gustav sendte Coureer paa Coureer angaaende denne Sag. Pludselig kom der Efterretning om at Magdeburg var erobret; et Tordenslag for alle Protestanter. Gustav erklærede høit, at begge Churfyrsternes Nolen var den eneste Aarsag til dette smertelige Tab. Den rige, blomstrende og stærkt befæstede Hansestad, Magdeburg, var efter flere Ugers Beleiring af Tilly bleven erobret med stormende Haand. Neppe er nogen Stad bleven behandlet i den nyere Tid paa en saa barbarist Maade, som denne; man regner, at 30,000 Mennesker faldt som Offere for Soldaternes Raahed og Grusomhed, thi ikke engang spæde Born bleve skaanede, ligesom Byen aldeles ødelagdes. Uagtet det rige Bytte fra det ødelagde Magdeburg og de uhyre Contributioner, som Keiseren inddrev hos de frankiske og schwabiske Medlemmer af Leipziger Conventet, leed Tillys Hær

Side 271

dog snart Mangel paa det Nødvendigste. For at komme til Kræfter igjen havde han tiltænkt Landgrev Wilhelm af Hessencassel et Besøg, da han ogsaa var tiltraadt Conventet og endnu havde en betydelig Hær paa Benene. Forst lod Tilly ham opfordre til at erklære sig for Ven eller Fjende, modtage keiserlig Besætning i sine Fæstninger, aftakke sine Tropper og betale Contributioner. Modigt svarede Landgreven Tillys Gesandter, at han hverken var Ven eller Fjende, at han ikke havde i Sinde at tage fremmede Tropper i sine Fæstninger, at han brugte sine Soldater selv; at han skulde vide at forsvare sig, hvis han blev angrebet; og for at Greven af Tilly ikke skulde mangle Underhold for sin Armee og Contributioner, vidste han ikke at give ham noget bedre Raad end at marchere til München, hvor han vilde finde alt i Oversflod, som han forgjæves sogte i Hessen. Paa dette Sprog vilde uden al Tvivl være fulgt et skrækkeligt Svar, hvis ikke Magdeburgs Erobrer netop paa denne Tid havde været saassysselsat med Kongen af Sverrig, som marcherede langsomt langs med Elben og forskandsede sig ved Werben i Altmark. Tillys mislige Forfatning krævede et Slag, men Gustav var endnu ikke stærk nok til at kunne maale sig med ham i aaben Mark. Forgjæves sogte derfor Tilly at lokke ham ud af hans ubetvingelige Forskandsninger; han forblev bag ved dem, og Tilly maatte trække sig tilbage til Wollmerstädt. Her fik Gustav den Efterretning, at de Keiserlige den 20de Januar ogsaa havde rommet Greifswalde, den sidste Stad, de endnu vare i Besiddelse af i Pommern. Ogsaa Mecklenborg var, paa Rostock, Wismar og Domitz nær, i de Svenskes Hænder, og da der stod et Corps i Landet, som var tilskrækkeligt til at observere disse Fæstninger, troede Gustav, at han nu kunde foretage sig de fordrevne Hertugers hoitidelige Gjenindsættelse. Under Klokkers Lyd holdt Gustav tilligemed begge

Side 272

Hertuger deres Indtog i Güstrow ligesom i Triumph. Undersaatterne bleve paa ny tagne i Eed for deres retmæssige Herrer, og Gjestebud og muntre Folkefester endte denne skjonne Hoitidelighed. Ved sin Tilbagekomst i Leiren ved Werben havde Gustav den Glæde at omfavne sin forste frivillige tyske Bundsforvandte. Det var Landgreven af Hessen, som overgav sig og sit Land til Kongens Ædelmodighed, og Gustav viste sig hans Tiltro værdig; thi den 22de August blev Alliancetractaten undertegnet. Tilly, som blev sat i den største Forlegenhed, kunde ikke holde sig længere i det aldeles udsugede Nedersachsen. Han kastede derfor sit Øie paa Nabolandet Sachsen, det eneste Land, som hidtil var blevet skaanet for den alt fortærende Krig. Han var overbeviist om, at dette Land vilde kaste sig tidligt eller sildigt i Armene paa de Svenske, og besluttede derfor, at komme disse i Forkjøbet. Den 24de August 1631 lod han Churfyrsten sige ved Deputerede: „Man havde faae at vide, at Leipziger-Forbundet endnu bestandig vedblev at ruste sig. Han skulde holde inde dermed, ellers maatte han selv tilskrive sig Folgerne af sin Ulydighed. Tillige maatte han ikke længere undslaae sig for at tilstaae den keiserlige Hær de fornødne Contributioner, Leverancer og Gjennemmarcher, hvilke man umuligen kunde lade sig afskjære.“ Churfyrsten beraabte sig paa Rigsconstitutionen, Gesandten paa den trængende Nød. Tilly vilde foreløbige bruge Magten, og rykkede ind i Halle. Her gjentog han sine Fordringer, men Churfyrsten vedblev at vægre sig, og Tilly rykkede nu frem, bemægtigede sig Eisleben, Merseburg, Nauenburg, Zeitz m. m. og udskrev i alle disse Stæder de frygteligste Contributioner. Churfyrsten blev nu ude af sig selv. Blindt hen vilde han kaste sig i Armene paa de Svenske, naar de kun vilde befrie ham fra

Side 273

fra disse Fjender. Man kan let tænke sig, at Gustav Adolph glædede sig over Churfyrstens Forlegenhed. Han lod som han var ganske ligegyldig ved hans Nød, foreholdt ham hans forrige Opførsel og lod sig først anmode en Stund. Selv da han endelig lovede Hjælp, gjorde han paa Skrømt endnu mange Betingelser, f. Er. at Wittenberg skulde indrømmes ham, at der skulde betales hans

Tropper tre Maaneders Sold, at Churprindsen skulde leveres ham som Gidsel, og Forrædere i det sachsiske Ministerium m. m. Da Johan Georg hørte dette, sagde han til Gesandterne: „Ikke alene Wittenberg, men hele Sachsen skal staae ham aaben; min hele Familie skal han faae til Gidsler, og er dette ikke tilstrækkeligt, vil jeg stille mig selv. Vender hurtigt tilbage og siger ham, at jeg er beredt til at udlevere ham de Forrædere, som han nævnte, betale den forlangte Sold og opoffre mit Liv og min Formue for den gode Sag.“ Gustav blev saa rørt over denne Resignation, at han afstod fra alle sine Fordringer. „Jeg har havt grundede Aarsager,“ sagde han, „til at forholde mig saaledes, fordi man havde saa megen Mistroe til mig, da jeg vilde ile Magdeburg til Hjælp, men ved den Oprigtighed og Tiltroe, Churfyrsten nu viser mig, falde alle Betingelser bort. Jeg er fornøiet naar han betaler min Hær een Maanedes Sold, og jeg haaber, at jeg ogsaa skal kunne holde ham skadesløs for denne Udgift.“ — Forbundet blev strax sluttet, og Gustav gik over Elben og forenede sig ved Düben med den 25,000 Mand stærke sachsiske Hær. Tilly stod paa denne Tid for Leipzig og bestjod Staden, efter at den havde negtet ham den Proviant, han havde fordret, og afbrudt sine Forstæder. Den 5te September overgav den sig, og nu udkastede Tilly sin Plan, hvorledes han vilde modtage Gustav. Denne lod, som om han fandt det betænkeligt, at vove et Slag, fordi tvende Churhatte, Chursachsens og Churbrandenborgs, vilde komme, som han sagde, til at sidde

[Side 274]

meget lose, om ikke ganske falde af, hvis man leed et Nederlag. Men Johan Georg vilde hellere hurtigt have afgjort sin Skjæbne, end længer angstes i Uvished. De forenede Hære marcherede derfor mod Leipzig. Næsten lige for Øjnene af de Keiserlige gik de over Løben og stillede sig i Slagorden ved Landsbyerne Podelwiz og Seehausen. Tilly opstillede sine Rækker langs med Landsbyerne Breitenfeld, Ledenthal, Gross- og Klein- Wiederitsch. Han blev understøttet af den fortræffelige Feltmarskal Arnheim, der var traadt over paa hans Partie, og skulde agere for sig selv paa den venstre Floi; thi han frygtede for, at han ikke holdt Stand og derved let kunde bringe Forvirring blandt hans egne Tropper. Gustavs og Tillys Hære vare omtrent lige talrige, henved 40,000 Mand hver. Ved Middagstid den 19de September lod Tilly ved tre Kanonskud give Signal til Angreb. Strax den første Kanonkugle dræbte en keiserlig Oberst. Efter en to Timers Kanonade kom Rytteriet i Haandgemæng, og Tilly kastede sig med en saadan Heftighed paa Sachsenne, at disse ikke længe gjorde Modstand, men alle, paa nogle faa Regimenter nær, grebe Flugten. Churfyrsten var selv en af de første, der søgte at komme i Sikkerhed. Han lod sin Hat i Stikken og standsede først sin Hest ved Eulenburg, for at styrke sig med en Drik Øl *). Gustav kæmpede derimod paa sin Side med alt det Held han kunde ønske sig. Foruden at han ledede hele Slaget, forte han i Særdeleshed sin høire Fløi saa modigt imod

*) Han var saa stor en Elsker af Merseburger Øl, at han daglig drak sig en Ruus deri, hvorfor ogsaa Soldaterne i Almindelighed kaldte ham Ølkongen. En af Tydsklands nuværende Fyrster er almindelig bekjendt for sin Hengivenhed til at drikke Viin, og burde saaledes med Rette benævnes: Biinkongen.

Side 275

Fjenden, at Pappenheim, uagtet han gjorde syv gjentagne Angreb paa denne Floi, dog blev slaaet tilbage. Overalt hældede Seiren til de Svenskes Side, og da Gustav til Slutningen fuldkommen blev Herre over de Hoie, paa hvilket det keiserlige Artillerie var opstillet, og nu rettede dette Artillerie paa Fjenden selv, kunde de Keiserlige ikke mere holde Stand. Da det begyndte at blive mørkt laae 7000 Keiserlige paa Valpladsen, de øvrige vare saarede eller adspredte, og kun ved Nattens Hjælp reddede Tilly sig fra Fangenskab, og det kunde kaldes et Held, at han slap derfra med Livet. En Ritmester ved et rhingreveligt Regiment, for sin Hoide bekjendt under Navnet den lange Friz, forfulgte ham, slog

ham med den omvendte Pistol flere Gange i Hovedet og vilde uden Tvivl have dræbt ham, hvis ikke Hertugen af Sachsen-Lauenborg var kommen til og havde jaget ham en Kugle igjennem Hovedet. Forst i Halle traf Tilly og Pappenheim sammen den næste Dag med en ubetydelig Hob, hele Resten af den skønne Armee, der saalænge havde været Tydsklands Skræk. Denne herlige, afgjørende Seir, for hvilken Gustav paa Valpladsen knælende takkede Gud, forandrede pludselig Sagernes Stilling i hele Riget, og frarev Keiseren paa een Gang alle de Fordele, han ved den allerede tolvaarige Krig var kommen i Besiddelse af. Gustav Adolph var nu Protestanternes Afgud, og hvor han kom blev han modtaget som en Frelser. Tilly gik til Halberstadt, Pappenheim sogte at forstærke sig i Westphalen, men begge viste sig ikke i lang Tid. Paa Tillys Gemyt gjorde Slaget ved Leipzig, det første denne gamle Kriger havde tabt, et saa dybt Indtryk, at man aldrig mere saae ham smile; og fra den Tid af udrettede han heller ikke noget Stort. Dagen efter Slaget indfandt ogsaa Churfyrsten af Sachsen sig hos Kongen, der takkede ham, fordi han havde paastaet man skulde levere

Side 276

et Slag. De bleve enige om, at Sachsenne skulde angribe de keiserlige Arvelande, de Svenske derimod erobre de catholske Fyrsters Stater, for at man kunde faae hele Rigets Skjæbne i sine Hænder, tilintetgjøre hele Liguen og give Protestantismen Overvægt ved at vælge en romersk Konge blandt dette Religionspartie. At Gustav efter Slaget ved Leipzig hemmeligt nærede den Tanke, at sætte Tydsklands Keiserkrone paa sit Hoved, troes i Almindelighed, og Churfyrsten forsikkrede Kongen om, at han ikke ansaae nogen værdigere til denne Ære, end ham, og at han med Glæde vilde give ham sin Stemme. Og man kan ikke sige andet, end at den Helt, der ikke vovede noget mindre end sit Liv for det reformeerte Tydsklands Sag, vel havde fortjent at være Tydsklands Keiser; men Skjæbnen besluttede noget andet. Gustav Adolph trængte nu efter Slaget ved Leipzig ind i det tyske Rige. Det weimarske Huus forbandt sig med ham ved en Alliance. Fra Würzburg var Biskoppen flygtet og Gustav indsatte der en svensk Regjering og lod Undersaatterne i hele Stiftet hylde sig. Ikke uden Vanskelighed erobrede han de paa Veien liggende Stæder, i Særdeleshed gjorde Frankfurt am Main Indvendinger og forestilte ham, hvormeget deres Messe vilde lide derunder. Men Gustav lod dem vide, at det her gjaldt mere end nogle Kjøbmænds Interesse, og Synet af de svenske Kanoner hjalp dem til at indsee Sandheden i denne Paastand. Den fordrevne Pfalzgreve, Frederik den Femte, kom til ham i Frankfurt og blev modtaget velvilligt og venskabeligt, uden dog at erholde noget Haab om at blive indsat i sine Stater. Grunden hertil var Gustavs bittre Uvillie mod England, hvem det fremfor Alle tilkom at understøtte denne Fyrste, og som aldrig havde gjort det, fordi det britiske Ministerium var solgt til Spanien, men som nu med et Slags Trods forlangte af Gustav, hvad det for længst

Side 277

selv burde have gjort. Høiligen opbragt horte Kongen derfor den engelske Gesandts Ærinde, og efter at han havde sagt ham lige i Øjnene, at han var en forklædt Spanier, tilføjede han: "Vil Kongen af England slutte et Forbund med mig imod Spanien og overlade mig 12,000 Mand, hvilke han forpligter sig til at underholde paa sin Bekostning, er jeg villig dertil; og jeg forpligter mig derimod til, at bringe Spanierne og Hertugen af Baiern saavidt, at de skulle give alt tilbage hvad de have frataget det pfalziske Huus." — Kongen drog nu videre frem. I Mainz, som capitulerede den 28de December, lagde han sine udmattede Krigere i Vinterquarteer. I Begyndelsen af det næste Aar 1632 traadte han i Underhandlinger med Osterrig og Brandenburg. Han foreslog Keiseren Fred under flere Betingelser, i Særdeleshed den, at han vilde være romersk Konge. Han ønskede tillige at beholde Pommern, og for at Churfyrsten af Brandenburg ikke skulde lide derunder, gjorde han ham det glimrende Forslag, at hans Son, den senere saa berømte Frederik Vilhelm, som dengang endnu var en Dreng, skulde ægte

Gustavs eneste Datter Christine, som siden blev Sverrigs Regentinde. Prindsen maatte da blive luthersk og han vilde gjøre ham til Churfyrste af Mainz og Hertug af Franken. Var denne Idee bleven udført, havde Preussen muligen nu været et Keiserrige. Men Churfyrsten protesterede derimod, paa Grund af hans reformeerte Hofpræsts Klager. Den sachsiske Armee var paa samme Tid, under Anforsel af Feltmarskal Arnheim, efter Aftale brudt ind i Bohmen, og erobrede uden synderlig Umage det slet forsvarede Prag. I den overrhinske og westphalske Kreds vare Landgreven af Hessencassel og Hertug Bernhard af Weimar heldige mod enkelte tillyske Corps. Nu maatte Keiseren, der saae sine Arvestater true, bide i det sure Æble, og henvendte sig paany til Wallenstein, hvem han havde afsat

Side 278

fra hans Feltherrepost i det foregaaende Aar, og som levede i Bohmen med en Fyrstes Pragt. Wallenstein havde indledet Underhandlinger med Gustav, og denne havde lovet ham, at aftræde ham en Deel af sin Hær, naar alt gik godt. Efter Slaget ved Leipzig kunde Gustav paa sin March igjennem Riget ikke undvære mere end tre Regimenter, han indviede derfor Churfyrsten af Sachsen i Hemmeligheden og anmodede ham om at sende Friedlænderen en Deel af sin Hær. Men Johan Georg vovede endnu ikke at fortørne Keiseren i den Grad, og Wallenstein ventede forgjæves. Dette gjorde ham lunken imod Kongen, og da der paa samme Tid blev gjort ham et andet Forslag, besluttede han, heller at gaae sin egen Vei. Keiserens Stilling efter Slaget ved Leipzig var den meest fortvivlede, hvori han nogensinde havde befundet sig. Hæren var tilintetgjort, Gustav stod i Hjertet af Riget, fire store Rigsfyrster og tvende udenlandske Magter vare dennes Allierede, og Sachsenne vare paa den Tid isærd med at falde ind i Bohmen. Han havde ingen Armee, ingen Penge, ingen Credit. I denne Nød, hed det nu, er Wallenstein den Eneste i Verden, som kan redde os. Han har allerede een Gang skabt en Hær af Intet. Hans blotte Navn vil forskaffe ham Tilløb fra alle Verdens Kanter og være en Skræk for hans Fjender. Rigtignok var denne Mand bleven dybt krænket, men en saa glimrende Fyldestgjørelse, meente Ministerne, vil bringe ham til at glemme alt, hvad der var skeet. Ved sine Spioner blev Wallenstein længe iforveien underrettet om alle disse Underhandlinger, forend Keiseren endnu sendte Bud til ham. Han gjorde alt hvad han kunde, for at gjøre ham det endnu hedere. Ved den gamle Thurn lod han den sachsiske General Arnheim sige: at han kun skulde rykke lige imod Prag, der herskede der den største Frygt, og Besætningen vilde ikke vente ham der. "De vide ikke hvor de skulle stikke Hovedet hen,"

Side 279

sagde han til sine Venner; „jeg skal hevne mig paa de Hundsvotter; jeg skal bruge List mod dem. Jeg er listigere end de. Kronen have de rigtig nok frataget mig; men det siger intet, jeg kan lade mig gjøre en anden.“ Virkelig var det hans Hensigt at paasætte sig Bohmens Kongekrone. De sachsiske Tropper besatte, som vi allerede have hort, Prag i November 1631. Arnheim, deres Anfører, en tapper men trolos Partiganger, der allerede een Gang havde tjent under Wallenstein og commanderet hans Tropper for Stralsund og i Polen, glædede sig over igjen at komme sammen med sin gamle General. Wallenstein havde i flere Timer en hemmelig Samtale med ham i Randniz, ikke langt fra Prag (den 9de November), og blev af ham underrettet om Kongen af Sverrigs Plan, at gjøre sig til romersk Konge. Denne Efterretning vakte hans Misundelse. „Da jeg ikke har faaet Tropper af Kongen,“ sagde han til sin Svoger Trezka, „maa jeg tage fat paa Sagen paa en anden Maade. Jeg maa paatage mig Generalsposten. Jeg har da Saaledes Herredømmet i mine Hænder, og kan bedre udføre mine Planer.“ Han opgav nu sit Forræderi, men gjorde det til en offentlig Betingelse for sin Tjeneste, hvad han forhen som Fjende havde villet aftvinge Keiseren. Denne betjente sig af Wallensteins Fætter Max af Wallenstein, som blandt hans Slægtninge gjaldt meget hos ham. Hertugen skjulte meget listigt sin

hemmelige Glæde, hørte paa sin Fætters Tale og talte længe med Bitterhed om Keiserens Utaknemmelighed og Troløshed. Da han imidlertid ikke vilde gjøre Keiseren aldeles modløs, sagde han tilsidst: „Alt hvad jeg kan gjøre, er at begive mig til Znaim, for der at afvente Keiserens nærmere Forslag.“ Han gjorde det, og indfandt sig her kort efter til en anden Underhandling. Han forsikkrede her til Keiserens Afsendige, at han

Side 280

havde fundet Behag i det rolige Privatliv og i Landlivets Tilløkkelser, og var bleven behandlet altfor krænkende, til at han oftere skulde faae Lyst til at tjene de Store. De Afsendte undskyldte Keiseren med hans dengang indskrænkede Magt, og lovede ham fuldkommen Æresoprejsning: han skulde have en maanedlig Gehalt af 50,000 Rigsdaler. Alt var forgjæves. Efter at have gjort fremdeles flere Indvendinger sagde han endelig: „Jeg beklager Keiseren, og hvorvel han ikke har fortjent det af mig, vil jeg dog gjøre noget for ham. Tre Maaneder vil jeg tjene ham. I den Tid vil jeg, naar man giver mig de fornødne Summer dertil, samle en Hær paa 30,000 Mand. Hvem der da har Lyst, kan commandere den.“ Fornøiede over, at de i det Mindste havde opnaaet saa meget hos ham, vendte Gesandterne tilbage til Wien. Nu viste Wallenstein sin Skaberkraft. I et Øieblik samlede han sine gamle Venner om sig, uddeelte en halv Million af sin egen Lomme blandt dem og sendte dem ud til alle Hjørner, for at hverve Tropper. Neppe udbredte det Rygte sig, at Wallenstein igjen vilde drage i Felten, saa strommede Krigere hbeviis til denne velbekjendte Haabets Fane. Bønderne forlode deres Plov, Haandværkerne deres Værksteder, for her paa en sikkrere og bekvemmere Maade at nyde et fornoiet Liv. Thi de svære Ryttere i Wallensteins Hær fik ni Gylden om Maaneden i Sold, de lette sex, og Fodfolket fire, foruden den daglige Kost af Kjød, Brod, Ol og Viin. Man fortjente ikke saa meget ved Arbeide! Saaledes opfyldte Wallenstein sit Ord, der kunde synes at have været et Praleri. I Marts vare de tredive tusinde Mand samlede. Men hvo skulde commandere dem, naar det ikke skulde være ham? Hvem vilde de vel være blevne troe, da det blot var for hans Skyld, at de fulgte den fristende Tromme.

Side 281

Wallenstein havde gjort en rigtig Beregning, og begyndte nu at forstille sig langt mere, end tidligere, for at bringe Keiseren til det Yderste. Denne Gang var det Fyrsten af Eggenberg, som skulde forsøge sin Beltalenhed paa ham. Da han ikke paa nogen Maade kunde bevæge den Uboielige til at gaae ind paa hans Anmodning, sagde han endelig: „Keiseren er gaaet for vidt, til at han kan træde tilbage. Han overgiver sig ganske til Hertugens Discretion; han kan fordre hvad han vil, det skal blive ham tilstaaet.“ Dette var det, som Wallenstein blot ventede paa. „Hvis det forholder sig saaledes,“ sagde han, „udbeder jeg mig blot fire og tyve Timers Betænknings Tid.“ Den følgende Dag overleverede han Fyrsten skriftligt følgende Betingelser, med den Forsikkring, at dette var hans Ultimatum, og at han ikke under andre Betingelser vilde høre noget mere om Commando: „Hertugen af Friedland skal være Keiserens, Erkehuset og den spanske Krones Generalissimus; han erholder Overcommandoen uden nogen Forbeholdning; Keiseren maa ikke indfinde sig ved Hæren; som Sikkerhed for en ordentlig Belønning bliver der leveret Hertugen af Friedland et Østerrigsk Arveland i Pant; som overordentlig Belønning erholder han den overste Befaling over alle de Lande, som han maatte erobre; Confiscationen i Riget saavel som Benaadning er alene afhængig af ham; ved en tilkommende Fred skal Meklenborg igjen indrømmes ham; de til Krigens Førelse fornødne Penge skulle udbetales ham, og i Nodstilfælde maa alle de keiserlige Arvelande staae ham aabne.“ Eggenberg blegnede; han fandt, at det var omtrent det samme som at stode Keiseren af Thronen. Han sendte imidlertid Documentet til Wien, og — det blev underskrevet. Wallenstein forøgede nu sin Hær til 40,000 Mand, brod i April 1632 op fra Znaim til Prag, erobrede

Side 282

Staden med Magt og jog Sachsenne i en Hast ud af Bohmen.

Churfyrst Maximilian af Baiern, der nu havde Grund til at frygte for et Besog af de Svenske, benyttede den Tid, da de udhvilede sig i deres Vinterqvarterer ved Rhinen, dertil, at han kaldte Tilly fra det nordlige Tydskland, for at han skulde dække hans Land. Aldrig saasnart fik Gustav det at vide, forend han skyndte sig at indhente denne Feltherre. Han rettede sin March mod Franken, forenede sig den 11te Marts med General Horn ved Kitzingen, og gik derpaa mod Nürnberg. Denne gamle, rige Handelsstad skyndte sig med at aabne Portene for de Svenske og den 21de Marts rykkede Kongen ind i Staden, modtaget af Folkets hoie Jubelraab. Med rige Foræringer forlod han Staden, og rettede Marchen lige mod Baiern. Efter faa Dages Forløb overgav Donauwerth sig den 27de Marts. Broen ved Floden Lech blev afkastet, da de Svenske nærmede sig. Kongen vilde med Magt over Floden, hvor heftigt endog de fjendtlige Batterier tordnede paa den anden Side. Selv hjalp han at rette Kanonerne og affyrede med egen Haand tredinstyve Kanonskud. En frygtelig Ild bortrev paa begge Sider mange Stridende, men alligevel lykkedes det Finlanderne at slaae en Skibsbro. En Deel af Armeen gik derpaa over Floden, Fjenderne trak sig meer og meer tilbage, og Tilly, der ved at recognoscere vovede sig altfor langt frem, blev saa farligt saaret over det høire Knæ af en trepundig Stykkuge, at han styrtede af Hesten den 5te April. Afmægtig blev han bragt til Ingolstadt, hvorhen Churfyrsten begav sig med Resten af den slagne Hær. Efter utallige Smerter, som han maatte lide under Lægernes Hænder, døde Tilly, femten Dage efter, næsten i Churfyrstens Arme, der rigtignok i ham tabte sin fasteste Støtte.

Side 283

Forend Gustav vilde trænge videre frem i Baiern vilde han gjerne sætte sig i Besiddelse af den rige Stad Augsburg. Han drog derfor den 17de April mod denne Stad, og da Borgerne gave ham som deres Religions Beskytter al mulig Understøttelse, vovede den baierske Besætning ikke at gjøre længe Modstand. Efter dennes Afmarch holdt Gustav et høitideligt Indtog i Staden, lod sig hylde af Borgerskabet, og drog derpaa videre for at beleire Churfyrsten i Ingolstadt. Men denne Stad var saa stærkt befæstet, at alle Forsøg paa at erobre den var forgjæves, og Tillys Tropper gjorde alt, for at hevne deres Feltherre. Gustav mistede flere Officerer, og en Fireogtyvepundiger dræbte Hesten under ham selv. Det baierske Folk, begeistrede af Fanatisme, myrdede paa den meest barbariske Maade de enkelte Svenskere, som faldt i deres Hænder og lemlæstede endog Liigene. Endelig undveg Churfyrsten af Fæstningen og kastede sig i Regensburg. Dette bevægede Kongen til at ophave Ingolstadts Beleiring og gaae lige mod München. Paa Landshut vilde han hevne sine myrdede Soldater. Til denne Stads Deputerede sagde han i en ganske usædvanlig Tone: „Naar jeg tænker paa den Grusomhed, som I have udøvet mod mine Soldater, veed jeg næsten ikke om I ere Mennesker eller Dyr. I skjære Næse og Oren af dem og afhugge dem Hænder og Fødder. Hvorfor skulde jeg da vise Barmhjertighed mod Eder, og hvorledes ville I vel, at jeg skal behandle Eder?“ Og dog tilfoiede han ikke Staden noget Ondt, men den fik Tilladelse til at frikjøbe sig for Plyndring med 100,000 Daler. München var i den rædsomste Angst for Kongens Ankomst. Hoffet flygtede til Salzburg, og nogle Magistratspersoner kom ham imode med Stadens Nogler. Gustav modtog dem meget naadigt, forsikkrede Staden om sin Beskyttelse, og sagde ved Afskeden: „I have baaret Eder rigtigt

Side 284

ad, og Eders Underkastelse afvæbner mig. Med Rette kunde jeg paa Eders Stad have havnet Magdeburgs Ulykke; men I skulle ikke frygte, og kunne være ubekymrede for Eders Eiendom,

Familie og Religion. Gaaer bort i Fred; mit Ord gjælder mere end alle Capitulationer.“ Den 17de Mai holdt han sit Indtog i München.

Fra denne Stad vendte han sig igjen mod Schwaben, for at bemægtige sig de større Rigsstæder, i Særdeleshed Ulm. Han ankom derfor til Augsburg den 27de Mai og hoitideligholdt der Pindsefesten. Skjondt Wallenstein i dette Tidsrum for længsiden havde forjaget Sachsenne ud af Bohmen, laae han dog overkeslos med sin Hær. Keiseren havde ventet, at han vilde have understøttet den ængstede Churfyrste, og denne opfordrede ham endog indstændigt dertil. Men det glædede tildeels den hævnjerrige Feltherre at see sin Fjende ængste sig, og tildeels vilde han ikke stode paa Kongen, for i Nodstilfælde endnu bestandig at kunne træde i Forbindelse med ham. Han lod Churfyrsten sige, at han nu ikke turde blotte Bohmen og at han heller ikke vilde operere efter en Andens Befaling, hvorfor han ogsaa havde betinget sig hos Keiseren, at ikke engang han maatte anmasse sig nogen Befaling i hans Leir. Maximilian sendte Coureer paa Coureer til Wallenstein, og tilbød sig tilsidst, uden nogen Modstand at underkaste sig alle Wallensteins Befalinger, naar han blot nu vilde forene sig med ham. Nu havde Wallenstein opnaaet sit Ønske at see Churfyrsten ydmyget, men bestemte ikke Regensburg — men Eger til Foreningspunktet, fordi man efter hans Mening fremsfor alt maatte fratage Fjenderne Nürnberg. Churfyrsten maatte da altsaa drage derhen og blotte sit eget Land. Imidlertid faldt dog Wallensteins Egansindighed ud til Churfyrstens Fordeel; thi Gustav havde aldrig saasnart mærket

Side 285

denne Feltherres Plan, forend han hurtigt forlod Baiern, og endnu forend hans Fjende ankom til Nürnberg. Han forestilte Senatorerne den truende Fare og spurgte dem, om de vilde understøtte ham. De bevilgede ham alt. Nogle tusinde unge Borgere forstærkede hans Hær, og over syv tusinde Bønder og Soldater omgave i faa Dage Staden saaledes med Skandser og Grave, at den bagved anlagte svenske Leir blev uindtagelig. Kort efter viste de forenede friedlandske og bayerske Hær sig, besatte Hoiene trindtom i Paasyn af den svenske Leir og forskandsede sig ligeledes paa disse Hoie. Kongen var dengang endnu svag, og Maximilian af Baiern havde gjerne angrebet ham, men Wallenstein sin engang fattede Plan tro, sagde: „Der er leveret Batailler nok, vi maae nu forsøge en anden Methode.“ Han haabede at udhungre de Svenske med samt Nürnbergere; men der var saa betydeligt et Forraad af Levnetsmidler i Staden, at Gustav snarere kunde faae Haab om at udhungre sin Fjende. De wallensteinske Tropper udsugede Egnen saa skrækkeligt, at man tilsidst maatte hente Fourage syv Mile derfra. Lidt efter lidt stodte der betydelige Hjælpetropper til de Svenske, saa at Gustavs Hær tilsidst var 70,000 Mand stærk. Han besluttede nu at ville med Magt fordrive Fjenden fra de Bjerge, hvor denne havde leiret sig, skjondt det var et dumdristigt Foretagende, som blot den høieste Nod kunde undskylde. Den 4de September blev bestemt til Angreb. Kongen gjorde en Bon og forte sine Soldater imod Bjergene. Wallenstein vendte alle sine Kanoner nedad, og de Svenske maatte rykke frem under en morderist Ild, da intet Skud forfeilede sit Maal. Hvad Tapperhed og Foragt for Døden er istand til at udføre, blev udført her. Utallige Kanonkugler fore imod Bjergene, og mange af de derværende Krigere bleve revne bort, Hesten blev skudt under Wallenstein; men den store Overlegen-

Side 286

hed, som de stærkt forskandsede Keiserlige havde over de Svenske, der stode ganske blottede, kom dog disse dyrt til at staae. Forgjæves forte Gustav selv, efter at de første Regimenter vare nedskudte, friske Tropper mod Fjenden; de bedækkede, ligesom de første, Valpladsen med deres Blod og Legemer. Den tappre Hertug Bernhard af Weimar, under hvem der var skudt flere Heste, forestilte Kongen forgjæves, at det vilde være umuligt at seire, og styrtede sig tilsidst, da alle Indvendinger intet hjalp, som en Fortvivlet ind i Ilden. Hans næsten rasende Dristighed bragte ham ogsaa med en

Deel af hans Regiment lykkelig op paa Bjerget, men da man ikke kunde bringe Kanonerne med derop, og det tillige begyndte at mørknes, maatte han efter et frygteligt Nederlag trække sig tilbage igjen. Endelig lod Kongen blæse til Retraite, efter at disse næsten overmenneskelige Anstrengelser havde varet i omtrent ti Timer. Henved to tusinde Dræbte laae paa Valpladsen, og de Saaredes Antal var endnu større. Gustav erkjendte selv siden efter sin Ubesindighed. „Vi have begaaet en Pagestreg, Hr. Fætter,“ sagde han ved Aftensbordet til Pfalzgreve Frederik. Heldigt var det at ingen af hans udmærkede Generaler tilsatte Livet i denne unyttige Kamp. Endnu fjorten Dage ventede han i sin Leir paa, at Wallenstein, dreven af Hunger, skulde komme ned paa Sletten, men trods den bittreste Mangel forblev denne ubevægelig paa sine Bjerge. Da forlod Gustav selv sin Leir den 18de September og marcherede i den bedste Orden under Trommernes Lyd og Trompeternes Klang forbi sin Fjende, der ikke rorte sig, men lod ham uhindret drage bort. Da de Svenske vare borte, brod Wallenstein ogsaa op og antændte derpaa sin Leir den 23de s. M., et frygteligt skjønt Syn, da denne Leir havde et Omfang af halvandet Miil. Gustav gjorde Holdt i flere Dage ved

Side 287

Neustadt an der Aisch, for strax at kunne være ved Haanden, hvis Wallenstein vilde beleire Nürnberg. Men denne Feltherre havde en anden Plan. Han vilde overfalde Sachsen og ved at behandle dette Land paa det grusomste tvinge Churfyrst Johan Georg til at skille sig fra de Svenske og slutte en Separatfred med Keiseren. Gustav, som gjerne vilde lokke ham til Baiern og overhovedet heller vilde spille Krigen over i det catholske Tydskland, marcherede lige mod Ingolstadt og var allerede kommen over Floden Lech, da Johan Georgs ængstelige Anmodning om Hjælp nedsagede ham til at vende tilbage. Churfyrsten af Baiern gik med Wallenstein til Bamberg; men da han paa ingen Maade kunde bevæge ham til at drage til Baiern, skilte han sig fra ham, for selv at ile sine Stater til Hjælp. Med en beundringsværdig Maadeholdenhed havde denne kloge Fyrste udholdt Wallensteins utaaelige Stolthed, som denne ikke i mindste Maade sogte at skjule. Nu rettede denne Feltherre sin March mod Sachsen og med en saadan Hast, at han endog lod Fæstningerne Culmbach og Beiruth ligge bag sig, da de efter det første Angreb ikke vilde overgive sig. For imidlertid at hevne sig for deres Modstand, lod han Landet rundt omkring paa flere Miles Distance ødelægge paa det frygteligste, alt Qvæg drive bort, ja endog alle Frugttræer omhugge. Frygteligt lyste ved Nattetider de brændende Landsbyer, Forpagtergaarde og Møller, som Hæren drog forbi. Hans Indtrædelse i Sachsen var ikke mindre oprørende. Hertugdømmet Coburg blev næsten ganske afbrændt. Her var ingen, som kunde standse denne Rasende, thi Feltmarskal Arnheim stod dengang med den sachsiske Armee i Schlesien, for ret at lade Hertugen af Friedland have Marken fri. Saa skjændigt blev den forsynede Johan Georg forraadt!

Side 288

Da ilede hans troe Bundsforvandte ham til Hjælp fra Baiern og indhentede Fjenden i faa Uger. Wallenstein havde i største Hast trukket Greven af Pappenheim til sig fra Weseren, og indtog Leipzig den 1ste November efter frygtelige Trudslar. Derfra trak han sig til Weissenfelz, for at lokke Kongen til et Slag paa Sletterne ved denne Stad. Men Gustav forblev i Naumburg, hvor han var ankommen den 11te November til alle Sachsernes Trost og begyndte endog at forskandse sig i denne Stad. Dette og den strenge Kulde, som indfaldt paa denne Tid, bragte Wallenstein til at troe, at Kongen ikke vilde foretage noget forend Foraaret, og i dette Haab detascherede han Pappenheim, hvis Nærværelse var nødvendig ved Rhinen, og besluttede at lægge sig i Vinterqvarteer i Leipzig. Aldrig saasnart blev Gustav underrettet om Pappenheims Afmarch, forend han ufortovet besluttede at benytte den til Wallensteins Fordærvelse. Denne Feltherre var allerede brudt op fra Weissenfelz til Leipzig, men

maatte formedelst det slette Veir blive liggende i Lützen. Gustav rykkede derpaa fra Naumburg til Egnen ved Weissenfelz, og Wallenstein mærkede strax hvad han havde i Sinde. Hurtigt sendte han Bud til Halle, hvor Pappenheim endnu var sysselsat med Morizborgs Beleiring, og beordrede denne General, at vende tilbage i største Hast. Tillige udsøgte han sig det bedste Terrain ved Lützen og stillede sine Tropper i Slagorden. Samme Dag, den 15de November, henimod Aften ankom ogsaa de Svenske og stillede sig ligeoverfor de Keiserlige. Kun Natten afholdt dem fra strax at begynde Slaget. Alle Fordele vare paa Wallensteins Side. Han havde flere Tropper og et stærkere Artilleri end Kongen. Fjorten Kanoner vare posterede meget fordeelagtigt paa Møllehøjene, og imellem begge Armeer lob der en brolagt Vei, Landeveien fra Lützen til Leipzig, som paa begge Si-

Side 289]

der havde dybe Grøfter, hvor de keiserlige Musketerer stode forskandsede lige til Halsen. Kongen tilbragte denne frygteligt kolde Nat i en Kareth i bestandig Samtale med sine Officerer. Da Morgenens brød frem hvilede der en tyk Taage over disse mærkværdige Sletter, hvorved al Udsigt forhindredes. Medens Wallenstein ved Opmuntringer, Løfter og Trudslar søgte at indgyde sine Tropper Mod, isstemmede de Svenske paa eengang under Trompeternes og Paukernes Lyd de tvende Psalmer: „Vor Gud han er saa fast en Borg,“ og „Gud vil os naadig være.“ Klokken 9 faldt det første Kanonskud, og der begyndte nogle lette Skjærmydsler, men det blev snart stille igjen, da det ene Partie ikke kunde see det andet. Efter Klokken 10 begyndte Taagen at trække bort, og Solen at trænge noget igjennem. Henimod Klokken 11 rykkede de Svenske frem. Gustav svang sig efter en kort Bøn paa sin Hest og red foran den høire Fløi, der blev anført af den tappre Bernhard af Weimar. „Nu ville vi begynde!“ raabte Kongen; „det er den kjære Guds Villie! Jesus, Jesus, Jesus! Hjælp mig idag at stride for Dit hellige Navns Ære!“ og dermed red han hen ad Landeveien, fra hvis Grøfter og de paa begge Sider opkastede Grave han blev modtaget med en frygtelig Kanon- og Muskettild. Wallenstein lod Lützen stikke i Brand, for at hans høire Fløi, som støttede sig til denne Stad, desto bedre kunde være sikkret for at omgaaes. Hans Artillerie arbejdede frygteligt, og mange Svenske fandt Døden foran disse farlige Grave. Men endelig satte de Svenske rask over, fik Landeveien i Ryggen og dreve de Keiserlige paa alle Punkter tilbage. Efter en fire Timers blodig Kamp syntes Seiren allerede at vare tilkæmpet af de Svenske, da Pappenheim ankom om Eftermiddagen mellem 3 og 4 fra Halle med sine Ryttere. Nu begyndte Kampen med fornyede Kræfter, og Wallenstein ordnede i største Hast sine gjenembrudte Rækker. De Svenskes venstre Fløi

Side 290

blev drevet tilbage. Da Gustav, som var paa den høire Fløi, blev underrettet herom, ilede han hurtigt med det steenbockske Cavalleriregiment sine flygtende Tropper til Hjælp, og galopperede langt forud for at recognoscere Fjendens Stilling. Ikkun Hertug Frants Albert af Sachsen-Lauenborg og et Par Andre ledsagede ham. I sin Hidsighed stødte han paa en Escadron keiserlige Kyradserer og fik et Skud i Armen, saa smerteligt, at han bad Hertugen af Lauenborg, at han vilde bringe ham bort fra Valpladsen. Neppe havde han vendt sig om, førend han fik et Skud i Ryggen, saa at han udbrød: „Min Gud! Min Gud!“ Tæt foran Hertugen af Lauenborgs Ansigt blev der affyret en Pistol, hvis Ild næsten sved Haaret af ham, og under Tummelen af de fremstyrtende Ryttere, ganske bedøvet af Musketskudene, Sværdenes Susen og Hestenes Fnysen rundt omkring ham, lod Hertugen, næsten ubevidst hvad han gjorde, den saarede Konge falde og gav Hesten Sporerne, for at redde sig ud af den overhængende Fare. — Samtidige Historiekrivere paastaa, at Gustav Adolph blev snigmyrdet og det af ovennævnte Hertug af Sachsen-Lauenborg, og hans iøvrigt troløse Character formindsker ikke denne Paastand. Fjenders og Venners Heste styrtede nu hen over den Faldne, som man ikke

kjendte formedelst hans simple Klædedragt, en Læderkollert og om den en simpel Klædekappe, og kun hans Hest, der vendte ganske blodig tilbage, og hans sidste Ledsageres Beretninger gjorde de Svenske bekjendte med det store Tab, de havde lidt. Allerede i Begreb med at flygte bleve de af Begjærlighed efter at hævne dette dyrebare Hoved paa ny opslammede til Tapperhed; en uhorrt barbarist Myrden begyndte, blandet med den frygteligste Kanonild. Med beundringsværdig Aandsnærværelse samlede Bernhard af Weimar de adspredte Batailloner, og tilsidst kunde de Keiserlige ikke stode Stand mere. Kjærnen af de fried-

Side 291]

landske Tropper laae paa Valpladsen, dryppende af Blod besteg General Piccolomini allerede den femte Hest, Pappenheim styrtede, truffen af en Kanonkugle, af sin, og hvad der bragte Forvirringen til det Hoieste, en Række Munitionsvogne, som Wallenstein havde ladet holde bag Fronten, floi i Luften med et rædsomt Brag. De bestyrkede Soldater troede, at de bleve angrebne i Ryggen, og Uordenen og Flugten tog til. Overalt horte man de Raab: „Slaget er tabt, Pappenheim er falden, de ere os i Hælene!“ Natten brod tillige frem, og man kunde ikke skille Ven fra Fjende. Wallenstein lod blæse til Retraite; Natten og Udmattelsen afholdt de Svenske fra at forfølge ham. Ogsaa de samledes ved Trompetens Lyd og tilbragte Natten paa Valpladsen. Hele det keiserlige Artillerie var erobret. Den følgende Dag ankom henved femten Batailloner, uden Faner og næsten uden Vaaben til Leipzig, og toge med Wallenstein Veien til Bohmen. En anden Deel af den adsplittede Hær trak over Merseburg. Alligevel lod Keiseren overalt synge Te Deum. Han havde ikke Uret; en saadan Fjendes Dod var at betragte som den største Seir. De dybtsorgende Svenske opsogte den næste Dag deres elskede Konges Liig blandt de mange tusinde Liig, som bedækkede Valpladsen, og ikke uden megen Moie fandt de det. Det var nogent, bedækket af andre Legemer, saa besudlet af Blod og fortraadt af Heste, at man neppe kunde kjende det. Det laae ikke langt fra en Marksteen, som man endnu seer der, og imellem denne Steen og Staden, henved tredive til halvhundrede Skridt fra den forste. Hertug Bernhard af Weimar lod det bringe til Weissenfels og aabne af en

Side 292

daværende Apotheker. Denne fandt elleve Saar paa Liget, men alle indvortes Dele saa sunde, at man uden dette ulykkelige Tilfælde kunde have ventet endnu en lang Levetid for Kongen, der endnu ikke havde fyldt sit otte og tredivte Aar. Hans efterladte Enke, Marie Eleonore, som vi tidligere have omtalt i dette Skrift, fældede her i Weissenfels Taarer ved sin Ægtefælles Liig og ledsagede Liget til Stockholm, hvor det blev bisat i det for Gustav Adolph indrettede Capel. Kongens Dod vakte ligesaa stor en Bestyrtelse og Sorg hos Protestanterne, som Glæde og Haab hos Catholikerne. Wallenstein sagde: „Det er godt, at han er omkommet; to Haner kunne ikke enes paa een Medding.“ Keiseren skal have grædt, da man bragte ham Kongens blodige Kollert, hvilken endnu gjemmes i Tøihuset i Wien.*) Det samme gjorde han ogsaa, da man bragte ham Efterretningen om Wallensteins Død, som han selv havde ladet myrde.

*) Man nodes hertil at spørge, hvorledes fik Keiseren hans blodige Kollert? denne Kjendsgjerning syntes at bestyrke den Paastand, at Hertugen af Lauenborg var hans Morder, og at han ufortøvet under Slaget var gaaet over til de Keiserlige, hvem han saaledes har bragt Kongens Kollert. Da Pappenheim, dodeligt saaret, blev baaret bort fra Valpladsen ved Lützen, spurgte han, om det var sandt, hvad Rygtet fortalte om Gustav Adolph, hvilket Soldaterne besvarede bekræftende. „Nu vel,“ sagde han, „saa hils Hertugen af Friedland, at jeg doer fornøiet, nu jeg veed, at vor farligste Fjende er falden tillige med mig. Dette bekræfter, at man i den keiserlige Hær vidste at han var falden.

Side 293

Sextende Afsnit.

Krigen i Tydskland efter Gustav Adolphs Død; Wallensteins Forræderie og Død; Freden til Prag; Torstensons Indfald i Holsteen; Christian den Fjerde paa Trefoldigheden; Christian den Fjerdes Død.

Efter Gustav Adolphs Død søgte hans Minister, Axel Oxenstjerne, at fortsætte sin Konges Værk, hvilket var en mislig Sag. Man kunde ikke formode, at de protestantiske Fyrster vilde af en svensk Adelsmand taale det, som Gustav turde byde dem. Man kunde altsaa vente, at den hidtil uovervundne svenske Hær, vilde af Mangel paa Understøttelse og formedelst Uenighed imellem dens Anforere, adspredes som Avner for Vinden, at alle Erobringer vilde tabes, den gamle Skinsyge imellem de tyske Fyrster igjen bryde frem og Keiseren tilsidst gaae af med Seiren. Gustavs store Generaler, Hertug Bernhard af Weimar, Banner, Baudissin og Horn, vare paa ingen Maade at bringe til Enighed, da ingen vilde tage Befaling af den anden. Man maatte altsaa skille dem fra hverandre og overlade dem hver en Deel af Hæren, en Deling, som kunde have bevirket det Heles Undergang, hvis Wallenstein havde gjort, hvad han burde. Denne Feltherre var bleven rasende over det tabte Slag ved Lützen. For i det Mindste

Side 294

at aftoaske den Plet, som sad paa hans Ære, skjød han Skylden paa nogle af sine Officerer, hvilke bleve domte til at miste Livet for deres Feighed. Han lod henrette tvende Oberstlieutenanter, en Capitain, en Ritmester, fire Lieutenanter, en Fændrik og tvende Capitainer ved Artilleriet. Flere simple Ryttere bleve hængte og Navnene paa meer end halvhundrede fraværende Officerer bleve som æreløse opslagne paa Galgen. Han lod nu hverve overalt i de keiserlige Stater. Det tabte Artillerie erstattedes ved omsmeltede Taarnklokker, hvilke den ureligieuse Feltherre uden videre fratog de forbausede Menigheder, og inden en kort Tid var Wallensteins Hær ligesaa talrig som for. Nu kunde han, med den Aand, der herskede blandt de svenske Feltherrer, have jaget de Svenske ud af Tydskland, og igjen underkastet Protestanterne Keiserens Villie, men istedetfor var hans Indre opfyldt af Mistænksomhed. Han frygtede for, at Keiseren ikke skulde holde, hvad han havde lovet ham for hans

Side 295

Tjenester, og da Astrologien havde lovet ham et Kongerige, troede han, at han i Tide maatte forsikkre sig det, medens han endnu havde Magten i Haanden, og Keiseren ikke kunde undvære ham. Han var ogsaa sindet at forraade Keiseren. Ligesom han tidligere havde underhandlet med Gustav, saaledes gik nu hans hemmelige Courerer fra Sachsen til Oxenstjerne og Hertug Bernhard af Weimar. Alle tre, ja endog Frankrig lovede ham Bistand, naar han offentligen vilde træde op imod Keiseren. Vanskeligheden syntes nu kun at bestaae i, hvorledes han skulde faae sine Generaler og Armeer til at gaae ind i hans Planer. Han havde intet høiere Ønske, end at Keiseren selv vilde give ham ret megen Anledning til Klage, for at han blot kunde faae et Paaskud, der var vigtigt nok til at kunne undskylde et aabenbart Forræderie. Eller endnu bedre var det, hvis Fjenderne vilde give ham en egen Armee, for at han, hvis hans Officerer ikke vilde tage Deel i hans Forræderie, da ikke behøvede deres Tjeneste. Men Oxenstjerne var mistroisk, og vilde ikke indlade sig med ham, forend han havde offentligen opsagt Keiseren Huldbak og Trostab. Dette vilde han dog ikke, thi skulde man tilspærre ham den ene Vei, vilde han desto rastere betræde den anden. Stjernerne, som han raadspurgte, synes at have billiget

dette; deraf kom det mystiske Svar, han saa tidt gjentog til de Svenske: endnu er det ikke Tid. For dog at gjøre noget i Schlesien, beleirede han Schweidnitz og foretog tre forgjæves Storme. Da kom de Allierede, for at undsætte Staden, og Wallenstein trak sig tilbage. Nu laae begge Armeer en lang Tid og observerede hinanden, og ligesom ved Nürnberg, uden at angribe hinanden, odelagde de Landet vidt og bredt omkring. Endelig sluttede Wallenstein en anden Vaabenstilstand og aabnede atter de gamle Underhandlinger. Nu lod den sachsiske Feltmarskal Arnheim sig endog

Side 296

bruge som Wallensteins Bud til Oxenstjerne, hos hvem han i Wallensteins Navn skulde fordre hans bedste Regimenter. Endeligen fattede Keiseren Mistanke, og sendte sin Krigsminister, Grev Schlick, til Wallensteins Leir, for at man skulde holde et vaagent Øie med Feltherren. Men neppe havde Ministeren ladet sig forlyde med, at han ikke indsaae hvorfor Feltherren var saa uvirksom, forend han allerede maatte være betænkt paa Flugt, thi Wallenstein svor, at han vilde lade den dumdristige Hoffnog hugge i Stykker paa Hjemveien. Arnheim kom tilbage med den allerede flere Gange erholdte Bsked, at Oxenstjerne vilde gjøre alt for Hertugen, naar han offentligt vilde erklære sig mod Keiseren. I sin Forbittrelse besluttede nu Wallenstein, at forandre sin Plan, med Magt at gjøre de tvende Churfyrster til sine Bundsforvante, og ved deres Hjælp jage de Svenske ud af Tydskland. Han overfaldt derfor den gamle Thurn ved Steinau og tog ham tilfange tilligemed halvtrettie tusinde svenske Soldater. Allerede haabede Wiens Indvaanere at see denne Rebel i deres Stad, da Wallenstein — skjænkede ham og alle hans Officerer deres Frihed. Nu gik Toget langs med Oderen og en stor Deel Byer bleve tagne, tildeels med Storm. Wallensteins General Holk oversvømmede næsten hele Sachsen og huserede her paa det skrækkeligste. Ved disse Fjendtligheder imod Churfyrsterne opnaaede Wallenstein dog ikke sin Hensigt, nemlig at bevæge dem til at bryde med de Svenske. Georg Wilhelm forkastede uden videre hans Forslag, og Churfyrsten af Sachsen tovede endnu længe. Ogsaa Keiseren gjorde en Streg i hans Regning, idet han med Magt forlangte, at han skulde ile Churfyrsten af Baiern til Hjælp, da Hertug Bernhard af Weimar havde gjort et Indfald i hans Land. Forst efter at Keiseren havde sendt ham syv Courerer, lovede han at adlyde, og trak sig ogsaa, skjøndt meget langsomt, igjennem

Side 297

Bohmen til Overpfalz. For at kunne tove endnu længere, indtil Vinteren gav ham et Paastud, beleirede han Byen Cham, og da Hertug Bernhard i Decembermaaned gik los paa ham, trak han sig hurtigt tilbage til Pilsen, hvorpaa han tog sine Vinterqvarterer ved Isarfloden. Churfyrsten af Baiern skreg hoit over Feltherrens Troløshed og Keiseren forlangte selv, at han skulde retfærdiggjøre sit selsomme Forhold. Men Wallenstein svarede, at Hæren var altfor udmattet til at kunne foretage et Vinterfelttog, og det var langt nødvendigere at sikkre Bohmen for et Indfald af Sachsenne, end at opoffre sig for Churfyrsten af Baiern. Keiseren befalede derpaa General Suys, som stod med et Corps i det Osterigste, at rykke frem til Passau; men aldrig saasnart erfarede Wallenstein dette Indgreb i sine Rettigheder, for han sendte en streng Ordre til Suys at vende tilbage, og tilfoiede tillige den Trudsel, at han vilde lægge hans Hoved for hans Fodder, hvis han ikke adlod hans Ordre forend Keiserens, hvorpaa Suys paa Øieblikket vendte tilbage til Østerrig. Allerede tidligere havde den spanske Infant, Don Ferdinand, Kongens Broder, samlet en Hær paa titusinde Mand i det Mailandske. Wallenstein besværede sig herover og erklærede, at det var en Overtrædelse af den med ham sluttede Tractat; men Keiseren undskyldte sig med Noden og forlangte endog, at Wallenstein skulde forstærke denne spanske Hær med otte tusinde Bohmere. Efter at have vexlet mange Skrivelser desangaaende, opfyldte han endelig Keiserens Forlangende, men gav paa samme Tid Anforerne for disse otte tusinde

Mand, General Altringer, en hemmelig Instrux, hvorved den spanske Hær saa godt som blev tilintetgjort. Altringer skulde nemlig altid fore de Fremmede vildt, afholde Hertugen af Feria, som commanderede dem, fra et Slag, og ved at trække om med ham saaledes svække og udmatte ham, at han kunde blive kjed af Kri-

Side 298

gen i Tydskland. Dette lykkedes mesterligt, og for at krone Værket, dode Feria selv i München, som man troer, af Gift. Wallenstein havde nu opnaaet sin Hensigt; Keiseren havde givet ham tilstrækkelig Anledning til Klage. Nu vilde han bearbejde sine Generaler. Som Redskaber dertil vilde han betjene sig af sin Svoger Trezka, sin Fætter Kinsky og Feltmarskal Illo, et vildt, lidenskabeligt Menneske, hvis slebne Tunge gjorde ham særdeles stikket til Ordfører. Ogsaa Generallieutnant Piccolomini gjorde han til sin Fortrolige. Han stolede meget paa denne Mand, fordi han var født med ham under een og samme Constellation, og derfor troede han at have een og samme Skytsengel, som han. Piccolomini blev meget bestyrtet over hans Forsat, fraraadede ham det og gjorde de indstændigste Forestillinger derimod, men omsonst. Af Frygt lod han endelig, som om han billigede Planen, men blev i Hjertet Keiseren hengiven. Derpaa henvendte Wallenstein sig til Croatgeneralen Isolani og bildte ham ind, at Keiseren havde i Sinde at forbyde ham Hvervingerne i Ungarn og fratage ham Commandoen over Croaterne; men at han aldrig nogensinde vilde tillade det. Den 21de Januar 1634 bleve alle Generaler og Oberster sammenkaldt i Pilsen ligesom til et Krigsraad. Illo traadte ind og fortalte dem i en lang Tale, hvor skjændigt Keiseren havde brudt sit Lofte til Feltherren; Illo forelagde dem derpaa i sin Bolig en Eed, i Kraft af hvilken de lovede Hertugen evig Trostab, saalænge han vilde bruge dem til Keiserens Tjeneste. Alle fandt dette Skridt hensigtsmæssigt og billigt, og man satte sig derpaa til Bords. Illo og Trezka skjænkede dygtigt i Glassene, og da Hovederne begyndte at blive noget tunge, blev hiint Blad baaret omkring til Underskrift. Men trods Vinen undgik det dog ikke mange, at her blev spillet et Bedragerie; thi paa dette Blad feilede

Side 299

den ovenfor udmærkede Clausul; der opstod derfor en Mumlen, og Skjelmstykket blev end tydeligere, da den beskjenkede Trezka trak Kaarden og kaldte den en meenederst Skurt, der ikke vilde underskrive. Alle underskrev derpaa, men saa ulæseligt, at Hensigten dog blev forfeilet. Wallenstein forsamlede dem derfor endnu engang, gjorde dem Bebreidelser for deres mistroiste, utaknemmelige Forhold imod ham, der altid havde sorget som en Fader for dem og ogsaa nu havde havt det samme i Sinde, og erklærede tillige, at han nu, da han mærkede, at han ikke mere besad deres Kjærlighed, var endnu mere bestemt paa, at nedlægge Commandoen. Denne Tale krænkede disse brave Mænd; de lovede at gjøre alt, hvad han vilde forlange af dem, og fornyede strax deres Underskrift. Han underrettede nu Sachsenne og Svenskerne om sit Forehavende, og Hertug Frants af Sachsen-Lauenborg blev sendt til Hertug Bernhard af Weimar, for at indbyde ham til Bohmen. Keiseren fik tillige venlige Breve fra Wallenstein, hvori denne bad om Penge, og brugte mange Smigrerier for at gjøre ham sikker. Men Forræderen vidste ikke, at han allerede var forraadt. Gallas, Piccolomini, Colloredo og Altringer fjernede sig og Hertugen begyndte at fatte Mistanke, men han tabte ikke Fatningen. Han lod bekjendtgjøre, at ingen i Hæren maatte lyde Ordre af nogen Andre end ham, Illo og Trezka, og gav Ordre til Hæren, at den skulde samle sig den 24de Februar i Nærheden af Prag. Her skulde Masken aftages, Wallenstein efter et hoitideligt Indtog krones til Konge i Bohmen, og Enhver, der vilde negte at hylde ham, hugges ned. Paa samme Tid skulde General Scherffenberg, der havde sine Cantonneringsqvarterer i Omegnen af Wien, pludselig overfalde Staden og bemægtige sig

den keiserlige Familie. Men de Keiseren hengivne Generaler vidste at forebygge dette. Scherffenberg blev pludselig arresteret,

Side 300

og Prag ligesaa hurtigt besat med troe keiserlige Tropper. Alligevel var man i en ikke ringe Frygt for Hertugen, saameget mere som der tre Nætter i Træk udbrød Ildlos i Wien. De keiserlige Naader satte stærke Vagter uden for deres Huse, og Patrouiller gennemstreifede Staden hele Natten. Efterretningen om Prags Besættelse frapperede Hertugen. „Lyd De mit Raad,“ sagde hans Astrolog; „De har 400,000 Dukater i Deres Kasse; begiv Dem til Wien med disse Penge og sig, at De kun havde villet prove Deres Folk. Med en saadan Sum finder man overalt Naade.“ — Wallenstein beed Læberne sammen og sagde: „Forslaget er godt, men Djævelen troe dem!“ For lettere at kunne tilveiebringe Foreningen med de Svenske, besluttede han at drage til Grændsefæstningen Eger. Der commanderede Skotlænderen Gordon, til hvem han nærede en stor Tillid, da han fra simpel Soldat havde oploftet ham lidt efter lidt til Oberst og desuden paa mange Maader udmærket ham. Den 24de Februar om Eftermiddagen Klokken 4 ankom han, ledsaget af tre Dragonregimenter til Eger. Oberst Butler, en Irlænder og troe Tjener af Keiseren, var bleven underrettet om at Gallas havde Ordre at bemægtige sig Wallenstein, havde underveis kæmpet med sig selv, om han skulde omringe Vognen med sit Dragonregiment og bemægtige sig Hertugens Person. Alene Frygten for Trezka og Kinsky, som commanderede de andre to Regimenter, havde holdt ham tilbage. Efterat Butler var ankommen til Eger, var hans forste Forretning at opsøge sin Ven Gordon og Oberstvagtmester Leslie, ligeledes en Skotte, og bekjendtgjøre dem den Befaling, som Gallas havde faaet af Keiseren. Leslie, der paa Reisen havde siddet i Vognen hos Hertugen, bekræftede at Faren var truende, thi han havde selv hort Hertugen sige, at siden Keiseren ikke mere vilde have ham til Tjener, forlangte han heller ikke ham til Herre; han behøvede heller

Side 301

ikke nogen, thi inden fire Uger haabede han at være saa mægtig, som han endnu aldrig havde været, og da skulde man hore forunderlige Tidender fra Østerrig. Disse tre Mænd, Gordon, Butler og Leslie, besluttede nu som Keiserens Tjenere at dræbe saavel Wallenstein som hans Tilhængere, og indbode Kinsky, Illo og Trezka m. fl. i Citadellet til et Aftensmaaltid. Medens disse nu sorglose holdt sig lystige ved Taflet, traadte en Officeer ind med sex Dragoner og raabte: Holla! hvem er god keiserlig? Gordon, Leslie og Butler sprang op, greb Lysene og traadte til Siden for at gjøre Plads for Dragonerne, som i et Øieblik nedhuggede ovennævnte Wallensteins Tilhængere. Klokken 11 om Aftenen begave derpaa Butler og Capitainerne Geraldin og Deveroux sig med et Antal raske Dragoner til Eger og gik lige til Wallensteins Qvarteer paa Torvet. Skildvagterne indlode dem uden Betænkning, hvorpaa Butler besatte den forreste, Geraldin den bageste Huusdør. Deveroux steg op ad Trappen med sex Mand. En Kammertjener, der var i Forgemakket og vilde standse dem, blev nedstødt. En anden skreg: „Rebeller! Rebeller!“ og flygtede. Hertugen, som blev vækket ved denne Larm, sprang i bar Skjorte ud af Sengen, og ilede til Vinduet, for at kalde paa Vagten. I dette Øieblik sprængte Dragonerne Døren, og Deveroux trængte ind med fældet Partisan. „Er Du den Forræder,“ skreg han, „som vil rive Hans keiserlige Majestæt Kronen af Hovedet? Nu skal Du doe!“ Uden at give en Lyd fra sig modtog Helten Partisanen i sit Bryst, og i sit Blod væltede sig nu rallende den Mand, der endnu for faa Timer siden havde afveiet store Nationers Skjæbne i sit Hoved. En af Dragonerne vilde kaste Liget ud af Vinduet, men Deveroux forbod det, og lod det derimod indvikle i et Tæppe, som han tog af

Side 302

Bordet, hvorpaa det paa en Vogn blev bragt til Citadellet. Her laae det den følgende Dag i Gaarden tilligemed de andre fire Liig. Om Mandagen bleve de alle, med Undtagelse af Neumann, der formedelst nogle forhaanende Ord han havde sagt begravedes under Galgen, bragte i Kister ud paa Illos Godser. Wallensteins Kiste var bleven for kort, og da Liget var blevet stift, maatte man knække Benene paa det. Hans Enke lod ham bisætte i det af ham selv stiftede Carthauserkloster i Gitschin. Keiseren fældede Taarer da man underrettede ham om hans Generalissimus'es Dod, hvortil han nodigt havde givet sit Samtykke. Han befalede, at der skulde læses tre tusinde Sjølemesser for ham, og lod hans Enke beholde Herskabet Neuschloß i Schlesien til Enkesæde. Med Wallensteins øvrige Godser, saavel som med Trezkas og Kinskys inddragne Formue, bleve de belønnede, som havde bidraget til Forræderiets Opdagelse og dets Forebyggelse. I Wallensteins Sted traadte nu Keiserens ældste Prinds Ferdinand, som allerede var kronet til Konge i Ungarn, og den ovennævnte Gallas blev sideordnet ham. Begge gjorde nu det, som Wallenstein skulde have gjort; de dreve de Svenske ud af Baiern og forfulgte dem til Schwaben. Her gik det først los paa Nordlingen, og Hertug Bernhard af Weimar var ikke stærk nok til ene at byde de Keiserlige Spidsen. Men nu stødte Gustav Horn til ham, han fattede Mod, og da han var blevet forstærket med nogle Tropper rykkede han frem mod Nordlingen. Den 7de September 1634 blev det afgjorende Slag leveret. De Keiserliges overlegne Magt og mange locale Fordele truede ikke alene strax i Begyndelsen de Svenske med Undergang, men der opstod ogsaa Forvirring iblandt dem, saa at efter en otte Timers Kamp, i hvilken de Svenske gjorde Underværker af Tapperhed, Seiren erklærede sig saa fuldkommen for de Keiserlige, at det catholske

Side 303

Partie, der siden Gustavs Ankomst næsten var slaaet til Jorden, paa engang fik et nyt Liv. 12,000 Svenskere skulle være faldne paa Valpladsen. Hele Artilleriet og Bagagen, 80 Kanoner og 4000 Vogne faldt i de Keiserliges Hænder. Hertug Bernhard af Weimar reddede blot sin egen Person, og to svenske Generaler bleve endog gjorde til Fanger. Paa keiserlig Side havde Gallas haft Overcommandoen, og foruden ham havde Hertugen af Lothringen og en berømt Partiegjanger, Johan af Werth, bidraget mest til Seiren. Slaget ved Nördlingen frembragte en total Forandring i Tingenes Stilling. De Keiserlige oversvømmede ikke alene som en ødelæggende Lavastrøm Schwaben og Baiern, men der paafulgte nu ogsaa tvende Begivenheder, som havde den vigtigste Indflydelse paa det Hele, nemlig Sachsernes Frafald fra den fælleds Sag, og Frankrigs Indfald i Tydskland. Siden Wallensteins Frafald havde Johan Georg saa godt som ganske mistet det ham panteviis afstaaede Lausitz, og han maatte vente, at han, naar de Svenske vare overvundne, aldrig meer vilde faae det. Derimod kunde han vel med Rette fordre det af Keiseren som en Belønning, naar han vilde opfylde hans Ønske, at forlade de Svenskes Partie og træde over paa hans. Efter Slaget ved Nördlingen troede han saa meget lettere at kunne vove det; thi af en saa total slaget Hær kunde han ikke befrygte nogen Havn. Han traadte derfor i Underhandlinger med Keiseren, og allerede den 22de November bleve Fredspræliminairerne undertegnede i Pirna. For Lausitz og 40 Aars Kirkefrihed, blev Churfyrsten af Sachsen Keiserens Ven og opoffrede de Svenske, som i Slagene ved Leipzig og Lützen havde blødt i Særdeleshed for ham, og hvis store Konge, just for at redde hans Land, havde tilsat Livet. Den egentlige Fred blev først det følgende Aar undertegnet i Prag. Angaaende

Side 304

dens Uretfærdighed var der kun een Mening blandt Protestanterne, og i utallige Flyveskrifter sagde man Churfyrsten lige i Øinene, at han af Egnytte og Misundelse skjændigen havde forraadt Religionens og den tydske Friheds fælleds Sag. Oxenstjerne havde kunnet tiltræde Pragerfreden, hvis han havde villet lade sig affinde med en Godtgjørelse i Penge; thi Johan Georg tilbød af sin egen

Lomme, at ville betale halvtre die Million Rigsdaler; men Cantleren forlangte under alle Omstændigheder et Rigsland, som der var blevet bevilget Baiern, Sachsen og selv Wallenstein. Da Keiseren imidlertid ikke vilde indlade sig paa slige Fordringer, ja ikke engang vilde værdige ham den Ære at underhandle med ham, gjorde Oxenstjerne alt, hvad der stod i hans Magt for at samle en ny Hær og bevæge sine udenlandske Bundsforvandre til at fortsætte Krigen. Men det var ingen let Sag. Holland og England vilde ikke hjælpe ham; Frankrig var blot tilbage. Allerede i lang Tid havde den franske Minister Richelieu ønsket at komme i Besiddelse af Fæstningen Philipsborg ved Rhinen og endnu større Lyst havde han til Elsaß, som dengang tilhørte Huset Østerrig, men for Øieblikket var besat af de Svenske. Oxenstjerne tilbød Ministeren denne herlige Løkkemad, og Tydskland fik nu en Hær Vampyrer mere at ernære. Hertug Bernhard af Weimar, der nu syntes at have tabt Franken, tænkte paa at grunde et nyt Herredømme ved Rhinen, og indgik en hemmelig Tractat med Frankrig, for at være sikker paa det. Den kloge Richelieu stoledes paa sin Snedighed, hvorved han haabede, at snøe sig ud af disse Forviklinger. Nu var det ikke meer Keiserens Skyld, at Freden, som det udsugede Rige saa inderligt ønskede, blev udsat. Religiøse Hensyn var heller ikke Aarsag heri, men fire Mænd, som hidtil havde vundet ved Krigen, men som nu istedet for at give deres Erobringer tilbage tragtede efter ved

Side 305

mere at forøge dem. Disse Mand vare Richelieu, Oxenstjerne, Bernhard af Weimar og Landgreven af Hessencassel, hvilken sidste havde erobret flere herlige Bispedømmer i sit Nabolaug. Alle øvrige Protestanter ønskede inderligt Fred, og hele den over- og nedersachsiske Kreds tiltraadte lidt efter lidt Pragerfreden, hvorfor de nu begge bleve behandlede haardt af de Svenske, der droge endnu flere Tropper fra Polen og forskaffede sig endnu flere fortræffelige Generaler. En af disse var Feltmarskal Banner. Han kom fra Pommern og slog Sachserne ved Dömitz den 22de October 1635. Med afvexlende Lykke kæmpede derpaa Sachserne og de Svenske i over et halvt Aar i Mark Brandenburg og Nedersachsen, indtil de Svenske under Banners Anførsel i en otte Timers blodig Fægtning vandt en afgjørende Seir ved Wittstock den 24de September 1636. De oversvømmede derpaa Sachsen og behandlede det af Hevngjerrighed paa det Frygteligste. I Aprilmaaned 1638 skrev General Banner fra Pommern til Staden Erfurt, som var beleiret af Sachserne, at han allerede for længe siden vilde være kommen dem til Hjælp, hvis ikke hele Landet imellem Oderen og Elben havde været saa ødelagt, at hverken Hunde eller Katte, langt mindre Mennesker og Heste kunde opholde sig der. Igjennem saadanne Lande, som Fjenden havde maattet forlade formedelst Hunger og Elendighed, kunde han ikke føre sin Armee, uden at den maatte lide mere Skade end om den havde tabt et Slag. Derimod vare de Keiserlige i Sommeren 1637 heldige ved Rhinen, og erobrede flere Stæder. Ja de trængte endog ind i Frankrig, men holdt sig dog ikke længe her. Snart bleve de ogsaa slagne af Hertug Bernhard af Weimar, fire til fem Gange, da de vilde undsætte den østerrigske Fæstning Breisach, som efter en lang Beleiring blev erobret af Hertugen. Denne saae sig nu allerede i Tankerne som Grunder af en

Side 306

tilkommende Stat ved Rhinen og lod sig derfor formelig hylde af Indvaanerne. Richelieu, som fandt dette mod sin Plan, vilde ikke udbetale ham de Subsidier, han hidtil havde erholdt, saa han maatte nu være betænkt paa at spille en selvstændig Rolle. Men da han rustede sig til det følgende Felttog, og allerede vilde gaae over Rhinen ved Nienburg, blev han pludselig syg og døde efter fire Dages Forløb den 18de Juli 1639 i sit fem og tredivte Aar. Han troede selv, at man havde givet ham Gift, og hans Hofpræst yttrede ogsaa denne Mistanke i den Liigtale, han holdt over ham. Richelieu skyndte sig med

at købe Officererne ved Armeen og det uvurderlige Breisach. I Aaret 1640 traadte Churfyrsterne sammen og forlangte af Keiseren, at der maatte udskrives en Rigsdag, af hvilke der i syv og tyve Aar ikke var holdt en eneste. Ferdinand den Tredie, som i Aaret 1637 var fulgt efter sin Fader paa den østerrigske Throne, bevilgede strax deres Forlangende, og i September tog den sin Begyndelse. Men endskjøndt man raadslog i fire Maaneder, var der dog en saadan Mængde Fordringer og en saadan Uenighed blandt de Tilstedeværende, at der saa godt som Intet blev udrettet. Banner, der havde jaget Piccolominis Hær ud af Pommern og forfulgt den til Böhmen, udkastede ved denne Leilighed en dristig Plan. Han vilde hemmeligt bryde op fra sine Vinterqvarterer, overfalde Regensburg og fange Keiseren og alle Churfyrsterne. Den franske Marschal Guebriant, som havde faaet Commandoen over den weimarske Armee, var beredt til at forene sig med ham til dette Tog. Saaledes indfandt da begge Feltherrerne sig midt om Vinteren, da man troede dem langt borte i deres Qvarterer, den 27de Januar 1641 for Regensburg, og satte Staden i Angst og Skræk. Men et pludseligt indtrædende Tøveir og de fremrykkende keiserlige Troppers Overlegenhed tvang dem til hurtigt at trække sig

Herunder følger den diplomatiske transskription af siderne 307 og 308. Teksten er gengivet bogstavtro efter den originale gotiske skrift (Fraktur) som en løbende blok (prosa) uden linjeskift, alle orddelelser fra originalen er samlet til hele ord, og det lange s er skrevet som et moderne s.

Side 307

tilbage. For at haane dem, skjod Banner fem hundrede Kanonkugler ind i Staden, og begav sig derpaa, bestandigt forfulgt af Piccolomini, paa Tilbagemarchen igjennem Sachsen til Halberstadt, hvor han dode den 20de Mai 1641 i sin blomstrende Alder af Folgerne af disse uhyre Anstrengelser, hvormed han ifølge sit lidenskabelige Temperament forbandt de umaadeligste Udsvævelser. Denne Krig havde saaledes bortrevet mange herlige Feltherrer, men de erstattedes bestandigt ved nye Helte af Gustavs Skole. Allerede i den tidligere polske Krig havde den nu fremtrædende Feltherre Leonhard Torstenson, der fulgte Gustav som Page, indsuget denne sin store Lærers Aand. Han viste sig aldrig saasnart for den næsten vilde Hær, forend der herstede et nyt Liv og Orden i den, og der udfortes Bedrifter, som erindrede om Gustav og Bernhard af Weimars Seire. Og den Mand, der med Lynets Hurtighed udforte disse Bedrifter, lod sig bære i en Bærestol, fordi den smertelige Podogra gjorde ham det umuligt at ride eller kjøre, og i en Tilstand, hvori tusinde Andre ikke vilde have forladt Sengen, drog han tre Gange igjennem Tydskland og satte tre Monarcher og to Churfyrster i Skræk. Forst drog han igjennem Mark Brandenburg og Lausitz til Schlesien, erobrede Glogau med Storm den 4de Mai 1642 og beleirede Schweidniz. For at undsatte denne Stad ilede den titomtalte Hertug Frants af Sachsen-Lauenborg hid med en Armee, men han var den forste, som lærte at kjende Torstensons Kraft. Han mistede to tusinde Mand, blev selv fanget, saae Schweidniz overgive sig til de Svenske, og dode af sine Saar kort efter. Seirrigt brod derpaa Torstenson ind i Mähren, erobrede Olmütz og havde gjerne spillet Krigen over i de østerrigste Stater, hvis ikke Sygdom havde saaledes svækket hans Hær, at han maatte tænke paa at trække sig tilbage. Endskjøndt han blev forfulgt af Piccolominis langt overlegne Hær, trak han sig

Side 308

dog i bedste Orden tilbage igjennem Schlesien og Over-Lausitz til Sachsen, forstærkede sig der, og ventede sin forfølgende Fjende paa Sletterne ved Leipzig. Her, hvor Gustav Adolph allerede een Gang havde knækket de Keiserliges Magt, forherligede ogsaa Torstenson de svenske Vaabens Hæder ved en af de meest glimrende Seire i denne Krig, den 2den November 1642. Piccolomini leed et stort Tab af 20,000 Mand Døde og Saarede, og mistede tillige 46 Kanoner, næsten 200 Faner og Standarter,

saavel som sit Krigscancellie og sin Krigskasse. Resten af de Flygtende samlede sig først i Bohmen igjen, hvor Piccolomini paa gammel romersk Viis, ved at cassere flere Officerer og lade hver tiende Mand henrette, straffede dem for deres Feighed. Seiren ved Leipzig aabnede de Svenske denne rige og hidtil for Krigens Rædsler meest forskaanede Stad, dog først efter en Beleiring af flere Uger. Den maatte ubrede en betydelig Contribution og desuden levere sex og tredive tusinde Alen Klæde til den svenske Armees Opkladning. For at skaffe dette tilveie, plyndrede Borgerne uden videre de fremmede Kjøbmands Oplag. Godt udrustet brod Torstenson op næste Foraar i 1643 og gik anden Gang los paa de osterriigste Arvelande. Junimaaned var han allerede i Mähren igjen, hvor han opslog en saa fordeelagtig Leir ved Dobitschai, at han kunde sætte hele Landet i Contribution og sende Streifpartier til Nærheden af Wien. Paa samme Tid havde han detascheret General Kønigsmark til det tydske Rige, hvor han brandsplattede i Thuringen og Franken ja endog ligetil Rhinen og satte Alt i Skræk. Christian den Fjerde havde, siden han selv sluttede Fred med Keiseren, gjort mange Forsøg paa at mægle Fred imellem Gustav Adolph og Keiseren, skjøndt forgjæves. De Svenske vare misfornøiede med Kongens Mægling, thi de havde ham mistænkt for, at han gjorde alt for at hindre

Side 309

at Sverrig erholdt Pommern, Stralsund og Wismar, for at denne farlige Nabo ikke skulde sætte sig fast i Tydskland, hvorfra den let kunde angribe den danske Stat. For at afholde Danmark fra at blande sig i Sverrigs Sager og for om muligen at kunne adspysplitte den danske Stat, beredte den svenske Minister Oxenstjerne sig nu til et uventet Angreb paa Danmark. Allerede den 15de April 1642 havde Christian den Fjerde skriftligen gjort det danske Rigsraad opmærksom paa, at Sverrig, ved at slutte Fred med Keiseren, letteligen vilde forlehnes med en god Deel af Pommern, og de farlige Folger saadant vilde have for Danmark. „Vi have,“ sluttede han, „ikke kunnet forbigaae, Danmarks Riges Raad saadan skinbarlig Farlighed at stille for Oie, paa det herom i Tide kan delibereres og concluderes, og Vi for Vor Person hos Efterkommere være undskyldte, om Sligt anden Udgang, end den, vi gjerne saa, skulde bekomme.“ Men Rigsraadet svarede, under 7de Mai, at, skjøndt de indsaar, at det var de Svenskes idelige Forsat, aldeles at bemægtige sig Pommern, turde de dog ei raade Hans Majestæt, gjørligen at foretage Noget derimod, men bade ham, at see Tiden og den uvisse Krigs Udgang noget an istedet for at tage Forholdsregler til Landets Sikkerhed. Faren svævede imidlertid allerede over Hovedet, da man troede at den endnu var fjern, ja selv Christian den Fjerde blev overrasket af den; thi længe havde Cantsleren Oxenstjerne gravet den Grav, hvori Danmark skulde styrtes. Allerede den 25de Mai 1643 havde Oxenstjerne sendt en hemmelig Ordre til Torstenson, der bemyndigede ham til at falde ind i Danmark, og ikke saa snart havde han erholdt denne forend han skred til at udføre den. Han forlod Oderen den 4de November, for at marchere igjennem Schlesien og Lausitz mod Elben. Han lod slaar en Bro over denne Flod ved Torgau, og udbredte

Side 310

det Rygte, at han agtede at tage Vinterqvarteer i Baiern, hvorover man der blev meget foruroliget; men han marcherede i Virkeligheden til Magdeburg. Paa den videre March, Nord efter og langs med Elbens hoire Bred, lod han slaar en Bro ved Travemünde; men dette var atter ikkun en Maske, thi han forblev i det mindste med sin Hovedstyrke paa Elbens hoire Bred, og marcherede til Havelberg, hvor han, den 6te December, meddeelte sine Officerer sin Ordre, at falde ind i Danmark, og lovede dem gode Vinterqvarterer i Holsteen og Jylland. Hæren marcherede i tre Colonner ind i de danske Lande. Den ene Colonne marcherede over Prizwalde, og den anden Colonne gik over Perleberg til Ratzeborg, hvor hele Rytteriet samledes den 11te December og allerede samme Dag, uhindret fortsatte Marchen over Oldesloe og Segeberg til Kiel, hvor de indtraf den 14de December. Den øvrige Deel af Fodfolket,

under Carl Gustav Wrangels Befaling, fulgte den tredie Colonne, indtil Segeberg, og marcherede derpaa mod Rendsborg, som aldeles blottet for Garnison, overgav sig Juleaften, efterat et Par Kanonskud vare losnede paa Fæstningen. Generalmajor Montaigne var imidlertid med 6 Compagnier detascheret mod Itzehoe, som kun tildeels befæstet og blottet for Garnison, efter 24 Timers Betænkningstid aabnede sine Porte. Slottet Breitenborg blev ogsaa strax erobret. Endelig blev den lille Fæstning Christianspriis den 18de December erobret af de Svenske, som der gjorde et rigt Bytte af Sølv, Penge og alle Slags Kostbarheder, Omegnens Beboere havde søgt at sikre i Fæstningen. Paa samme Tid, som Itzehoe, blev Crempe opfordret til at aabne sine Porte for de Svenske, men da denne Fæstning paa Grev Pentz's Anordning, i Løbet af den tilstaaede Betænkningstid (24 Timer) blev sat i Forsvarsstand, og Glückstad, hvor Pentz var Gouverneur, ligeledes sattes istand til at udholde en Beleiring, lykkedes det ei Fjenden at erobre disse

Side 311

to Fæstninger, hvis brave Garnisoner derimod, i den Tid de Svenske opholdt sig her i Landet, fratog dem i det mindste 50 Officerer, 1500 Mand og omtrent 2000 Heste, samt Kleonodier og Penge af omtrent 100,000 Rigsdalers Værdi. Den 4de Januar 1644 brød Torstenson op fra Kiel for at rykke ind i Jylland. Han fortsatte sin March uhindret forbi Kolding Slot, og slog paa Høiderne Nord for Kolding, den 9de Januar, et dansk Cavalleriercorps paa omtrent 1500 Heste, som sandsynligviis blot havde det Hverv, at foretage en Recognoscering imod den fremrykkende Fjende. Af Mandskabet, der værgede sig meget tappert imod den overlegne Fjende, blev den største Deel nedsablet, de Øvrige flygtede deels til den nye, endnu ei fuldendte Skandse, hvor Fredericia nu ligger, deels til den forskandsede Leir ved det lille Belt og Snoghøi, hvor Rigsmarskal Anders Bilde, havde samlet 5 til 6,000 Mand. Med 20 Feltkanoner beskjød Torstenson denne Forskandsning i 2 til 3 Dage, men imidlertid bragte Bille den bedste Deel af sit Mandskab, samt sine Kanoner og Faner i Sikkerhed over Beltet til Fyen. Ikke saa snart havde Torstenson faaet Underretning herom, førend han beredte sig til Storm, og truede hermed den tilbageblevne Deel af Besætningen, som ogsaa øieblikkelig strakte Gevær. Omtrent 1000 Mand hvervede og altsaa øvede Folk stak Torstenson ind blandt de svenske Regimenter, de Øvrige, omtrent 3,000 Bønder, sendtes hjem. Ved Vendsyssel havde den jydsk Adel samlet en Hær, der imidlertid ikkun bestod af et Par tusinde slet bevæbnede, uøvede og slet anførte Bønder, med hvem Oberst Holm Wrangel blev commanderet med omtrent 3,400 Ryttere. De Danske havde besat Høiderne ved Nørresundby, ligeoverfor Aalborg, men da Liimfjorden var tilfrossen, gik Wrangel over den, sprængte Bondehæren, nedsablede 6 til 700 Bønder og tog de Øvrige til Fange. Ribehuns, hvis ringe Besæt-

Side 312

ning havde forladt Ribe, blev allerede den 10de Januar besat af Generalmajor Wittenberg, og inden Maanedens Udgang kunde Torstenson roligt lade sin Hær forlægges i Vinterqvarteer. Ribe maatte betale 10,000 Daler i Brandskat, og lignende Afgifter er vistnok blevet paalagt alle de andre Kjøbstæder, i den af Fjenden occuperede Deel af Landet. Først den 17de eller 18de December fik Christian den Fjerde den første Efterretning om Svenskernes Indfald i Riget. Han blev høist forundret derover, men med sin sædvanlige Rolighed samlede han strax sine Rigsraader, og hans Mandighed, urokkelige Mod og kjække Adfærd i dette skjæbnesvangre Øieblik reddede Danmark fra Undergang. Med sin sædvanlige Utrættelighed og Virksomhed satte han Kjøbenhavn i Forsvarsstand, anordnede Troppesamlinger i Provindserne, udstedte Hvervepatenter, udsendte Skibe efter Ammunition, og søgte overalt efter at erholde fremmed Hjælp. Men, skjøndt det svenske Røvertog misbilligedes, og det endog af Sverrigs egne Allierede, var det ham dog ikke muligt, at erholde en hurtig, virksom

Hjælp. Prindsen af Oranien kunde ikke engang hindre, at en umaadelig rig Kjøbmand i Sverrig, Hollænderen Ludvig de Geer fik Tilladelse til, i Holland at udruste en Flaade paa omtrent 30 Krigsskibe. Men skjøndt Christian den Fjerde var overladt til sig selv alene, vidste han dog saaledes at hjælpe sig og paaskynde de nødvendige Foranstaltninger, at han endnu inden Enden af December kunde forlade sin Hovedstad, for snarest muligt at være personligt nærværende der, hvor den truende Fare var nærmest eller størst. Han iler til Fyen, samler der en Hær, bedækker Kysterne med Skandser, Pallisader, Pramme og Krigsskibe; og gjorde det derved, da Beltet ikke fryser til, til en Umulighed for Torstenson at sætte Tropper i Land paa Fyen. Kongen havde imidlertid, den 21de December

Herunder følger den diplomatiske transskription af siderne 313 og 314. Teksten er gengivet bogstavtro efter den originale gotiske skrift (Fraktur) som en løbende blok (prosa) uden linjeskift, alle orddele fra originalen er samlet til hele ord, og det lange s er skrevet som et moderne s.

Side 313

1643 ladet forespørge ved sin Residents i Stockholm den svenske Dronning, om Torstensons uventede Indfald i Holsteen var skeet efter hendes Befaling eller ei. Han fik til Svar, at man vidste ikke Grunden hertil. Men sex Dage efter, da sikkre Efterretninger om Torstensons heldige Fremrykning i det danske Rige havde naaet Stockholm, aflagde det svenske Hof Masken, og udfærdigede et Manifest, som Krigserklæring. Da dette imidlertid først skete fire Uger efter at Krigen var begyndt, afvistes Herolden, og Kongen yttrede, at han fandt det ganske utidigt, at modtage saadanne Breve, efterdi den svenske General, uden ringeste foregaaende Varsel havde indsneget sig i Fyrstendommerne som den arrigste Fjende med Røven og Plyndren, og ei havde villet svare Rigets Marsk, for han ved blodige Actioner, Kanoner og Musketter havde yttret sin Mening; det var unødvendigt, at modtage beskrevet paa Papir, hvad hele Provindser med blodige Taarer havde været Dievidner til. Det var de Svenskes Plan at Torstenson skulde til Foraaret gaae over Belterne, og Horn over Sundet, og begge disse Generaler skulde da samles paa Sjælland uden for Kjøbenhavn. I Begyndelsen af Februar forsøgte Torstenson efter ovennævnte Plan med 70 smaa Fartøier, en Landgang paa Fyen, men de bleve saaledes modtagne af Kongen, at 15 Fartøier bleve skudte i Grund, hvorpaa de øvrige skyndte sig tilbage. Ogsaa kastede Torstenson 300 Mand i Land paa Baago; men aldrig saa snart vare de landsatte, forend en dansk Fregat kom over og tog alle Baadene bort, hvorefter Tropperne deels bleve dræbte, deels toges til Fange. En ny Landgang var vel paatænkt, men den 1ste Mai gik Bille, ved hoilys Dag, med 900 Mand fra Fyen over til Kolding, slog der et svensk Infanteriregiment paa 1000 Mand, og tog eller brændte endeel Landgangsartøier; 5 Dage efter

Side 314

gik han igjen did, tilbagetog og demolerede Skandsen ved Snoghøj. Christian den Fjerde vendte nu tilbage til Kjøbenhavn i Slutningen af Februar; han sendte saavel Mandskab og Heste som Krigsfornodenheder til Skaane, hvor Gustav Horn, der stod i Spidsen for 8000 Mand, efterhaanden indtog Helsingborg, Landskrone og Laholm, hvorimod det ei vilde lykkes ham at erobre Malmø, ligesaa lidet som han her turde gaae over til Sjælland, uden han var vis paa, der at kunne forene sig med Torstenson, hvem vi vide, ved Kong Christians Omsorg, ikke engang formaaede at betræde Fyen. Hvad der havde været Christian den Fjerde meest magtpaaliggende var Flaadens hurtigste Udrustning. At han, som var inde i Søværnet og hvad dertil hørte, og som selv daglig gik paa Bremerholm, for at eftersee at man ikke ødslede med Tiden eller dovnede, kan man let indsee, sørgede for, at Flaadens Udrustning fandt Sted saa hurtigt som muligt, og et Beviis derpaa var, at han allerede i Begyndelsen af April kunde gaae ombord paa Linieskibet Trefoldighed, der tilligemed 8 andre

Orlogsskibe seilede mod Gothenborg, som han gjorde Miner til at beleire, ligesom han ogsaa, skjøndt forgjæves, søgte at ruinere Havnen; men da han nu blev underrettet om, at den af de Geer til Sverrigs Hjælp anskaffede hollandske Flaade, under Admiral Thyssen, havde viist sig i Soen, forlod han Gothenborg, og kom i Listerdyb i Nærheden af den slesvigske De Sylt, den 16de Mai i Træfning med 24 hollandske Skibe. Trefoldigheden, paa hvilket Kongen commanderede, gik i Spidsen, men da Havet og Strømmen var mod hans andre Skibe, der altsaa ikke kunde komme ham til Hjælp, maatte den gamle, 67aarige Konge, ganske alene udholde to Timers Fægtning fra Klokken 10 til 12 Formiddag, indtil endelig hans Escadre stødte til

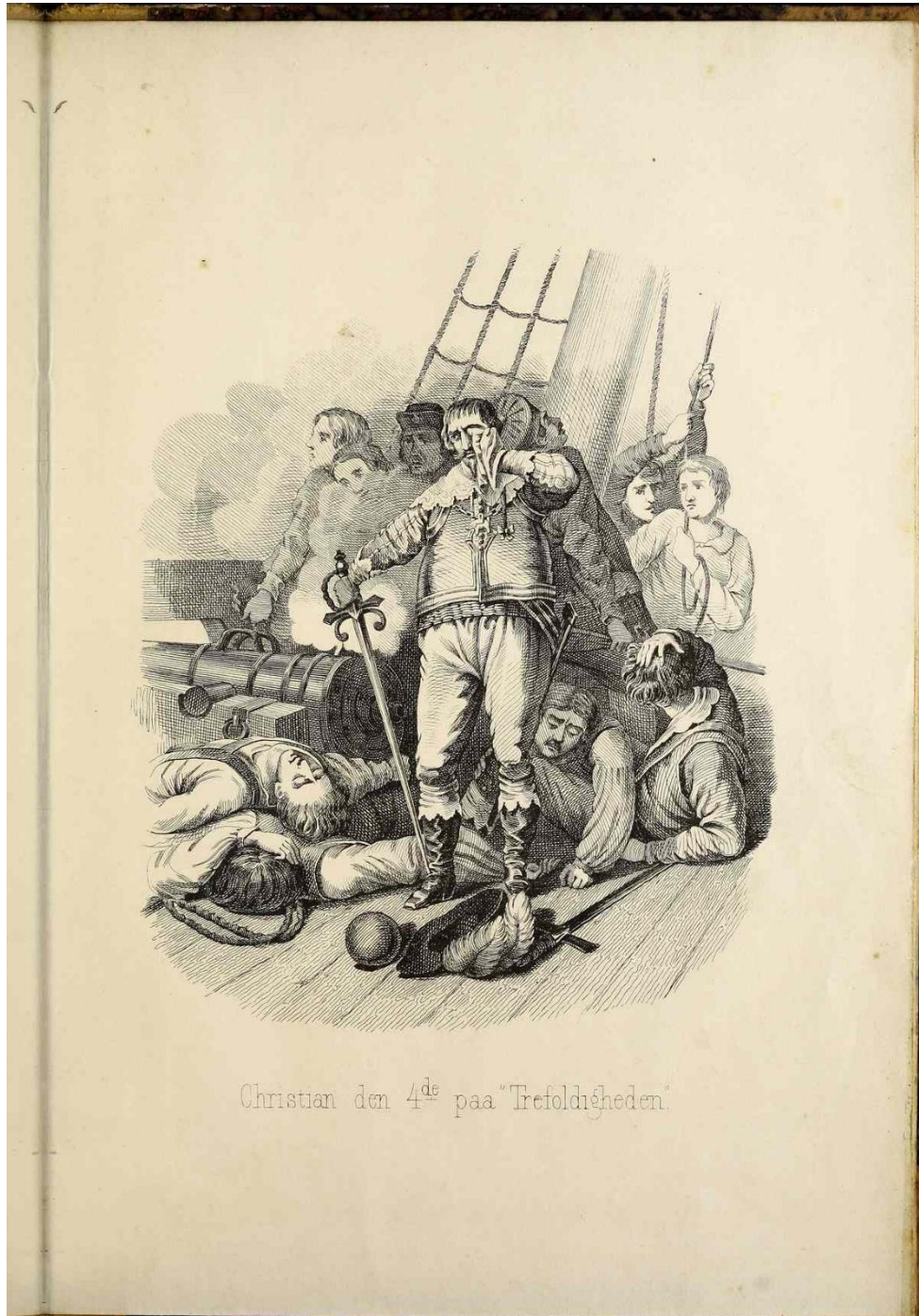
Side 315

ham og understøttede ham saa kraftigt, at Fjenden, der endnu var bleven forstærket med 4 af sine andre største Skibe, Klokken 4 om Eftermiddagen maatte flygte ind under Kysten, hvor Kongens store Skibe ei kunde komme dem nær. Da Christian den Fjerde havde opsnappet nogle af den svenske Regjerings Forholdsregler til Torstenson, kjendte Kong Christian sin Fjendes Angrebsplan. Naar den geertske Flaade var kommen igjennem Belterne skulde den forene sig med en stor svensk Flaade, og derpaa skulde begge tilsammen sætte Torstenson med hans Tropper over til de danske Der. Det var derfor Kongen af Vigtighed, at faae Geerts Flaade adspjalt, og da han fik en Forstærkning af Skibe, begyndte han den 24de og 25de at beskyde den geertske Flaade, der blev saa ramponeret, at den maatte vende tilbage til Holland. Christian den Fjerde forføiede sig nu med en lille Flaade tilbage til Kjøbenhavn, for der at bestige den imidlertid udrustede større Flaade og med den forebygge at Sverrigs, den største dette Land nogensinde havde udrustet, under Admiral Claus Flemming, og som allerede var i Østersøen, ikke skulde foretage sig noget imod de danske Der. Inden han besteg sin Flaade, indsatte han sin Son, den udvalgte Prinds Christian, til i sit Navn at forestaae Regjeringen; og beredte sig saaledes, som om han ikke ventede at komme tilbage fra dette Tog, mod Alterens Sacramente og gik derpaa ombord. Flaaden bestod af 9 store Skibe af forste Rang, 20 af anden Rang, 10 Fregatter og Galeier. De inddeeldes i 3 Escadrer: Avantgarden udgjorde 11 Skibe under Rigsadmiral Jorgen Wind paa „Patientia“; anden Escadre 13, under Admiral Peder Galthen paa „de tre Lover“; tredie Escadre 11, der anførtes af Kongen selv paa Trefoldigheden, og under ham Viceadmiral Porsmund.

Side 316

Dagen efter, at Flaaden var løben ud, den 1ste Juli, fik Christian den Fjerde paa Colbergs Heide, som det kaldes, under Femern, den svenske Flaade i Sigte. Den bestod af 46 Skibe og havde den ønskeligste Vind. Det kom strax til Slag, der varede i hele 10 Timer, i hvilken Tid der holdtes 4 Træfninger. I den forste blev Jorgen Winds Skib angrebet og omringet af tre svenske Skibe, og var nær blevet erobret, men Kongen kom det til Hjælp med Trefoldigheden og nogle andre Skibe, dog blev Jorgen Wind ved denne Leilighed dødelig saaret. — I den anden Træfning fægtede Kongens Skib længe alene, medens de fleste andre Danske laae i Læ og gjerne havde kunnet undsætte det. Under den tredie Træfning blev Admiral Flemmings Skib saaledes gjennemboret af Skud, og saa ilde tilredet paa Master, Roer, Stænger, Seil og Takelage, at det neppe kunde holde sig længere i Flaaden. Den fjerde Træfning endelig begyndte i Tusmørket, og her var det at Christian den Fjerdens Mandemod blev sat paa Prøve. I det han stod med Sværdet i Haanden, udsat for den allerstærkeste fjendtlige Ild, traf en fjendtlig Kanonkugle Pandedækslet paa en Kanon, som Kongen var i Begreb med at stille, saa det sloges istykker og Træet splintredes saaledes, at mangfoldige Træstumper floi til alle Sider. Kuglen dræbte Eiler Ulfelt ved Kongens Side og Pandedækslet knuste Knud Ulfelts ene Arm. Nogle Træstumper traf Kongen i Ansigtet, qvæstede hans hoire Die, beskadigede det Venstre, og trykkede

to af hans Tænder ind i Munden. Blodet strømmede ned ad hans Ansigt, og da Eiler Ulfelt i det samme faldt slog han Kongen omkuld ned paa Skandfen under sig. En almindelig Forfærdelse udbredte sig over hele Mandskabet, der i Fortvivlelse skreg: „Ak, Kongen er skudt!“ Men midt under disse Jammerraab reiste Kongen sig i samme Dieblik, lod sig forbinde, greb atter sit Sværd, og sagde med lydelig Stemme: „Nei

vel er jeg truffet af et Skud, men det er ikke farligt. Gud har endnu sparet mig Liv, Styrke og Mod til at staae mit Folk bi, naar kun Enhver vil gjøre sin Pligt.“ Han holdt ud paa sin Post indtil de Svenske ved Nattens Hjælp trak sig tilbage til Christianspriis. De Danske tilskrev sig med Rette Seiren, da de havde hindret de Svenske fra deres attraaede Landgang paa Femern. Kongen overgav nu de to Escadrer af Flaaden til Admiral Galt med Ordre, at krydse imellem Stockholm, Gulland og Bornholm, for at oppasse den svenske Flaade, hvilken man endnu ikke vidste, hvorhen den var tagen. Da fik Kongen Underretning om, at den svenske Admiral med alle sine Skibe var løben ind i Kielerfjord. Udfarten der var saa snever, at kun eet Skib kunde gaae ud af Gangen, og Admiral Galt fik Ordre at beleire Indløbet. Kongen lod fore totusinde Mand over fra Fyen og Lolland til de holsteenske Kyster, hvor de opførte en Skandse, der besattes med Kanoner, hvorfra de besjøde den svenske Flaade, paa hvilken den svenske Admiral Flemming blev dræbt af en Kanonkugle. Torstenson ilede vel til og indtog Skandsen, samt nedsablede en stor Deel af den tappre Besætning, men kunde dog ikke hindre den svenske Flaades Blokering. Sygdomme og Dødsfald toge Overhaand paa den svenske Flaade, der havde Mangel paa Alt, og det havde været ude med den, hvis Admiral Galt havde været paa sin Post. Men Natten imellem den 31te Juli og den 1ste August lattede den, ved en rast Kuling fra Syd, Anker, og gik, det ene Skib efter det andet, ud i Soen, uden at Galthen blev det vaer. Saaledes slap den svenske Flaade uden mindste Modstand ud af Fælden, den selv var løbet i, og forenede sig nu med endeel Skibe, som Ludvig de Geer paa ny bragte hid fra Holland. Men nu fik de Svenske herved en afgjort Overmagt i Østersøen, og da det imellem Lolland og Femern, den 13de Octo-

Side 318

ber kom til et Søslag imellem en dansk Flaade paa 17 Skibe under Admiral Porsmund, og den svensk-hollandske, der var 58 Skibe stærk, under Gustav Wrangel, leed den danske Flaade et fuldkomment Nederlag. — Kongen lod Galt ved en Krigsretsdom domme fra Livet, hvilken Dom blev exeqveret den 31te August. Nu rykkede et Hjelpecorps paa 12 til 13,000 Mand under General Gallas ind i Holsteen, men hans Indmarch gik saa langsomt for sig, at Torstenson baade kunde sammentrække sine Tropper i Jylland, marchere igjennem Slesvig og gaae over Eideren. Her stodte Gallas paa ham, men da han ikke vovede et Slag, lod han Torstenson marchere ud af Holsteen, og noiedes med at følge ham i Hælene ind i Tydskland. Kort efter rykkede atter et svensk Corps ind i Holsteen og gjæstede Jylland i Januar 1645. Vel sogte Kong Christians Son Frederik, at trænge dem tilbage, men han kunde ikke blive enig med Rigmarskallen Bille, der commanderede 7,000 Mand, om den forestaaende Operationsplan, og kort efter gik de Svenske igjen tilbage til Holsteen, hvor de begyndte at beleire Rendsborg. De Svenskes Fremgang i Danmark standsedes af deres egne Bundsforvandte Frankrig og Hessencassel. Ved den franske Gesandts ufortrødne Bestræbelser lykkedes det endelig, at indlede og mægle en Fred, som underskrevs den 13de August 1645 til Bromsebro. Sverrig skulde blandt andet nyde Told- og Visitations-Frihed i Sundet og Beltet; Kongen af Danmark afstod for stedse til Sverrig Provindserne Jemteland og Herjedalen, samt Øerne Gulland og Øesel, og Provindsen Halland, i 30 Aar til Sikkerhed for Friheden i Sundet; Sverrig skulde tilbagegive Danmark alle de andre Erobringer. Christian den Fjerde gjorde sin sidste Reise til Norge i Aaret 1646; efter den Tid kom han

Side 319

ikke udenfor Sjælland. Alderdommens Svagheder indfandt sig, hans Kræfter toge af, han tabte Appetiten og kunde ikke sove. I 1648 tiltog Svagheden kjendelig, og den 21de Februar lod han sig fra Frederiksborg kjøres ned til Rosenborg i en lukkét Vogn. Den 26de tvang Svagheden ham til at gaae til Sengs; og Corfix Ulfeld og Hustru vaagede over ham. Dagen efter lod han Præsten kalde, rækkede ham Haanden, og sagde: „Her ligger jeg som en Guds Fange!“ Præsten søgte at trøste ham

og formanede ham til at stride mandigen og ei at slippe før han fik Velsignelsen. Han svarede ivrigen: „Her vil ikke slippes!“ lod sig derefter berettes og nød, med megen Andagt, Sacramentet. Dagen derpaa, den 28de, tog Sygdommen Overhaand. Om Eftermiddagen tillod hans Uro ham ikke at ligge i Sengen, han lod sig sætte paa en Stol, hvor han forblev en halv Time, da han igjen lod sig hjælpes til Sengs. Klokken 5 hensov den store Konge med fuldkommen Bevidsthed, blidt og roligt, som han havde været taalmodig under sin hele Sygdom. Med sjeldne Aandsgaver: en herlig Opfatningsaand, et lyst Hoved, en stærk Hukommelse, forenede Christian den Fjerde en utrættelig Ar-

Side 320

beidsomhed. Han gik saa vidt heri, at Haandværksfolkene, naar de til bestemt Tid kom til deres Arbeide fandt ham paa Arbeidsstedet, hvilket ofte var Tilfældet paa Bremerholm, hvor han inspicerede Arbeidet, paa Frederiksborg, hvor han paa en i Skoven endnu værende Steen skal have udbetalt Folkene selv deres Lønning; ja overalt, hvor han lod bygge, selv i Norge og Skaane, kom han, selv i den strengeste Vinter, naar man mindst ventede det, for at eftersee om Arbeidet ogsaa gik flink fra Haanden. Af den Mængde Breve denne Konge har efterladt skulde man troe, at han altid havde sat ved Pennen, hvilket dog ikke var Tilfældet. I meer end 55 Aar regjerede han, inderligt elsket af sit Folk, agtet af Fremmede, der vidste at vurdere hans store Egenskaber og at erkjende hans elskværdige Personlighed. Som Kriger stod han i Henseende til Lykken tilbage for Gustav Adolph, men som Menneske vistnok langt over ham; thi den svenske Konge søgte at gjøre Erobringer, den Danske kun at sikkre sine Undersatters Fred og Velvære. Naar mange Tider ere henrundne, vil Fjerde Christian endnu mindes, som en af Danmarks klogtigste, tappreste og virksomste Konger.

